

ІНФОРМАЦІЙНА
ПОЛІТИКА
УКРАЇНИ

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ
КОНТЕКСТ

ІНФОРМАЦІЙНА
ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЗА ДОБИ
ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ
У ЄВРОПЕЙСЬКИЙ
ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР

ЗАСОБИ МАСОВОЇ
ІНФОРМАЦІЇ І КОМУНІКАЦІЇ УКРАЇНИ
У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА

ПРАВОВІ, ЕКОНОМІЧНІ
ТА БЕЗПЕКОВІ СКЛАДОВІ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

ХАРАКТЕРИСТИКА
СФЕРИ МАС-МЕДІА УКРАЇНИ

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ
ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ

НАУКОВО-ОСВІТНІЙ
ВИМІР ІНФОРМАЦІЙНОЇ
ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ
КОНТЕКСТ

ОБОВ'ЯЗКОВИЙ ПЕРЕКЛАД

НБ ПНУС

724454

Київ
«Либідь»
2007

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Рецензенти:

А. А. Чичановський, доктор політичних наук, професор
(Інститут журналістики Київського національного університету
імені Тараса Шевченка);

С. М. Квіт, доктор філологічних наук, професор
(Національний університет “Кієво-Могилянська академія”)

Автори:

Л. В. Губерський, доктор філософських наук, академік НАН України;

Є. Є. Камінський, доктор історичних наук, професор;

Є. А. Макаренко, доктор політичних наук, професор;

М. А. Ожеван, доктор філософських наук, професор;

О. І. Шнирков, доктор економічних наук, професор;

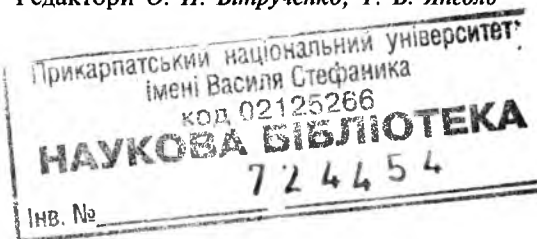
А. В. Яковець, кандидат філологічних наук, професор

Випущено на замовлення Державного комітету телебачення
і радіомовлення України за програмою “Українська книга”

Головна редакція літератури з гуманітарних наук

Головний редактор *С. В. Головка*

Редактори *О. Н. Вітрученко, Т. В. Янголь*

© Л. В. Губерський,
Є. Є. Камінський,
Є. А. Макаренко та ін., 2007

Передмова	7
<hr/>	
РОЗДІЛ 1. ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЗА ДОБИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	
<hr/>	
Трансформація інформаційної політики України у ХХІ ст.	13
Європейський вектор України	19
Концептуальні засади національної інформаційної політики	32
<hr/>	
РОЗДІЛ 2. ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР	
<hr/>	
Зовнішньополітичні чинники впливу на інформаційну політику України	39
Міжнародне співробітництво України у форматі європейської політики сусідства	51
<hr/>	
РОЗДІЛ 3. ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ І КОМУНІКАЦІЇ УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	
<hr/>	
Інформаційне забезпечення формування громадянського суспільства в Україні	79
Суспільне телерадіомовлення України — альтернативні підходи й моделі	83
<hr/>	
РОЗДІЛ 4. ПРАВОВІ, ЕКОНОМІЧНІ ТА БЕЗПЕКОВІ СКЛАДОВІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	
<hr/>	
Правове регулювання діяльності засобів масової інформації і комунікації	111
Загальні проблеми інформаційної безпеки	117
Інформаційна політика та інформаційна безпека України на сучасному етапі	130
Ринок медіа-бізнесу в Україні	149
Інформаційна присутність України у світі	184

РОЗДІЛ 5. ХАРАКТЕРИСТИКА СФЕРИ МАС-МЕДІА УКРАЇНИ

Друковані засоби масової інформації і комунікації	201
Радіо і телебачення	209
Видавнича справа та поліграфія	211

РОЗДІЛ 6. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ

Інфраструктура масово-комунікаційної сфери	215
Мережі радіомовлення і телебачення	216
Національний сегмент мережі Інтернет	245
Телекомунікаційні мережі та системи	247
Перспективи мультимедійних технологій	249

РОЗДІЛ 7. НАУКОВО-ОСВІТНІЙ ВИМІР ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Інститути державної влади	253
Науковий потенціал	253
Інституції освіти у сфері засобів масової інформації і комунікації	261
Громадські й неурядові організації з інформації та комунікації	265

Післямова

Додатки

Додаток 1. 7-ма Європейська міністерська конференція з питань політики у сфері засобів масової інформації	285
Додаток 2. План дій Ради Європи щодо засобів масової інформації в Україні	298
Додаток 3. План дій “Україна—Європейський Союз. Європейська політика сусідства”	304
Додаток 4. Закон України “Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України”	313
Додаток 5. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань забезпечення та безперешкодної реалізації права людини на свободу слова”	317
Додаток 6. Концепція національної інформаційної політики	321

Література

353

ПЕРЕДМОВА

Майбутнє України нерозривно пов’язане із запровадженням європейських стандартів суспільної демократії та наступним інтегруванням в європейські та євроатлантичні структури. Реалізація цієї стратегічної мети є гарантією внутрішньої стабільності й подальшого поступу країни. Для цього необхідно закріпити позитивні тенденції, що намітилися в нашій державі, й подолати деформації, які все ще тримають Україну в межах так званого перехідного етапу. Без консолідації демократичних сил неможливе закріплення перспектив, які відкрилися перед українцями після здобуття незалежності та прийняття нової Конституції. Тільки на цьому шляху можлива реалізація якісно нових відносин з європейськими державами та європейською спільнотою.

Застосування принципів свободи слова, незалежності і плюралізму засобів масової інформації, захисту професійної діяльності журналістів за умов глобалізованого інформаційного середовища відкриває реальні можливості для істотного поглиблення співробітництва України з європейськими політичними інститутами. Впровадження стандартів європейської демократії є важливим напрямом діяльності нової української влади в політичній, соціально-економічній та інформаційній системах країни. Саме на цьому шляху, як наголошував Президент України В. Ющенко, можливо досягти в українському суспільстві цілковитого усвідомлення європейського майбутнього України. “Період так званої багатовекторності ми залишили в минулому”, — зазначив глава держави й запевнив, що інтеграція до європейських та євроатлантичних структур “відтепер визначатиме стратегію і тактику української політики”.

Цим зумовлені й безпрецедентні практичні дії глав європейських держав, урядів, міністрів і керівників департаментів із питань інформаційної політики, спрямовані на формування єдиного інформаційного середовища на континенті — своєрідної предтечі світового інформаційного суспільства.

Спільні рішення в рамках комплексу євроінтеграційних програм сприяють ефективному співробітництву за всім

спектром інформаційної політики в контексті виведення міжнародних відносин на нові рубежі — впровадження об'єднаного електронного врядування, інноваційного розвитку інфраструктури та інформаційної індустрії, створення законодавчої бази для нових комунікаційних послуг, забезпечення свободи самовираження та плюралізму й незалежності засобів масової інформації та комунікації, розширення електронної комерції та використання безпечного Інтернету, збереження національної самобутності й культурної ідентичності.

Щоб стати справді європейською державою за критеріями соціально-економічного розвитку, Україні для вирішення існуючих проблем на шляху подальшого зближення з інтегрованою частиною Європи потрібно вже сьогодні закласти в основу національної стратегії так звані “копенгагенські критерії” членства в Європейському Союзі, які передбачають для країн-кандидатів дотримання таких критеріїв: стабільність інститутів, які гарантують демократію; верховенство закону; забезпечення прав людини та захист прав меншин; наявність ефективної, конкурентоспроможної ринкової економіки; здатність узяти на себе зобов'язання, що випливають із членства в ЄС.

При цьому слід брати до уваги, що перша група критеріїв, яку умовно визначають як “політичну” (по суті, вона є, скоріше, політико-правовою), передбачає здатність країни-кандидата забезпечити свободу президентських та парламентських виборів, а також виборів до місцевих органів влади; створювати демократичні інституції, неурядові організації, незалежні засоби масової інформації, розширювати й поглиблювати їхню діяльність; прийняти законодавство, яке б надійно захищало права меншин, створити відповідні інституції для його втілення в життя; посилити боротьбу з організованою злочинністю та корупцією; вирішувати питання правового забезпечення та посилення результативності боротьби з відмиванням брудних коштів; створити ефективно діючі інститути у сфері юстиції і внутрішніх справ; здійснювати заходи з протидії дискримінації в усіх сферах суспільного життя; гарантувати незалежність судової гілки влади, поліпшити функціонування судів; захист особистих свобод.

Друга група критеріїв, не менш важлива для становлення і закріплення позитивних тенденцій розвитку інформаційної політики та незалежних ЗМІ, — “економічна” — включає в себе: макроекономічну стабільність; здійснення адміністративної реформи та структурних економічних реформ; наявність ринкових інститутів; лібералізацію торговельного режиму; відповідне правове забезпечення ринкових перетворень; поліпшення умов конкуренції; створення середовища, сприятливого для підприємницької діяльності; створення

оптимального інвестиційного клімату; підвищення кваліфікації робочої сили; поліпшення структури та диверсифікація експорту; здійснення промислової політики, спрямованої на зниження матеріало- та енергоємності виробництва.

До третьої групи критеріїв, дотримання і виконання яких також на часі, належать: визнання, прийняття, виконання та правове застосування так званого *acquis communautaire* — європейського “спільного доробку”, тобто сукупності правових документів, напрацьованих протягом усього періоду існування ЄС (угоди, постанови, заяви, комюніке та інші офіційні акти); забезпечення ефективного застосування “спільного доробку” в повсякденному житті через органи управління, адміністративні та судові структури, пристосовані відповідним чином.

“Європейський вибір для України, — наголосив Президент України В. Ющенко, — це не просто географічне поняття, а вибір європейської цивілізаційної моделі, моделі прогресу в усіх сферах життєдіяльності суспільства і держави. Україна має достатній потенціал, щоб здійснити прорив до нових технологій, нових економічних відносин, нових поглядів на якість та рівень життя, до соціокультурної європейської інтеграції України”.

Інформаційна політика України, заявлена в доктринах зовнішньої та внутрішньої політики, базується на ідеях та рішеннях всесвітніх самітів WSIS (Всесвітній саміт інформаційного суспільства) (2003—2005), Європейських конференцій з інформаційної політики (1994—2005), що формують принципи сталого інформаційного розвитку та міждержавних відносин як Європи загалом, так і окремих держав європейського регіону.

Завдяки членству України в Раді Європи, а також доброзичливій і водночас прискіпливій увазі інституції Ради Європи та європарламентарів, Україна у процесі подолання складної спадщини тоталітарного минулого вийшла на етап формування демократичного громадянського суспільства. Конституційна реформа, здійснена в нашій державі, змінюючи співвідношення функцій між різними гілками влади, ставить перед кожною з них нові завдання на ниві розвитку партнерства з об'єднаною Європою.

Виконання Україною взятих на себе зобов'язань перед Радою Європи щодо проблем інформаційного розвитку забезпечується високим освітнім та інтелектуальним потенціалом, значним рівнем технологічного розвитку та інтегрованістю у європейський і світовий простір, сучасною законодавчою базою та усвідомленням широкою громадськістю потенцій інформаційного суспільства.

Саме дві домінанти — інтелектуальна й технологічна — визначені як стратегічні напрями реалізації національної інформаційної політики України у XXI ст., що знайшли

відображення у програмах європейського та євроатлантичного співробітництва держави на перспективу євроінтеграції.

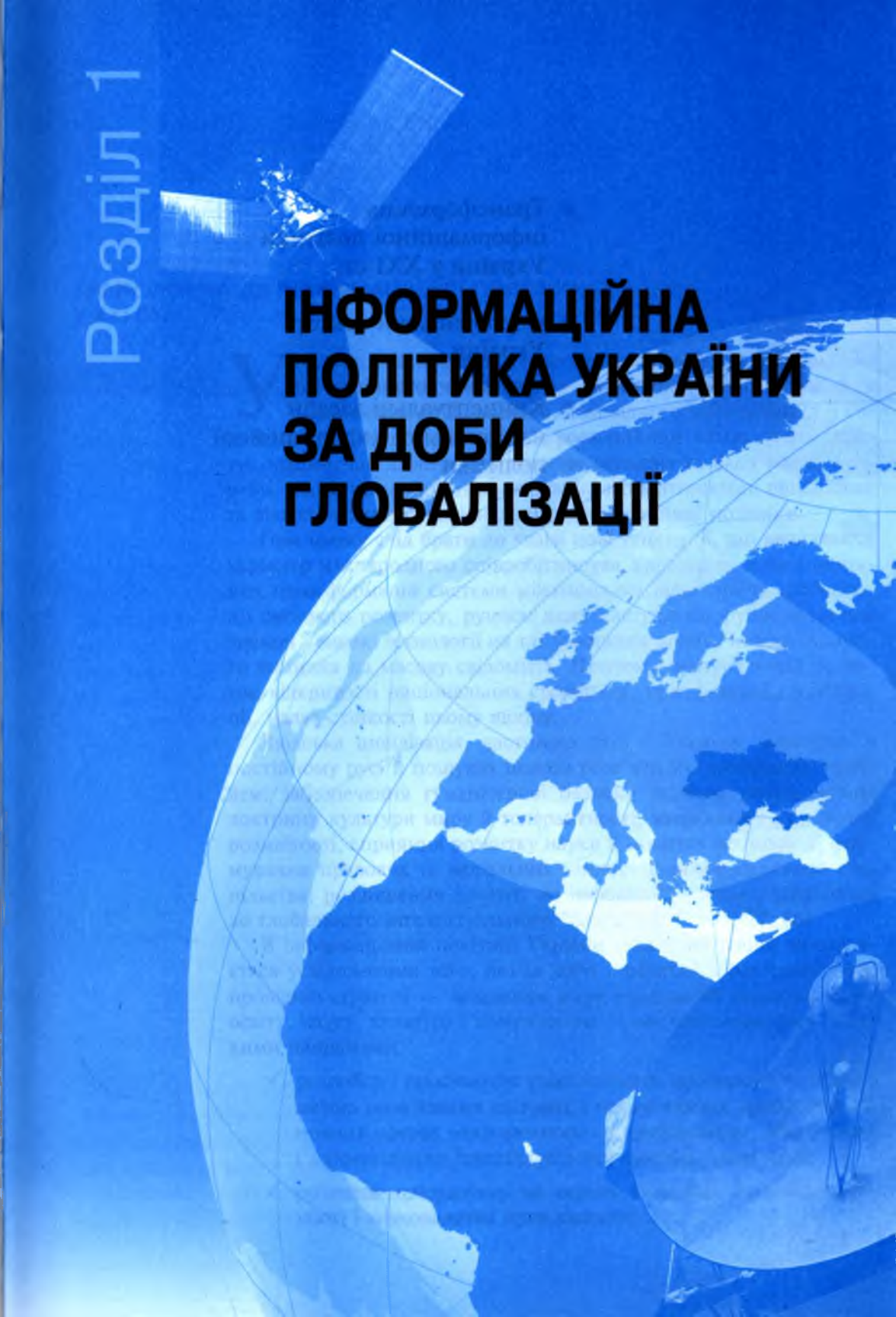
Сьогодні основним завданням у сфері ЗМІ та нових комунікаційних послуг є створення ефективного механізму реалізації визначених стратегічних напрямів з урахуванням досвіду інформаційно розвинутих країн світу, а також через об'єднання політичних, державних, наукових, бізнесових та громадських рушійних сил, ратифікації нових міжнародних угод у сфері інформації та комунікації. Завданням української влади залишається укладення суспільного контракту про свободу ЗМІ та інфоетику, аби засвідчити, що влада ніколи не вдаватиметься до переслідувань мас-медіа і не проводитиме через ЗМІ політику дезінформації чи неповної інформації. Тоді Україна матиме незалежну журналістику, а політика буде зацікавлена у вільних ЗМІ.

Нові стратегії закладено в основу формування національної інформаційної політики України: зокрема, триватиме реформування Концепції національної інформаційної політики України, Програми інформатизації України (e-Україна), створення системного Інформаційного кодексу України, Національного фонду цифрової культурної спадщини, Програми безперервної освіти на базі інформаційно-комунікаційних технологій, об'єднання неурядових організацій в Асоціацію громадських сил для забезпечення свободи слова та вільних ЗМІ. Нині реалізується політика прозорості влади та політичних процесів в Україні за участю ЗМІК.

Однак перед українською владою та українським суспільством постають складні й справді безпрецедентні завдання, пов'язані з вирішенням проблеми євроінтегрування. Завдяки участі у цьому процесі Україна бере на себе також додаткові зобов'язання, долучаючись до розв'язання загальноєвропейських проблем. Головне ж полягає в тому, що Українська держава включається в поетапну реалізацію ідей прогресивної інформаційної політики, створення ефективних систем функціонування ЗМІ, формування загальноєвропейських стратегій інформаційного розвитку.

Розділ 1

ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЗА ДОБИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

- Трансформація інформаційної політики України у XXI ст.
- Європейський вектор України
- Концептуальні засади національної інформаційної політики

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У XXI СТ.

У найближчій перспективі зростатиме значення інформаційно-медійного чинника для визначення місця України в міжнародних відносинах і відповідного забезпечення її євроінтеграційної перспективи. Інформаційний та іміджевий поступ країни, що намітився протягом останніх кількох років, потребує постійного підтримання зовнішньополітичними рішеннями та вдосконаленням національної інформаційної політики.

При цьому слід брати до уваги нові тенденції, що визначають характер міжнародного співробітництва України за доби глибинних трансформацій системи міжнародних відносин та глобалізації світового розвитку, рушієм яких виступають фундаментальні знання і високі технології на тлі зростання впливу інформаційного чинника на масову свідомість. Причому поступальний розвиток відкритості національних суспільств, притаманної глобалізації, надає стійкості цьому явищу.

Людська цивілізація, частиною якої є Україна, перебуває в постійному русі й пошуках шляхів розв'язання глобальних проблем: забезпечення гуманітарної безпеки шляхом упровадження доктрини культури миру й толерантності, збереження культурної розмаїтості, сприяння розвитку науки й новітніх технологій, формування правових та моральних цінностей інформаційного суспільства, розширення доступу до інформації і знань, віднесених до глобального інтелектуального "блага" [3; 11; 15; 27; 66].

В інформаційній політиці України дедалі помітніше проявляється усвідомлення того, що за доби глобалізації реалізація нині провідної стратегії — зміцнення миру і людський розвиток через освіту, науку, культуру і комунікацію — має здійснюватися за такими напрямками:

- ✓ розробка і просування універсальних принципів та норм з метою розв'язання світових і національних проблем в основних сферах міжнародного співробітництва, збереження і примноження інтелектуальних надбань цивілізації;
- ✓ розвиток плюралізму на основі визнання багатокультурності і верховенства прав людини;

- ✓ сприяння становленню інформаційного суспільства шляхом забезпечення справедливого доступу та широкого використання глобальних інформаційних ресурсів.

Пошуки адекватних відповідей на виклики міжнародного розвитку становлять основу багатостороннього співробітництва України в галузі інформації та комунікації, фундаментальних прав і свобод людини й ЗМІК та розвитку нових інформаційних технологій. Україна ініціювала здійснення багатьох міжнародних програм щодо поширення інформації освітнього та наукового характеру в країнах, що розвиваються, підтримки багатокультурності слов'янського світу, висунула пропозиції про використання засобів масової комунікації для пропаганди серед молоді ідеалів миру, про заборону поширення ідей расової вищості, підтримала концепцію встановлення нового міжнародного інформаційного і комунікаційного порядку та міжнародну стратегію становлення глобального інформаційного суспільства [23; 37; 43].

Нові напрями та активізація міжнародного співробітництва України в галузі інформації і комунікації зумовлюються потребою завершення адаптації нової суверенної держави до міжнародного середовища та збільшення внеску України в реалізацію інформаційних стратегій міжнародних організацій. Це сприятиме забезпеченню національних інтересів країни, використанню напрацювань міжнародного інтелектуального потенціалу для її подальшого політичного і соціально-економічного розвитку, підвищення позитивного іміджу в системі міжнародних відносин.

Базові чинники формування інформаційної політики України

Україна у своїй діяльності виходить із концепції актуальності міжнародної співпраці в інформаційній сфері для світового розвитку, а стратегію на майбутнє визначає в рамках глобальних соціально-політичних змін, котрі диктують спільні рішення на шляху до інформаційного й комунікаційного суспільства для всіх.

Українська держава відносить до загальних і власних пріоритетів XXI ст. удосконалення концепції міжнародної інформаційної політики, підтримку національної доктрини інформаційного суспільства з метою встановлення політичних меж у системі глобального управління міжнародними процесами, збереження культурного розмаїття та національної самобутності цивілізацій.

Інформаційна політика України часів незалежності враховує ціннісні орієнтації й традиції суспільства та зміну масової свідомості, водночас стимулюючи інформаційне об'єднання регіонів і демонополізацію інформаційного сектора, впровадження нових мультимедійних засобів зв'язку в усі сфери державного управління. Основними принципами національної інформаційної політики, забезпеченими відповідним законодавством, вважаються гарантування права на інформацію, відкритість, вільний доступ до інформації в суспільстві, законність її отримання, використання та зберігання.

Методи й форми реалізації національної інформаційної політики час від часу викликають гострі дискусії у владних структурах, про що свідчать періодичні слухання у Верховній Раді України на тему регулювання інформаційного простору, захисту інформаційного суверенітету країни, лібералізації телекомунікацій, незалежності та плюралізму засобів масової комунікації, становлення інформаційного бізнесу за європейськими стандартами.

Нагальним питанням утвердження інформаційного суверенітету держави є визначення зовнішніх і внутрішніх інформаційних загроз, до яких відносять усе ще недостатню прозорість для України міжнародного інформаційного простору, децентралізацію контролю за інформаційною діяльністю, регіональні проблеми, інформаційну експансію Росії, використання "інфраструктури" для транзиту масивів інформації через кордони держави на умовах транснаціональних інформаційних монополій.

Захист інформаційного суверенітету України здійснюється механізмами нейтралізації усіх видів інформаційних загроз. Держава, всі уряди якої проголошували й підтверджували курс на реалізацію європейського вибору і членство в ЄС, має чітко узгоджувати стратегію суспільного розвитку з європейськими перспективами. Високий рівень розвитку науки, використання ноу-хау в інформаційній сфері, інформаційний потенціал та фундаментальні дослідження зумовлюють такі складники інформаційної політики України, як вплив на консолідацію суспільства і громадської думки, курс на побудову інформаційної економіки та підприємництва, формування і кодифікація інформаційного права, забезпечення інформаційного суверенітету, міжнародне співробітництво.

Концептуальні засади інформаційної політики — предмет постійної уваги інститутів влади Української держави, які докладають зусиль для того, щоб забезпечити й оптимізувати участь України в європейському інформаційному просторі, розвинути власний інформаційний простір на рівні держав, котрі досягли

більших успіхів на шляху до інформаційного суспільства [11; 23; 26; 27; 43; 60].

Участь України у міжнародній програмі WSIS (2003—2005)

Національний підхід до реалій глобального інформаційного суспільства, переваг інформаційної економіки, координації інтелектуальних ресурсів, міжнародних інформаційних загроз та безпеки, регулювання нових комунікаційних послуг та впровадження стратегій WSIS засвідчили міжнародні конгреси “Інформаційне суспільство в Україні: стан, проблеми, перспективи” (Київ, 2000), “Розвиток інформаційного суспільства в Україні” (Київ, 2001), “Інформаційне суспільство — стратегія розвитку в XXI столітті”, “Громадський сектор ЗА!” (Київ, 2003), “Міжнародне інформаційне суспільство. Проблеми та перспективи” (Київ, 2004), “Роль мас-медіа у формуванні інформаційного суспільства” (Київ, 2005), міжнародний медіа-форум “Україна на інформаційній карті світу” (2006), що відбулися за сприяння Європейської комісії, фондів “Відродження” та “Євразія”, а також за підтримки уряду України, Державного комітету з питань зв'язку та інформатизації, Державного комітету з питань телебачення й радіомовлення, Національної Академії наук, Міністерства освіти й науки, інших міністерств та відомств.

У ході дискусій з'явилися важливі для України оцінки й рекомендації з питань інформаційної політики держави; законодавства, управління та економіки в інформаційному суспільстві; розвитку соціально-гуманітарної сфери; ролі безперервної освіти в майбутньому інформаційному суспільстві; трансформації національної інфраструктури, політики інформатизації, розвитку Інтернету в Україні; засобів масової комунікації у XXI ст.; інформаційної безпеки; електронного врядування та впровадження інформаційних технологій в галузях освіти, охорони здоров'я, суспільних послуг, щодо проектів “Електронна Україна” та “Національна стратегія розвитку інформаційного суспільства України”, впровадження декларацій принципів та плану дій WSIS, зокрема в таких сферах, як удосконалення державного управління в застосуванні ІКТ (інформаційно-комунікаційні технології), розвиток телекомунікаційної інфраструктури, забезпечення доступу до інформації, нарощування наукового та інтелектуального потенціалу, формування сприятливого кіберсередовища, збереження культурного розмаїття та самобутності, підтримка незалежності та плюралізму ЗМІ.

У підсумкових документах та пропозиціях профільних міністерств і відомств, вищих навчальних закладів, провідних фахівців із проблем міжнародних інформаційних відносин зазначається, що інформаційне суспільство має значний потенціал політичного, економічного й соціального розвитку; зволікання України з розробкою національної програми інформаційного суспільства може загальмувати процес європейської та євроатлантичної інтеграції. У згаданих документах ідеться про такі переваги інформаційного суспільства, як підвищення якості життя, нові можливості для реалізації інтелектуального й творчого потенціалів спільноти, створення нових можливостей для працевлаштування (е-робота), демократизація влади (електронне урядування), інформаційна взаємодія з суспільством, міжнародна інтеграція, впровадження нових технологій в різноманітні форми бізнесу, формування інформаційної економіки, забезпечення широкого доступу до глобальних інформаційних мереж, зокрема освітніх та культурних програм.

На форумах було прийнято рекомендації для органів державної влади, наукової спільноти, освітньої галузі та підприємницьких структур, в яких визначаються пріоритетні завдання українського суспільства. Рекомендовано, зокрема, сформувати координаційний орган для реалізації національної концепції та програми становлення інформаційного суспільства; розвинути український сегмент глобальної мережі Інтернет для забезпечення вільного доступу до глобальних інформаційних ресурсів; впровадити європейські стандарти для комп'ютерних систем та інформаційних технологій; сприяти розвитку української індустрії програмного забезпечення, національних лінгвістичних комп'ютерних систем; сформувати систему дистанційної освіти за новими напрямками підготовки спеціалістів та мережу електронних бібліотек і дистанційного доступу до інформаційних бібліотечних ресурсів; розробити програму впровадження цифрового телебачення й трансформації медійного сектора; забезпечити інституційну підтримку інформаційного суспільства, прогресивний законодавчий процес; підтримати ініціативи щодо проектів електронної комерції, електронних бірж, аукціонів, торгів, впровадити системи електронних безготівкових розрахунків та електронного підпису; розвивати телемедицину для підвищення якості діагностики й медичних послуг; забезпечити поширення культурних цінностей та історичної спадщини українського суспільства за допомогою мультимедійних технологій; сформувати відповідну позитивну громадську думку; уможливити реалізацію стратегії європейської інтеграції та інформаційного суспільства [1; 11; 127; 131].

Перспективи інформаційного розвитку України мають відповідати положенням Женевської і Туніської декларацій WSIS 2003—2005 рр., у яких наголошується, що процеси становлення інформаційного суспільства охоплюють різні сфери суспільного життя, безальтернативно його змінюючи. Основною проблемою України на державному рівні є необхідність спрямувати ці процеси на розвиток економіки, науки, освіти, технологій, громадських інститутів тощо.

Програма становлення інформаційного суспільства в Україні має відповідати міжнародним програмам, в яких зазначено, що суспільство, побудоване на знаннях, окрім технологічного, набуває багатьох вимірів: гуманітарного, мас-медійного, культурологічного, освітньо-наукового та інших. Для створення цілісної моделі такого суспільства і власне економіки знань та індустрії інтелектуальних інформаційних технологій Україні необхідно паралельно розбудовувати дві фази інформаційного суспільства: перша — прискорення побудови інформаційної та телекомунікаційної інфраструктури країни шляхом залучення зовнішніх та внутрішніх інвестицій; розширення конкурентного середовища серед провайдерів Інтернету та мобільного зв'язку; охоплення комп'ютеризацією органів державного управління та провідних державних інституцій; друга — одночасна мобілізація науки, освіти, промисловості, гуманітарної та мас-медійної сфер, а також бізнесу на пріоритетних напрямках інформаційного суспільства, побудованого на знаннях. Така стратегія дала б можливість Україні побудувати розвинене інформаційне середовище, конкурентоспроможну індустрію інтелектуальних інформаційних технологій та власну економіку знань, стати повноправним членом міжнародної світової кооперації у створенні глобального інформаційного суспільства.

Серед найближчих перспектив інформаційної політики України — інтеграція у світову інформаційну систему, розвиток таких інструментів інформаційного суспільства, як електронне урядування, електронний документообіг, електронні послуги та послуги, пов'язані з використанням цифрового підпису, електронна комерція, електронна пошта, електронні державні закупівлі, електронна звітність, електронні платежі, мобільні комп'ютери, ай-пі-телефонія, цифрове телебачення, телебачення на замовлення тощо; створення відповідної правової бази, сприятливих бізнес-середовищ, інвестиційного та інноваційного клімату, підтримка вітчизняної науки та освіти, підвищення комп'ютерної грамотності населення та мотивація громадян до використання інформаційних технологій, оскільки “побудова інформаційного суспільства — це не лише використання техно-

логії, це докорінна зміна свідомості людини та суспільних відносин”.

Зважаючи на глобальні тенденції, Україна здійснює кардинальне реформування інформаційно-комунікаційної сфери для забезпечення національної участі в міжнародних програмах становлення інформаційного суспільства та європейської інтеграції, розв'язання внутрішніх державотворчих проблем, трансформації економіки та використання глобального інтелектуального надбання [11; 14; 23; 30; 40; 43].

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР УКРАЇНИ

Важливе значення для інформаційної політики України має той факт, що стратегічною метою міжнародних організацій та країн Європи є прискорений розвиток європейського інформаційного суспільства, інтеграція і конкурентоспроможність на світових ринках за умови збереження багатокультурності та національної самобутності, забезпечення вільного вираження поглядів і свободи засобів масової комунікації, рівного доступу до надбань цивілізації у цифровій формі.

Сучасні засоби комунікації відкрили для Європи, в тому числі й для України, нові перспективи та можливості міжнародного співробітництва, проте вони породжують і нові загрози у сфері дотримання принципів фундаментальних прав і свобод людини в інформаційному суспільстві. Такі проблеми, як підвищення ролі інформації в суспільному середовищі, охорона персональних даних, захист інформації про приватне життя, забезпечення конфіденційності міждержавних інформаційних відносин набувають у європейському регіоні важливого значення.

В Україні вивчаються, аналізуються й використовуються у формуванні національної інформаційної політики досягнення європейської інформаційної політики, що реалізується через стратегії, програми і проекти міжурядових регіональних організацій, таких як Рада Європи, ЄС, ОБСЄ, ЦЄІ, НАТО, в рамках яких розглядаються й вирішуються проблеми становлення інформаційного суспільства, розвитку “інфраструктури”, інформаційних комунікаційних магістралей, телекомунікаційних мереж, інформаційної економіки, електронної торгівлі тощо.

Стратегія європейської інформаційної політики є вельми важливою для України також у напрямках, що стали пріоритетними для діяльності регіональних міжурядових організацій. Останнім часом це найбільшою мірою стосується Ради Європи, яка розви-

ває гуманітарне співробітництво в регіоні шляхом забезпечення прав людини і розвитку плюралістичної демократії, створення системи європейського інформаційного права, впровадження європейських стандартів і принципів у національні інформаційні програми й чинне законодавство.

Важливе значення для України має також інформаційна політика ЦЄІ, спрямована на залучення країн-учасниць до проектів і програм ЄС, РЄ, ОБСЄ з метою забезпечення регіонального і субрегіонального співробітництва, створення і функціонування інформаційно-документаційного центру оперативного обміну військовою інформацією, реалізації програми ЦЄІ-2010 (разом із ЄС), метою якої є економічне зростання за рахунок інформаційного сектора і включення країн-членів ЦЄІ в міжнародну торгівлю та світове господарство.

Концептуально співробітництво України в європейському регіоні базується на політиці, що визначає підтримку верховенства права та зміцнення демократії як основу відносин між Україною і об'єднаною Європою. Ідея європейської належності України засвідчує, з одного боку, радикальний поворот історичної долі держави, а з іншого — визначення українського шляху до європейської спільноти, враховуючи, що Україна — держава, яка динамічно змінюється, здобуває переваги на міжнародній арені, налагоджує партнерські стосунки з провідними країнами світу. Розширення Євросоюзу відкриває нові можливості й перспективи поглиблення євроінтеграційної стратегії України.

Європейський вимір інформаційної політики України концептуально зорієнтований на поступальний розвиток відносин з європейськими міжурядовими організаціями, залучення до інформаційно-комунікаційних інституцій з метою відновлення та поглиблення історично традиційних зв'язків з європейською спільнотою [1; 3; 11; 23; 26; 32; 126].

Співробітництво України з європейськими міжурядовими організаціями здійснюється на основі Європейської Конвенції з прав людини (1950, 1998), Директив та Конвенцій про регулювання вільного обігу інформаційних продуктів та послуг у рамках ЄС, двосторонніх угод та проектів у сфері комунікації, Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС (1998), Плану дій з розвитку взаємовідносин Україна — ЄС (2005—2007), Меморандуму про взаєморозуміння між Генеральним Директоратом із питань інформаційного суспільства ЄС і Державним комітетом зв'язку та інформатизації України щодо розвитку інформаційного суспільства тощо.

Пріоритетні напрями співробітництва України з Радою Європи — забезпечення прав людини і засобів масової комуніка-

ції, суспільне телерадіомовлення, аудіовізуальна сфера, охорона інтелектуальної власності, комп'ютерна злочинність, захист суспільної моралі та запобігання насильству через програми, інформацію та ідеї, правове регулювання нових комунікаційних послуг.

Співробітництво України і Ради Європи у сфері інформаційної політики

Рада Європи — перша організація, членство в якій стало для України “своєрідним каталізатором прискорення процесу сприйняття європейського мислення” на рівні державної влади та в українському суспільстві загалом. Україна доволі ефективно співпрацює з іншими державами-членами РЄ в рамках Комітету Міністрів, ПАРЕ, Конгресу місцевих та регіональних властей Європи. Поступово долаються проблеми, які в рамках відносин України з ПАРЕ виникали внаслідок розходжень у вирішенні проблем становлення громадянського суспільства.

Нині з'явилися нові можливості для погодження позицій і щодо моніторингових досліджень із питань відповідності реформування владної, суспільної та економічної сфер України взятим нею на себе зобов'язанням. Державні управлінські структури постійно декларують курс на поетапне впровадження європейської практики демократичного розвитку, що визначає право на комунікацію фундаментальною основою громадянського суспільства й передбачає встановлення у країнах-членах відповідних принципів для забезпечення свободи слова, вільного вираження поглядів, плюралізму й незалежності ЗМІК, використання нових інформаційних технологій та Інтернету для суспільного прогресу.

Вивчаються й беруться до відома при розробці та прийнятті державних рішень результати проведених ПАРЕ спеціальних досліджень та моніторингів демократичних і політичних процесів у країнах-членах із метою контролю за виконанням зобов'язань у рамках Європейської конвенції з прав людини (1951) з доповненнями (1998) та факультативними протоколами до них, Європейської конвенції з транскордонного телебачення (1989, 1998), Європейської культурної конвенції, Європейської конвенції про універсальну інформаційну послугу (2003), Європейської конвенції про кіберзлочинність (2002), рекомендацій та резолюцій щодо цінностей інформаційного суспільства. Це повною мірою стосується слухань і дискусій про стан інформаційної політики в Україні.

Протягом 1999—2005 рр. за участю спостерігачів від моніторингового комітету Ради Європи із забезпечення прав людини (Ханни Северинсен та Ренати Вольфген) було проведено парламентські слухання “Інформаційна політика України: стан і перспективи” (1999), “Проблеми інформаційної діяльності, свободи слова, дотримання законності та інформаційної безпеки України” (2001), “Суспільство, ЗМІ, влада: свобода слова та цензура в Україні” (2002), “Стратегія розвитку телерадіоінформаційного простору” (2003), “Про розвиток телекомунікацій в Україні” (2004), “Перспективи розвитку інформаційного суспільства в Україні” (2005). Ще під час парламентських слухань 1999 р. європейські спостерігачі у своїх доповідях акцентували увагу на негативних тенденціях в інформаційній сфері України, зокрема таких, як незбалансований ринок, експансія російськомовної інформаційної продукції, нерозвиненість сегмента Інтернету, недосконалість існуючої законодавчої бази, аудіовізуальне піратство тощо.

Моніторинг, проведений представниками Омбудсмена, засвідчив: в Україні на той час обмежувалося вільне виявлення громадянами своїх поглядів і переконань, ЗМІК ставали підконтрольними олігархічним структурам або державним інстанціям, обмежувалося право людей на достовірну інформацію. З цією метою посилювався тиск на ЗМІК політичними, економічними та адміністративними методами. Як визнає нинішнє державне керівництво, в Україні й досі не вирішена проблема адаптування українського законодавства, яке на відміну від прецедентного права Європейського Суду з прав людини у Страсбурзі не завжди забезпечувало демократичну позицію в питаннях тиску на свободу слова, особливо у справах за позовами до ЗМІК щодо захисту честі й гідності. Широкого розголосу набули судові справи проти газет “Правда України”, “Політика”, “Опозиція”, “Фінансова Україна”, “Дніпровська правда”, “Полтавська думка” та інших. Утім, законодавча влада України докладала чимало зусиль, щоб виправити ситуацію. Утиски свободи слова в Україні стали підставою для Спеціальної заяви Комітету Верховної Ради України з питань свободи слова та інформації від 16 березня 1999 р., в якій зазначалося, що органи виконавчої влади демонстрували інформаційну політику, основою якої було неприйняття плюралізму та неготовність до відкритої громадської дискусії.

Це була реакція на висловлене ПАРЄ занепокоєння щодо порушень прав людини в Україні в усіх сферах суспільного життя та посягань на незалежність ЗМІ. У червні 1999 р. Верховна Рада України прийняла звернення до парламентів і урядів європейських країн із закликом застосувати міжнародні засоби впливу

для захисту основних прав і свобод та провести дискусії з цього питання на сесії ПАРЄ.

Неабиякий міжнародний резонанс мали парламентські слухання “Проблеми інформаційної діяльності, свобода слова, дотримання законності та інформаційної безпеки України” (16 січня 2001 р.). Крізь призму експертних оцінок чітко простежувалися висновки, що в Україні на той час були відсутні незалежні ЗМІК, а свобода слова лише декларувалася [27].

В парламенті України обговорення інформаційних проблем завжди характеризувалося гострим політичним протистоянням влади і опозиції, проте опоненти, попри різні політичні позиції, висловлювалися на підтримку свободи слова і європейського критеріального вибору України.

Інформаційна складова міжнародних відносин України і Ради Європи впливає на внутрішню політику і змушує працювати в узгодженому міжнародному правовому полі, а вільний обмін інформацією є одним з основних чинників суспільного розвитку та відповідності рівню європейських вимог. Україна заінтересована в якісних змінах інформаційного стану держави та гідній репрезентації в європейському і світовому інформаційному просторі, що є передумовою оптимізації європейської інтеграції для України.

На січневій сесії ПАРЄ (Страсбург, 2001 р.) доповідачі по Україні на підставі отриманої інформації та парламентських слухань провели через моніторинговий комітет резолюцію про призупинення членства України в Раді Європи за невиконання взятих на себе зобов'язань у сфері прав людини та інформації. Однак у процесі обговорення цієї резолюції та самих дискусій в ході сесії, конструктивна й тверда позиція парламентської делегації України вплинула на формування документа і зняла політичну кризу у відносинах РЄ — Україна. В остаточному варіанті ухваленого сесією документа зазначалося: закликати органи влади України інформувати про розслідування справи Гонгадзе; сприяти здійсненню незалежної експертизи оригіналів аудіо та відеозаписів Мельниченка; забезпечити оприлюднення результатів і створити демократичну інституційну базу інформаційної політики; активізувати розвиток інформаційного ринку на основі європейських стандартів.

12 березня 2001 р. представники України в ПАРЄ порушили питання щодо внесення до порядку денного доповіді моніторингового комітету про стан і забезпечення свободи слова в інших країнах Європи, мотивуючи це тим, що Україна не може не зважати на думку європейської спільноти, але водночас вважає необхідним вивчення загальної ситуації в регіоні, оскільки

проблеми взаємин влади і ЗМІК виникають в усіх європейських країнах.

Проблема свободи слова була в центрі уваги Верховної Ради України під час парламентських слухань “Суспільство, ЗМІ, влада: свобода слова і цензура в Україні” (4 грудня 2002 р.). Ця подія була реакцією на загрозливу ситуацію, що склалася у сфері забезпечення основних прав і свобод людини й громадянина та права ЗМІК на вільне виконання своїх професійних обов’язків за умов запровадження політичної цензури. Наслідком слухань стало внесення змін до деяких законів України. Депутати запропонували також запровадити в Україні посаду парламентського Уповноваженого зі свободи слова.

Під час парламентських слухань 10 грудня 2003 р. було розглянуто стратегію розвитку телерадіоінформаційного простору України на перспективу в контексті WSIS та діяльності державних інститутів у сфері ЗМІК (Національної ради України з питань телебачення та радіомовлення, Держкомтелерадіо, Держкомзв’язку та інформатизації) й вироблено принципово нову законодавчу модель управління телерадіоінформаційною галуззю у світлі вимог інформаційної доби та європейського вибору України.

Політичні події 2004 р. засвідчили високу громадянську свідомість українського суспільства та незалежну позицію ЗМІ, що сприяло якісним демократичним зрушенням у державі.

Показовим у цьому плані стало проведення в Україні Сьомої Європейської Конференції Комітету Міністрів РЄ у галузі комунікації та інформації “Інтеграція та різноманітність: нові тенденції європейської політики у сфері ЗМІ та нових комунікаційних послуг” (10–11 березня 2005 р.). В ході засідань учасники акції обговорили такі проблеми:

- ✓ свобода вираження та інформації у кризових ситуаціях;
- ✓ культурне розмаїття та плюралізм медіа за доби глобалізації;
- ✓ права людини та регулювання діяльності медіа і нових комунікаційних послуг в інформаційному суспільстві;
- ✓ медіа в Україні.

Уже сам факт проведення Конференції в Україні сприяв активізації багатостороннього міжнародного співробітництва у сфері прав і свобод людини, засвідчив формування нової інформаційної політики як складової утворення єдиного європейського інформаційного простору і позитивної оцінки діяльності держави та нової влади в інформаційній сфері.

У документах конференції — політичній декларації “Інтеграція та різноманітність: нові тенденції європейської політики у сфері ЗМІ та нових комунікаційних послуг”, програмі дій та резолюціях наголошувалося, що в контексті розширення ЄС Рада Європи як єдина політична організація панєвропейського рівня, компетенція якої — демократичні виміри комунікації, продовжуватиме відігравати основоположну роль в утвердженні демократичних цінностей та принципів, встановлюючи панєвропейські стандарти у сфері мас-медіа та нових комунікаційних послуг [27].

Зважаючи на зміни глобального політичного та соціально-економічного контексту життєдіяльності України — зростання кількості міжнародних конфліктів та випадків тероризму, які становлять безпосередню загрозу миру та соціальній стабільності, а також цінностям демократичного суспільства; глобалізацію економіки та комунікацій, міграцію та інтенсивність взаємодії між культурами, самобутність культурної та соціальної ідентичності; вплив високих технологій ІКТ на діяльність мас-медіа та формування з їхньою допомогою світової громадської думки, автори документів роблять висновок, що ці зміни можуть мати фундаментальні тривалі наслідки для національних держав та культурних і національних ідентичностей, соціального розвитку, прав людини та демократії, для міжнародних відносин.

У резолюції Конференції, присвяченій діяльності медіа в Україні, йшлося про зусилля громадських структур, спрямовані на захист та поширення права свободи самовираження й інформації відповідно до статті 10 Європейської Конвенції з прав людини та практики Європейського Суду з прав людини на розвиток правової та регуляторної бази, сприятливої для роботи вільних, незалежних та плюралістичних медіа у країні; наголошується, що співпраця між Україною і Радою Європи у сфері медіа має продовжуватися й посилюватися з метою здійснення позитивних змін та консолідації успіхів, особливо щодо правової та регуляторної бази, збільшення плюралізму медіа та їхньої незалежності, створення ефективної системи громадського телебачення; запропоновано країнам-членам Ради Європи та іншим заінтересованим країнам та інституціям активно підтримати реалізацію плану дій для медіа в Україні після його прийняття, насамперед через політичну підтримку та виділення необхідних ресурсів для його фінансування; стратегічним напрямом співробітництва України і Ради Європи у сфері інформаційної політики визнано прогрес європейської інтеграції; захист та розширення прав людини, вільний обіг інформації ідей та поглядів; плюралізм та різноманіт-

ність мас-медіа і нових комунікаційних послуг; культурний та релігійний діалог з метою утвердження взаєморозуміння як у самих європейських суспільствах, так і між Європою й іншими регіонами світу [27].

Загалом, попри певні складнощі відносин, роль Ради Європи в демократизації України є важливою й очевидною: позитивних результатів співробітництва значно більше, аніж негативних моментів. Пріоритети європейського напрямку зовнішньої політики України є необхідною умовою стабільності її міжнародного становлення й розвитку збалансованих міжнародних відносин.

ЄС та інформаційна політика України

Поступ України у відносинах з ЄС простежується у Стратегії співробітництва з ЄС — проект “Життя і працевлаштування в інформаційному суспільстві” (стратегії і програми); спробах і намірах гармонізації законодавства; створенні умов для ринкової економіки у сфері інформаційних послуг; сприянні електронній комерції; участі у програмі e-Euro та i-2010; формуванні національних хостів; підготовці та реалізації спільних міжнародних проектів у галузі інформації та комунікації.

Європейський вектор розвитку українського суспільства потребує нових зважених політичних рішень. Зокрема, Україна усвідомлює важливість участі в європейських інтеграційних процесах, пов'язаних із прискореною інформатизацією, революцією в галузі комунікацій, електронної економіки, інших високих технологій. Як невід'ємна частина Європи Україна орієнтується на існуючу модель соціально-економічного розвитку європейських країн і розглядає євроінтеграційний курс як реалізацію цієї моделі в Україні.

Основні зусилля у цьому відношенні зосереджуються на істотному поглибленні й розширенні практичного співробітництва Україна — ЄС за всіма напрямками для забезпечення сприятливих умов у контексті розширення ЄС. Важливою у цьому сенсі є своєрідна ревізія існуючих угод і домовленостей. Йдеться, зокрема, про підписаний у липні 1994 р. Протокол про наміри між Державним комітетом зв'язку та інформатизації і Генеральним Директоратом ЄС із проблем інформаційного суспільства (попередня назва — Генеральний Директорат XIII), в якому визначено критерії відносин у галузі телекомунікацій та інформаційного суспільства загалом.

Потребують систематизації результати діалогу як у рамках двосторонніх зустрічей експертів на різних рівнях, так і в рамках

міжнародних заходів, серед яких Телекомунікаційний форум у Брюсселі (1999), Паризька зустріч Україна — ЄС (2000), Ялтинська конференція ЄС — Україна (2001—2005). Утім, слід визнати, що вони певною мірою посприяли усвідомленню українською спільнотою ідеології інформаційного суспільства, реформуванню інформаційно-комунікаційного сектора, поширенню українського сегмента мережі Інтернету, створенню наукового потенціалу для забезпечення всіх потреб нового цивілізаційного явища.

Перспективними є також елементи поглиблення співробітництва, окреслені в документах, підписаних у рамках самітів Україна — ЄС (2000—2005): Угоди про партнерство та співробітництво між Україною і ЄС (1998, 2005—2007), спільної стратегії ЄС щодо України, ухваленої під час Гельсінкського саміту ЄС (1999), а також спільної заяви учасників самітів Україна — ЄС Ялта (2001—2005), Брюссель (2002, 2006); Плану дій в рамках Європейської політики сусідства (2005—2007).

Документи передбачали співробітництво в розробці інформаційного законодавства, в тому числі для регулювання мережевого бізнесу та фінансових потоків. Серед найважливіших сфер співробітництва, визначених у документах, привертають увагу:

- співробітництво у сфері науково-дослідницької діяльності, особливо в межах програми технологій інформаційного суспільства П'ятої Рамкової програми ЄС;
- заява України про наміри розвивати програму e-Ukraine, яка відповідає потребам українського суспільства, стимулює розвиток послуг інформаційного суспільства в Україні.

Генеральний Директорат із питань інформаційного суспільства в рамках програми e-Euro погодився надати можливість Україні брати участь у відповідних заходах:

- згода сторін обмінюватися інформацією щодо послуг мобільного зв'язку третього покоління у сфері ліцензування, стандартів та планування спектра;
- згода сторін заохочувати співробітництво у сфері послуг електронної комерції;
- згода Генерального Директорату з питань інформаційного суспільства Європейської Комісії розглянути можливість надання експертної й технічної допомоги Україні відповідно до існуючих процедур та правил.

Європейський Союз визнав необхідність поширення в Україні інформації та знань щодо цілей і принципів європейської інтеграції, зокрема, важливість інноваційного розвитку інформа-

ційно-комунікаційного сектора, інфоінфраструктури, глобальної навігаційної супутникової системи, гармонізації законодавства в галузі високих технологій та інтелектуальної власності.

Співробітництво України і ЄС здійснюється за Шостою Рамковою програмою (2003—2007 рр. і на перспективу до 2025 р.), яка вирізняється революційним змістом і має за мету об'єднання європейських інтелектуальних ресурсів. Вона передбачає застосування наукового потенціалу Європи для реалізації національних програм становлення інформаційного суспільства й забезпечення лідерства у світовій конкуренції. Програма здійснюється за основними напрямками наукових досліджень для країн-членів, країн-кандидатів та країн-сусідів, що передбачають створення єдиного європейського наукового простору; розробку й планування інтегрованих європейських програм; координацію національних і європейських досліджень щодо еволюційних змін у суспільстві та впливу нових технологій на цивілізаційний розвиток; розробку стратегій єдиної зовнішньої політики, регіональної безпеки, загального інформаційного права, монетарної політики та європейської інформаційної політики; подолання нерівності між інформаційно багатими й інформаційно бідними країнами і забезпечення конкурентоспроможності останніх у європейському регіоні; вирішення проблеми зайнятості та соціальної єдності суспільства на основі економічних реформ, інновацій та високих технологій.

Розширення Європейського Союзу, яке відбулося 1 травня 2004 р., призвело до історичних змін політичних, географічних та економічних умов для України і Євросоюзу. Європейський Союз та Україна як безпосередні сусіди мають ідентифікувати свої політичні й економічні інтереси, щоб сприяти утвердженню стабільності, безпеки й добробуту в контексті європейської політики сусідства.

Імплементация Плану дій, розрахованого на три роки, сприятиме реалізації положень Угоди про партнерство та співробітництво (УПС) як основи співробітництва України і ЄС, стимулюватиме реалізацію прагнень України щодо її подальшої інтеграції до європейських економічних та соціальних структур.

Співробітництво України і ЄС за напрямом “Інформаційне суспільство” передбачає:

- досягнення прогресу у сфері політики та регулювання електронних засобів зв'язку;
- вироблення та впровадження національної стратегії розвитку в Україні електронних комунікацій;
- ухвалення нормативних актів щодо ліцензування, з'єднання, нумерації та загального доступу до основних телекомуніка-

ційних послуг відповідно до Закону України “Про телекомунікації”;

- створення національної комісії з питань регулювання зв'язку відповідно до Закону України “Про телекомунікації”;
- забезпечення добросовісної конкуренції на ринку послуг електронних засобів зв'язку;
- прискорення прогресу в розвитку сфери послуг інформаційного суспільства та інтеграції України в дослідницьку програму технологій інформаційного суспільства;
- прийняття та реалізація Державної програми “Електронна Україна” з метою розвитку інформаційного суспільства та можливості підтримки її впровадження Європейським Союзом;
- сприяння широкому використанню нових технологій суб'єктами господарювання та державними структурами, особливо в таких галузях, як охорона здоров'я та освіта (електронна комерція, електронний уряд, електронна охорона здоров'я, електронне навчання), через створення сучасних інфраструктур, розвиток місцевого наповнення та впровадження пілотних проектів, зокрема, взаємного визнання електронних підписів;
- розробку проекту Державної цільової програми “Створення та розвиток мережі пунктів колективного доступу до мережі Інтернет як складової сучасної інформаційно-комунікаційної інфраструктури в Україні” й створення мережі бізнес-інтернет-центрів на регіональному та місцевому рівнях [2; 40; 41; 63; 127].

Україна усвідомлює важливість участі в європейських інтеграційних процесах, пов'язаних з прискороною інформатизацією, революцією в галузі комунікацій, електронної економіки, інших високих технологій. Як невід'ємна частина Європи Україна орієнтується на існуючу модель соціально-економічного розвитку європейських країн і розглядає євроінтеграційний курс як реалізацію цієї моделі в Україні.

Фактор ЦЄІ як перехідна структура до європейської інтеграції

Україна входить до Центральноєвропейської ініціативи з 1996 р. й розглядає свою участь у цій організації як один із напрямів реалізації зовнішньополітичного курсу держави й концеп-

ції стратегічного партнерства — інтеграції до європейських та євроатлантичних структур. Діяльність у рамках ЦЕІ створює для України реальні можливості підготовки до набуття повноправного членства в ЄС, практичного оволодіння методами спільного напрацювання політичних рішень, співробітництва у сфері розвитку телекомунікацій, науки і нових технологій, засобів масової комунікації. Україна є членом робочих груп ЦЕІ з науки і технологій, міжнародних інформаційних обмінів, розбудови транспортних оптично-волоконних магістралей, які реалізують план дій ЦЕІ до 2010 р. та програми і проекти пріоритетного значення.

Співробітництво України в рамках ЦЕІ активізує обмін інформацією у сфері зовнішньої політики, забезпечує національні інтереси в регіональних відносинах, нові напрями співпраці в інформаційній сфері. Таке співробітництво відкриває можливості для реалізації ініціатив щодо надання організації статусу спостерігача при Генеральній Асамблеї ООН, що своєю чергою сприятиме зростанню ролі ЦЕІ як ефективного механізму європейського співробітництва й дасть змогу об'єднати потенціал міжнародних організацій ООН і ЦЕІ для розв'язання актуальних проблем центральноєвропейського регіону. Україна розглядає свою участь у діяльності ЦЕІ як можливість посилення присутності в регіоні, а також трансформування зовнішньополітичних відносин, пов'язаних із майбутнім вступом окремих країн ЦЕІ до європейських інтеграційних об'єднань.

Розвиток дво- та багатосторонніх відносин країн-членів ЦЕІ зумовлює різноманітні форми співпраці в галузі інформації і комунікації. Україна зацікавлена в інтегруванні до європейського інформаційного простору, участі в інформаційному бізнесі (проект “Новий інформаційний канал”), у розвитку інформаційної економіки як основи політичного й економічного зростання і стабільності (2002, 2004) [19; 26].

Усвідомлення належності до європейської цивілізації зумовлює трансформацію внутрішньої політики України й менталітету нації, сприяє реалізації принципів, що становлять правовий та ідеологічний фундамент вільного громадянського суспільства: демократії, прав людини, верховенства закону, еволюційного руху до інформаційного суспільства. ЦЕІ відіграє особливу роль у входженні України до європейських структур та програми міждержавного співробітництва за всім спектром інформаційної політики.

ОБСЄ і НАТО в контексті формування інформаційної політики України

Інформаційні аспекти політики Україна—ОБСЄ (право на вільне вираження поглядів і право на комунікацію, інформаційні права національних меншин, незалежність ЗМІК, інформаційно-аналітичне забезпечення виборчих процесів, вплив ЗМІК на суспільство та формування громадської думки) реалізуються у рамках Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ, Верховного Комісара ОБСЄ у справах національних меншин, Координаційного центру ОБСЄ в Україні.

Місію співробітництва з ОБСЄ в Україні (окрім постійних органів) здійснює Координаційний центр проектів ОБСЄ в Україні, мандат якого передбачає впровадження проектів із трансформації законодавства, експертну та матеріально-технічну допомогу. Проекти Координаційного центру спрямовані на міжнародне співробітництво щодо вдосконалення законодавства України з прав людини (право на комунікацію, медіа-право); допомогу Омбудсмена з прав людини (практика інформаційних позовів у Європейському Суді); захист прав ЗМІК і журналістів; створення електронної бази даних Верховного суду України; моніторинг адміністративного управління й можливостей заснування адміністративних судів; обмін досвідом із західними країнами.

Стратегічною метою відносин Україна—НАТО є повномасштабна участь нашої країни у створенні нової архітектури європейської безпеки, розширення її співпраці з НАТО на всіх рівнях і в усіх вимірах, що слугує гарантією уникнення нового поділу Європи та створення “сірої зони” безпеки в ЦСЄ. Співпраця з Альянсом охоплює також обмін інформацією та зв'язки з громадськістю.

Інформаційна діяльність НАТО в Україні здійснюється на основі Меморандуму про взаєморозуміння між Організацією й урядом України щодо заснування Центру інформації та документації НАТО. В документі зазначено, що інформаційна діяльність Альянсу, включаючи мас-медіа, неурядові організації, освітні та наукові кола (цивільні й військові), спрямована на подолання застарілих психологічних стереотипів та ідеологічних упереджень і має сприяти створенню позитивного іміджу Організації в Україні.

Фактори включення України в процеси європейської інтеграції окреслюють стратегію економічного й соціального розвитку держави, зумовлюють пріоритети динамічного зростання за умов трансформації демократичних інститутів, ринкової економіки та

культурної сфери. Глибока взаємодія в інформаційній сфері, входження України у світовий інформаційний простір впливають на інформаційну політику, розвиток інфраструктури, інформаційний потенціал та виробництво національних інформаційних продуктів.

Загальноєвропейські тенденції та національний досвід свідчать, що політичні й соціально-економічні зміни залежать від політичної орієнтації влади, зміни масової свідомості, демонополізації економічного сектора, впровадження нових технологій в державне та муніципальне управління. Реалізація програми європейської інтеграції України “Інформаційне суспільство” передбачає запозичення досвіду європейських країн у використанні інформаційних і комунікаційних технологій в суспільно-політичній, соціально-економічній та культурній сферах і в приватному секторі [19].

Європейська та євроатлантична інтеграція, співробітництво з європейськими міжнародними організаціями сприяють розробці стратегії і програми інформаційного суспільства для України, створенню сучасних інформаційних магістралей, розвитку ринку електронної комерції та інформаційних послуг, демократизації політичних інститутів, незалежності мас-медіа й активній участі суспільства в політичних процесах XXI ст.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Метою національної інформаційної політики України є створення передумов для побудови розвиненого інформаційного суспільства як органічного сегмента глобального інформаційного співтовариства, забезпечення пріоритетного розвитку інформаційних ресурсів та інфраструктури, впровадження новітніх інформаційних технологій, захисту національних моральних і культурних цінностей, забезпечення конституційних прав на свободу слова й вільний доступ до інформації.

Саме таке тлумачення пропонує “*Концепція національної інформаційної політики*”. Цей доволі об’ємний документ складається з 11 розділів й охоплює майже всі основні сфери інформаційної діяльності, починаючи від мас-медіа й закінчуючи музейною справою. Його авторам удалося витримати “золоту середину” між екстенсивним й інтенсивним підходами. В ньому намічені національні пріоритети в глобальному інформаційному проекті й водночас сформульовані суто конкретні

тактичні завдання в розбудові національного інформаційного простору.

Низку завдань національної інформаційної політики в європейському контексті конкретизує розділ XIII Програми співробітництва Україна—ЄС, ухваленої в 1998 р. й розрахованої до 2008 р.

Отже, найголовнішим завданням національної інформаційної політики є входження України в глобальне інформаційне суспільство. Необхідними передумовами реалізації цього завдання є насамперед:

- ✓ модернізація національної інформаційної інфраструктури через створення або запозичення відповідних інформаційних технологій;
- ✓ реалізація конституційних прав громадян, суспільства та держави на інформацію;
- ✓ розв’язання низки актуальних проблем становлення та розвитку національних інформаційних ресурсів, інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності владних, наукових, господарчих та інших структур;
- ✓ прискорення розвитку принципово нових напрямів інформаційної діяльності, починаючи від електронного мережевого урядування й управління й закінчуючи електронною мережевою торгівлею тощо.

Основним напрямом національної інформаційної політики є підвищення інтелектуального, творчого рівня вітчизняних виробників інформаційного продукту (зокрема медійного), зміцнення їх конкурентоспроможності на світовому та вітчизняному медіа-інформаційному ринку. Лише конкурентоспроможне на світовому рівні інформаційне виробництво може гарантувати реалізацію національних інтересів в інформаційній сфері. Будь-які державно-адміністративні заходи протидії “інформаційній експансії” та забезпечення “інформаційного суверенітету” в епоху глобалізації не можуть бути ефективними.

На даному етапі розвитку українського суспільства держава має стати гарантом цілісності національного інформаційного простору, ефективним координатором розвитку інформаційних ресурсів. Для цього їй необхідно забезпечити:

- Становлення та розвиток в Україні інформаційного суспільства на засадах ефективного регулювання й стимулювання інформаційного обміну, заохочення позитивних мотивацій щодо виробництва та споживання інформаційного продукту й надання різноманітних інформаційних послуг.

- Вироблення “правил гри” в єдиному інформаційному нормативно-законодавчому полі, обов’язкових для всіх, хто тією чи іншою мірою причетний до діяльності в національному інформаційному просторі, незалежно від його походження, форм власності тощо.
- Визначення нормативних засад і меж діяльності зарубіжних та міжнародних (транскордонних) суб’єктів у національному інформаційному просторі України.
- Захист інтересів України у світовому інформаційному просторі, в міжнародних інформаційних відносинах.
- Розвиток інформаційної (електронної) економіки, інформаційного врядування тощо шляхом заохочення впровадження сучасних комп’ютерних інформаційних технологій в усі сфери систем державного управління, фінансово-банківської та підприємницької діяльності, освіти, медицини, правової допомоги тощо.
- Належний стан державної власності у провідних об’єктах національної культурно-інформаційної спадщини й формування необхідної бази для здійснення державного регулятивного впливу на суспільні відносини у сфері інформації.
- Захист інформаційних ресурсів (електронних мереж, банків і баз даних тощо) від несанкціонованого доступу або руйнації, розробку й впровадження відповідних засобів захисту.
- Широкий доступ громадян, навчальних, наукових та інших установ і організацій усіх форм власності, органів державної влади та регіонального й місцевого самоврядування, суб’єктів підприємницької діяльності до інформаційних ресурсів, зокрема засобів мережі Інтернет.
- Функціонування державної системи професійного навчання і підвищення кваліфікації працівників інформаційної сфери та ЗМІ, наукової та експериментальної діяльності.
- Інформаційну безпеку суспільства, особи й держави в якнайповнішому розумінні цього поняття.

Найважливішим напрямом удосконалення інформаційної політики України є формування і розвиток її стратегії у цій сфері та визначення пріоритетів. Інформаційна політика держави нині має бути докорінно переглянута, щоб забезпечити прискорення темпів адаптації українського суспільства й держави до реалій глобального та європейського інформаційного суспільства.

Ключовим напрямом такої політики є підвищення інтелектуального, творчого, технічного рівня вітчизняних виробників інформаційного продукту, посилення їх конкурентоспроможності на світовому інформаційному ринку. Лише розвинуте, конкурентоспроможне на світовому рівні інформаційне виробництво може гарантувати реалізацію національних інтересів в інформаційній сфері, вирішити завдання ефективного інформаційного забезпечення державної політики в інших сферах.

Нагальним завданням держави є реалізація комплексу заходів, спрямованих на:

- ✓ забезпечення належної прозорості та інформаційної відкритості в діяльності усіх без винятку органів державного управління та місцевого самоврядування;
- ✓ впорядкування структури та функціонування державних органів, що формують інформаційну політику держави й забезпечують відповідну безпеку в медіа-інформаційній сфері;
- ✓ створення цілісного нормативно-правового поля щодо регламентації розвитку національного інформаційного простору й відповідних сучасних технологій, діяльності господарських суб’єктів, забезпечення прав людини, суспільства та держави на інформацію;
- ✓ посилення ролі держави як рівноправного й конкурентоспроможного суб’єкта інформаційних відносин, виробника та поширювача інформаційного продукту і послуг на внутрішньому й зовнішньому інформаційному просторі;
- ✓ реформування інформаційної діяльності органів державної влади в напрямі адаптації до використання новітніх інформаційних технологій.

Україна, як учасник європейського й глобального інформаційного суспільства, розвиває всі складові власної інформаційної сфери, зокрема приймає закони, які б адекватно регулювали новітні комунікації й об’єктивно були спрямовані на лібералізацію інформаційної політики, прискорення розвитку інформаційно-телекомунікаційної галузі, серед них — українського сегменту Інтернету, електронних ЗМІ тощо [72; 99; 127; 129].

Усе це можливо лише за умови ставлення владних органів до Людини як вищої ланки у цілепокладаннях державної політики, що здійснюється в парадигмі верховенства Закону й рівності всіх громадян перед ним.

Лише за умови, що політика усвідомлюється і сприймається як розробка й реалізація представниками національних еліт пев-

ної системи державних рішень в інтересах Людини, можна стверджувати про відповідність декларацій і реальних справ влади у справді європейському контексті. Інакше всі спроби модернізації інформаційної політики залишаться ілюзією, а Україна опиниться ізольованою від світових тенденцій глобалізації і регіоналізації.

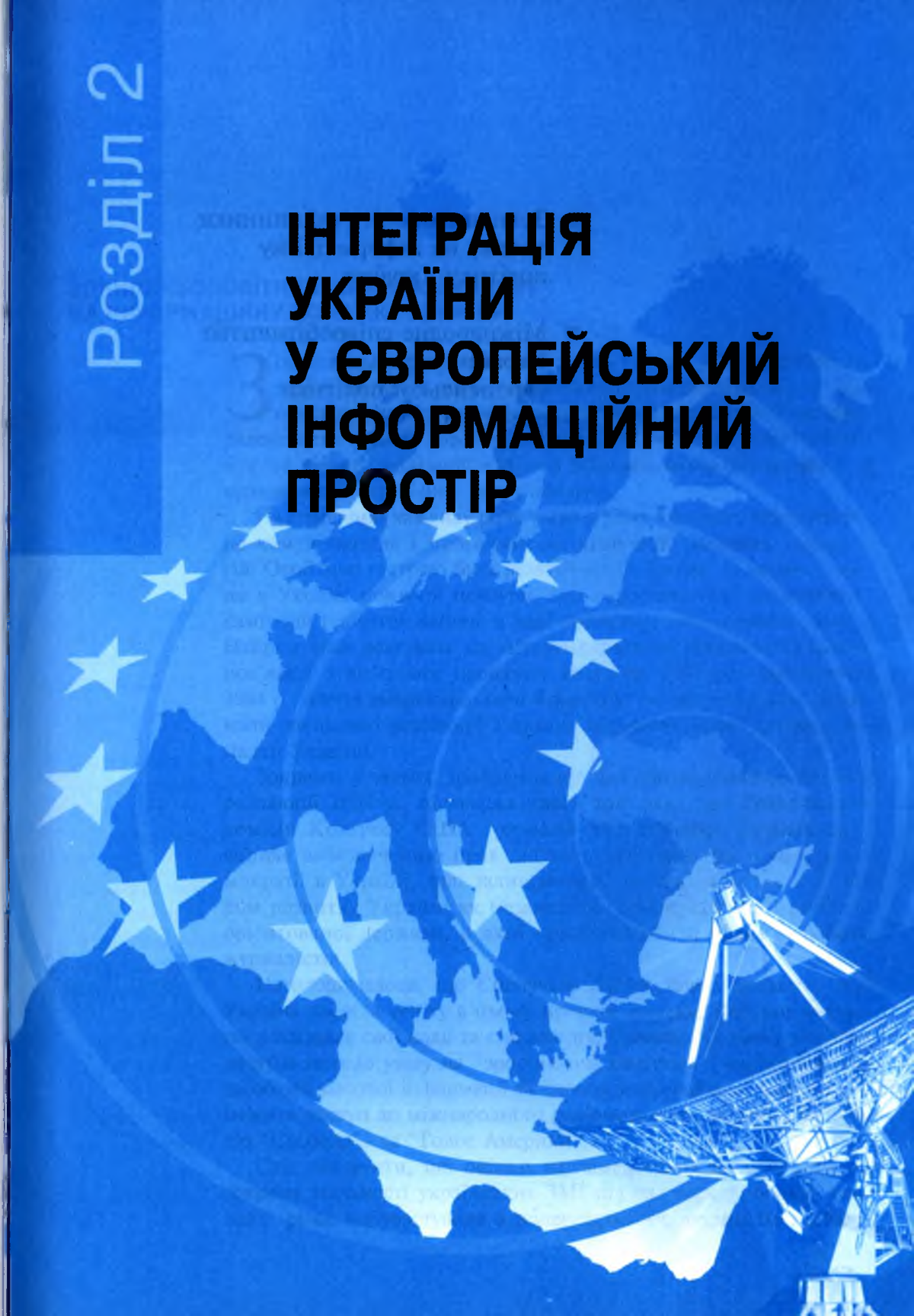
Слід урахувати, що європейський людино-центричний підхід поступово починає декларуватися на рівні глобальної політичної системи. Як підтвердив організований в Туреччині у вересні 1990 р. “круглий стіл” на тему глобальних викликів світовому розвитку, мудрість і політичне світобачення новітньої епохи полягають у тому, щоб забезпечити такий хід історії, в якому б існуючі загрози, в тому числі інформаційні, розглядалися як виклик Людині і людській цивілізації. За такого розуміння політики немає необхідності обстоювати збереження національно-центристської ідеології в межах політичних ідеологій минулих століть.

Річ у тім, що всі без винятку європейські стратегії розвитку базуються на вищих ціннісних критеріях, у центрі яких перебуває Людина. Якими б критичними ми не були щодо західних впливів на інші держави, як би не ставилися власне до перспектив збереження євроатлантичної цивілізації, щоб не думали про Захід узагалі, цілком очевидно, що ідеї провідних мислителів Європи і Америки, по-перше, мають бути закладені в основу наших стратегій національного і регіонального розвитку, а по-друге, заслуговують на те, щоб стати фундаментом розвитку інформаційної політики України.

Ще один складник нашої концепції полягає в тому, що навіть за умов глобалізації відсутні реальні важелі ефективного критеріального впливу західних демократій на ситуацію в пострадянських державах. Помаранчева революція в Україні підтвердила лише, що народ настільки втомився від обману, що готовий до силового тиску на владу. Але разом з тим вона засвідчила й інше: відсутність зваженої інформаційної стратегії, яка б відображала громадську думку та формувала її, позбавляє надій на можливість прискореного подолання негараздів перехідного періоду.

Розділ 2

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР

- Зовнішньополітичні чинники впливу на інформаційну політику України
- Міжнародне співробітництво України у форматі європейської політики сусідства

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ІНФОРМАЦІЙНУ ПОЛІТИКУ УКРАЇНИ

Зовнішні демократизаційні чинники за умов глобалізації здатні впливати на інформаційну стратегію країни не лише опосередковано, а й безпосередньо. В Україні під час президентських (2004) і парламентських (2006) виборів вони посприяли не тільки реалізації вільного волевиявлення українців, а й відмові влади від різних форм цензури.

Надзвичайно важливу роль у цих подіях відіграла інформаційно-комунікаційна і просвітянська діяльність західних демократій. Особливо гострою була реакція країн Заходу на впровадження в Україні повзучої цензури, яка наростала під час виборчих кампаній і досягла апогею в ході президентських виборів 2004 р. Найрішучіше реагували на антидемократичні процеси в Україні, пов'язані з виборами народних депутатів 2002 р. і президента 2004 р., члени американського Конгресу, які неодноразово приймали спеціальні резолюції з питань порушень прав і свобод громадян України.

Зокрема, у заявах, зроблених під час обговорення сенатської резолюції 2004 р., підтверджувався той факт, що Гельсінкська комісія Конгресу США тривалий час здійснює моніторинг і сприяє забезпеченню прав людини, верховенства закону і демократії в Україні, далі залишаючись послідовним прихильником розвитку України як незалежної, демократичної і ринково орієнтованої держави, в якій гарантувалися б права і свободи журналістів.

Наголошувалося, що Сполучені Штати широ бажають, щоб Україна досягла успіху в цьому процесі, а народ України повністю реалізував свої надії та сподівання. Сенатор Кембелл у своєму виступі звертав увагу на “зростаючий контроль і маніпулювання засобами масової інформації та спроби національних властей обмежити доступ до міжнародного радіомовлення, включаючи «Радіо “Свобода”» та “Голос Америки”».

Слід зазначити, що оцінки парламентських виборів 2006 р., зокрема діяльності українських ЗМІ під час передвиборної кампанії, різко контрастували з попередніми оцінками. Це підтвер-

джує значимість урахування європейських і євроатлантичних критеріїв у розвитку інформаційної політики України.

Одним із наслідків саме зовнішніх впливів стали вимушені зміни, що відбулися в стратегії більшості ЗМІ, які в кінцевому рахунку взяли курс на об'єктивне інформування населення замість нав'язування йому єдиної думки.

Вирішальним чинником впливу як на поточне інформаційне поле, так і на інформаційну стратегію виконавчої влади стала саме євроатлантична спільнота. З огляду на включення у цей процес окремих держав та інтеграційних формувань (відповідні заяви були зроблені в Раді Європи та ПАРЄ, а також ОБСЄ) можемо стверджувати водночас і про спільність стратегій впливу на регіональному (європейські структури) і зовнішньонаціональному (США) рівнях. Їхня позиція у другій половині 2004 р. та в ході формування парламентської коаліції й коаліційного уряду 2006 р. стала практичним проявом ідей і рекомендацій, які раніше обговорювалися і приймалися на європейських форумах за участю України.

Американська сторона своїми діями, спрямованими на електоральний простір України, також докладала різнопланових зусиль, аби не тільки сприяти чесним і прозорим виборам, а й забезпечити рівний доступ кандидатів у президенти до ЗМІ, що є одним із складників європейської інформаційної стратегії; пояснити наскільки небезпечним для демократичних процесів є використання адміністративного ресурсу з метою вплинути на позицію ЗМІ, що врешті спричинило відмову влади від надмірного врегулювання інформаційних потоків; дезавувати ідеологічний витвір щодо втручання США у внутрішні справи України. Така позиція значною мірою посприяла обміну об'єктивною інформацією про перебіг подій в обох країнах.

На підтвердження цієї думки наведемо тези зі згаданої вище сенатської резолюції. Там, зокрема, йшлося про необмежений доступ усіх партій і кандидатів до друкованих засобів, радіо, телебачення, Інтернету на недискримінаційній основі; захист кандидатів, членів опозиційних партій і незалежних засобів масової інформації від шахрайства чи зловживань урядових чиновників усіх рівнів у формі селективних податкових перевірок та інших регулятивних процедур, а в випадку зі ЗМІ — відкликання ліцензій, дифамація та інші подібні заходи.

Прочитуємо також заяву заступника речника Білого дому від 23 листопада 2004 р.: “На уряд (України) покладена особлива відповідальність не застосовувати й не ініціювати насилля і дати можливість вільним ЗМІ докладно повідомляти про розвиток ситуації без залякування чи під примусом”.

Про демократизаційний вплив на інформаційну стратегію України свідчить той факт, що парламентські вибори 2006 р., за одностайним визнанням європейських та американських експертів і політиків, відбулися без видимих порушень і з урахуванням відповідних демократичних критеріїв [27; 28; 29; 30; 31].

Не можна обійти увагою і той факт, що американські політичні та державні діячі неодноразово виступали з серйозними попередженнями на адресу російських владних структур, які нерідко спотворювали інформацію про хід президентської кампанії в Україні. Наголосимо, що під час усіх останніх українських виборів, починаючи від 1994 р., Державний департамент США і Гельсінкська комісія Конгресу США активно використовували можливості національних ЗМІ не тільки для сприяння чесним виборам в Україні, а й для мінімізації негативних російських інформаційних впливів на українських виборців.

Фактично можна стверджувати, що ззовні давався поштовх для потенційного перегляду українською владою ролі російських ЗМІ на українському інформаційному полі. Адже добре відомо, що російські ЗМІ своїми діями почасти деструктивно впливають на реалізацію інформаційної політики України, здійснюваної в рамках національного законодавства.

Важко переоцінити також роль польського чинника впливу на зміни в інформаційному полі України, а відтак і відмову влади диктувати українським ЗМІ характер інформації про політичні процеси. Польські партнери і симпатичні українській державності активно використовували інформаційні засоби впливу на українських політиків.

Що стосується ОБСЄ і ПАРЄ, то ці організації в ході українських виборів виконували свої функціональні обов'язки в рамках давно вироблених ними стратегій сприяння демократизації інформаційної політики України, зокрема, шляхом відмови від різних форм цензури. Спостерігачі від ОБСЄ і ПАРЄ не обмежувалися виконанням своїх повноважень відповідно до міжнародного права і зобов'язань України як держави-члена організації. Вони використовували будь-яку можливість для того, щоб пояснювати українській і зарубіжній спільноті причини того, що відбувається, акцентували увагу на порушення українського законодавства про інформацію, друковані й електронні ЗМІ.

Важливо також, що в ході обговорення ситуації в Україні під час засідань учасників самітів “ЄС — Україна” та “ЄС — Росія” проблема об'єктивного інформаційного висвітлення позиції, цілей і впливів зарубіжних політичних лідерів також є однією з основних.

Не можна обійти увагою і той факт, що на позицію української влади у стосунках із журналістами істотно впливала дипломатія великих європейських держав, насамперед Німеччини, Великобританії і Франції. Так, на критичних етапах українських виборів практично всі українські і зарубіжні ЗМІ публікували заяви міністра закордонних справ ФРН і керівника британського Форін Офісу, а також представника МЗС Франції із закликами до українських властей не допускати порушень законів і діяти в рамках європейських критеріїв і демократичних традицій.

Про інформаційну політику офіційного Києва у цих заявах ідеться зазвичай менше, аніж у виступах американських діячів, проте сам факт їхньої появи в українських ЗМІ опосередковано впливав на суть цієї політики. Причому важливо, що позиція західних країн у цьому питанні не давала ніяких підстав для звинувачення їх у втручанні у внутрішні справи України. Відповідною була також позиція канадського МЗС.

І нарешті, українська демократія віддає належне західним інформаційним агентствам, які, починаючи від президентських виборів 1994 р., постійно висловлювали занепокоєння фактами порушень прав українських виборців на чесну й об'єктивну інформацію. Ця проблема активно виносилася ними в перші рядки анонсів найважливіших новин. Разом з тим, важко назвати більш-менш відоме західне періодичне видання в Європі, США чи Канаді, яке б не зробило свій внесок у захист прав українських журналістів відповідно до положень українського законодавства.

Що стосується російської сторони, то варто зауважити, що чимало відомих російських політиків, журналістів, бізнесменів, політологів відкрито підтримали українських журналістів й окремі ЗМІ, які боролися за свої демократичні права. Окремо слід відзначити активну роль української діаспори у цьому протистоянні [2; 41; 58; 72; 86; 89; 104].

Чинники зовнішніх впливів на демократизацію українського суспільства

Ведучи мову про зовнішні чинники впливу в загальному контексті, вважаємо дуже суттєвим такий його напрям, як конкретне піклування про українських журналістів, намагання не допустити свавілля влади проти окремих представників українських ЗМІ. У державах євроатлантичної спільноти здійснювалися реальні кроки на захист українських журналістів. Ця робота набула постійного характеру після вбивства журналіста Г. Гонгадзе.

Слід зазначити, що рівень здатності конкретних українських чиновників розробляти демократичні програми інформаційної політики, які б відповідали прагненням мас, традиційно викликав на Заході сумнівів менше, аніж можливість їх реалізації. Адже в державі свого часу склалася ситуація, коли зусилля інтелектуальних еліт практично ніяк не впливали на організаторів цензури. Навіть парламентські слухання за умов домінування у Верховній Раді пропрезидентської більшості відчутних наслідків не давали. Реально це проявлялося в тому, що засоби масової інформації України формально працювали в нібито нічим не обмеженому інформаційному полі.

Як слушно зауважують західні дослідники пострадянських перехідних суспільств, у ході гострих дискусій між радикальними реформаторами і прихильниками поступового трансформування інформаційної політики виникли два “очевидних” альтернативних курси. Один із них визначався в межах відродження “деспотизму” держави (Білорусь і Туркменістан), наслідком чого була відсутність змін системного характеру, збереження цілковитого контролю держави над ЗМІ. Опозиційні ЗМІ в цих державах де-факто, а згодом і де-юре опинилися поза рамками закону.

Українською альтернативою політичної системи євроамериканського зразка стала модель, яку важко назвати як ринковою, так і повністю контрольованою державою, як демократичною, так і “суто” тоталітарною. Політична влада, де-факто, перейшла до фінансово-промислових груп, які поступово не тільки стали власниками ЗМІ, а й диктують їм інформаційну політику. Сьогодні, на думку зарубіжних симпатиків української демократії, перед Україною стоїть завдання налагодження такої інформаційної політики, яка б насамперед відповідала інтересам суспільства. Для цього вкрай важливо зміцнювати організації громадянського суспільства, надавши їм права й можливості для серйозного контролювання матеріальної бази ЗМІ та відповідності їхньої діяльності принципам українського законодавства і міжнародного права.

Як наслідок попередньої ситуації, основною метою інформаційної політики тривалий час було не сприяння перемозі демократії, а пошук “аргументів” на виправдання злочинного перерозподілу ресурсів між окремими фінансово-промисловими групами і кланами. Своєю чергою, перекуплені ними ЗМІ та окремі журналісти почали слугувати саме цим кланам і групам інтересів. У 1990-х роках в Україні вони перехопили контроль над державним бюджетом і його розподілом, що давало їм можливість належним чином контролювати не лише приватизовані ними засоби масової інформації, а й ті, що формально мали статус державних [2; 27; 41; 54; 63; 104].

Найвиразнішими представниками такого підходу в 90-ті роки ХХ ст. вважаються такі держави, як Росія та Україна. Оскільки ліберальні реформатори в Україні не змогли втримати владу (до того ж, їхні дії нерідко суперечили декларованій ідеології), фактичними володарями ЗМІ стали ті (зокрема із числа псевдолібералів), хто зумів набути великі капітали у процесі переходу від регульованої економіки до ринку. Серед них опинилися й колишні реформатори, які не змогли усвідомити, що європейський вибір країни неможливий без здійснення демократичної політики у сфері інформації і ЗМІК.

Критичне значення для характеру і змісту подальшого розвитку України мав той факт, що від перших місяців незалежності нові приватні власники почали усвідомлювати значення інформаційного чинника. На другу половину 1990-х років більша частина українських ЗМІ опинилася під тотальним контролем представників великого бізнесу, з якими на той час фактично повністю злилася державно-бюрократична машина.

Слід брати до уваги поступовість процесу підпорядкування українських ЗМІ новим власникам, які поетапно підкоряли собі весь політичний істеблшмент. Закономірним супроводом і наслідком такої ситуації стало також неприйняття демократичних стратегій і програм розвитку інформаційної політики можновладцями. Ситуація ускладнювалася тим, що на словах проголошувалася відданість європейським демократичним принципам формування інформаційної політики. Тому тривалий час маніпулювання демократичною фразеологією щонайменше відволікало зовнішні сили від ретельного моніторингу ситуації в Україні у сфері прав і свобод журналістів. Спорадичні висловлювання занепокоєності “окремими проявами” порушень не мали серйозних наслідків.

Нині перед Україною і все ще не сформованим громадянським суспільством стоїть завдання зміцнення завоювань останніх двох років у сфері забезпечення незалежності ЗМІ, прав і свобод журналістів. Цей напрям життєдіяльності держави і громадських організацій, бізнесу і влади привертає посилену увагу європейських і євроатлантичних структур, експертів і політиків [19; 38; 64; 81; 122].

Європейський вектор і нова якість інформаційної політики України

Європейський (регіональний) чинник впливу для України є пріоритетним у рамках дослідження євроінтеграційної політики

України у сфері ЗМІ, а також визначення рівня і якості інформування українського населення про критеріальні складники зближення з Євросоюзом і НАТО. Визначальним моментом за цієї ситуації виступає такий реальний чинник, як поетапно зростаюча критичність у європейських підходах до розвитку політичної системи, політичного режиму й, зокрема, його інформаційної політики.

Регіональні та європейські зовнішньонаціональні фактори впливу на політику України у сфері ЗМІ, роль яких у революційному переході нашої держави до реальної демократії важко переоцінити, початково формувалися на ширшому полі критики політичної системи. Останнім часом такий підхід зазнав певних змін, але поки що західне співтовариство небезпідставно вважає, що інформаційна політика України все ще повною мірою не відповідає європейським стандартам. Зокрема, йдеться про фактичне замороження переходу до нової європейської якості внутрішньої і зовнішньої політики та залишкові інформаційні обмеження.

Наприкінці 2005 — на початку 2006 р. такі оцінки залишалися однією з основних причин відмови західних лідерів визнати Україну державою з ринковою економікою, надати їй чіткі гарантії щодо майбутнього членства в європейських інтеграційних структурах та Світовій організації торгівлі, забезпечити політичне стимулювання потенційних зарубіжних приватних інвесторів в українську економіку тощо.

Уже не спрацьовують посилення на особливості українського переходу від соціалізму до ринкової економіки і демократії, від тотального державного і партійного контролю над ЗМІК до свободи преси, що свого часу активно використовувалися для виправдання очевидних недоречностей, які істотно гальмували впровадження в Україні європейських критеріїв і традицій кооперативних відносин між державою і суспільством, державою і бізнесом, бізнесом і суспільством, “державою — бізнесом — пресою”. За умов переходу політичної системи до нової якості у штучно створених інформаційних моделях розмивалися ключові поняття критеріального характеру з тематики євроінтеграції [44; 54; 63; 84; 122; 127].

Створюючи належне інформаційне забезпечення євроінтеграційної стратегії України, доцільно враховувати також (принаймні на ближчу перспективу), що в Україні й досі не сформована остаточно сучасна (у сенсі прозорості) ринкова економіка. З іншого боку, закономірний за умов глобалізації і паралельної їй регіональної інтеграції процес демократизації суспільних відносин вимагає координованого саме владними структурами інформаційного забезпечення за умови збереження свобод ЗМІК.

Таким чином, для поглибленого розуміння самого поняття “євроінтеграційна політика” у сфері ЗМІ представникам українського політикуму все ще необхідне чітке усвідомлення і сприйняття базових положень демократичної політичної думки щодо визначення успішних, стабільних, здатних до поступального розвитку політичних і економічних систем. Адже інформаційне поле в Україні раніше нерідко формувалося в такий спосіб, щоб змусити пересічних громадян сумніватися в доцільності європейського курсу України, зокрема, шляхом висунення ідеї про нібито невідповідність європейського способу життя, європейських принципів ринкової економіки і демократичних суспільних відносин національним традиціям українського народу.

Модернізація інформаційної політики України

Важливими за потенціалом коригування глобалізаційних, регіональних та національних чинників впливу на євроінтеграційну політику України у сфері ЗМІ є такі положення європейської демократичної політичної думки (з їх авторською актуалізацією до нової політичної ситуації в Українській державі):

- чітке розуміння й урахування при формуванні й модернізації інформаційної політики причин, особливостей і руйнівних для суспільства наслідків оцінки України як перехідної держави (і це на 15-му році незалежності!), що на тлі гучних скандалів кримінального забарвлення безумовно відносимо до вирішальних елементів стабільно критичного ставлення західного співтовариства до насамперед політичного режиму нашої держави. При цьому вкрай важливою видається максимальна мобілізація зусиль держави і суспільства щодо неупередженого, об’єктивного інформування пересічних громадян про “стару Європу” та її політичну стратегію щодо України;
- фактичне замороження перехідного стану з усіма його деструктивними наслідками, зумовлене, безперечно, внутрішніми причинами, посилювалося внаслідок поетапного переходу Заходу від використання демократичних механізмів і форм реалізації дво- і багатосторонніх відносин до силового тиску на вищі ешелони влади України. Тим часом, в окремих українських ЗМІ така зміна у політиці Заходу подавалася як “прояв ворожості” до України, а не спроба посприяти становленню реальної демократії;
- наукові уявлення про сучасну міжнародну систему дають підстави стверджувати про взаємозв’язок внутрішніх і зовнішніх

чинників кризи у відносинах України з державами та інтеграційними формуваннями Заходу з поступовою кристалізацією пріоритетності першого з них (внутрішнього) і зростання, за умов замороження окремих негативів інформаційної політики, впливу другого (зовнішнього) чинника. Причому деякі ЗМІ, особливо після так званого касетного скандалу 2000 р., торкаючись питання про зміну ставлення західних демократій до керівництва України, не вдавалися до аналізу внутрішніх причин провалів на міжнародній арені, наслідком чого було посилення міжнародної ізоляції вищих ешелонів влади;

- у внутрішньому вимірі на різних рівнях державного керівництва і суспільства в Україні посилювалися неадекватні уявлення про причини стійкої наступальної позиції трансатлантичної спільноти щодо суті інформаційної стратегії офіційних властей. У низці українських ЗМІ Росія поступово почала подаватися як єдиний зовнішній партнер, реально заінтересований у налагодженні конструктивних відносин з Україною, а західним демократіям приписувалися “ворожі наміри” щодо Української держави;
- фактичне топтання на місці в реалізації декларованої багатовекторності, де-факто, спричинило небезпечну одновекторність, що загрожувало втратою державного суверенітету. За такої ситуації окремі органи преси та інформації в Україні продовжували маніпулювання громадською думкою, переконуючи громадян у тому, що “Україна Заходові не потрібна”;
- ефективність євроатлантичної стратегії України у сфері ЗМІК значною мірою залежить від урахування і включення в систему політичних механізмів напрацювань демократичної політичної думки. Адже уявлення щодо цих питань тривалий час були спотворені. На практиці це проявилось в появі в українських ЗМІ так званого офіційного концепту, суть якого зводилася до того, що геополітична та гео економічна значущість нашої держави начебто механічно нівелює загрози, що виходять від західного тиску. Йдеться про заперечення слушності претензій Заходу щодо якісних характеристик внутрішнього курсу влади в Україні до змін, що відбувалися протягом останніх двох років, та потужної критики ним здійснюваної в нашій державі дезінформації власного народу;
- такий підхід створював негативне підґрунтя для ефективної інформаційної діяльності держави, яка штучно підмінювалася заходами ЗМІ та дипломатів по відновленню іміджу влади. Будь-які критичні оцінки дій української влади з боку засобів

масової інформації на теренах євроатлантичної спільноти супроводжувалися голосливими запереченнями з боку офіційного Києва й відповідно “адаптувалися” підручними ЗМІ, щоб належним чином вплинути на громадську думку.

Слід брати до уваги, що західні експерти й державно-політичні діячі, визнаючи позитивний характер окремих змін в інформаційному просторі України, продовжують висловлювати занепокоєння проблематикою власності ЗМІ, розмитістю громадянського суспільства як “контролюючої структури”, відсутністю суспільного телебачення тощо [27].

Одновимірний підхід до євроінтеграційної перспективи

Основні практичні наслідки одновимірного підходу до розуміння і проведення політики у контексті євроінтеграційної перспективи (первинним у цьому дослідженні нами від самого початку був визначений критеріальний, а не організаційний вимір інтегрування), на нашу думку, такі:

- Стратегічно помилкове винесення (де-факто) попередньою українською владою опозиційних ЗМІ за рамки конструктивної державної інформаційної політики з підміною узвичаєного в західних демократіях діалогу протистоянням. Це дедалі більше посилювало небезпечний розкол у суспільстві, що супроводжувався кристалізацією критичних ознак у ставленні суспільства до влади.

У державі фактично сформувалося два різних, нерідко протилежних інформаційних поля, що спричинило небезпечний розкол у ставленні громадян південно-східного і центрально-західного регіонів до певних ідеологій і політичних сил. За кризових ситуацій це призводить до антиконституційних проявів сепаратизму. Причому, в одному з цих полів тривалий час домінувала ідея інтегрування України в Єдиний економічний простір за участю Казахстану і Білорусі, а в іншому, представленому переважно слабкішими опозиційними ЗМІ, переважала поверхова пропаганда потенційного членства України в євроінтеграційних структурах як чинника подолання соціально-економічної деградації.

Слід визнати, що додатковим стимулом такого поділу громадської думки за регіональною приналежністю були цілковито протилежні за цільовою і змістовою ознаками впливи західного і російського інформаційних полів, що сягають української території.

Позитивні зміни, що відбулися протягом останніх двох років, потребують серйозного стимулювання і підтримки з боку органів державної влади та громадських організацій.

- Помилковість і навіть згубність курсу, спрямованого на встановлення всеосяжного інформаційного контролю в державі в перші роки ХХІ ст., проявилася, зокрема, в тому, що в такий спосіб реанімувався й посилювався дещо нівельований у 1990-ті роки ідеологічний конфлікт не тільки за регіональною, а й віковою ознакою населення України.

Ситуація складалася так, що між політичними партіями України, які опанували певні інформаційні ділянки в загальному полі українських ЗМІ, не було єдності навіть у принципових питаннях забезпечення державного суверенітету й територіальної цілісності. Це виразно проявилось під час кризи в українсько-російських відносинах навколо державної приналежності маленького острова Тузла.

У даному випадку наступальна позиція російських ЗМІ, які прагнули довести “право” РФ на український острів, дістала жорстку відсіч з боку не лише опозиційних українських ЗМІ, а й консолідованої більшості зовнішніх (США, Грузія, Канада тощо), глобалізаційних (насамперед міжнародних організацій громадянського суспільства), а також регіональних (ОБСЄ, Рада Європи, ПАРЄ) інформаційних чинників впливу на керівництво як України, так і Росії. Втім, проблема консолідації національних ЗМІ навколо проблем захисту державних і глибинних суспільних інтересів залишається такою, що потребує ретельної уваги з боку всіх гілок української влади.

- Фактичне відсторонення владою громадян, які не належать до провідних фінансово-промислових груп або не є їхніми оплачуваними висуванцями, від процесу розробки й особливо прийняття рішень державного рівня відбувалося на тлі використання пресою різних міфів, призначених для маніпулювання громадською думкою.

Узагальнення суті так званих темників для преси, які розроблялися в адміністрації попереднього президента, дає підстави стверджувати про цілеспрямовану стратегію одурманення мас. Фактично їх прагнули за допомогою ЗМІ, насамперед телебачення, переконати в тому, що формальними розробниками політичних рішень виступають наукові інститути та спеціально створювані при уряді й парламенті експертні групи. При цьому лише окремі опозиційні ЗМІ, серйозно ослаблені різного роду “перевірками” з боку контролюючих державних структур, зга-

дували той факт, що політичні рішення затверджуються й формалізуються в законах та постановах поза впливом власне розробників.

У цьому сенсі сьогодні в інформаційній політиці України було б доцільним варіативне використання досвіду перших років української незалежності, коли економічними й політичними радниками українського уряду виступали європейські та американські експерти. На наш погляд, варіативність полягає в тому, що в інформаційній сфері епохи президентства Ющенка і прем'єрства Януковича не варто обмежуватися радниками. Успішний досвід ефективного функціонування популярного тижневика “Дзеркало тижня” свідчить про необхідність розширення кола спільних проектів по лінії відносин України із західними демократіями. Водночас настала реальна потреба розробки й фінансування конкретного державного проекту, спрямованого на забезпечення виходу українських ЗМІ та інформаційних служб на міжнародний інформаційний простір.

- Звужене розуміння інформаційної політики протягом перших тринадцяти років незалежності України ще більше посилювало позиції західних прихильників силового тиску на українське керівництво. Під час помаранчевої революції здійснюване раніше “слухняними” українськими журналістами зміщення акцентів засвідчило не лише теоретичну й практичну неспроможність владних структур, а й той факт, що тривалий період маніпулювання свідомістю мас не дав владі очікуваного стратегічного наслідку.

Максимально враховуючи глобалізаційний, регіональний і зовнішньонаціональний чинники впливу на інтеграційну стратегію України у сфері ЗМІК, нинішній владі водночас необхідно зважати на узагальнюючий світовий досвід, який переконує в первинності внутрішніх чинників розвитку держави і суспільства, включно зі сферою ЗМІ. Зовнішні чинники можуть бути тільки допоміжними, а їхній рівень та ефективність залежать від здатності держави адаптуватися до міжнародного інформаційного оточення.

- У попередній період влада в Україні вже на рівні політичних оцінок і декларацій давала підстави для критики з боку західних адептів усталеного в науці багатомірного демократичного визначення “інформаційної політики”, найвиразніше представленого саме в політико-правових нормах держав євроатлантичної спільноти.

Варто згадати бодай дві основні претензії Заходу, насамперед США, до інформаційного забезпечення передвиборних кампаній

в Україні 2002 і 2004 рр. (різні інформаційні права й можливості опозиції і висуванців влади на користь останніх; монополізація ЗМІ олігархічними структурами та їхніми висуванцями тощо), а також помітні зрушення в позиції західної спільноти, пов'язані насамперед з позитивними оцінками процесу парламентських виборів 2006 р. [64; 72; 80; 89; 122; 129].

Жодним чином не перебільшуючи значення зовнішніх впливів на євроінтеграційну політику України у сфері ЗМІ, розглядаємо їх як ефективні спроби західних політиків, інтелектуалів і гуманістів допомогти українському народові знайти своє місце у вільній сім'ї європейських народів.

При цьому наголошуємо, що ключовим елементом формування справді європейської інформаційної політики України залишається гарантування незалежності ЗМІ, прав і свобод журналістів, а також зміцнення громадянського суспільства.

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ У ФОРМАТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ СУСІДСТВА

Ключовим напрямом співробітництва України з європейськими організаціями після останніх президентських і парламентських виборів безумовно має стати політичне і юридичне визначення цих організацій та інформаційне підтвердження ними свого місця у планах і перспективах євроінтегрування. Тому основну увагу у даному підрозділі ми приділяємо не стільки висвітленню вже добре відомих організаційних елементів співробітництва нашої держави з ЄС, скільки критичному переосмисленню його змісту з урахуванням того, що йдеться про інформаційну політику.

Такий підхід видається доречним ще й тому, що в попередньому підрозділі ми вже представили окремі аспекти співробітництва з іншими європейськими структурами. При цьому зазначимо, що після бурхливих кампаній навколо порушень прав і свобод журналістів у нашій державі, починаючи від осені 2000 р., воно нерідко відбувалося в рамках контрзусыл кожної зі сторін:

- євроамериканське співтовариство прагнуло скористатися таким співробітництвом та обміном інформацією для того, щоб повернути Україну в русло демократії, невід'ємним атрибутом якої є дотримання прав і свобод журналістів;
- українська влада зі своєї сторони тривалий час орієнтувала національний інформаційний і медійний потенціал на реалізацію іміджевих проектів, суть яких полягала в дезавуванні закидів

і звинувачень Заходу на адресу українського президента щодо його причетності до порушень прав журналістів і, ймовірно, розправи над деякими з них. Відтак, співробітництво формально існувало, але часом нагадувало “холодну” чи “психологічну” війну [129].

Зміни останнього часу не видаються стабільними й потребують правового та політичного зміцнення. Красномовним є сам факт продовження моніторингових акцій європейських структур в Україні.

Попередньо погоджене в лютому 2005 р. рішення України і Євросоюзу укласти угоду про механізми і процедури безпеки щодо обміну інформацією з обмеженим доступом — переконливе свідчення серйозності намірів обох сторін. У ході подальших консультацій мають бути остаточно узгоджені положення відповідного документа, метою якого є поглиблення існуючого, але недостатньо регламентованого співробітництва на ниві інформаційної безпеки. Вже після такого погодження формуватиметься належна нормативно-правова база співробітництва, пов'язаного з обміном конфіденційною інформацією.

Сам підхід до співробітництва України з європейськими міжурядовими організаціями потребує усвідомлення реальної ситуації у сприйнятті європейськості різними частинами нашого суспільства. Слід і в цьому випадку зважати на чинник російського інформаційного впливу, якому зазвичай притаманне подання євроінтеграційних планів України в контексті “антиросійського підступу і зловорожості”.

Для з'ясування реального стану ситуації в громадській думці України і розробки збалансованої програми подолання негативних нашарувань у подальшому розвитку співробітництва з Україною на ниві інформаційної політики європейські управлінські структури змушені будуть здійснювати більш глибокий і різноплановий моніторинг ситуації на інформаційному просторі України. Альтернативою є проблема інформаційної диспропорції на користь російського бачення й уявлення.

Подальший розвиток співробітництва з європейськими міжурядовими організаціями в інформаційній сфері є нагальною потребою. Таке співробітництво має здійснюватися на основі кардинальних змін у підходах європейських партнерів. Якщо нинішня українська влада виявиться спроможною поставити критерії членства в ЄС в основу своєї політики, то й нашим партнерам з європейських управлінських структур та міжурядових організацій доведеться відмовитися від практики інструктажів та повчань і перейти до справді партнерського, рівноправного співробітни-

цтва. Інформаційний складник такого співробітництва постійно нарощуватиме свою значущість.

Ми, звичайно, беремо до уваги, що вся попередня проблемність формування ефективних, рівноправних відносин України з європейськими міжурядовими організаціями зумовлювалася також недостатнім (або ж неповним) розумінням українською стороною сучасної природи партнерських (союзницьких) відносин та інтеграційних проектів на євроатлантичному просторі.

В інформаційному контексті обом сторонам доведеться поставити в практичне русло відомий фактор наявності *двох основних типів* таких відносин. *Перший* із них — співробітництво з країнами, які не є частиною євроатлантичної спільноти, але виступають її важливими зовнішніми союзниками. Тут стосунки оформлюються шляхом укладання ситуативних угод та створення ad hoc коаліцій. Враховуємо, що в українському інформаційному просторі попередньої епохи доволі поширеною була теза про те, що євроатлантична спільнота “незаслужено” й “несправедливо” вважала Українську державу одним із таких зовнішніх союзників.

Другий тип — стосунки з країнами, що є інтегральною частиною євроатлантичної спільноти або ж близькі до того, щоб в осяжній перспективі стати такими. Зрозуміло, що формально лише в цьому випадку, на відміну від першого, виразним пріоритетом для зовнішнього (насамперед ЄС і НАТО) чинника впливу на іншу державу обов'язково має стати критеріальний вимір, прийнятий, скажімо, в НАТО, де основою союзництва є дотримання і захист спільних цінностей. Тому в інформаційному вимірі співробітництва України з ЄС і НАТО, а також у специфічній діяльності цих європейських структур на інформаційному просторі України дуже важливо формалізувати віднесення України саме до держав другого типу.

У такий спосіб можна не тільки суттєво знизити рівень нігілізму в українському суспільстві щодо європейської перспективи, а й серйозно вплинути на масову свідомість у плані підтримки критеріального зближення України з Європейським Союзом та Організацією Північноатлантичного Договору.

Україна вочевидь потребує союзницьких відносин із Заходом. Водночас формування таких відносин не може бути ефективним без масштабних зусиль обох сторін в інформаційному напрямі. Вхідження України до другого типу країн (держави—претенденти на членство) стає тепер вирішальним моментом в об'єктивно назрілому процесі перегляду помилкових, як на нашу думку, підходів країн європейського “ядра”. До того ж, у цьому випадку владні структури нашої країни будуть змушені дотримуватися єв-

ропейських правил гри в інформаційній політиці [38; 45; 59; 72; 89; 94].

Вибір ЄС і НАТО не на користь другої позиції призведе до фактичного спростування претензій України на право вважатися європейською державою в політико-культурному (а не тільки географічному) сенсі. Тому так важливо, щоб питання включення України до держав другого типу було жорстко представлено в інформаційних просторах як нашої держави, так і “старої” Європи. При цьому важливо проводити думку про те, що попередні недоречності у двосторонньому співробітництві були спричинені недемократичністю колишньої української влади.

Інформаційна підтримка європейської інтеграції

Водночас нинішній українській владі, що діє в рамках конституційної реформи, необхідно здійснити реальні заходи щодо інформування населення про справжній потенціал союзнитва з євроінтеграційними формуваннями. Адже й сьогодні в масовій свідомості українців (навіть на рівні вітчизняних експертів) переважає думка, що на українську політику із зовнішніх сил найсуттєвіше впливають і далі спроможні впливати Російська Федерація та Сполучені Штати Америки. У контексті безпеки згадується й НАТО, проте Європейський Союз здебільшого постає як чинник байдужого ставлення до ситуації в Україні.

Так, відповідаючи на запитання “які зарубіжні партнери України найбільшою мірою впливають на процес прийняття рішень в Україні?”, провідні українські експерти традиційно ставлять європейські країни на третє місце після Росії і США:

- ✓ Російська Федерація — 98,4%
- ✓ Сполучені Штати Америки — 76,2%
- ✓ Європейський Союз — 25,4%

Причини такої ситуації криються в тому, що в українському інформаційному просторі співробітництво з ЄС тривалий час розглядалося фактично як безперспективне. Коли у вересні 2004 р. Євросоюз та Україна заявили про завершення роботи над текстом Плану дій у рамках Європейської політики сусідства, переважна більшість проурядових ЗМІ коментувала цю подію як відступ Брюсселя від ідеї надання Україні чіткої часової перспективи початку переговорів про членство в ЄС.

Той факт, що тим самим було формалізовано рамки співпраці України і ЄС на найближчі три роки, а урядові України надано можливість реально продемонструвати свій намір впроваджувати європейські критерії, зокрема й у сфері інформаційного простору, провладними ЗМІ був відверто проігнорований. Навіть сьогодні, коли після тривалих (понад рік) дебатів сторони досягли певного компромісу, закріпленого в доповненнях, запропонованих Європейським парламентом після перемоги демократичних сил на президентських виборах, пересічний українець практично нічого не знає про зміст цих документів.

Ті ж експертні опитування дають підстави стверджувати, що більшість наших співвітчизників непоінформовані про перспективи співробітництва України з ЄС. Варто зауважити, що в останні місяці 2004 р. частиною українських ЗМІ цілеспрямовано насаджувався в суспільстві нігілізм (чи песимізм) щодо європейської перспективи України. Він, хоч як це парадоксально, був помітний навіть на рівні популярного в нашій державі телевізійного каналу “Євроньюс”. Якщо згадати ще й про масштабний вплив російської інформаційної і медійної машини, то стає зрозумілим, що для подолання такого нігілізму потрібні неабиякі зусилля вітчизняних ЗМІ. У цьому плані організаційна роль державних управлінських структур може стати суттєвою.

Для реального поступу необхідно, щоб Плани дій між Україною і ЄС розроблялися й, відповідно, подавалися в ЗМІ, не в односторонньому форматі, тобто як вираження позиції лише ЄС, а як наслідок реалізації політики на партнерських засадах. Це особливо важливо в тому сенсі, що й за часів президентства Л. Кучми уряд України, відповідно до Стратегії інтеграції в Європейський Союз (11 червня 1998 р.) та Програми інтеграції України в Європейський Союз (14 вересня 2000 р.), самостійно розробляв щорічні Плани дій з проблематики реалізації базових документів про співробітництво. Інша річ, що в українських ЗМІ на той час ішлося про велетенські обсяги таких Планів, а їхня низька ефективність пояснювалася байдужістю керівництва європейських інтеграційних формувань до України.

Однак, не є правомірними й доволі поширені в європейських ЗМІ звинувачення на адресу української сторони, оскільки й плани Євросоюзу в рамках впровадження Спільної стратегії ЄС щодо України, прийнятої в Гельсінкі у грудні 1999 р., справді не вирізнялися належною ефективністю з погляду їх реалізації. Лише деякі з таких Планів дій (зокрема, прийняті в період Португальського та Шведського головування в ЄС) були частково реалізовані, інші ж практично розчинилися в бюрократичній рутині в самій Європейській Комісії.

Політичний діалог гальмувався не тільки поетапною ізоляваністю офіційного Києва після розголосу записів М. Мельниченка, а й відсутністю в офіційного Брюсселя чіткої позиції на підтримку євроінтеграційних амбіцій України [56; 64; 70; 122; 129].

У прогностичному вимірі серйозні перспективи європеїзації інформаційної політики України пов'язані насамперед з консолідацією всіх гілок влади на відповідних засадах. Важливим елементом поступу на цьому шляху могла б стати також розробка спільних інформаційних програм, які уможливили б адекватне сприйняття України в європейській спільноті, а таких структур, як НАТО, ЄС, ОБСЄ, Рада Європи, ПАРЄ, — у суспільній свідомості українського народу.

Нова інформаційна перспектива

Лише після бурхливих подій, пов'язаних із виборчими кампаніями 2004 і 2006 рр., зміни в українському політичному дискурсі й, відповідно, їх подання в інформаційному полі України дають можливість сподіватися, що керівні органи ЄС змінять ставлення до концепту “Ширша Європа” через нове співробітництво з Україною. Голосування Європарламенту за новий формат відносин з Україною дало певні підстави для оптимізму.

Проте інформаційне подання цієї події в українських ЗМІ свідчить про все ще явно недостатнє розуміння журналістами нашої країни функцій і повноважень різних європейських владних структур. Скажімо, голосування в Європарламенті подекуди подавалося ними як остаточне рішення Брюсселя полегшити візовий режим для українських громадян і відкрити ринки ЄС для товарів і послуг з України. У цьому сенсі дуже важливими є контакти журналістів з урядовцями, які очолюють структури, що формують і реалізують європейську стратегію України.

Необхідний прорив вітчизняних експертів у західні ЗМІ для пояснення новітніх реалій, планів і намірів української влади стосовно запровадження європейських стандартів в українській інформаційній політиці. З іншого боку, доцільно загалом розширювати представлення України в іноземних ЗМІ.

Водночас новій владі необхідно сприяти поінформованості українських журналістів про реальну позицію конкретних європейських управлінських структур та плани української сторони стосовно реалізації курсу на членство в ЄС і НАТО.

Нинішня ситуація у сфері співробітництва України з ЄС дає підстави сподіватися, що Плани дій, які мають запроваджуватися Європейською Радою “на основі пропозицій Комісії, з попереднім обговоренням із країною застосування”, стануть об'єктом не лише обговорень, а й практичної реалізації з урахуванням змін у внутрішньому житті нашої держави. З іншого боку, залишається актуальним адекватне відображення змін у ставленні “старої” Європи до України як українськими, так і європейськими ЗМІ.

У контексті перспектив розширення співробітництва України з ЄС було б доцільним висвітлення у ЗМІ того факту, що сама ідея Плану дій виписана в такий спосіб, що уможливує у процесі співробітництва з ЄС застосування щодо України механізмів і методів, які зазвичай застосовуються по відношенню до країн — кандидатів на членство в ЄС. Беручи до уваги той факт, що в новому уряді України збереглися організаційні чинники впливу на реалізацію членства в Євросоюзі, можемо стверджувати, що підстав для оптимізму стало не менше [36; 44; 45; 50].

На цьому тлі цілком можливим видається остаточне усунення з Плану дій “Україна — ЄС” положень, що надавали йому одностороннього характеру й не давали можливості нашій державі реально впливати на процес співробітництва. Ефективне висвітлення цього питання у ЗМІ було б корисним для обох сторін. Вагомим аргументом на користь такого підходу можна вважати те, що Україна вже стала єдиною державою, стосовно якої перша стадія розробки ПД була успішно завершена ще до того, як почалася підготовка тексту цього плану.

“Копенгагенський вимір”

На часі інформаційна кампанія в ЗМІ у зв'язку з тим, що на саміті “ЄС — Україна” в Копенгагені (4 липня 2002 р.) було ухвалено рішення зобов'язати Комітет зі співробітництва приготувати доповідь з оцінкою стану виконання Угоди про партнерство і співробітництво. Тепер в українській сторони є всі підстави стверджувати, що така доповідь має сприйматися новим урядом України як керівництво до дії. Адже йдеться не лише про внутрішні інтереси самого Євросоюзу. Не менш важливою є довіра українських виборців як до європейських лідерів, так і до обіцянок нової влади в Україні.

Водночас сама ця доповідь потребує коригування з метою адаптації до внутрішньополітичних змін в Україні, пов'язаних із конституційною реформою. Належна увага в ній має бути приді-

лена питанням співробітництва у сфері міжнародної інформації. Це стало б підтвердженням того, що “стара” Європа готова підтримати український народ у його прагненні європеїзувати політичну систему й реалізувати своє право на вільний доступ до інформації про діяльність влади.

Адже раніше копенгагенські рішення супроводжувалися лише нескінченними публічними дискусіями експертів із приводу того, чи виконує Україна УПС, та якими мають бути критерії піднесення відносин на новий рівень. Тепер Євросоюзові навряд чи вдасться обмежитися навіть створенням зони вільної торгівлі, щоб посприяти процесові реалізації європейських критеріїв розвитку новою владою в Україні [8; 27; 61; 72; 73; 88].

У ході подальшого співробітництва України з ЄС, окрім питання інтенсифікації переговорів, паралельно обговорюватиметься і його інформаційне представлення у ЗМІ. Адже результативність відносин України з ЄС слід обов’язково демонструвати публічно з огляду на негативні нашарування минулих років у масовій свідомості. Доведеться представляти й аргументувати рівень реальності підстав для прагнення України до нових договірно-правових відносин, таких як “Європейські угоди”.

Після згаданого копенгагенського рішення в українських ЗМІ активно висвітлювався новий етап діалогу між Україною і ЄС. При цьому аналіз усіх пов’язаних із цим подій мав переконати споживачів інформації в тому, що європейці у своєму ставленні до України вже позбавилися колишнього негативізму. Йдеться, зокрема, про такі події, як неофіційна зустріч президента України і Верховного комісара ЄС Ферхойгена у Болоньї, візит останнього до Києва та Криму, саміт “ЄС — Україна”, візит комісара Паттена до Києва та Чорнобиля, низка зустрічей міністра закордонних справ України з європейськими комісарами Г. Ферхойгеном, Паттеном, представником ЄС Х. Соланою, активні переговори на рівні експертів. Оскільки такої інтенсивності переговорів справді не спостерігалося за всю історію відносин між Україною і ЄС, то “офіційні” (провладні) українські ЗМІ дістали формальний привід для іміджевої кампанії. Тим більше, що результативність дискусій якісно вирізнялася завдяки заінтересованості ЄС та Комісії заручитися згодою України щодо запропонованої концепції. Однак реальні причини такого інтересу майже не висвітлювалися у ЗМІ. Характерно, що питання інформаційного забезпечення нового етапу співробітництва з ЄС у цих випадках державними відомствами спеціально не ставилися і не розглядалися, що явно було помилкою [27].

Проблеми інформаційного забезпечення співробітництва

У багатьох сферах співпраці між Україною і ЄС є проблеми, на яких раніше було прийнято акцентувати особливу увагу засобів масової інформації. Однак саме та частина Плану дій, що стосується демократії та прав людини, тепер очевидно не стане каменем спотикання, як це було до президентських виборів 2004 р. Більше того, після парламентських виборів 2006 р., які проводилися відповідно до європейських стандартів, цей напрям у європейських оцінках України набуває виразно іншого змісту.

Можна прогнозувати, що й надалі ЄС більше не матиме таких аргументів “проти”, як “тиск влади на ЗМІ”. Звісно, План дій і в подальшому значною мірою зосереджуватиметься на вимогах щодо України, діях, які має здійснити Україна, проте бажано, щоб він передбачав також конкретні обіцянки Україні. Це, безперечно, могло б посприяти змінам у масовій свідомості українців на користь європейського критеріального вибору. А це, на наш погляд, є первинною метою, реалізація якої взагалі усуває можливість віднесення України до вказаних вище держав першого типу. У такому випадку Україна механічно стає бажаним претендентом на членство в європейських інтеграційних структурах.

Отже, запровадження Україною європейських критеріїв життєдіяльності держави і суспільства (на чому постійно мають акцентувати увагу ЗМІ), з одного боку, і реальне ставлення європейських управлінських структур до нашої держави тісно пов’язані між собою. Раніше побутувала думка, що ЄС нібито прагнув використати План дій, щоб прив’язати Україну до Євросоюзу, але “на відстані”, із зобов’язаннями з українського боку, але “вільними руками” з боку ЄС. Подальше співробітництво має здійснюватися з іншою мотивацією. Іншими мають бути й інформаційні мотиви.

З огляду на те, що співробітництво України з ЄС тривалий час базувалося на Угоді про партнерство і співробітництво, наголошуємо на доцільності організації державою за підтримки ЄС інформаційного прориву також і в питаннях виявлення і публічного оприлюднення причин застою в реалізації її базових положень, що вступили в силу ще 1998 р. Адже в Україні на пересічному рівні уявлення про сам процес такого співробітництва, не кажучи вже про його ефективність, доволі спотворене. Навіть серед фахівців переважає думка про те, що співробітництво в указаних сферах обмежується технічною допомогою в рамках програми TACIS. Тому, коли в політичній думці та в публікаціях ЗМІ

стверджується про розчарування українців стосунками з ЄС, про незначний рівень сподівань, що Україна в найближчому майбутньому дістане шанс реальної інтеграції в ЄС, інформаційний вектор співробітництва має ще тільки зайняти своє належне місце [44; 59; 83; 88; 121].

Якщо в публікаціях ЄС ідеться про серйозні досягнення в поданні допомоги Україні у справі управління потоками капіталу, товарів, послуг і робочої сили, то в українських ЗМІ про це можна знайти лише спорадичні згадки. У протоколі про хід виконання Угоди, підписаному сторонами 30 березня 2004 р., також не приділяється належної уваги інформаційному забезпеченню співробітництва. Навіть у бібліотеках інститутів Національної Академії наук України важко знайти текст Угоди про науково-технологічне співробітництво сторін, ратифікованої 2004 р. Це лише підтверджує явну недооцінку обома сторонами інформаційного чинника співробітництва.

Потребує свого інформаційного забезпечення й угода про мирне використання атомної енергії, підписана 2004 р.

Навіть суто формальні з практичного погляду інформаційні моменти представлені в Україні на мінімальному рівні. Зокрема, за даними соціологів, переважна більшість громадян України не знає про те, що ЄС є найбільшим донором Української держави. Більшість респондентів зазвичай вважають, що таким донором є Російська Федерація. Хоча не слід і перебільшувати досягнень у цій сфері. Скажімо, важко назвати гігантською суму в 260 млн дол., яку ЄС упродовж 1991—2003 рр. виділив Україні в рамках програми TACIS на забезпечення безпеки атомного сектора енергетики. Наскільки важливою є такого роду інформація для подальшого розвитку співробітництва, переконливо засвідчує виразна зміна у зазвичай критичній позиції українських експертів після нещодавнього повідомлення про намір ЄБРР здійснити серйозні інвестування в українську економіку.

Якщо Україна донедавна була об'єктом прискіпливої уваги в рамках Європейської ініціативи за демократію і права людей (EIDR) як держава, де порушувалися права громадян на вільний доступ до інформації, то тепер ідеться не стільки про моніторинг у цій сфері, скільки про практичну підтримку реалізації ідей масової активності громадян як форми самозахисту своїх демократичних прав.

Інформаційні зусилля мають спрямовуватися на те, щоб позбутися суб'єктивних, принизливих для України ярликів, як-то: Україна — це “держава, що підірвала ЧАЕС”; шантажист, який не хотів добровільно віддавати ядерну зброю; бере в борг і не пла-

тить; “відбирає природний газ, що надходить через українську територію до Європи” й т. ін. В підсумку формувалася стійкий образ України як розсадника злочинності й корупції.

Ще більшою мірою роз'яснювальний контекст має домінувати в українських ЗМІ стосовно функцій, цілей і завдань діяльності НАТО. Слід зазначити, що ця проблема є актуальною навіть для фахівців. Приміром, спеціальне експертне опитування показало, що лише один із кількох десятків експертів і політологів правильно відповів на запитання про те, скільки воєн у своїй історії розв'язала Організація північноатлантичного договору (правильна відповідь — одну війну в Косово).

За таких обставин роль інформаційного чинника в контексті сприяння євроінтеграційним і євроатлантичним планам України набуває стабільно вирішального значення. Найважливішою метою інформаційної діяльності в європейському напрямі залишається поширення позитивної інформації про Україну, аби її перестали розглядати тільки як украї корумповану, безнадійну, нецивілізовану країну. Україна, зі свого боку, має виробити реалістичну, виважену й послідовну стратегію інтегрування в інформаційний простір ЄС з урахуванням стану готовності обох сторін. Причому Європейська політика сусідства має розглядатися як перехідний формат співпраці — від партнерства й співробітництва — до асоційованих відносин із перспективою членства [8; 61; 72; 73; 88; 101; 131].

Інституціональні рамки співробітництва

Було б доцільним включення в інформаційну стратегію Української держави й стратегію співробітництва влади зі ЗМІ положень про значимість і вигоди для обох сторін-учасниць таких планів і конкретних кроків:

- виведення за рамки формалізму й відповідне інформаційне забезпечення щорічних самітів президента України з поточним керівництвом ЄС, президентами Європейської Комісії та іншими високопосадовцями Євросоюзу. Наголос на конкретних рішеннях, які обов'язково мають виконуватися сторонами, що сприятиме прискореному наближенню України до вимог членства в ЄС;
- ради зі співробітництва (міністри — комісари) на своїх щорічних засіданнях повинні також перейти до обговорення цілком конкретних питань, у тому числі й пов'язаних з інформаційним забезпеченням;

- комітети зі співробітництва відтепер мають активно включати в переговорний процес представників відповідних організацій громадянського суспільства та журналістів;
- підкомітети (рівень експертів) у своїй оперативній діяльності зобов'язані орієнтуватися на обговорення заздалегідь узгоджених конкретних проектів з метою їх прискореного доопрацювання і впровадження в економічну чи політико-культурну та інформаційну практику.

При цьому ключові питання співробітництва — торгівля й інвестиції, фінансові та банківські проблеми, енергетика, особливо поставки природного газу через територію України, екологія, інформаційні мережі, наука й технологія, освіта, митна служба, правові питання — мають розглядатися на всіх окреслених рівнях таким чином, щоб наслідком їхнього обговорення були конкретні рішення, які передбачали б також терміни їх виконання та способи контролю. Роль інформаційного забезпечення тут набуває вирішального значення.

Що стосується політичного діалогу, зокрема в рамках самітів і рад зі співробітництва, а також консультацій на міністерському рівні, то за нової політичної ситуації в Україні на рівні інформування населення вкрай важливо позбавити його відомого сумного досвіду, що полягав у наголосі на взаємних докорах із тих чи інших питань. Такий діалог має набути нового звучання саме в контексті формування євроінтеграційної політики України у сфері ЗМІ. Адже нова українська влада не зможе самостійно вирішити всі питання, пов'язані зі створенням справді незалежних ЗМІ. Тут потрібні будуть і європейський досвід, і європейська підтримка.

Відомий формат “трійки” при обговоренні правових питань, проблем зовнішньої і внутрішньої, у тому числі інформаційної, безпеки потребує певного переосмислення з огляду на цілковито європейський підхід нового президента України до призначень керівників Служби Безпеки та міністерств закордонних і внутрішніх справ. Фактично тут Україна стає на шлях національного експерименту: керівники згаданих відомств, а також цивільний міністр оборони України потребують конкретної підтримки, відповідного досвіду наших європейських партнерів щодо висвітлення їхньої діяльності у ЗМІ. А поки що у цій сфері спостерігається конфлікт між гілками влади, політичними партіями та окремими політиками.

Кардинальних змін мають зазнати контакти між Комітетом парламентського співробітництва ЄС і Верховною Радою України. Слід зазначити, що Комітет і раніше приділяв підвищену

увагу питанням забезпечення свободи преси в Україні. Однак за нової політичної ситуації доведеться ставити питання дещо під іншим кутом зору, а саме: головним елементом діалогу має стати генерування конкретних ідей, пропозицій, а також подання необхідної допомоги для реального забезпечення можливості журналістів діяти вільно, без зовнішнього тиску. На наш погляд, новому складові Верховної Ради варто провести певну “ревізію” міжпарламентських домовленостей у цій сфері, прийнятих у Києві (вересень 2003 р.) та Брюсселі (лютий 2004 р.). Особливої уваги потребує інформування громадськості щодо результатів контролю за виконанням рекомендацій, вироблених на цих засіданнях.

Такої ж ревізії у контексті ймовірної прагматизації співробітництва потребують і програми TACIS. Останнім часом вони зосереджувалися на питаннях підтримки інституціональної, судової та адміністративної реформ, приватного сектора, вивчення соціальних наслідків ринкових реформ, розвитку інформаційних мереж, ядерної безпеки. Все це, безперечно, цілком відповідає поточним і стратегічним інтересам України. Проте сьогодні, на нашу думку, настав час переосмислити проблеми ефективності співробітництва в рамках цієї програми. Йдеться про розробку рекомендацій щодо підвищення її ефективності та практичного використання досягнутих результатів.

Відповідним чином ставимо також питання про подальше співробітництво України з Європейською комісією. Нагадаємо, що наприкінці 2004 р. її керівництво підтвердило свої наміри підтримувати процеси демократичних та економічних трансформвань в Україні, сприяти консолідації демократії, становленню верховенства закону і громадянського суспільства, незалежності ЗМІ; сприяти внутрішній стабільності, безпеці України, зокрема через співробітництво у сфері безпеки й захисту навколишнього середовища; зміцнювати співробітництво між Україною і ЄС у контексті розширення, маючи на увазі підтримку інтегрування України в європейську і світову економіку. Всі ці питання мають детально висвітлюватися у ЗМІ саме представниками української влади. Лише на такому фундаменті можна вести мову про перспективу успішного інтегрування України в європейський інформаційний простір.

Тому особливо важливою видається актуалізація самого поняття “співробітництво в інформаційній сфері” на засадах урахування змін, що відбуваються в національних державах в епоху глобалізації й інтеграції. Нині можемо констатувати, що європейське поняття *integration* (як відновлення колись втраченої єдності Європи) дедалі частіше починає подаватися у глобальному ви-

мірі, тобто як возз'єднання усіх землян. Це дві складові одного процесу, в якому роль взірця волею історії покладено саме на європейські народи, котрі першими вийшли на рівень політичної інтеграції і здійснення спільної зовнішньої політики. Без інформаційної конвергенції оптимізація процесу інтегрування неможлива. Принаймні на європейському континенті. Виходячи з цього Україна рано чи пізно мала б піти шляхом саме інформаційної конвергенції [2; 40; 58; 63; 64; 84; 122].

Етап, на якому Україна могла скористатися своїм геополітичним становищем у центрі Європи, завершився. Ефективний курс України в євроатлантичному напрямі можливий лише за умови активного розвитку дво- і багатостороннього співробітництва за умов чіткого поетапного впровадження європейських критеріїв розвитку ринкової економіки, суспільної демократії та інформаційних свобод. Інформаційна складова й надалі зберігатиме своє первинне значення з огляду на негативи, накопичені в епоху попереднього політичного режиму.

Зовнішній вимір інформаційної стратегії України

Шлях до Європи лежить через інформацію. На Україну чекає інформаційний світ, але шлях до нього лежить через повномасштабне входження в європейський інформаційний простір на засадах рівності й партнерства. Завдання ЗМІ у цьому плані полягає в тому, щоб нести правдиву інформацію, а не виправдовувати помилки влади шляхом організації так званих іміджевих проєктів і програм, призначених вибілювати окремих державних чиновників. Сьогодні наша держава, а не її окремі “острівки”, може реально розраховувати на серйозну підтримку європейських структур у реалізації цього завдання.

Класична європейськість вимагає від України при розробці стратегії і програм інтегрування в європейський та світовий інформаційний простори дотримуватися низки базових критеріальних вимог, які розглядаємо в цілісному контексті всіх чинників, означених у заголовку цього підрозділу. Авторський концепт полягає в обов'язковості інформаційної передумови в загальній євроінтеграційній стратегії України. Адже складна ситуація у відносинах, що склалася за попередніх часів із реалізацією європейського вибору, змушує Україну докласти серйозних зусиль для подолання іміджевих диспропорцій, котрі набули ознак кризовості після касетного скандалу.

Проблема заміни спорадичної появи в європейському інформаційному просторі постійною присутністю має первинне зна-

чення. Тому критеріальний вимір євроінтеграційної стратегії у сфері інформації, по-перше, ставимо попереду інституціонального, а, по-друге, у досить широкому колі критеріїв інформаційної європейськості виокремлюємо найважливіший, яким безумовно є дотримання прав і свобод журналістів.

Разом із тим постійна участь України у європейському інформаційному просторі має базуватися на відомому постулаті З. Бжезінського про те, що інформаційно-культурна складова є однією із базових засад могутності й авторитету держави. Цей авторитет не може бути створений штучно завдяки механічній присутності в європейському інформаційному просторі. Його в Європі неможливо забезпечити, коли в державі мають місце навіть мінімальні порушення елементарних прав і свобод громадян, у тому числі на правдиву інформацію. В інформаційному просторі глобалізованого світу вплив інформації набагато вищий, порівняно з епохами закритих суспільств, коли від такого впливу можна було певним чином прикритися шляхом ізоляції. За умов глобалізації дієвість інформації залежить насамперед від рівня її відповідності реальній дійсності [27].

Українському керівництву слід урахувати помилки попередників: саме через невідповідність багатьох інформаційних заходів офіційного гатунку реальному станові речей у державі на європейському просторі поширювалася недовіра не тільки до офіційного Києва, а й до України як держави. Іміджеві заходи потребують змін, а для цього слід критично переосмислити помилки минулого.

Так, у розпал касетного і кольчужного скандалів Кабінет Міністрів України прийняв постанову за № 1609 (від 15 жовтня 2003 р.) “Про затвердження державної програми забезпечення позитивного міжнародного іміджу України на 2003—2006 роки”. Якщо читати цю Програму “між рядками”, то стає очевидним, що головною метою “прориву” на європейський та американський інформаційний простори ставилося “відмивання” запламованого іміджу представників діючої влади, а не захист реальних національних інтересів, прав і свобод громадян України.

Кабінет Міністрів України зобов'язав міністерства та інші центральні органи виконавчої влади під час підготовки бюджетних запитів передбачити виділення коштів на виконання відповідних пунктів Програми в межах доведених до них граничних обсягів видатків загального фонду державного бюджету; щороку до 1 грудня інформувати Міністерство закордонних справ про стан виконання Програми для подання узагальненої інформації до 1 січня Кабінетові Міністрів України. Координацію та контроль за виконанням Програми було покладено на

українську дипломатію, власне на Міністерство закордонних справ...

І це попри те, що основна ідея самої Програми була сформульована в рамках інформаційної політики. У Програмі з цього приводу наголошується: “Поверхове, фрагментарне уявлення про Україну у світі робить суперечливим сприйняття міжнародною спільнотою об’єктивних процесів, що відбуваються в нашій державі. Перебування України в результаті відкритості її інформаційного простору під впливом різновекторних, не завжди позитивних інформаційно-пропагандистських потоків зумовлює необхідність посилення цієї складової інформаційно-пропагандистської діяльності”. Отже, організацію протидії не завжди позитивним інформаційно-пропагандистським потокам чомусь було доручено дипломатам.

Відтак, одразу впадає в око очевидне розходження між повноваженнями і функціональними обов’язками дипломатичного відомства і спрямуванням Програми. В ній фактично йдеться не про вихід на європейський інформаційний простір українських книговидавців, засобів масової інформації, Національної Академії наук, освітніх та культурних закладів, а про передачу інформаційної діяльності Міністерству закордонних справ. Зрозуміло, що в європейському інформаційному просторі така Програма була сприйнята як черговий бюрократичний захід [55; 86].

Такого роду кроки сприймалися як підтвердження маніпулятивного характеру інформаційної стратегії держави. Наступні події лише підтвердили, що інформація, коли вона не відповідає дійсності, за умов глобалізаційної відкритості може давати зворотні політичні наслідки. Тим часом у європейській спільноті сподівалися на іншу відповідь вищих ешелонів влади України на слушні закиди про порушення прав і свобод журналістів, зокрема, щодо запровадження жорсткої політичної цензури. Проблема свободи слова та її обмежень закамфльованою цензурою стала головним об’єктом уваги з боку зовнішніх чинників впливу на інформаційну політику України і стан українських ЗМІ.

Політична цензура в Україні: наслідки запровадження та засоби протидії

Обговорювати цю проблему, на нашу думку, доцільно, попри те, що протягом останніх двох років поняття “цензура” фактично перестало бути предметом політичних дискусій. Адже високий

рівень залежності журналістів і самих ЗМІ від “грошедавців” може супроводжуватися так званою внутрішньою цензурою.

Отже, перша хвиля масової і водночас специфічної офіційної цензури, як слушно зауважували учасники фахової дискусії “Політична цензура в Україні: наслідки запровадження та засоби протидії” (28 січня 2003 р.), прийшлася на період парламентських виборів 2002 р.

Українські науковці, опозиційні політики, демократично налаштовані парламентарії, журналісти й просто помірковані люди чітко визначили особливості тогочасної української цензури у повній відповідності з міжнародним правом і, що дуже важливо, в контексті проголошеного європейського вибору. Вони заявляли й переконливо аргументували, що цензура в Україні була одним із найсуттєвіших бар’єрів на шляху оптимізації процесу входження в європейський інформаційний простір на засадах партнерства й рівності.

Фактично наявність цензури в Україні на тлі тверджень про причетність вищих представників державно-політичного істеблішменту до корупції та скандалів кримінального забарвлення призводила до того, що Україну в інформаційному просторі деяких європейських країн, США і Канади нерідко почали відносити до сумнівного кола держав-парій.

Що ж до власне цензури як формалізованого бар’єра на шляху до ефективної політики входження в європейський інформаційний простір, то, за аргументованими висновками учасників дискусії, вона в Україні визначалася такими ознаками:

- мала політичний характер і була спрямована передусім проти політичної опозиції;
- її головним організатором виступала президентська адміністрація;
- український варіант цензурування не був формалізований у формі законів чи постанов уряду, були відсутні спеціальні структури для її організації й здійснення: право підмінялося самочинними “темниками”, які готувалися на замовлення АПУ.

Три чверті населення України, за даними соціологів, вважали dokonаним фактом наявність цензури в Україні, а тим часом представник президентської адміністрації заявляв, що “некоректно звертатися до непрофесійної аудиторії з професійним запитанням”, а тому, мовляв, у такий спосіб цензуру підтвердити чи заперечити неможливо. Сьогодні новій владі доцільно розробити й законодавчо забезпечити неможливість реставрації будь-яких форм цензури в нашій державі. Водночас самі журналісти мають виступити ініціаторами таких дій.

Журналісти про цензуру в Україні

На початку 2000-х років свобода слова в Україні пережила надзвичайно складний етап унаслідок запровадження “оригінальної” форми офіційної цензури. Так звані “темники”, розроблені Адміністрацією президента України Л. Кучми й адресовані керівництву ЗМІ, не так забороняли висвітлювати певну проблематику, як “рекомендували” журналістам певні рамки подання матеріалів. Вихід за рамки “рекомендацій” механічно спричинював фінансові, податкові, організаційні та інші проблеми для подальшої діяльності того чи іншого друкованого видання, телевізійного каналу чи програми радіо.

Реагуючи на запроваджену в Україні за часів попереднього президента цензуру, соціологічна служба Українського Центру ім. Разумкова за сприяння Національної спілки журналістів України, громадської організації “Хартія-4” та Інтернет-видання “Телекритика” опитала 727 журналістів у 27 регіонах України. Його результати вражали: переважна більшість журналістів (86,2%) визнала наявність політичної цензури в Україні. Щодо форм цензури, відповіді журналістів були такими:

- самоцензура журналістів, спричинена побоюванням негативних наслідків публікацій тих чи інших матеріалів — 57,3 %;
- вилучення редактором небажаних з політичного погляду фрагментів з авторського матеріалу, редагування, яке суттєво змінювало його політичні акценти — 54, %;
- проведення керівництвом “роз’яснювальних бесід” із журналістами, в яких висловлювалися побажання щодо необхідного характеру висвітлення тих чи інших політичних подій, діяльності державних і політичних діячів — 54,5%;
- пряма вказівка керівникові ЗМІ чи журналістові з державного органу — 50,8 %;
- пряма вказівка керівництва щодо необхідного характеру висвітлення тих чи інших політичних подій, діяльності державних і політичних діячів — 47,6 %;
- відмова в оприлюдненні підготовленого журналістом матеріалу з огляду на його політичні аспекти — 27,7%;
- доведення керівництвом до журналістів списку небажаних для згадування чи цитування осіб (політиків, експертів тощо) — 24,7%;
- поширення у редакціях ЗМІ анонімних інструкцій, в яких наводився перелік подій та осіб, небажаних для висвітлен-

ня, інструкції щодо характеру коментарів про політичні події — 8,4 %;

- інші форми — 5,1 %.

(Повністю результати дослідження опубліковані в журналі Центру Разумкова “Національна безпека і оборона” (№ 11. 2002), підготовленому до парламентських слухань “Суспільство, засоби масової інформації, влада: свобода слова і цензура в Україні”.)

Однак висновки фахівців жодним чином не впливали на владу, яка тим самим прирікала себе на гостру критику як у самій Україні, так і за її межами. І лише після президентських виборів 2004 р. та парламентських виборів 2006 р. з’явився реальний шанс оптимізації процесу входження України в європейський інформаційний простір. Водночас тільки після 2004 р. можна реально стверджувати про можливість не спорадичних проявів такого входження в євроінформпростір окремих українських інформаційних, наукових, освітніх, культурних та інших інститутів, а внаслідок чіткої державної стратегії.

Надзвичайно важливим є усвідомлення представниками гуманітарного блоку українського уряду того, що: євроінтеграційна стратегія держави як поняття, яке включає в себе відповідну політику у сфері ЗМІ, за українських умов потребує:

- ✓ по-перше, визнання й чіткого визначення загальних причин проблемності національного розвитку та поетапно зростаючого негативізму європейських управлінських структур до неодноразово декларованого курсу офіційного Києва на членство в Євросоюзі;
- ✓ по-друге, виконання затверджених у Конституції (ст. 34) прав на свободу думки і слова, вільне волевиявлення поглядів і переконань, вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації;
- ✓ по-третє, реалізації прийнятих парламентом і виконавчою владою законів і постанов про підтримку національної культури, науки, освіти, книговидання, преси тощо [27].

Проблема оптимізації інформаційного прориву України

Отже, розглянемо очевидну проблемність у питанні оптимізації та прискорення інтеграції України в європейський інформаційний простір у таких ключових аспектах:

- неможливість відокремлення цього напрямку зовнішньополітичної стратегії України від ширшого поля діяльності держави у сфері демократизації суспільних відносин і настільки ж незаперечна доцільність його розгляду на загальному тлі процесів, які відбуваються всередині країни;
- безумовно значний і часом вирішальний вплив інформаційної політики всередині Української держави на стан, характер і рівень ставлення до неї європейських партнерів та їхньої готовності сприяти нашому інтегруванню в континентальний інформаційний простір.

Характерно, що на різного роду підготовчих заходах до проведення 7-ї Європейської міністерської конференції з питань засобів масової інформації зарубіжні учасники наголошували на тому, що основну увагу слід приділити широкому колу питань, пов'язаних із захистом інформаційних прав і свобод громадян.

За нових політичних умов Міністерська конференція, зберігши таку змістову орієнтацію, підтвердила стратегічний принцип допущення Української держави на європейський інформаційний простір на засадах рівності й партнерства. При цьому слід урахувати, що ідея конференції була підтримана Радою Європи, вочевидь, саме в контексті намірів сприяти подоланню такого явища, як порушення конституційних прав і свобод українських громадян на вільне виявлення поглядів і переконань.

Сьогодні можемо констатувати, що в Україні створені необхідні політичні передумови для того, щоб ці свободи і права були забезпечені реально. Тому для українського політикуму важливо не стільки критикувати відомі зловживання попередньої влади, скільки представити власне бачення, позицію, наміри і плани, розраховуючи водночас на відповідні пропозиції практичного характеру від наших європейських партнерів.

Ретельний аналіз демократичного поступу як такого дає нам можливість вибудувати схему цільових пріоритетів для української влади, реалізація яких, на наш погляд, могла б оптимізувати євроінтеграційну політику у сфері ЗМІК, що визначається авторами даного дослідження як передумова масштабного, а не спорадичного інтегрування України як держави (а не її окремих представництв і представників, як це було раніше) в єдиний інформаційний простір Європи. Це насамперед:

- реальна демократизація суспільних відносин, безумовне дотримання конституційних норм, у тому числі через реалізацію ідей, положень і рекомендацій, висловлених на парламент-

ських слуханнях “Інформаційна політика України: стан і перспективи” (1999), “Проблема інформаційної діяльності, свободи слова, дотримання законності та стану інформаційної безпеки України” (2001), “Стратегія розвитку національного телерадіоінформаційного простору” (2003) та ін. Останнім часом у суспільстві дедалі чіткіше усвідомлюється необхідність не стільки виявлення й констатації хиб і порушень, скільки збереження й розвитку досягнутих протягом останніх років успіхів та подальшої адаптації законодавчого й політико-правового забезпечення діяльності ЗМІ до європейських стандартів і критеріїв;

- формування концептуальних засад і програм державної політики України в інформаційній сфері на засадах верховенства національних інтересів і обстоювання іміджу окремих державних діячів і політиків України саме в такому контексті;
- динамізація ринкових реформ у національній економіці як основи наближення українського суспільства до сучасного європейського соціально-економічного рівня життєдіяльності держави й суспільства, що водночас уможливорює належне забезпечення фінансування проектів і програм масштабного входження в європейський інформаційний простір. Першозавданням тут виступає завершення так званого первісного накопичення капіталу з притаманними йому такими суспільними виразками, як тіньова економіка, політизація бізнесу, залежність останнього від влади поза рамками прийнятих законів, обслуговування інтересів державних та ділових структур, що надають ліцензії на відкриття ЗМІ та (або) фінансово забезпечують їх;
- системні заходи, спрямовані на створення політико-правових, фінансово-економічних і суспільних умов для реального подолання корупції. Тим більше, що максимальне прискорення впровадження європейських критеріїв суспільного розвитку України здатне радикально мінімізувати загрози, породжені корупцією як чинником негативного ставлення зовнішнього світу до нашої держави та її керівництва. У сфері ЗМІ слід відмовитися від спорадичності у викритті корупції і корупціонерів, надавши цій формі журналістики постійність і цілеспрямованість. Це має особливе значення з огляду на те, що тривалий час політичний режим в Україні активно (незалежно від того безпосередньо чи опосередковано) залучав журналістів до корупційних діянь, їх опосередкованої підтримки чи якихось форм виправдання корупції;

- впровадження принципу рівності всіх громадян перед законом, що вимагає прискореного формування справді незалежної судової влади. Тут має бути цілковита відповідність європейській демократичній традиції, в рамках якої спірні питання вирішуються в суді, без будь-якого тиску інших гілок влади чи ділових структур;
- якомога швидше розкриття найбільш гучних кримінальних справ, насамперед тих, що пов'язані з обмеженням журналістських прав і навіть посяганням на життя журналістів за декларованою участі високих представників влади. Різномічне представлення сутності цих справ громадянам України в контексті дезавування тоталітаризму й показу явних переваг демократії з цілеспрямованим залученням до цієї справи представників ЗМІ;
- максимально можливе, всебічне сприяння свободам і правам журналістів з боку держави на засадах політико-правових механізмів, прийнятих у західній демократичній спільноті націй;
- упорядкування механізмів управління і власності на засоби масової інформації, усунення соціальних несправедливостей у цій сфері через максимальне залучення організацій громадянського суспільства до здійснення контролю;
- мінімізація політичних впливів так званих олігархів, формування стабільної демократичної політичної системи і політичного режиму, спроможних створити політико-правову й моральну атмосферу, яка б унеможливила тотальний контроль олігархічних та інших груп інтересів у політичному житті нації-держави;
- демократизація регіональної політики з максимальним використанням передових європейських досягнень у царині забезпечення місцевого самоуправління.

У ході реалізації окреслених вище цілей Україні, з огляду на чітке підтвердження нинішньою владою, у тому числі коаліційним урядом, курсу на європейську інтеграцію, доцільно перенести у правову площину основні положення і принципи “копенгагенських критеріїв”, передбачених для країн—кандидатів на вступ до ЄС. Йдеться про

- ✓ стабільність інститутів, які гарантують демократію, верховенство закону, забезпечення прав людини, повагу та захист прав меншин;
- ✓ наявність ефективної ринкової економіки, здатної витримати тиск конкуренції і ринкових сил у межах ЄС;

- ✓ спроможність взяти на себе зобов'язання, що випливають із членства в ЄС, насамперед відданість цілям створення економічного та валютного союзів [11; 24].

“Копенгагенські критерії” лише на перший погляд передбачають пріоритет економічної складової інтеграційного процесу. Уважніше ознайомлення з ними й особливо з практикою їхнього застосування засвідчує, що вони більшою мірою зосереджені на питаннях, пов'язаних із рівнем реальних демократичних свобод, а також так званою “європейською ідентичністю”.

У цьому сенсі вкрай важливо забезпечити виконання вже прийнятих попередньою владою указів і постанов демократичного спрямування. Як приклад назвемо Указ Президента України від 28 лютого 1995 р. “Про Державну програму розвитку національного книговидання і преси на період до 2000 року” чи “Закон України про телекомунікації”. Однак певні положення цих документів потребують переосмислення з урахуванням сумного досвіду їхнього практичного застосування. Зокрема, потребує уточнення стаття 5 вказаного закону, де заявлено таке: “Право власності, незалежно від її форми, а також право на технічне обслуговування й експлуатацію мереж телекомунікацій загального користування може належати будь-якій юридичній особі — резиденту України”. Тут, вочевидь, існує потреба використання антимонопольних попереджень.

Важливою й водночас маловідомою в Україні (в тому числі й на рівні вищих органів державного управління) є наведена нижче інформація щодо “букви” та “духу” “копенгагенських критеріїв”:

- “копенгагенські критерії” являють собою умови членства в Європейському Союзі для країн Центральної та Східної Європи, з якими у ЄС попередньо були підписані Європейські угоди (Угоди про асоціацію). Робимо висновок: інформаційне забезпечення асоційованого членства України в ЄС неможливе без активної діяльності на європейському інформаційному просторі;
- за умови виконання “копенгагенських критеріїв” Європейський Союз готовий офіційно визнати за кожною з асоційованих країн Центральної та Східної Європи не просто можливість, а право на здобуття статусу свого повноправного члена. Висновок той самий: без активної і цілеспрямованої роботи на європейському інформаційному просторі підтвердити таке право Україні буде значно складніше;
- зусилля, спрямовані на досягнення асоційованими країнами належного рівня відповідності “копенгагенським критеріям”, з

моменту проголошення цих критеріїв перетворюються не лише на їхню (асоційованих країн) власну мету, а й на спільну мету Європейського Союзу і кожної із цих країн. Виходячи з цього робимо висновок: нова українська влада має не на словах, а на ділі показати й підтвердити, що критеріально її мета збігається з цілями, продекларованими й впровадженими в політичну практику ЄС, скориставшись можливостями участі в європейському інформаційному просторі [20; 59; 104].

Зусилля української сторони мають бути спрямовані на виконання “копенгагенських критеріїв”. Тому в інформаційній діяльності України в європейському напрямі важливо довести, що в нашій державі нині відповідно до критеріїв членства в ЄС реалізуються:

- ✓ принципи рівного доступу громадян до інформації, в тому числі про діяльність центральних органів державної влади (президента, міністерств і відомств);
- ✓ місцеве самоврядування та підтримка інститутів громадянського суспільства й окремих громадян;
- ✓ урахування належним чином позиції європейців;
- ✓ поєднане впровадження “букви” і “духу” “копенгагенських критеріїв”.

Пріоритетність співпраці (інтеграції) України і ЄС з метою вступу до нього визначається відповідністю такої співпраці національним інтересам України, доцільністю такого кроку з огляду на потенціал країни, характер і магістральний напрям її подальшого внутрішнього розвитку.

Для адекватного розуміння проблемності формування справді європейської інформаційної політики в Україні як передумови оптимального входження до європейського інформаційного простору пріоритетне значення мають також окремі базові принципи демократичної політичної думки. Серед них — розглянуті нижче:

Обов’язковість заміни декларацій про об’єктивний характер глобалізації реальним урахуванням новою українською владою глибинного значення й сутнісного змісту принципу взаємозалежності держав та інтеграційних формувань при виробленні інформаційної політики всіх держав, особливо тих, які порівняно недавно з’явилися на політичній карті світу.

Для України тут пріоритетом виступає подолання неузгодженості та прямих суперечностей у змістовому наповненні інформаційних потоків, що йдуть на українське суспільство від західних демократій, а також іще по суті не визначеного російського політикуму;

Необхідність урахування й використання концепту про фундаментальну залежність між характером внутрішньої політики певної пострадянської держави перехідного типу і її наміром забезпечити ефективність зближення з євроатлантичною спільнотою та співробітництва з нею в інформаційній сфері.

За специфічних українських умов першорядне значення для нової влади вочевидь матиме завдання подолання певного політико-ідеологічного розколу між населенням різних регіонів, що помітно посилюється в ході передвиборної кампанії 2004 р. і з новою силою проявився під час парламентських виборів 2006 р. Тут насамперед необхідно брати до уваги, що однією з основних причин цього розколу стала відверто антидемократична інформаційна політика адміністрації колишнього президента країни, яка реалізовувалася через ЗМІ, контрольовані регіональними олігархічними структурами.

З іншого боку, регіональні органи влади в Україні регулювали інформаційні та медійні структури в такий спосіб, щоб підігравати олігархічним бізнес-елітам національного і регіонального рівня, подаючи інформацію, що відповідала їхнім інтересам. Унаслідок цього в Україні виникло кілька інформаційних полів, кожне з яких “спеціалізувалося” на обслуговуванні інтересів певних кланів і політико-бізнесових груп, а не національного суспільства. Працювати на таких засадах у європейському інформаційному просторі принципово неможливо.

Верховенство критеріального підходу (до побудови євроатлантичної стратегії загалом і, зокрема, у сфері ЗМІ) щодо так званого організаційного та інституціонального виміру стратегії входження в європейське інформаційне поле.

Це вкрай важливо для нового керівництва України з огляду на те, що протягом останніх кількох років президентства Л. Кучми питання критеріїв членства в європейських інтеграційних формуваннях практично замовчувалося й підмінялося загальними деклараціями про “небажання” офіційних властей Євросоюзу мати справу з Україною як державою, що може претендувати на членство в ЄС. На наш погляд, лише практичне закладення критеріїв європейськості в основу економічної, політичної та інформаційної (що особливо важливо з огляду на створений попереднім політичним режимом дисбаланс у сприйнятті Європи населенням різних регіонів України) стратегії нинішньої влади може змінити ситуацію у громадській думці України, яка була штучно розділена попереднім політичним режимом на проросійську і проєвропейську, а також внести необхідний позитив у ставлення європейців до України.

Загальна доцільність формалізації розгляду міжнародно-інформаційної стратегії держави як своєрідного продовження політичного курсу на національних теренах.

Для України тут найважливішим виступає подолання наслідків так званої інформаційної багатовекторності, яка полягала в тому, щоб орієнтувати національну дипломатію і журналістику переважно на формування позитивного іміджу президента. Зовнішньополітичному відомству України та національним ЗМІ слід не тільки реалізовувати й обстоювати проголошений і неодноразово підтверджений президентом і прем'єром європейський вибір, а й зробити його справді загальнонаціональною метою. Досягти цього без ефективного й цілеспрямованого залучення інформаційного чинника впливу на європейський політикум і громадян неможливо [5].

Нині базовою причиною гальмування оптимізації інформаційної політики України в європейському напрямі, на жаль, залишається той факт, що для Заходу українська влада і політикум нашої держави в 2006 р. знову стали стратегічно невизначеними, тобто такими, що представляють державу, яка ще остаточно не виробила стабільної стратегії та механізмів реалізації європейського вибору. Без сприяння такій визначеності українська журналістика не зможе повноцінно здійснювати свою суспільну функцію.

Розділ 3

ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ І КОМУНІКАЦІЇ УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

- Інформаційне забезпечення формування громадянського суспільства в Україні
- Суспільне телерадіомовлення України — альтернативні підходи й моделі

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

З погляду інтересів формування громадянського суспільства, українські мас-медіа знаходяться на самому початку *третього етапу* свого незалежного становлення. Період перебудови за часів СРСР, а згодом перші 4—5 років українського незалежного державного існування позначилися небувалим інтересом до ЗМІ, які відігравали тоді роль “букварів демократії”.

Відсутність у людей політичного досвіду й звичка довіряти мас-медіа, вихована ще за радянських часів, привели на тому етапі до того, що люди з великим ентузіазмом поглинали все, що видавалося новим і незвичним. Лавиноподібно зростали тиражі газет і журналів, набули особливої популярності дискусійні, драматичні, критичні передачі. На своєрідне медіа перетворився напівдемократичний представницький орган — З'їзд народних депутатів, трансляції якого жадібно слухала вся країна. Могло навіть створитися враження, що зусиллями медіа у стислі терміни вдалося із *Homo sovieticus* створити “нову людину” демократичного вільноринкового суспільства. Проте наступний розвиток подій показав, що це далеко не так.

Визначальним чинником пробудження громадянської свідомості українців стала та неправда, яку оприлюднювали підконтрольні КПРС мас-медіа про Чорнобильську катастрофу та інші подібні лиха. Тоді виник девіз “Якщо не хочеш бути радіоактивним, будь політично активним”. Чимало відомих українських політичних журналістів, публіцистів і письменників (Віталій Коротич, Володимир Яворівський, Алла Ярошинська та ін.) стали в ті роки не менш відомими політичними діячами.

Медіа, які щойно звільнилися від цензурного тиску (цензура формально ще існувала, але вона істотно ослабла), оприлюднювали матеріали, що стали справжнім потрясінням для суспільства й навіть зумовили стан певної розгубленості, оскільки герої перетворювалися на антигероїв, розвінчувалися створені радянською владою міфи. Проте така непідконтрольність державі була явищем тимчасовим і пояснювалася не системними перетвореннями, а деконсолідованістю правлячої верхівки, боротьбою у владних елітах.

Люди поступово звикали до розмаїття джерел масового інформування, сміливих оцінок, до “компроматного жанру” тощо. Водночас їх дивувало, що факт оприлюднення негативу чи компромату на певну особу в газеті чи на ТБ автоматично не тягне за собою суворої відповідальності (як це було за радянських часів, коли преса виконувала не лише ідеологічні, а й морально-каральні функції).

Подорожчали інформаційно цінні пресові видання й телевізійні канали, оскільки разом із колишніми нав’язливими ідеологізацією, політизацією й партизацією зникла й колишня зрівнялівка у споживанні медійного продукту. Натомість майже за дарма пропонувалася рекламна або розважальна низькопробна інформація, яка спочатку видавалася цікавою, але згодом почала набридати й навіть дратувати.

Злам колишніх інформаційних бар’єрів розвіяв прищеплені радянською пропагандою міфи й певні ілюзії. Вільна преса пробудила у людей завищені очікування на те, що в найближчому часі вдасться здолати цивілізаційне відставання й невдовзі пересічного українця очікує стан “нормального європейця” і він матиме “нормальні можливості” задовольняти не лише інформаційну спрагу, а й ефективно впливати на органи влади, ефективно заробляти, матиме відповідні європейські звички та життєві стандарти. Звідси в побут українців відразу ж увійшов своєрідний префікс “євро-” для позначення усього вартісного.

Проте шлях до цього омріяного майбутнього виявився надто складним і значна частина преси, яка обслуговувала приватні інтереси “кланів”, штучно спрямувала на реформаторів “гнів народу”. Цей період масового конформізму позначився подвійними підходами й стандартами. З одного боку, проklamувалося входження України до європейського суспільства, в НАТО, ЄС тощо. А з іншого, — на рівні державної медіа-інформаційної політики практично нічого не робилося для організації медіа-кампаній, покликаних формувати в людині не лише завищені європейські очікування, а й громадянські якості, розвіяти прищеплені масовій свідомості за часів СРСР антизахідні, антинатовські та антиамериканські фобії та упередження. В результаті склалася парадоксальна картина, коли позитивному іміджеві ЄС в Україні не відповідає позитивний імідж НАТО, на чому активно спекулює ліворадикальна опозиція.

За таких умов певна частина мас-медіа розгубила свій авторитет. Вони значною мірою втратили колишню функцію ідеологічного обслуговування влади, проте не набули нових функцій *органічної складової громадянського суспільства*, чинника громадянського просвітництва, постійного тиску суспільства на політичну

та економічну владу, суспільного контролю тощо [27; 28; 29; 38; 39; 54; 71; 105].

Хоча переважна більшість ЗМІ юридично є недержавними, це аж ніяк не засвідчує їхню незалежність. Не сформувалася поки що система громадських наглядових рад — своєрідних громадських судів, покликаних безкомпромісно оцінювати редакційну політику видань і каналів, — її відповідність або невідповідність національним та громадським інтересам.

Багато в чому переломним став 2004 р. — рік завищених очікувань українського суспільства не лише щодо новообраного Президента Віктора Ющенка та його команди, а й щодо національних мас-медіа, які у масі своїй підтримали “помаранчеву революцію”.

Суспільство очікує від нової влади не лише швидкого поліпшення рівня життя, а й забезпечення верховенства права й демократичних стандартів, бізнес — вільної конкуренції та невтручання держави, журналісти — кардинальних змін в інформаційній політиці.

Журналісти із національного телеканалу УТ-1 висловили, зокрема, намір підписати з новим Президентом Віктором Ющенком декларацію про нові принципи роботи державного телебачення, а приватна телекомпанія “Тоніс” вимагала перегляду результатів останніх конкурсів і навіть висловлювала сумнів щодо доцільності існування в державі такої контрольної інстанції, як Національна рада України з питань телебачення та радіомовлення.

Проте найбільш глобальний та довгоочікуваний медійний проект — Суспільне мовлення. Серед структур, які підтримали цю ідею, — Асоціація українських банків. В оприлюдненій нею Заяві, спрямованій на підтримку цього проекту, наголошується: “Суспільно-політичні зміни в державі, перемога українського народу у виборюванні свободи й обрання нової української влади ставлять питання закріплення здобутків демократії і свободи слова”.

Важливим кроком на шляху реалізації цього проекту є створення Суспільного телебачення України та перехід до незалежного суспільного мовлення. Це могло б стати надійною гарантією остаточного припинення практики закритого прийняття суспільно значущих рішень державною владою, забезпечення її належної інформаційної відкритості.

Суспільство вимагає, щоб журналістика працювала не навздогін подіям, а на їхнє випередження, була превентивною щодо суспільного зла, зміцнювала, а не послаблювала національний громадянський імунітет і своєчасно знешкоджувала загрози загальнонаціонального, європейського та глобального масштабу.

Інакше кажучи, відіграла ту роль “сторожового пса демократії”, яку вона традиційно відіграє у країнах розвиненої демократії.

Парадокс ситуації полягає в тому, що за відсутності вітчизняного незалежного суспільного мовлення його рольові функції нерідко перебирає на себе іномовлення. І тоді люди прислухаються до думки Бі-Бі-Сі, «Радіо “Свобода”» або “Німецької хвилі” (як це було, до речі, й за радянських часів) не лише тому, що їх цікавить ситуація у США, Європі чи Німеччині або ж їм цікавий погляд “збоку” на українську дійсність, а насамперед тому, що лише від порівняно незаангажованих журналістів іноземних радіоканалів можна почути більш-менш об’єктивні, неупереджені оцінки ситуації у власній країні.

Комерціалізація медіа-середовища, звичайно, є неминучою, якщо Україна рухається до ринкового суспільства, проте вона аж ніяк не розв’язує проблем адекватного інформування та пояснення із громадянських позицій того, що насправді відбувається у країні та світі.

Отже, справжній плюралізм уможлиблює не комерціалізація чи незалежність від державного бюджету, а громадянська позиція журналістики. Це має стати аксіомою після знаменних президентських виборів, що відбулися в Україні 26 грудня 2004 р.

Саме якісно нові суспільні ЗМІ мають стати гарантією того, що нова влада не повторить помилок попередників, не створить ще одну версію квазіпублічної медіа-інформаційної системи, й усю проблему донесення до суспільства питань, що його найбільше хвилюють, не зведе до обговорення перманентних незгод та дискусій між урядом і опозицією. Тим більше, що таких дискусій з огляду на конституційну реформу центральної влади та органів місцевого самоврядування в Україні справді вистачатиме.

Окрім того, досі в електоральному полі за принципом *divide et impera* активно експлуатувалася тема незгоди між окремими регіональними елітами й, відповідно, — між регіонами, що гостро поставило на порядок денний проблему збереження територіальної цілісності України на засадах формування єдиної політичної нації. Тому, не в останню чергу, перед суспільними ЗМІ постало масштабне завдання консолідації пошматованого політичними незгодами та соціально-економічними протиріччями суспільства. З одного боку, йдеться про забезпечення прозорості дій уряду та інших гілок влади, а з іншого, — про сприяння цим гілкам влади в конструктивній діяльності на благо суспільства.

До народження в Україні на базі незалежних суспільних медіа “четвертої влади” поки що задалеко. Проте вселяють надію події, які впродовж 17 днів (від 22 листопада до 8 грудня 2004 р.) відбувалися на київському Майдані, де медіатизація політики досягла

критичної маси. Адже без вільної преси, без націлених на суддів телевізійних камер навряд чи могло б відбутися з усіх поглядів безпрецедентне рішення Верховного Суду України, яке розв’язало небезпечне політичне протистояння. Не останню роль в остаточному виборі громадян України зіграв також самовикривальний жанр телевізійних дебатів.

Водночас, підсумовуючи ситуацію, варто зазначити, що позитиви громадянської позиції стосуються поки що меншості медіа. Більшість із них стали в революційному 2004 р. розкутішими не завдяки внутрішнім імпульсам до вдосконалення й більш вибагливій аудиторії, а завдяки ангажованості в інформаційній війні на замовлення сторін, що протиборствували. Так само передчасно закривати в Україні тему некомпетентної медійної політики з використанням державного “вказівного перста” [27; 28; 29; 38; 39; 54; 71; 104; 105].

Щоб стати насправді незалежними, медіа мають навчитися оволодівати перевіреною якісною інформацією. Не останнє значення має також своєчасна сплата податків від доходів, отриманих від реклами, як одна з передумов незалежності медіа.

СУСПІЛЬНЕ ТЕЛЕРАДІОМОВЛЕННЯ УКРАЇНИ — АЛЬТЕРНАТИВНІ ПІДХОДИ Й МОДЕЛІ

Суспільно-політичні зміни в державі, перемога українського народу у виборюванні свободи й обрання нової української влади ставлять перед усіма нами питання про закріплення здобутків демократії та свободи слова. Одним із таких кроків є створення Суспільного телебачення України та перехід до незалежного суспільного мовлення. Реалізація такого проекту має стати однією з надійних гарантій остаточного припинення практики закритого прийняття суспільно значущих рішень державною владою та нав’язування народу викривленої чи дозованої інформації.

В англійській мові вживається термін: *“public service broadcasting”*. У нас його перекладають по-різному, наприклад, як *громадське мовлення* — в офіційних перекладах документів Ради Європи, або як *суспільне мовлення* — в законах України. Однак слово *“public”* можна також перекласти і як *“публічне”*, й навіть як *“державне”*.

Натомість дослівний переклад *“public service broadcasting”* звучить як *“мовлення в інтересах громадськості”* або *“мовлення, що служить громадянам”*. Як бачимо, жоден з українських термінів не є точним відповідником і не відображає суті особливої форми телерадіомовлення.

Виходячи з наявних різних трактувань стосовно визначення *громадського/суспільного/публічного* телебачення, що наводяться в літературі, ми вирішили у нашому дослідженні надалі вживати термін *суспільне телебачення*.

Попри відмінності в трактуваннях офіційного перекладу, очевидним залишається те, що проект суспільного мовлення має бути проектом загальнодержавного значення, тому він має базуватися або ж на використанні існуючих загальнонаціональних каналів мовлення, або передбачати створення спеціальних нових мовних каналів загальнодержавного значення.

При цьому варто зважати на те, що державою, а фактично платниками податків, розбудовано у сфері телебачення три загальнодержавні мережі поширення програм — УТ-1 (Національна телекомпанія України, ТРК “Ера”), УТ-2 (ТРК «Студія “1+1”»), УТ-3 (АТЗТ “Українська незалежна телекорпорація” — телеканал “Інтер”). У сфері радіомовлення також функціонують три загальнодержавні мережі поширення програм — УР-1, УР-2, УР-3 (Національна радіокомпанія України, ТРК “Ера”).

Суспільне телебачення та радіомовлення має слугувати інтересам усього суспільства, а не тих чи інших політичних груп впливу, широко представляти інтереси усіх соціальних, релігійних та культурних верств громади. Саме таке телебачення покликане започаткувати створення в Україні справді незалежних ЗМІК європейського рівня, які зможуть забезпечувати громадян України правдивою та повною інформацією, слугуватимуть запорукою формування відкритого громадянського суспільства у країні.

Засоби масової інформації і комунікації посідають особливе місце у системі інститутів громадянського суспільства. Інформуючи про події у світі та в державі, про політичне і громадське життя, вони впливають на формування поглядів людей, громадської думки, яка є важливим інститутом демократичної системи врядування й ознакою функціонуючої “сфери відкритості”. Формування громадської думки — найважливіша функція ЗМІК з погляду громадянського суспільства. Аби ЗМІК впливали на формування громадської думки, потрібно, щоб населення ними користувалось. Одним із основних засобів масової інформації у світі, в тому числі й Україні, є телебачення. Телевізор та радіо є практично в кожному домі, і плата за користування ними порівняно невелика, тоді як придбання чи передплата газет дошкуляє сімейному бюджету пересічного українця. Опитування “Соціс-Геллап” показали, що 68% жителів України отримують інформацію про соціальні та політичні події саме з телевізійних програм, 22% — з радіо й лише 10% — із газет та Інтернету.

Іншим чинником впливу ЗМІК на формування громадської думки є довіра до них населення. В Україні рівень довіри до ЗМІ невисокий. За даними “Соціс-Геллап” лише 19% дорослого населення довіряють загальнонаціональним засобам масової інформації, хоча вони й належать до тих трьох соціальних інститутів, яким люди довіряють найбільше (третє місце після релігійних організацій та армії). Знову ж таки, найбільшу довіру мало телебачення.

Серед засобів масової інформації та комунікації традиційно переплітаються інтереси і дії трьох партнерів: держави, приватних корпорацій (бізнесу) і громадян.

Сьогодні в Україні триває дискусія щодо створення моделі суспільного телерадіомовлення, яку започаткували члени Коаліції громадських організацій “Суспільне мовлення” [27; 130].

Україна вступає в найважливіший період новітньої історії її державотворення. Після подій “помаранчевої революції” перед оновленим суспільством стоїть завдання закріпити демократичні принципи функціонування органів державної влади й забезпечити дотримання прав та свобод кожного громадянина. Одним з основних іспитів на справжню відданість демократії, що їх має скласти влада, буде її ставлення до засобів масової інформації.

Сьогодні вимогою часу є відмова від державних телерадіоорганізацій як інструментів авторитарної системи й здійснення необхідних кроків до створення в Україні ефективної, прозорої системи суспільного мовлення, яка б відповідала загальноєвропейським стандартам і виконувала б роль об’єктивного, неупередженого інформатора суспільства, гаранта підконтрольності влади громадянам, прозорості прийняття найважливіших для країни рішень, вільного обміну ідеями й поглядами.

Суспільне телерадіомовлення має будуватися на принципово інших засадах, аніж державні чи комерційні телерадіоорганізації. Враховуючи передовий досвід інших країн, ми повинні створити національну, адаптовану до українських реалій, модель. Всебічне сприяння заснуванню в Україні системи суспільного телерадіомовлення та забезпечення прозорого громадського контролю за цим процесом було метою новоствореної Коаліції громадських організацій “Суспільне мовлення”, до якої увійшли Незалежна Асоціація телерадіомовників України, Громадська рада з питань свободи слова та інформації, Громадська організація “Телекритика”, Інститут політики, Академія української преси, Київська незалежна медіа-профспілка.

Коаліція наголошує на необхідності та пріоритетності заснування в Україні системи суспільного мовлення для поглиблення демократичних перетворень, що відбулися в українському інформаційному просторі внаслідок “помаранчевої революції”.

Наголосимо, що в 2005 р. вже відбулося засідання Громадсько-політичної консультативної ради, на якому обговорювалися перспективи створення Суспільного телебачення в Україні. Актуалізації цього питання посприяло декілька факторів: по-перше, президентські вибори, “які відкрили світові Україну”, саме з подіями осені 2004 р. пов'язаний той факт, що у світових та європейських новинах належне місце відводиться політичним подіям в Україні; по-друге — сам факт “помаранчевої революції”, яка засвідчила, що суспільство не хоче миритися з порушенням своїх прав, у тому числі й права на свободу слова; по-третє, “явно демонструється політична воля для того, щоб ухвалити відповідне рішення стосовно громадського телебачення”. Тому необхідно виробити концепцію, яка б забезпечила правовий підхід і прискорила реалізацію цього проекту за “одностайної підтримки всіх гілок влади”.

Тимчасом провідні журналісти та експерти сперечаються не щодо слушності створення “Українського Бі-Бі-Сі”, а з приводу основних принципів його роботи, правового забезпечення та фінансування. На жаль, учасники дискусії про “суспільне мовлення” нерідко ігнорують той факт, що проект може здійснитися лише за умови, якщо український громадянин захоче платити за таке мовлення, усвідомивши, що йдеться не про зміну вивісок, а про об'єктивну суспільну потребу. Йдеться про серйозну зміну “правил гри” на медіа-інформаційному полі, на якому має з'явитися новий “гравець”, — громадські, чи суспільні, медіа.

Проблема полягає у тому, що більшість ЗМІК істотно відстали від суспільних перетворень, запізнилися в намаганнях відповісти на реальні політичні, соціальні та економічні запити й потреби українського суспільства. Зокрема, донедавна імпазантні екранні версії подій, які пропонували провідні українські телеканали, нині часто виглядають карикатурно.

Суспільне (громадське) мовлення має бути *громадським за змістом, але державним за формою*. Оптимальним вважається фінансування із держбюджету, проте не виключаються також інші джерела фінансування, зокрема абонплата та доходи від реклами.

Враховуючи, що згідно з європейськими вимогами пряма реклама на каналах Суспільного телебачення та радіо повинна мати обмежений характер, автори проекту передбачають її вилучення, але не раніше, ніж через три роки після початку функціонування Суспільного телебачення України, з тим, щоб воно зайняло відповідне місце на медіа-ринку. І лише після того, як Суспільне телебачення за популярністю не поступатиметься потужним приватним каналам, на ньому мають бути запроваджені обмеження на розміщення прямої реклами. Водночас висловлюється

побоювання, що Суспільне мовлення фінансуватиме приватні канали й матиме обмежені ресурси для розвитку і конкуренції [27; 55].

Фахівці з питань громадянського суспільства вважають, що засоби масової інформації зможуть співпрацювати з організаціями громадянського суспільства з таких причин:

- *Авторитетна думка та позиція*: експерти з організацій громадянського суспільства можуть стати цінним джерелом загальної та поглибленої інформації, цікавих спостережень та аналітичних коментарів для журналістів, що спеціалізуються на новинах або висвітлюють події суспільного життя. Інформаційний пакет для ЗМІ було розміщено на веб-сайті (www.ucan-isc.org.ua), де пропонувався *список експертів*, до яких представники ЗМІК могли звернутися з широкого кола питань:
- *Цікаві історії*: експерти готові були поділитися історіями успіху громадянських ініціатив та важливими подіями з життя організацій та громадян, які могли зацікавити широку громадськість.
- *Соціокультурні зміни*: зростаюча кількість громадянських ініціатив та їхня ефективність уже призвели до помітних змін у суспільному житті: пасивна в минулому громадськість стає дедалі активнішою, а участь громадян у суспільному житті перетворюється із гасла на реальність.
- *Зміни в повсякденному житті*: соціокультурні зміни впливають на повсякденне життя людей. Організації громадянського суспільства та їхні активісти в усіх регіонах України обговорюють нагальні проблеми, що турбують громадян та спільноту, а також беруть участь у їх вирішенні. Приклади активної участі організацій та громадян у суспільному житті переконливо свідчать про розвиток та зміцнення громадянського суспільства.

Ситуація з діяльністю українських ЗМІК загалом залишається на сьогодні доволі напруженою й потребує комплексного і тривалого опрацювання. Закон “Про телебачення і радіомовлення” було прийнято ще в 1994 р. З того часу неодноразово робилися не надто вдалі спроби удосконалити його. Протягом наступних десяти років було прийнято одинадцять законодавчих актів щодо змін і поправок, які виявилися недостатньо ефективними. Остання редакція закону містить важливі доповнення: закон став структурованішим і послідовнішим; визначено ключові терміни (зокрема, описано структуру національного телебачення і радіомовлення й уведено поняття суспільного (некомерційного) телебачення і ра-

діомовлення, діяльність якого має регулюватися Законом “Про суспільне телебачення і радіомовлення”); викладено засади, механізми і процедуру ліцензування; в документі враховано деякі рекомендації Ради Європи.

Водночас нова редакція Закону “Про телебачення і радіомовлення” не регламентує діяльності суспільного мовлення. Загалом, можемо констатувати, що в Україні нині відсутні необхідні передумови для стабільного й ефективного функціонування суспільного мовлення: плюралізм ЗМІ; правове регулювання діяльності суспільних ЗМІ; економічна незалежність органів суспільного мовлення.

Запровадження в Україні проектів суспільного мовлення вимагає комплексного підходу до вирішення проблем. На нашу думку, важливу роль у їх реалізації могли б зіграти такі заходи:

- комплексний аналіз щодо можливості запозичення успішного закордонного досвіду (як відомо з практики Чеської Республіки, моделі законодавств західноєвропейських країн не завжди є прийнятними для країн Східної Європи);
- послаблення надмірного залучення ЗМІ до політичного процесу, що перетворило їх з інструмента демократії на інструмент політики (приміром, у Франції цю проблему було вирішено шляхом заборони передвиборної реклами та інших форм агітації на телебаченні, за винятком дебатів між претендентами на посаду президента);
- дослідження різних додаткових можливостей забезпечення фінансової незалежності суспільних ЗМІК (якщо населення не платить за користування телебаченням, то реальним джерелом фінансування залишається держава та комерційна реклама, а це криє в собі загрозу втручання приватного інтересу в діяльність суспільних ЗМІК та ймовірність витіснення соціально важливих і просвітницьких програм рекламою. Щоб уникнути такої загрози, в Польщі, наприклад, акції суспільних ЗМІК — телебачення і радіо — є державними за формою власності, проте без права ними розпоряджатися, що позбавляє державу можливості здійснювати економічний тиск. Водночас друковані ЗМІ, які були роздержавлені, вдало практикують залучення прямих іноземних інвестицій, що є успішним явищем для журналістів завдяки досконалому законодавчому регулюванню);
- дослідження можливостей і гарантій прямих іноземних інвестицій (з огляду на польський досвід і наявність відповідної успішної практики деяких українських ЗМІК);

- детальна розробка закону, який би регламентував визначення, гарантії діяльності, механізми функціонування, джерела фінансування, незалежність діяльності й необхідні переваги суспільних ЗМІК перед “ангажованими” (зокрема викликає інтерес пропозиція щодо реформування законодавства про ЗМІК, поділ видів друкованих видань);
- суспільні ЗМІК засновуються особами, які безпосередньо в них займаються журналістикою. Фінансування здійснюється за рахунок передплати, реклами, бюджетних дотацій, реалізація — у роздріб (до речі, у Франції, щоб забезпечити порівняно низькі ціни на газети і зекономити кошти видавців, уряд щорічно виділяє на розвиток мережі розповсюдження преси близько 10 млн дол.);
- ЗМІК державних органів і органів самоуправління засновуються для оприлюднення лише офіційних документів і повідомлень, роз’яснення рішень, поширення інформації про роботу державних органів. Фінансування здійснюється за рахунок передплати, розповсюдження в роздріб у відповідних держорганах;
- у партійних ЗМІК фінансування здійснюється за рахунок партійної каси, передплати і розповсюдження у роздріб;
- у приватних виданнях фінансування здійснюється засновниками за рахунок прибутків від продажу в роздріб і передплати;
- рекламні видання публікують лише рекламу та комерційну інформацію. Політична реклама в них має бути заборонена.

Якщо заява на реєстрацію подаватиметься відповідно до класифікації, а реєстраційним стане громадський орган, виведений за рамки держорганів і наділений правом здійснювати контроль за джерелами фінансування, а також ухвалювати рішення про передачу справи до суду чи навіть закриття видання, тоді таке законодавче регулювання стане запорукою використання суспільним ЗМІК громадських джерел фінансування [27; 538; 61; 94].

Міжнародно-правове регулювання суспільного мовлення

У європейському міжнародному законодавстві основою для розвитку суспільного телерадіомовлення є ст. 10 *Європейської Конвенції про права людини*, яка регламентує питання свободи преси і доступу до інформації. Вона обмежує гарантії свободи самовияву свободою від “втручання державної влади”. Подальший розвиток ці ідеї дістали при розробці *Міжнародного Пакту про*

громадянські та політичні права. Низка делегацій, які брали участь у розробці Пакту, висловили свою стурбованість тим, що контроль над пресою з боку приватних груп може являти таку ж загрозу свободі слова, як і втручання з боку держави. У Загальному коментарі Комітету з прав людини до ст. 19 Пакту наголошується, що у зв'язку з розвитком сучасних засобів масової інформації необхідно вжити ефективних заходів для запобігання контролю над пресою, котрий міг би завадити здійсненню права на свободу самовираження, передбаченому в параграфі 3 статті 19. Зазначимо, що в цьому параграфі йдеться лише про два випадки обмежень:

- ✓ для поваги прав чи репутації інших осіб;
- ✓ для гарантування державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення.

Крім того, було прийнято низку міжнародних угод, що безпосередньо стосувалися громадського телебачення та радіомовлення. Так, у *“Віденській декларації про громадське теле- і радіомовлення”* йдеться про “безумовну підтримку незалежної громадської служби теле- і радіомовлення, котра має замінити інформаційні структури, що контролюються державою і продовжують існувати у країнах Східної Європи”.

У Декларації також наголошується на тому, що “головним завданням громадського мовлення має бути інформування людей про події — минулого, сучасного й майбутнього, — що їх безпосередньо хвилюють. Громадське мовлення має також слугувати засобом вираження та обговорення основних цінностей”. А його найвища мета — “вільне і чесне інформування громадськості”. Автори Декларації пропонують, щоб журналісти самі, без будь-якого втручання уряду чи політичних партій виробили принципи своєї діяльності у засобах громадського мовлення.

Основним джерелом фінансування (проте не єдиним) має бути абонентна плата телеглядачів і радіослухачів. Крім того, слід використовувати й інші форми громадського фінансування, а також рекламу (тією мірою, якою вона відбиває конкурентне середовище). Передбачається вільний доступ громадських ЗМІ до інформації, матеріалів і обладнання нарівні з державними мас-медіа. Автори документа вважають громадське телерадіомовлення дійовим засобом для ліквідації монополії держави в інформаційному просторі та інструментом побудови вільного, демократичного суспільства.

У 2001 р. Європейська комісія прийняла *“Звернення про правила здійснення державної підтримки сектора громадського мовлення”*. У цьому документі міститься вимога до всіх держав дати чіт-

ке визначення функцій громадського мовлення, концепцію його фінансування та загальної організації. Усі ці положення мають бути прозорими.

На початку 2004 р. спеціальну рекомендацію за №1641 з проблем громадського мовлення прийняла Парламентська Асамблея Ради Європи. Асамблея визнала, що “громадське мовлення є життєво необхідним елементом демократії в Європі, але йому загрожують політичні та економічні інтереси, підвищена конкуренція з боку комерційних засобів масової інформації, концентрація у сфері медіа та фінансові труднощі”. У документі були висловлені претензії до України з приводу відсутності прогресу у прийнятті законодавства щодо такого мовлення. У цьому зв'язку Рада Європи рекомендувала урядові України здійснити конкретні заходи для вироблення такого законодавства.

Питанням громадського мовлення приділена увага також у рекомендації № R (99) 1 Комітету міністрів держав—членів Ради Європи. У ній міститься заклик до держав-учасниць підтримувати й розвивати громадське мовлення, визначити шляхи його стабільного функціонування. Водночас у документі наголошувалося, що така підтримка має здійснюватися на прозорій основі й підлягати незалежному контролю, щоб запобігти процесу концентрації чи занадто великого збагачення. Кабельні оператори мають транслювати канали громадського мовлення. Заходи щодо підтримки медіа поділяються на дві категорії: прямі субсидії та непряме стимулювання, наприклад шляхом зниження податків.

Ще раніше (1996) Комітет міністрів держав — членів Ради Європи прийняв рекомендацію № R (96) 10 *“Про гарантії незалежності громадських засобів масового мовлення”*, де особливо відзначив їх роль як чинника плюралізму в комунікаціях і рекомендував формувати такі організації на принципах, що гарантують їхню незалежність.

Широку кампанію за впровадження громадського мовлення проводить Міжнародна федерація журналістів. Ця організація концентрує свої зусилля на таких моментах: служіння суспільству та якість інформації, демократія та незалежність, умови праці та права співробітників, підвищення професійної солідарності та зв'язок із громадянським суспільством, ефективне втручання у діяльність Всесвітнього банку, ЮНЕСКО, ЄС, регіональних груп (запобігання процесам тотальної приватизації мовлення).

Викликають інтерес також рекомендації, вироблені міжнародною організацією Міжнародний центр проти цензури “Стаття 19”:

- ✓ Незалежність керівної ради громадського телерадіомовлення має бути гарантована законом.

- ✓ Принцип редакторської незалежності має гарантуватися законом.
- ✓ Громадське телерадіомовлення має відповідно фінансуватися, що захистить орган телерадіомовлення від свавільного втручання в його бюджет.
- ✓ Процес розподілу ліцензій на телерадіомовлення має бути незалежним та недискримінаційним.
- ✓ Ліцензії має розподіляти орган, незалежний від уряду.
- ✓ Анулювання ліцензії допускається лише за надзвичайних обставин.
- ✓ Необхідно здійснювати заходи, спрямовані проти концентрації телерадіозасобів для забезпечення плюралізму джерел інформації.
- ✓ Уряд повинен створювати правове поле, сприятливе для вільного вираження поглядів.
- ✓ Уряд має створювати сприятливі економічні умови для телерадіомовлення.
- ✓ Уряд зобов'язаний протистояти впливові “промов ненависті”, забезпечуючи максимальний плюралізм поглядів.
- ✓ Уряд покликаний забезпечувати достатню поінформованість громадськості щодо всіх справ, які стосуються виборчого права. Слід створити незалежний механізм для забезпечення рівного доступу всіх партій до громадського телерадіомовлення і для неупередженого висвітлення ситуації під час виборів.
- ✓ Необхідно створити незалежний механізм реагування на скарги телерадіомовних організацій.

Що ж до українського досвіду, то перші правові передумови для створення вітчизняних суспільних мовників були передбачені в рамковому законі 1997 р. “Про громадське телебачення”. Відтоді питання про суспільне телебачення і радіо обговорювалося в парламенті неодноразово.

Концепція роздержавлення ЗМІ вперше була розроблена в 1998 р. Наступного року Верховною Радою був затверджений закон щодо системи суспільного телерадіомовлення. У 2000 р. створено Громадську наглядову раду. З'явилося чимало й “авторських” проектів про механізми роздержавлення НТКУ й створення на її базі суспільного мовлення.

16 листопада 2004 р. Віктор Ющенко, на той час ще кандидат у президенти, пообіцяв сприяти створенню суспільного телеба-

чення. Він наголошував, що “такий тип телебачення має унікальні риси порівняно з комерційними телеканалами, зокрема, об'єктивність, незалежність і різносторонність. У тому, щоб мати таке телебачення, зацікавлене суспільство, а отже, й держава. Всі ми — політики, журналісти, бізнесмени, прості громадяни — розуміємо, як необхідно пропагувати ідею громадського телебачення”.

Зарубіжний досвід розвитку та функціонування громадського мовлення

У більшості провідних країн світу, де принципи демократії з політичних проектів перетворилися на політичну реальність, поширеною формою системи національного мовлення стало так зване суспільне телерадіомовлення. Зазначимо, що така форма мовлення визнана одним із стандартів демократичного розвитку, який став правилом для держав Євросоюзу. Вивчення міжнародного досвіду в цій сфері дає можливість полегшити пошук шляхів вирішення цієї проблеми в Україні. Розглянемо декілька показових прикладів:

Телерадіокорпорація Бі-Бі-Сі

Однією з найбільших публічних телерадіокорпорацій у світі є Бі-Бі-Сі. Основою її фінансування вважається абонентська плата. Вона вноситься до бюджету у вигляді ліцензії, яку раз на рік має придбати кожен власник теле-, радіоприймача. Коштує така ліцензія приблизно 90 ф. ст. Це покриває близько 80% бюджету корпорації. Розмір ліцензії визначається урядом після досліджень громадської думки. Крім того, Бі-Бі-Сі заснувала комерційні компанії BBC Worldwide, BBC World, BBC Prime. Частина коштів інвестується в розвиток цифрових технологій, в комерційну діяльність Бі-Бі-Сі, продаж її програм, виробництво телефільмів, видавничу діяльність.

У корпорації створений спеціальний підрозділ, який виявляє незареєстровані телеприймачі. Вважається, що таких близько 13%. У 1995—1996 рр. 1555 осіб навіть були позбавлені волі за несплату ліцензійного збору. Варто зазначити також, що Бі-Бі-Сі активно конкурує з комерційними телерадіоорганізаціями й постійно впроваджує новітні технології у свою діяльність.

У квітні 2001 р. громадські мовники, які мали ліцензію на канали ITV, Channel 4, Channel 5, GMTV, Channel 3, опублікували свої програмні концепції (відомі також як “контракти з глядачами”). Вони зробили це відповідно до пропозицій “Білої книги”

уряду “Нові горизонти комунікацій”. В концепціях визначається, як мовники виконуватимуть свої зобов’язання протягом наступного року. Ці програмні документи стали постійним елементом діяльності громадських мовників у Великій Британії. Їх виконання контролюють не лише самі мовники, а й Комісія незалежного телебачення [129; 130; 139].

Системи телерадіомовлення в Німеччині

Від початку 80-х років у ФРН була введена дуальна система телерадіомовлення. Це означало, що поряд із публічно-правовими телерадіоорганізаціями почали діяти приватні. Проте на функції та структуру публічно-правових компаній це майже не вплинуло. Вони, як і раніше, об’єднані в Робоче співтовариство телерадіокомпаній Німеччини (АРД), котре формує з їхніх матеріалів Першу програму загальнонімецького телебачення, що транслюється наземним шляхом і по кабелю. Крім того, земельні компанії ведуть свої трансляції у межах свого ареалу на так званій 3-й програмі. Крім того, компанії, які входять до АРД, транслюють у своїх землях ще до п’яти телерадіопрограм. Більшість програм доступні також через супутниковий зв’язок. Очолює АРД директор спільної програми, який призначається на цю посаду на термін не менше двох років. Будь-яка земельна компанія може вийти зі складу об’єднання, повідомивши про це за два роки. У своїй діяльності АРД керується Адміністративними угодами.

Зокрема, на підставі “Угоди студій мовлення країни про співробітництво у галузі телебачення” від 26—27 листопада 1991 р. формується спільна програма (вона так і називається “Німецьке телебачення”). За цією угодою безпосереднє керівництво проектом здійснюють директор спільної програми та головні адміністратори студій мовлення. Вони об’єднуються в постійну конференцію програми. Для підготовки її засідань створюється Телевізійна рада. Кожна земельна студія робить свій внесок у загальну телевізійну програму: Баварське мовлення — 14,5%; Гессенське мовлення — 7,5%; Середньонімецьке мовлення — 8,5%; Північнонімецьке мовлення — 16,5%; Східнонімецьке мовлення — 2,0%; Мовлення Бремена — 2,75%; Саарландське мовлення — 2,75%; Мовлення Вільного Берліна — 6,5%; Південно-Західне мовлення — 9,5%; Західнонімецьке мовлення — 22,0%. На противагу організованому на федеральній основі АРД Друга програма (ЦДФ) побудована за принципом централізму. Її передачі транслюються з Майнца. ЦДФ існує на свою частку прибутків від абонентної плати (вона отримує 30% прибутків, що становить

близько половини усього бюджету ЦДФ), на прибутки від реклами (третина бюджету), з інших джерел (зокрема від відсотків і використання прав).

ЦДФ виникла 6 червня 1961 р. внаслідок укладення договору між землями. Телевізійна рада ЦДФ складається з 66 представників урядів земель і федерації, основних політичних партій та громадських організацій загальнодержавного рівня. Варто зазначити, що незадовго до цієї події канцлер ФРН К. Аденауер спробував створити урядове телебачення, заснувавши приватно-правову компанію “Німецьке телебачення”. Однак ця спроба провалилася після того, як Федеральний конституційний суд визнав, що існування такого телебачення суперечить Конституції. Всі громадські телерадіокомпанії є публічно-правовими організаціями, створеними на основі земельних законів та державних договорів. Завдання та структура цих організацій визначаються законодавством земель. Загалом структура таких компаній відповідає певній схемі. Очолюють їх інтенданти, які відповідають за всі програми, що транслюються.

Діяльність інтендантів контролюється двома органами: адміністративною радою, що наглядає за адміністративними та фінансовими справами, й телерадіомовною радою, яка контролює зміст програм. Остання виконує функції гаранта “внутрішнього” плюралізму думок, оскільки до її складу входять представники різних партій, профспілок, церкви, інших громадських об’єднань. Телерадіомовна рада не може втручатися у зміст повідомлень, її основне завдання — стежити за тим, щоб програми не відбивали погляди лише якоїсь однієї групи населення чи партії.

Єдиною телерадіокомпанією, яка перебуває в розпорядженні федерації і фінансується урядом, є “Німецька хвиля”. Проте відповідно до законодавства вона здійснює мовлення тільки закордон, щоб давати ненімецькій аудиторії уявлення про реалії німецького життя й роз’яснювати точку зору німецького уряду з тих чи інших питань.

Основна відмінність між публічно-правовими і приватними телерадіокомпаніями полягає в тому, що фінансуються вони з різних джерел. Приватні компанії фінансуються в основному за рахунок прибутків від реклами. Лише одна з них, “Прем’єре”, утримується на кошти, що надходять від передплатників. Фінансування публічно-правових компаній здійснюється за рахунок рекламних надходжень, а також частини зборів за користування телерадіоприймачами. Однак реклама на публічно-правовому телерадіомовленні підлягає набагато більшим обмеженням, аніж на приватному. Привертає увагу також той факт, що система публічно-правового телерадіомовлення постійно розвивається. Останні

поправки до відповідних законів були внесені Третім Державним договором про зміни у Державному договорі про телебачення і радіомовлення і набули чинності з 1 січня 1997 р. [27; 129].

Громадське мовлення США

Громадське мовлення активно розвивалося й у інших країнах, зокрема в США. В основному це некомерційне радіомовлення. Перші некомерційні радіостанції з'явилися в країні ще у 20-х роках минулого століття, насамперед в університетах. У 30-ті роки більшість із них закрилися через фінансові труднощі. В 1945 р. у США функціонувало лише 25 освітніх радіостанцій. Тоді Федеральна комісія зв'язку, яка розподіляє у країні частоти, прийняла важливе рішення. Вона зарезервувала для некомерційного радіо 20 каналів на коротких хвилях. Крім того, після 1963 р. фінансову підтримку некомерційним радіостанціям став подавати федеральний уряд. Чимало коштів надходило також від різних фондів, зокрема від Фонду Форда. 7 листопада 1967 р. Президент США Л. Джонсон підписав Акт про Громадське мовлення. Того ж року була створена Корпорація публічного мовлення, а в 1968 р. — Національне публічне радіо (до його складу входять 650 місцевих радіостанцій). Усе це спричинило бурхливе зростання некомерційного радіомовлення. Корпорація публічного мовлення — це недержавна організація, яка розподіляє кошти, виділені Конгресом для розвитку публічного мовлення.

Дещо повільніше зростає система некомерційного телебачення. Воно виникло в середині 50-х років. Важливим кроком на шляху його розвитку було створення Служби публічного мовлення у 1969 р. Її засновниками стали 348 телестанцій. В 1990 р. у США функціонувало 1400 радіостанцій і 300 телестанцій некомерційного характеру. На кабельному телебаченні також створена своєрідна суспільна служба — кабельно-спутникова Мережа суспільних ініціатив (Сі-СПЕН). Вона не транслює рекламу і є безкоштовною для користувачів. Зокрема, саме Сі-СПЕН транслює засідання Конгресу США.

Близько 17 % витрат на некомерційне телерадіомовлення у Сполучених Штатах покривається за рахунок федерального бюджету, а 23% коштів виділяються Конгресом на виробництво і розповсюдження окремих програм. Крім того, кошти надходять у вигляді грантів на окремі суспільно важливі програми, пожертвувань фондів (близько 22 %) та приватних осіб (20 %). Вагомим джерелом надходження коштів є передплата на отримання освітніх програм (20%). Реклама на громадському мовленні в принципі заборонена. Лише 5 % необхідних коштів надходять від спон-

сорів. Ліцензійні збори становлять 2 % доходів приватних мовників. Попри значну кількість джерел фінансування, нестача коштів залишається основною проблемою американського публічного телерадіомовлення. Некомерційне телебачення і радіомовлення у Сполучених Штатах різняться за своєю структурою.

Національне публічне радіо об'єднує окремі некомерційні радіостанції і само продукує інформаційну продукцію. Служба публічного мовлення здійснює лише керівництво взаємозв'язками між кількома найбільшими публічними телестанціями у різних куточках країни. Слід зазначити, що станції, які бажають приєднатися до служби публічного мовлення, мають відповідати ряду вимог:

- ✓ їхнє мовлення за змістом має бути освітнього характеру, забезпечувати громадян об'єктивною інформацією та висвітлювати суспільну проблематику;
- ✓ станції мають бути цілком незалежними від впливу не лише адміністративних органів, а й будь-яких політичних та релігійних організацій;
- ✓ станції не можуть здійснювати рекламну чи іншу комерційну діяльність. Від 4 до 7 % супутникового мовлення оператори зобов'язані резервувати для передачі некомерційних освітніх та інформаційних програм.

Сьогодні публічне телерадіомовлення США пропонує американській аудиторії інформаційні, культурні та освітні програми, здатні врівноважити потік розважальних програм, що реалізуються комерційними мережами [61].

Шведське телебачення

У Швеції функціонують три громадські мовники — Шведське телебачення, Шведське радіо, Освітнє мовлення. Всі вони є незалежними компаніями. Юридично вони зорганізовані як товариства з обмеженою відповідальністю. До 90-х років минулого століття їхніми співвласниками були так звані “народні рухи”, тобто профспілки, освітні організації, медіа-об'єднання тощо. Проте із виникненням приватного мовлення багато які з цих організацій обрали новий статус і, таким чином, не змогли залишатися співвласниками мовлення громадського.

За рішенням парламенту в 1994 р. система була реформована. Уряд створив фонд, який володіє та керує акціями усіх трьох громадських мовників. Завдання фонду — забезпечувати незалежність та некорумпованість мовлення. Правління фонду признача-

ється урядом відповідно до відсоткового співвідношення місць у парламенті між різними політичними силами.

Викликають інтерес і джерела фінансування громадського мовлення у Швеції. Це не прибутки від реклами (вона на громадському мовленні відсутня) чи державні дотації, а ліцензійний податок, який щорічно збирається з населення (близько 150 \$ на рік). Певні кошти надходять також від спонсорів [94].

Громадське мовлення у Франції

29 червня 2002 р. у Франції був прийнятий закон, що реформує аудіовізуальний сектор. Його метою вважалося зміцнення громадського мовлення шляхом створення холдінгу “France Television”, до складу якого увійшли три національні канали: “France 2”, “France 3” та “La Cinquieme”. Глава холдінгу обирається Вищою аудіовізуальною радою строком на п’ять років. Обсяг реклами на громадському мовленні обмежується вісьмома хвилинами на годину. Крім того, закон визначає правові рамки розвитку наземного цифрового ефірного телебачення. Пізніше були визначені практичні завдання для громадського сектора наземного телебачення.

Громадські служби мають пропонувати споживачеві від восьми до 33 каналів, причому канали “France 2”, “France 3”, “La Cinquieme”, “ARTE”, парламентський канал, вісім регіональних каналів “France 3”, спеціальний канал новин, канал повторів передач трьох загальнонаціональних каналів мають здійснювати свої передачі безкоштовно в незакодованому вигляді. Від 55 до 70 % коштів громадське мовлення у Франції отримує від ліцензійних зборів. Від 19 до 41% становлять прибутки від рекламних надходжень [27; 38; 94; 129].

Польське радіо й телебачення

Певний інтерес у дослідженні даної проблеми становить також досвід, набутий країнами Східної Європи. Зокрема, в Польщі перші недержавні радіостанції були створені в 1990 р. Вони були організовані згідно з рішенням Римсько-католицького костюлу. Радикальних змін система телерадіомовлення в Польщі зазнала після того, як у грудні 1992 р. Сейм прийняв Закон про радіомовлення і телебачення. Відповідно до цього документа державне об’єднання “Польське радіо і телебачення” було трансформоване в загальнонаціональне й 17 регіональних акціонерних товариств для радіомовлення, а також одне — для телебачення. Всі акції в цих товариствах належать державі в особі Міністра

фінансів. Фінансуються публічні телерадіостанції за рахунок абонентських оплат, а розподілом коштів опікується Національна Рада з питань радіомовлення й телебачення. Додаткові кошти польські телерадіоорганізації отримують за рахунок реклами [90; 94; 98].

Громадські радіо й телебачення Естонії

Хоча є й інші приклади. В Естонії спочатку були створені окремі громадські радіо і телебачення. Однак у серпні 2001 р. згідно з рішенням уряду відбулося їх об’єднання в єдину організацію — Естонське національне мовлення. Фінансування відбувається за рахунок платних ліцензій на приватне мовлення [98].

Перспективи, передумови та проблеми створення громадського мовлення в Україні

Особливої уваги потребує процес створення в Україні передумов для впровадження системи Суспільного (громадського) телебачення і радіомовлення, як це передбачено у Програмі діяльності Кабінету Міністрів України. З цією метою вивчаються механізми формування та накопичення інформаційних ресурсів (телерадіопрограм) для майбутнього суспільного мовлення, готуються пропозиції щодо проекту розбудови мережі суспільного мовлення паралельно з державним.

Відомо, що розвиток телерадіомовлення в кожній країні має свою історію і нормативну специфіку. Україна — чи не перша з пострадянських республік держава, у законодавстві якої є окремий Закон про Суспільне телебачення. Ще 18 липня 1997 р. Верховна Рада України ухвалила закон “Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України”. Однак до кінця 2004 р. жодних конкретних кроків зі створення “телерадіомовлення для людини” органами державної влади зроблено не було.

Лише сьогодні, завдяки радикальним змінам у політичному житті нашої країни, дискусія щодо створення суспільного телебачення перейшла в практичне русло. Зусиллями медіа-громадськості та державних інституцій зроблено перші кроки на шляху до поставленої мети.

Законом України “Про телебачення і радіомовлення” (розд. 1, ст. 1) суспільне телерадіомовлення визначене як “система позабюджетного неприбуткового загальнонаціонального, регіонального або місцевого телерадіомовлення, що створюється засновниками — юридичними та/або фізичними особами”.

Це визначення є цілком адекватним і вичерпним для розуміння того, що має собою являти суспільне мовлення.

Суперечність полягає в тому, що суспільне мовлення має бути, з одного боку, позабюджетним, а з іншого — неприбутковим. Отже, джерелом існування стабільно функціонуючої громадської системи не може бути бюджет (ані державний, ані місцевий). Поняття неприбутковості накладає обмеження на отримання прибутків від комерційної діяльності.

Поки що відсутній механізм покриття витрат на утримання й розвиток системи за рахунок, наприклад, абонплати. Можливі й інші джерела: добровільні пожертвування, продаж власних передач та ін.

Такий набір джерел фінансових надходжень притаманний країнам сталої демократії, що мають високий рівень доходів населення, потужну матеріально-технічну й творчу базу телерадіоорганізацій і не менш високий рівень свідомості не лише бізнесових кіл, які могли б (не розраховуючи отримати реальний прибуток від спонсорських дій) внести певні пожертвування на суспільне мовлення, а й пересічних громадян, які б сплачували абонплату, не сприймаючи її як чергове завуальоване здирництво держави [130].

Передумови та можливі моделі суспільного мовлення

Засоби масової інформації — це зона, де традиційно переплітаються інтереси й дії трьох партнерів: держави, приватних корпорацій і громадян. Той, хто здійснює право власності щодо конкретного ЗМІ, чиї інтереси і в який спосіб визначають редакційну політику, хто має реальний вплив на зміст повідомлень ЗМІ, визначає, до якого виду можна віднести конкретний ЗМІ — державних (та/або комунальних), приватних, громадських.

Важливою передумовою функціонування громадських медіа є діяльність ЗМІ на засадах плюралізму, існування у країні традицій неупередженої журналістики, спрямованої на об'єктивне висвітлення певних подій, ведення відкритої дискусії, а не обслуговування державних чи приватних інтересів. З іншого боку, створення громадських ЗМІ у західних країнах свого часу сприяло становленню традицій плюралізму.

Фінансування громадських ЗМІ може здійснюватися за рахунок одного або одразу кількох основних джерел:

- ✓ передплата, роздрібна реалізація, абонентська плата глядачів (слухачів);

- ✓ державний бюджет (наприклад, бюджетні дотації);
- ✓ комерційна реклама.

В окремих випадках допускаються додаткові джерела прибутку (продаж програм) або, навпаки, є законодавчо закріплені заборони (на спонсорство окремих фізичних та юридичних осіб).

Економічна незалежність ЗМІ є необхідною запорукою їхнього відмежування від відомчих або вузькоприватних інтересів і максимального служіння суспільним інтересам.

Іншою передумовою створення громадських ЗМІ є правові гарантії й переваги, що формуватимуть умови їхньої діяльності в суспільстві й забезпечуватимуть необхідний для розвитку демократії громадський контроль за владою, на противагу “ангажованим” ЗМІ (державних органів, партійним, приватним). Разом із тим, поєднання грамотного правового регулювання діяльності громадських ЗМІ та їхнього успішного функціонування передбачає наявність розвинутого громадянського суспільства й високого рівня політичної культури.

Сучасна глобалізація інформаційного простору відкриває широкі можливості для громадської дискусії та плюралізму думок. Однак відкриття країни для глобального інформаційного простору містить у собі також низку ризиків для традиційного громадського мовлення. Британський політолог Джон Кін зводить їх до трьох ключових проблем функціонування громадських ЗМІ у світі:

- *скорочення податкових надходжень* (наслідком є вимушена комерціалізація громадських ЗМІ, що негативно впливає на якість програм і загрожує втручанням приватних інтересів);
- *проблема легітимності* (громадські ЗМІ втрачають довіру членів суспільства через упередження щодо неможливості однаковою мірою задовольнити смаки різних категорій громадян);
- *психологічні зміни* (найсуттєвіші, оскільки технологічні інновації, супутникове телебачення, комп'ютерні мережі витісняють громадські ЗМІК і змушують їх конкурувати з приватними медіа в багатоканальному середовищі).

Ці питання по-різному вирішуються конкретними суспільствами, оскільки йдеться про складний спектр проблем, аналіз і розв'язання яких можливі лише з урахуванням особливостей місцевого формування й функціонування ЗМІ.

Стаття 10 Європейської конвенції про трансграничне телебачення лише декларує загальні стандарти функціонування громадських ЗМІ, залишаючи прийняття основних регулятивних законодавчих актів у компетенції держав.

Крім того, важливо розрізняти міжнародні документи, які мають рекомендаційний характер, і ті, що є обов'язковими для виконання, а останніх не так багато. Це, передусім, відповідні документи ООН і згадана Європейська конвенція; більшість же спеціальних рекомендацій Ради Європи не є юридично обов'язковими для виконання.

У країнах усталеної демократії ЗМІК і влада виробили прийнятну для обох сторін систему стримувань і противаг. *Класичними моделями функціонування громадського мовлення вважаються Велика Британія і Франція*, де з посиленням ролі парламенту і появою політичної опозиції найперше з'явилася незалежна, критично налаштована до дій влади журналістика.

З появою приватних ЗМІК держава стала жорсткіше застосовувати контроль і заборони, виходячи з переконання, що приватний сектор неспроможний підтримувати ідеали служіння суспільству. Громадські ЗМІК Великої Британії, в тому числі такі медіа-гіганти, як Бі-Бі-Сі, зазнають впливу нових правил та обмежень і змушені працювати в умовах жорсткої журналістської етики. Це стало нині серйозною проблемою для британської журналістики, котра, ймовірно, шукатиме шляхів її розв'язання в рамках існуючих традиційно-правових гарантій, однією з яких є потужний профспілковий рух.

До складу Громадської ради Бі-Бі-Сі, що має максимально спрощену структуру, входять члени журналістських профспілок, а також представники різних національних меншин. Вони укладають договір із генеральним директором і мають право й можливість здійснювати певний контроль за його діяльністю.

Визначальним для *англо-французької моделі* стало те, що вона сформувалася внаслідок взаємодії держави і ЗМІК за умов громадянського суспільства, що створило прецедент для стилю стосунків обох сторін і сьогодні. Саме тому, наприклад, поняття “державне” і “громадське” телебачення Франції — це, по суті, синоніми. Держава фінансує телебачення на 25% (інші 75% становить абонентська плата), а для забезпечення його автономності створила Вищу аудіовізуальну раду, незалежну від інших органів влади.

Американська модель представляє свій сценарій розвитку громадських ЗМІ. На відміну від британських журналістів, американські працівники засобів масової інформації у своїй діяльності менш обмежені етичними нормами і правилами. Практично всі медіа є приватними за формою власності й економічно незалежними від держави. Характерно, що основним положенням їхніх статутів є неодмінне служіння суспільству. Проте фактично американські ЗМІ діють відповідно до моделі, яку запропонував сво-

го часу Волтер Ліпман — майже всі вони сьогодні підпорядковані владі рекламодавця чи спонсора.

Протягом останніх десятиріч найбільших успіхів у втіленні ідеалу служіння ЗМІ суспільству досягли *скандинавські країни*. Слід зазначити, що, крім забезпечення ефективного правового регулювання, цьому сприяв високий рівень політичної культури і громадської активності у цьому регіоні. Неабияке значення мав також той факт, що цим державам удалося уникнути політизації засобів масової інформації.

Особливий інтерес для дослідження української перспективи має *польський досвід*. Упорядкування ринку польських ЗМІ розпочалося в 1992 р. з прийняття Закону про телебачення і радіомовлення, який регулював діяльність комерційного й передбачав створення громадського мовлення. Наступним етапом стало законодавче регулювання ліцензування цієї діяльності.

Підсумовуючи сказане вище, можна констатувати, що в Україні нині відсутні основні передумови для стабільного й ефективного функціонування суспільного мовлення: плюралізм ЗМІ; правове регулювання діяльності громадських ЗМІ; економічна незалежність органів суспільного мовлення [61; 90; 94; 130].

Концепції створення суспільного телерадіомовлення в Україні

Одразу після того, як розпочалися дискусії щодо впровадження в Україні суспільного мовлення, безліч фахівців почали пропонувати свої концепції його створення. На жаль, усі вони не вирізнялися особливою оригінальністю і багато в чому повторювалися.

На сьогоднішній день до розгляду можна прийняти три концепції побудови суспільного телебачення в Україні:

- створення суспільного телебачення шляхом ліквідації системи державного загальнонаціонального мовлення на матеріальній, технічній і творчій базі Національної телекомпанії України й каналу мовлення УТ-1 зі зміною відповідного статусу компанії і каналу;
- докорінна перебудова роботи НТКУ на основі концентрації всіх наявних ресурсів держави з поверненням ситуації в аудіовізуальному просторі України у правове поле й створення суспільного телебачення шляхом поступового виокремлення зі структури НТКУ. Після забезпечення суспільного телебачення належними матеріальними, технічними, творчими ресурсами воно має трансформуватися в самостійну конкурентоспромож-

ну телевізійну компанію з власним каналом мовлення (або системою розповсюдження програм);

- створення окремої нової телевізійної компанії “Суспільне телебачення”. Забезпечення її матеріальними, технічними й творчими ресурсами та власним каналом мовлення.

Слід звернути увагу на той факт, що деякі політичні сили намагаються сформувати в суспільстві одностороннє уявлення про можливість створення суспільного телебачення в Україні. Полеміку штучно спрямовують в одне русло, переконуючи в доцільності ліквідації найпотужнішої телевиробничої структури нашої держави — Національної телекомпанії України.

При цьому практично не розглядаються інші підходи, публічно не обговорюються інші думки, що явно суперечить основним принципам побудови громадянського суспільства, таким як вільне висловлювання різних думок і поглядів, критичний аналіз різних концепцій фахівців-телевізійників.

Назвемо основні засади, на яких традиційно будується суспільне мовлення у країнах сталої демократії:

- ✓ стратегічне керівництво та контроль над ним мають здійснювати Наглядові ради та Адміністративна рада, які формуються за прозорими та чіткими принципами;
- ✓ джерела фінансування, порядок їх формування та надання фінансової підтримки мають унеможливити тиск із боку державних органів чи будь-яких фінансово-політичних груп;
- ✓ утвердження принципів редакційної політики, що ґрунтуються на пріоритетах інтересів Людини та Суспільства, а не Держави та Капіталу;
- ✓ програмна політика має бути спрямована на представлення інтересів основних груп суспільства, у тому числі національних меншин, і складатися з інформаційного, освітнього, культурного та розважального компонентів.

Таким чином, суспільне мовлення покликане стати фактором досягнення соціальної злагоди та національної єдності країни, виразником ментальності та культури її населення. Суспільне мовлення має обслуговувати все населення країни (або регіону, в межах якого воно діє). Це означає, що кожна родина, кожен мешканець країни повинні мати можливість користуватися програмами цього мовлення.

Крім того, програми суспільного мовлення мають бути спрямовані на всі групи та прошарки населення, незалежно від їхнього майнового, вікового, статевого, освітнього, релігійного статусу чи інших інтересів. Звичайно, окрема програма не може бути

спрямована на все населення й подобатися всім, але кожна передача має задовольняти інформаційні потреби конкретних груп суспільства. Цілком імовірно, що суспільне мовлення матиме менший рейтинг, ніж комерційне. В усьому світі це пояснюється тим, що комунікатор там не “опускається” до рівня аудиторії (як це, в основному, роблять комерційні канали), а прагне “підтягнути” її до свого рівня [130].

Система фінансування — одна з ключових проблем побудови суспільного мовлення

Важливим є питання фінансування діяльності суспільного мовлення. У більшості країн — це абонентна плата (в Німеччині, Великій Британії, Данії, Нідерландах, Норвегії, Бельгії, Швеції, Швейцарії, Туреччині, Чехії, Японії вона становить 59—100% прибутків компаній суспільного мовлення). Винятками є Іспанія, Португалія, Канада, Нова Зеландія, Австралія, ПАР, де основними джерелами прибутків є безпосередня державна підтримка й реклама. У Польщі та Франції, окрім абонентної плати, кошти значною мірою надходять також від держави, реклами та продажу власного продукту. В Австрії громадські мовники отримують 45% необхідних коштів у вигляді ліцензійних зборів. Ліцензійні збори практикуються також у Німеччині, Бельгії, Ірландії, Нідерландах. В Ірландії, зокрема, 15% прибутків громадський мовник отримує з ліцензійних зборів від кабельних операторів, а 50% — за рахунок реклами.

Видаються доречними побоювання, що населення не сприйме ідеї абонентної плати, оскільки будь-які форми мовлення так чи інакше фінансуються громадянами. Різниця в тому, що за державне телебачення він платить як платник податків, за комерційне — як споживач товарів та послуг, за кабельні канали — як абонент, а за суспільне мовлення — як громадянин. Крім того, було прийнято ряд міжнародних угод, що стосувалися безпосередньо громадського телебачення і радіомовлення.

Основним джерелом фінансування суспільного мовлення (проте не єдиним) має бути абонентна плата телеглядачів і радіослухачів. Крім того, необхідно використовувати й інші форми громадського фінансування, зокрема й рекламу. Має бути забезпечений вільний доступ громадських ЗМІ до інформації, матеріалів і обладнання нарівні з державними мас-медіа. Вважається, що громадське телерадіомовлення є ефективним засобом для ліквідації монополії держави в інформаційному просторі й побудови вільного, демократичного суспільства.

Нині в Україні гостро постала проблема створення суспільного телебачення, яке б відображало проблеми всіх соціальних груп і вело діалог із державою від імені суспільства. Паралельно з цим однією з основних цілей України в плані її розвитку та руху до європейських структур має стати побудова громадянського суспільства. І саме розвиток суспільного мовлення, яке б представляло й захищало інтереси громадян перед владою, є запорукою успішного формування в Україні громадянського суспільства.

На першому етапі управління Суспільним телебаченням здійснюватиме Правління, яке обиратиме Наглядова рада, вона ж наглядатиме за роботою Правління. До складу Наглядової ради увійдуть 7—9 відомих і шанованих у суспільстві фахівців, її членами не можуть бути політики, депутати, представники органів будь-якої з гілок влади. Водночас до її складу можуть увійти по одному представникові від Верховної Ради та Президента України. Членів Наглядової ради має обирати Верховна Рада за відповідним поданням Президента. Наглядова Рада затверджуватиме бюджет Суспільного телебачення, обиратиме й звільнятиме його керівника, укладатиме з ним контракт, призначатиме аудит, затверджуватиме річний звіт компанії та принципи редакційної політики.

Громадське (суспільне) телебачення на сьогодні існує у 49 країнах. Набутий ними досвід у цій сфері може бути використаний і в Україні. Так, вважається загальноновизнаним той факт, що суспільне мовлення в Україні має формуватися на засадах збалансованого інформування, високого рівня аналітики та публіцистики, представлення інтересів усіх суспільних груп та чіткого дотримання програмної політики.

Основними принципами роботи суспільного телебачення мають бути незалежність від парламенту, уряду та будь-яких інших політичних сил; орієнтація програмної складової на розвиток суспільства та захист інтересів усіх вікових, етнічних та соціальних груп; точність, об'єктивність та неупередженість інформаційної складової; високий рівень аналітичних матеріалів.

Розвинене суспільне мовлення у багатьох країнах світу стало запорукою успішного формування громадянського суспільства. В Україні рівень розвитку громадянського суспільства оцінюється як невисокий, проте зі значним потенціалом. Про здатність громадян у критичні моменти захищати свої права і свободи свідчать “студентська революція на асфальті” 1991 р. та Помаранчева революція 2004 р. Ці події можна вважати першими кроками на шляху зародження громадянського суспільства.

В українському суспільстві історично закладено високий рівень цінностей, притаманних громадянському суспільству. Однак

структура, поширеність та ефективність діяльності організацій громадянського суспільства (ОГС) залишаються здебільшого незадовільними. Основною причиною цього є недостатня інформованість громадян, які мало знають про те, яким чином ці організації можуть захистити їхні права.

Саме ЗМІК забезпечують зв'язок між різними соціальними, культурними, віковими групами громадянського суспільства та представляють їхні інтереси перед владою. Як уже згадувалося вище, в 49 країнах світу існують суспільні (громадські) ЗМІК, які виконують цю функцію. На відміну від комерційних і державних, вони не ставлять за мету отримання прибутку або пропагування владних позицій. А тому зрозуміло, що для ефективного представлення думки суспільства в Україні має бути створений інший вид ЗМІ — суспільні (громадські). Девізом суспільного мовлення можна обрати одне з правил Бі-Бі-Сі: “Let society talk to itself!” (“Дозвольте суспільству говорити до самого себе!”).

Важливе значення для становлення громадянського суспільства в Україні має також створення громадських рухів і організацій, на зразок британських журналістських профспілок, які стали б запорукою ефективною діяльністю громадських ЗМІ.

Для ефективного висвітлення усіх сторін життя суспільства необхідно професійно представляти його інтереси в ЗМІ. Тому прес-служби ОГС мають чітко усвідомлювати, що є інформаційним приводом для того чи іншого журналістського матеріалу. На сьогодні ОГС привертають до себе увагу здебільшого проведенням PR-акцій, але найголовніше — проблеми, які вони вирішують, та результати їхньої діяльності залишаються “за кадром”. Водночас саме широкий розголос позитивного вирішення проблеми бодай однієї людини міг би викликати неабиякий суспільний резонанс і значно посилити позиції та імідж ОГС.

З іншого боку, для того щоб помітити й донести до суспільства не просто цікаву історію, а її причини та наслідки, необхідно мати відповідну журналістську школу. На наш погляд, унаслідок швидкої комерціалізації телебачення та засилля іноземних (насамперед російських) телеканалів таку категорію журналістів ще треба виховати.

Українська журналістика нині перебуває в “буферному” стані. В ній домінують дві категорії працівників: представники старшого покоління, які протягом більшої частини професійного життя головним завданням ЗМІ вважали пропаганду, а також молоді журналісти, яких просто на робочих місцях навчили відповідати вимогам керівників (замовників, власників, інвесторів) конкретних каналів, що нерідко призводить до викривлення реальності та заангажованості інформаційного посилання. Сьогодні на за-

гальному рівні відсутні журналістські стандарти подання інформаційно-аналітичних матеріалів, на найбільш рейтингових загальнонаціональних каналах майже відсутні якісна публіцистика, теледокументалістика, культурологічні програми високого рівня й зовсім немає освітніх програм та програм для дітей.

Фахівці вбачають вихід із цієї ситуації насамперед у тому, щоб журналісти почали працювати не на замовника чи “власника” каналу, а на громадян. Причому це має стати прерогативою усіх каналів, а не лише одного — “громадського”. Проте громадський канал, на відміну від комерційних, не гнатиметься за рейтингами й матиме більше соціальне спрямування свого програмного продукту. Він здійснюватиме не лише інформаційну та розважальну функції, до яких в основному зводиться робота найбільш рейтингових каналів, а й комунікативну (канал представлятиме погляди не стільки політиків, скільки народу), організаційну (саме через надання права голосу громадським організаціям як інститутам, що можуть захистити права й свободи конкретного громадянина), ідеологічну (причому не нав’язуватиме цінності партії-засновника чи власника каналу, а пропагуватиме здорові цінності громадянина України) та культурно-освітню (дитячі, юнацькі програми, документальні фільми та культурні програми).

Таким чином, проаналізувавши дані про сьгоднішні реалії ЗМІ, потреби суспільства у громадському мовленні та проекти створення суспільного телебачення, можна зробити такий висновок: основними передумовами формування громадянського суспільства в Україні є, з одного боку, подальша активізація роботи ОГС, їхня ефективна співпраця зі ЗМІ, а з іншого — діяльність самих громадських ЗМІ, які б інформували та консолідували суспільство, представляли його думки та інтереси перед чинною владою.

Сьогодні ідея створення суспільного телебачення знаходить широку підтримку як серед політиків, так і в професійному середовищі журналістів. Водночас провал маніпулятивних технологій передвиборної кампанії 2004 р. чітко засвідчив, що українське суспільство також хоче бути поінформованим якісно й адекватно, а в критичні моменти бойкотує відверто заангажовані телеканали й готове обстоювати свої права. Саме тому Україні потрібне суспільне телебачення, яке було б незалежним від держави та будь-яких політичних сил, працювало б на засадах прозорості, чесності, незаангажованості й відповідало б інтересам різних верств населення та соціальних груп. На ньому мають бути представлені високоякісні інформаційні, аналітичні, публіцистичні, освітні, культурні та дитячі програми, що забезпечить комунікацію, консолідацію та сталий розвиток громадянського суспільства [5].

ПРАВОВІ, ЕКОНОМІЧНІ ТА БЕЗПЕКОВІ СКЛАДОВІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

- Правове регулювання діяльності засобів масової інформації і комунікації
- Загальні проблеми інформаційної безпеки
- Інформаційна політика та інформаційна безпека України на сучасному етапі
- Ринок медіа-бізнесу в Україні
- Інформаційна присутність України у світі

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ І КОМУНІКАЦІЇ

Визначальним для просування України на векторах сучасного інформаційного простору є національна медіа-політика включно із політикою у сфері телерадіомовлення. Нині започатковано відкритий діалог влади із суспільством, за якого можливо у перманентному режимі коригувати державну політику, постійно звіряючи її із загальносуспільними та груповими інтересами.

Наявна в Україні нормативно-правова база у сфері міжнародної інформаційної діяльності ще фрагментарна, тому виникає необхідність подальшого вдосконалення і систематизації законодавчого поля, існування якого є передумовою гарантування інтересів національної безпеки у сфері інформації.

Потребує, зокрема, належного юридичного обґрунтування ключове поняття “інформаційного суверенітету” як визначального щодо розробки принципів міжнародного інформаційного співробітництва.

Розв’язанню нагальних проблем мас-медіа сприятиме:

- ✓ істотне зростання платоспроможного попиту населення на інформаційний продукт і, звичайно, позитивної мотивації, усвідомлення населенням потреби у такому продукті;
- ✓ розширення рекламного ринку;
- ✓ зниження собівартості медіа-інформаційного продукту.

У травні 2003 р. Кабінет Міністрів затвердив “*Концепцію формування системи національних електронних інформаційних ресурсів*”, а згодом видав Розпорядження щодо заходів із реалізації даної Концепції. На виконання Розпорядження було спрямоване “*Положення про систему національних електронних інформаційних ресурсів*”, у якому, зокрема, визначені організаційна структура, регламент взаємодії, права та обов’язки головної організації і користувачів інформаційної системи, щоб привести національні електронні інформаційні ресурси у відповідність до єдиних стандартів, гармонізованих з міжнародними та європейськими.

Що стосується проблеми захисту прав інтелектуальної власності, то, по-перше, останнім часом істотно посилено контроль з

боку правоохоронних органів за дотриманням авторських та суміжних прав, а, по-друге, українські суди мають достатню законодавчу базу для розгляду справ, пов'язаних з порушенням авторських прав. Передовсім — у вигляді нового Цивільного кодексу України (2003 р.).

Свого часу істотне зростання виробництва піратської продукції в Україні спричинилося насамперед тим, що, на відміну від своїх європейських сусідів (Болгарії, Польщі й Росії), не було вжито своєчасних заходів щодо масштабної “профілактики піратства”. Внаслідок цього Україна фактично “компенсувала” нелегальне виробництво, витіснене із зазначених країн-сусідів.

Цензура в Україні заборонена на конституційному рівні. Стаття 3 *Конституції України* містить таке положення: “Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави”. Стаття 54 гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Стаття 15 стверджує: “Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова. Цензура заборонена”. Врешті, ст. 34 гарантує кожному громадянину право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. І далі: “Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб — на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя”

Загальні правові основи інформаційної діяльності визначені *Законом України “Про інформацію”*. Він закріпив право громадян України на отримання інформації, права власності на інформацію, встановив основні принципи інформаційних відносин і визначив державну інформаційну політику. Відповідно до міжнародного права у Законі передбачено також створення загальної системи захисту інформації.

Цим Законом гарантовано:

- доступність інформації, тобто здатність системи (середовища, засобів і технології її обробки), в якій вона циркулює, забезпечувати своєчасний безперешкодний доступ суб'єктів до потрібної інформації, а також постійну готовність відповідних автоматизованих служб обслуговувати отримані від суб'єктів запити, коли в цьому виникає необхідність;
- цілісність інформації, тобто її існування в неспотвореному вигляді (незмінному щодо фіксованого її стану). Якщо говорити точніше, суб'єктів цікавить забезпечення ширшої власливості — достовірності інформації, яка складається з адекватності (повноти і точності) відображення стану предметної галузі й безпосередньої цілісності інформації, тобто її неспотворення. Однак ми обмежимося тільки розглядом питань забезпечення цілісності інформації, оскільки питання адекватності відображення виходять далеко за рамки проблеми гарантування інформаційної безпеки;
- конфіденційність інформації, тобто суб'єктивне визначення характеристики (властивості) інформації із вказівкою на необхідність уведення обмежень на коло суб'єктів, що мають доступ до даної інформації. Конфіденційність забезпечується здатністю системи (середовища) зберігати вказану інформацію в таємниці від суб'єктів, які не мають повноважень на доступ до неї. Об'єктивні передумови такого обмеження доступності інформації для одних суб'єктів полягають у необхідності захисту законних інтересів інших суб'єктів інформаційних відносин.

Після прийняття Декларації про державний суверенітет України Верховна Рада України практично одразу розпочала роботу із законодавчого забезпечення діяльності засобів масової інформації. На перших порах (до прийняття Конституції і законів нової незалежної держави) діяла постанова «Про введення в дію Закону СРСР “Про пресу та інші засоби масової інформації”», де наголошувалося, що “положення про реєстрацію засобів масової інформації, передбачені ст. 8 і 9 названого Закону, поширюються на ЗМІ, створені до введення в дію цього Закону. Зазначені засоби масової інформації підлягають реєстрації у строк до 1 січня 1991 року”.

Відповідний Закон СРСР, таким чином, поширювався на незалежну Україну аж до прийняття Верховною Радою в 1992 р. *Закону України “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні”*, який заклав правові основи діяльності друкованих засо-

бів масової інформації (преси) в Україні та встановив державні гарантії їхньої свободи згідно з Конституцією, Законом “Про інформацію” та іншими актами чинного законодавства і визначеними Україною міжнародно-правовими документами.

У статті 1 розділу 1 Закону передбачено обов’язковість отримання свідчення про державну реєстрацію, чим легітимізується діяльність преси. Що стосується гарантованого Конституцією вільного вираження у друкованій формі поглядів і переконань, то Закон визнає “право кожного громадянина вільно і незалежно шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати та поширювати будь-яку відкриту за режимом доступу інформацію за допомогою друкованих засобів масової інформації”.

Друковані ЗМІ за цим Законом є вільними. Закон забороняє “створення та фінансування державних органів, установ, організацій або посад для цензури масової інформації”. А значить, “темники” Адміністрації Президента України станом на 2004 р. були за рамками законності.

Українська держава “гарантує економічну самостійність та забезпечує економічну підтримку діяльності друкованих засобів масової інформації, запобігає зловживанню монополічним становищем на ринку з боку видавців і розповсюджувачів друкованої продукції”. В епоху другого президентства Л. Кучми така монополізація набула масових ознак, знову-таки на порушення Закону.

В Україні забороняється використання друкованих засобів масової інформації для втручання в особисте життя громадян, посягання на їхню честь і гідність. Отже, незаконними можна вважати і численні випадки відвертого спотворення провладними ЗМІ ідеологічної платформи опозиційного кандидата, якого безпідставно називали “нацистом”, “фашистом” і т.п. Те ж саме стосується і маніпуляцій навколо його дружини.

Дуже важливою в контексті реальної монополізації ЗМІ, яка вилілась у фактично обов’язкову підтримку провладного кандидата під час президентських виборів 2004 р., є ст. 10 “Гарантії від монополізації друкованих засобів масової інформації”. Тим паче, що контроль за дотриманням вимог цієї статті покладається на органи державної виконавчої влади, визначені Кабінетом Міністрів України. А очолював Кабінет Міністрів саме провладний кандидат, який на час президентської кампанії перебував на посаді прем’єра.

Законом передбачена відповідальність за порушення свободи діяльності друкованих ЗМІ.

Професійний журналіст при виконанні службових обов’язків перебуває під правовим і соціальним захистом, а честь, гід-

ність, недоторканність журналіста охороняються згідно зі ст. 43 Закону.

Закон України “Про телебачення і радіомовлення” регулює діяльність телерадіоорганізацій на території України, а також визначає правові, економічні, соціальні, організаційні умови їх функціонування, спрямовані на реалізацію свободи слова, прав громадян на отримання повної, достовірної та оперативної інформації, на відкрите й вільне обговорення суспільних питань.

У контексті впроваджуваних раніше обмежень на діяльність телебачення і радіомовлення одразу ж доцільно зазначити, що Національна телекомпанія, Національна радіокомпанія, які ведуть мовлення на загальнонаціональних каналах, є підзвітними Верховній Раді України та Президенту України. Наголошуємо на понятті “підзвітність”, яке виключає “підпорядкованість” у питаннях формування і здійснення інформаційної політики.

Телерадіоорганізації України у своїй діяльності реалізують “принципи об’єктивності, достовірності інформації, компетентності, гарантування права кожного громадянина на доступ до інформації, вільне висловлювання своїх поглядів та думок, забезпечення ідеологічного і політичного плюралізму, дотримання телерадіопрацівниками професійної етики та загальнолюдських норм моралі”.

Потребує спеціального доповнення пункт ст. 4 цього Закону про центральний орган виконавчої влади, уповноважений “забезпечувати реалізацію інформаційної політики держави, визначеної Верховною Радою України, Президентом України та контролюваної Національною радою України з питань телебачення та радіомовлення”.

Поставлено під контроль проблему подальшого впровадження в практику роботи ЗМІ *принципів Ради Європи*. У цьому сенсі нагадаємо Рекомендації № R (99) 15 “Про висвітлення в ЗМІ виборчих кампаній” (ухвалені Комітетом міністрів 9 вересня 1999 р. на 678-му засіданні заступників міністрів), відповідні до пункту b статті 15 Статуту Ради Європи, за якими журналістика має “піддавати постійному та критичному розгляду діяльність різних гілок влади”. Принцип 2 передбачає: “Журналістська практика в різноманітних електронних і друкованих засобах інформації ґрунтується, зокрема, на основоположному праві на свободу вираження поглядів, гарантованому статтею 10 Європейської конвенції з прав людини, та на її тлумаченні в практиці органів Конвенції”. Принцип 4 визначає, що “кожне втручання у діяльність журналістів з боку органів державної влади має: а) бути передбаченим

у повному та вичерпному переліку обмежень, викладених у пункті 2 статті 10 Європейської конвенції з прав людини; б) бути необхідним у демократичному суспільстві та відповідати нагальній соціальній потребі”. Принцип 5 говорить про необхідність дотримання “прозорості в структурах власності різноманітних медіа-підприємств та відносинах з третіми сторонами, які мають вплив на редакційну незалежність ЗМІ”.

Пильну увагу законодавців в Україні до впровадження принципів Ради Європи у сфері регулювання ЗМІ засвідчив той факт, що учасники парламентських слухань ще в 2003 р. попереджали про “відсутність достатніх, у тому числі й законодавчих, умов для виконання засобами масової інформації функцій інформування, громадської критики й контролю, а також налагодження процесу комунікації у суспільстві; відсутність умов для економічної незалежності засобів масової інформації, що є основною передумовою обмеження конституційних прав громадян на свободу думки і слова, на вільне вираження поглядів і переконань”.

Було слушно зазначено, що “в Україні склалася загрозна ситуація із забезпеченням основних прав та свобод людини й громадянина на отримання повної, неупередженої інформації, необхідної для прийняття усвідомлених рішень. Значного поширення набув тиск на журналістів під час виконання ними своїх професійних обов’язків, що є фактично запровадженням політичної цензури. Засоби масової інформації втрачають належну їм у демократичному суспільстві функцію посередника між владою та суспільством”.

Більше того, Верховна Рада України постановила “визнати незадовільною” реалізацію деякими органами виконавчої влади пропозицій, викладених у постанові Верховної Ради України від 7 червня 2001 р. «Про підсумки парламентських слухань “Проблеми інформаційної діяльності, свободи слова, дотримання законності та стану інформаційної безпеки України”», стосовно неухильного дотримання вимог законодавства України в інформаційній сфері, забезпечення конституційних прав громадян на свободу слова та вільне збирання, використання і поширення інформації.

В Україні, як не раз заявляв Президент Віктор Ющенко, першочерговим завданням на ниві забезпечення нормальних умов для діяльності ЗМІ є загальна демократизація політичної системи та відсторонення держави від втручання у змістову діяльність журналістів. Тільки на цій основі можна буде говорити про остаточне закріплення європейських принципів журналістської діяльності, зокрема в сенсі об’єктивності й збалансованості подання

інформації та виявлення нейтральності засобів масової інформації при поданні.

Інформаційна індустрія в Україні має свої органи управління. Це — Державний комітет України з телебачення та радіомовлення, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, Комітет у справах свободи слова та інформації ВР України, місцеві управління у справах преси та інформації, сектор моніторингу розвитку культури і духовності секретаріату Кабінету Міністрів України. (Про органи управління та виробників ЗМІ можна прочитати у періодично поновлюваному виданні “Хто є хто в українських мас-медіа” [130]).

Слід також зважати на прагнення нової влади підкріпити демократичні тенденції в управлінській сфері в рамках уже здійсненої де-факто адміністративної реформи.

ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Роль і місце ЗМІ у забезпеченні національної інформаційної політики визначаються насамперед їхнім впливом на суспільно-політичну ситуацію та її прогресивний розвиток. ЗМІ не дарма називають “четвертою владою”, бо це дійсно та важлива соціальна інституція, яка формує політичні та інші соціальні комунікації і без якої важко собі уявити як прямі, так і зворотні зв’язки між владою і суспільством.

Це яскраво засвідчили події, пов’язані з боротьбою за завоювання українською політичною опозицією медіа-ресурсу під час президентської кампанії осені 2004 р. Нині ж важливо не повернутися до старої практики “ручного управління” мас-медіа за допомогою прихованої цензури (“темників” тощо). Конче потрібно, щоб шляхи влади й вільної преси не розійшлися, як це вже траплялося в історії нашої країни.

Аналіз ситуації в інформаційному просторі України свідчить про наявні проблеми в галузі захисту національної інформаційної безпеки. Особливо це стосується асиметрії інформаційних потоків: ідеться про потужний інформаційний вплив країн-сусідів на вітчизняну аудиторію і відсутність адекватних інформаційних потоків з України на закордонні спільноти.

В Україні близько 60 % ефірного часу телерадіотрансляцій заповнено продуктом неукраїнського походження; кабельними мережами розповсюджуються програми багатьох іноземних телекомпаній, зокрема в ефірі Західного регіону України (на кордоні

встановлено шість іноземних потужних теле- і радіопередавачів) активно присутні польські, угорські, румунські телерадіокомпанії.

У Закарпатті вільно поширюють свої інформаційні продукти, фактично поза конкуренцією, 83 радіостанції трьох сусідніх країн — Словаччини, Польщі та Угорщини. Можливість приймання державних українських телерадіопрограм на території Російської Федерації значно менша, ніж російських програм на Сході України, бо ми не маємо адекватної технічної бази для передавання таких програм у РФ. Присутність “Голоса России” та радіокомпанії “Содружество”, що транслюються концерном РРТ, в інформаційному просторі України як за обсягами мовлення, так і за потужністю мережі у декілька разів перевищує програми українського державного радіомовлення.

Проблему для гарантування інформаційної безпеки України становили ліквідація у 90-х роках Биківнянського радіопередавального центру, передавачі якого працювали на Західну Європу, південний захід Африки, захід і центр Росії із середньодобовим обсягом робіт 69 год., та плановане закриття Броварського радіоцентру, окремі передавачі якого транслювали програми Національної радіокомпанії України. Зупинено роботу передавача Львівського РТПЦ, що працював на південний схід Африки й Австралію з обсягом мовлення 2 год. на добу, потужністю 1000 кВт, а також охоплював США, Велику Британію, Францію з обсягом мовлення 5 год. на добу та схід і південь Південної Америки — 6 год. на добу. Не працювали передавачі Миколаївського РЦ, які здійснювали трансляцію на схід Канади та США обсягом мовлення 24 год. на добу, потужністю 1000 кВт.

На сьогодні стало очевидним, що для розширення аудиторії Національного супутникового каналу ДТРК «Всесвітня служба “Українське телебачення і радіомовлення”» потрібно якнайшвидше розбудувати його апаратно-студійний комплекс, що охоплює:

- ✓ оснащення служби сучасною цифровою апаратурою для виробництва телерадіопрограм і створення на її базі з апаратно-студійних комплексів служби для титрування програм і супроводу передач англійською, російською та іспанською мовами;
- ✓ організацію супутникових каналів теле- і радіоіномовлення для трансляції українських програм на Європу, країни СНД та Америку (щорічно);
- ✓ створення трьох ефірних апаратних для програм англійською, російською та іспанською мовами (у зв'язку з різницею в часі 8—10 год.).

Значущим аспектом інформаційної безпеки є безпека інформаційного обміну в спеціальних системах зв'язку та загального користування. Нині в Україні спеціальні телекомунікаційні системи створені й діють у всіх “силових” міністерствах і відомствах. Серед них міністерства оборони, внутрішніх справ, з надзвичайних ситуацій [27; 28; 39; 41; 43; 47; 55; 96].

Конституцією України (ч.1, ст.17) завдання гарантування інформаційної безпеки визначено як одну з найважливіших функцій держави і справою всього українського народу, що зумовлено особливим її місцем у системокомплексі національної безпеки, оскільки:

- національні інтереси, загрози їм та убезпечення від цих загроз на всіх напрямках реалізуються саме через своєчасне оперативне інформування та інформаційну сферу в цілому;
- інформація та інформаційні системи й права на них — основні об'єкти безпеки в усіх її формах та виявах;
- завдання національної безпеки вирішуються з використанням різноманітних класів інформаційних ресурсів та інформаційних підходів як основного науково-практичного методу;
- питання національної безпеки тісно пов'язані з питаннями безпеки міжнародної, які набувають нині яскраво вираженого інформаційного характеру.

Проблемою залишається забезпечення належних темпів розвитку національних інформаційних ресурсів і відповідної інфраструктури. Остаточо не розв'язано в Україні також проблему впровадження сучасних інформаційно-аналітичних технологій державного управління, що негативно позначилося на взаємодії гілок влади, формуванні цілісної вертикалі ефективної виконавчої влади, дієвості політичних та економічних реформ, становленні громадянського суспільства та інших сферах суспільного життя.

Нові завдання постають і в умовах реформування економіки України за участю іноземного капіталу й інтенсивного міжнародного співробітництва, вільного пересування іноземців, доступу багатьох об'єктів для іноземних інспекцій, що вимагає коригування і переформулювання проблем відкритості й закритості інформації, перегляду підходів до інформації, що містить державну таємницю, та іншої інформації з обмеженим доступом.

Зберігається суперечність між необхідністю підтримання інформаційної безпеки як кожної особистості зокрема, так і суспільства в цілому й об'єктивною потребою обмеження у над-

звичайних ситуаціях свободи слова, що актуалізує дослідження реального стану і можливостей припустимого балансу між інформаційною відкритістю та закритістю в законодавчо-нормативних актах і в системі управління. Власне, це предмет інформаційної безпеки у широкому розумінні цього поняття.

Інформаційна безпека — завжди балансування між інформаційною відкритістю та закритістю, між прагненнями максимально розширити доступ громадян до невтаємниченої публічної інформації (державної, комерційної, наукової, освітньої, персональної тощо) й максимально захистити інформацію корпоративного і приватного змісту.

Право на отримання й поширення інформації (статті 9, 10 Закону України “Про інформацію”) де-юре суперечить праву на захист інформації від небажаної особи, організації, установи і т.п. Дану колізію намагається розв’язати ст. 47 згаданого закону, яка передбачає відповідальність, що її несуть особи, які поширюють несанкціоновану інформацію.

Витримувати баланс інтересів у “глобальному суспільстві ризиків” стає дедалі важче. Адже право на життя важливіше від права на інформацію. Отже, обмеження діяльності мас-медіа можуть бути виправдані надзвичайними обставинами. Проте моніторинг засобів масової комунікації державою за умов анти-терористичної війни може призвести (і насправді призводить) до наступу на основні громадянські свободи включно з правом на інформацію, на висловлення думок, на таємницю приватного життя тощо. Тому особливо важливо законодавчо окреслити припустимі межі інформаційного моніторингу за умов анти-терору й наступу на міжнародну та внутрішню організовану злочинність [27; 55; 90; 96].

Україна прагне до продуктивного міжнародного співробітництва в інформаційній сфері, враховуючи досвід найрозвинутіших країн (США, Канади, Японії, Німеччини, Франції, Англії). Йдеться про підтримання динамічної конкуренції, забезпечення відкритого доступу до інформаційно-телекомунікаційних систем та універсального доступу до інформаційних продуктів і послуг.

Для країн, що розвиваються, в тому числі і для України, вагомим чинником економічного зростання в інформаційній галузі стає їхня присутність на ринку офшорного програмування (на якому Індія, наприклад, заробляє біля 4 млрд доларів річно).

Мас-медіа зі своїми впливами на масову ментальність та архетипи масового несвідомого — грізна зброя, яку можна повернути або на користь силам правопорядку й анти-терористичним опера-

ціям, або на користь терористам. Ідеться про ситуації, коли тероризм і мас-медіа утворюють той небезпечний симбіоз, який кидає виклик глобальній, євро-регіональній та національній безпеці, а отже, вимагає негайного реагування у плані нейтралізації та знешкодження.

Бурхливий розвиток інформаційної сфери супроводжується появою принципово нових загроз інтересам особистості, суспільства, держави, її національній безпеці. На тлі “поствересневої” анти-терористичної кампанії наочно виявилася визначальна роль чинників управління та впливу на масову свідомість, заснованих на сучасних інформаційних технологіях. Проте поява нових можливостей автоматично зумовлює виникнення нових уразливих місць.

Визнавши той факт, що певна опозиційність засобів масової інформації щодо чинної влади є явищем цілком нормальним і притаманним усім демократичним країнам, слід також визнати, що конструктивно опонувати владним структурам засоби масової інформації можуть лише за умови економічної самодостатності. Лише у цьому разі можна всерйоз говорити про їхню відносну автономію. Нині ж ЗМІ в Україні переважно узалежнені не від споживачів інформації, а від певних фінансово-промислових груп, які іноді зловживають свободою слова, використовують її для ведення інформаційних війн проти конкурентів, “зливання компромату” тощо.

У певних випадках ідеться навіть про медіа-інформаційний тероризм як особливий різновид психологічного терору, який відносять до “інфраструктурного”. Йдеться, своєю чергою, про зловживання інформаційними системами, мережами та їхніми компонентами для терористичних дій та проведення інших подібних акцій.

Такий різновид тероризму характеризується як множина інформаційних війн та спеціальних операцій, пов’язаних із національними або транснаціональними кримінальними структурами й спецслужбами іноземних держав. Доступність інформаційних технологій значно підвищує його ризики, бо чим інформативнішим є суспільство, тим піддатливіше воно з технологічного погляду до впливів масово-психологічного терору.

Такий тероризм полягає також у спробах організації спеціальних медіа-кампаній, покликаних зруйнувати знаково-символьну інфраструктуру суспільства, створити атмосферу громадянського хаосу, клімату взаємної недовіри, зумовити поширення ксенофобних настроїв і підозріле настановлення щодо “чужинців”, якими можуть виявитися представники будь-яких меншин і навіть “більшин”. Не випадково англійську аббревіатуру WMD

(“weapons of mass destruction” — “зброя масового ураження”) після 11 вересня 2001 р. на Заході дедалі частіше розшифровують за співзвуччям як “weapons of mass disruption” (“зброя масової дезконсолідації”).

Загалом, орієнтуючися на низькопробні смаки, електронні мас-медіа (й зокрема телебачення) зазвичай схильні не лише до всілякої “полунички”, а й до демонстрації сцен насильства й терору з метою збільшення чисельності аудиторії, бо відповідно збільшуються доходи від реклами.

Тед Коппел із американської телекомпанії ABC свого часу слушно зауважив: “Мас-медіа — особливо телебачення — й терористи, вступаючи у відносини спеціальної залежності, потребують одні одних, між ними виникають відносини симбіозу. Без телебачення терорист уподібнився б до філософа, закинутого у лісові нетрі, до голосу якого ніхто не дослухається й докази якого ніким не почуті. Але й телебачення без показу актів терору... втратило б значною мірою інтерес аудиторії” .

Створюється хибне коло — демонструючи сцени ігрового або реального терору, мас-медіа продукують “терористичну свідомість” з усіма наслідками так званого секондного тероризму.

Для психологічного терору використовують не лише друковані ЗМІ та мережі ефірних і кабельних мас-медіа, а й Інтернет, електронну пошту, різноманітні електронні іграшки, компакт-диски, аудіокасети тощо.

Особливим різновидом медіа-тероризму є “нахабна” пропаганда (хоча слово “*пропаганда*” у вітчизняній літературі зазвичай уживається в позитивному сенсі). Водночас важко заперечувати, що пропаганда часто зводиться до “шахрайських” впливів на масову свідомість для формування фальшивих цінностей. З початком інформаційної революції можливості терористичної пропаганди й маніпулювання масовою свідомістю значно посилюються. З’явилися навіть поняття “суспільство спектаклю” (Гай Дебор), “симулякри” (Жак Бодріяр).

Для України, де інформаційна діяльність поки що не отримала належного розвитку, головні загрози у сфері медіа-інформаційного тероризму є не стільки внутрішніми, скільки зовнішніми. Їх переважно створюють міжнародні терористичні та інші злочинні угруповання й організації, які користаються з нерозвиненості й слабкості відповідних правоохоронних державних структур. Організують і спеціальні деструктивні медіа-кампанії та спецоперації, спрямовані на поширення дезінформації та дифамації, насаджування духу ненависті й нетерпимості щодо певних суспільних груп (етнічних, класових, конфесійних та ін.). Їдеться також про відверту медіа-пропаганду діяльності груп терору та

політичних або релігійних екстремістів, яких видають за “захисників свободи й порядку”, “справжніх патріотів”, “невинних правдолюбців і шукачів істини” тощо. Так, у Японії свого часу велася пропаганда діяльності деструктивного культу “Аум сінрікьо”. В Україні так само безкарно пропагувалося “Велике Біле Братство”.

Мас-медіа використовуються передусім для психологічної обробки масової свідомості з метою ліквідації “імуних бар’єрів” самозбереження і самозахисту, нехтування елементарними правилами особистої та громадської безпеки, насаджування відчуття приреченості тощо. Для цього застосовують прийоми зняття природжених табу, естетизують психопатичну поведінку й різноманітні збочення включно з убивствами та фізичним і психологічним насильством, героїзують криміналітет, і навпаки — дегероїзують працівників спецслужб, правоохоронних органів, ветеранів війн і праці та ін. В цьому розумінні медіа-тероризм зазвичай передує актам “матеріального” тероризму.

На особливу увагу заслуговує проблема “антитерористичного” іміджу України в західній пресі, оскільки впродовж останніх років він формувався як імідж держави, що продає зброю “проблемним” країнам, які підтримують тероризм, тощо.

Особливістю інформаційних впливів, включно з актами медіа-інформаційного тероризму, є їхня непрозорість або напівпрозорість. Вони можуть бути зазвичай виявлені лише в результаті спеціальної експертизи.

Глобальні інформаційно-телекомунікаційні системи вразливі для атак комп’ютерних вірусів (сумарні збитки лише від атак вірусу LoveLetter становили у 1999 р. 12 млрд доларів США), інших видів комп’ютерної злочинності.

У новому Кримінальному кодексі України, що набув чинності з 1 вересня 2001 р., передбачена відповідальність за комп’ютерні злочини. Зокрема, у розділі XVI “Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп’ютерів), систем і комп’ютерних мереж” передбачені такі статті: ст. 361. “Незаконне втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп’ютерів), систем та комп’ютерних мереж”; ст. 362. “Використання, привласнення, вимагання комп’ютерної інформації або заволодіння нею шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем”; ст. 363. “Порушення правил експлуатації автоматизованих електронно-обчислювальних систем”.

Водночас існують певні питання щодо практичного використання XVI розділу Кримінального кодексу у правоохоронній діяльності. Адже особливістю комп’ютерних злочинів, які вчиня-

ються через Інтернет, є відсутність кордонів, що ускладнює розслідування і затримку правопорушників. Розуміючи значення тісного міжнародного співробітництва та уніфікації відповідного законодавства, Україна 23 листопада 2001 р. підписала разом із тридцятьма іншими країнами Європейську Конвенцію про кіберзлочини. А 6 грудня 2001 р. Президент України підписав Указ № 1193/2001, який передбачає внесення змін у законодавство, що регулює питання боротьби з кіберзлочинами [28; 39; 41; 54; 55; 68; 91; 96].

З метою організації протидії “комп’ютерному тероризмові”, в тому числі поширенню через глобальні та національні мережі зв’язку ідеології тероризму, пропаганди насильства, війни і геноциду Постановою Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2001 р. було розроблено з урахуванням рекомендацій Парламентської Асамблеї Ради Європи заходи щодо боротьби з міжнародним тероризмом. Вони передбачали проекти законів України: “Про моніторинг телекомунікацій”, “Про захист інформації в мережах передачі даних”, “Про регулювання українського сегмента мережі Інтернет”.

Однак спроби силових структур (зокрема Служби безпеки України) напрацювати проекти відповідного законодавства та провести ці законопроекти у Верховній Раді наштовхнулися на опір тих народних депутатів, які вбачали у цьому законодавстві замах на невід’ємні свободи і права людини, хоча радше керувалися інтересами лобіювання партикулярних інтересів [39].

Що ж до хакерства і комп’ютерного “піратства” — це ті проблеми, від невирішеності яких насамперед страждають український внутрішній ринок і виробники вітчизняного “софтвера” (програмного забезпечення). На українському внутрішньому ринку до 2003 р. були майже відсутні вітчизняні програмні продукти легального виробництва, тобто цей ринок був майже на 90 відсотків піратським.

І як наслідок — зникла мотивація до підприємництва в цій сфері, стрімко падала кількість професійних програмістів, ця професія втрачала престижність, а виробники комп’ютерних програм “опускалися” нижче корпоративного рівня, працюючи на рівні напівкустарному. Це було серйозним викликом національній інформаційній безпеці і перспективам входження України до глобального інформаційного суспільства. Проте впродовж останніх двох—трьох років уживаються рішучі заходи законотворчого й правоохоронного змісту протидії “піратству”, до яких залучена й громадськість.

Так, створена у 2003 р. Асоціація українських виробників програмного забезпечення позитивно вплинула на розв’язання

проблеми комп’ютерного “піратства” через професійну підтримку зусиль влади. Асоціація ухвалила своєрідний Кодекс честі, відповідно до якого її учасники зобов’язалися:

- ✓ не купувати і не використовувати неліцензійні програмні продукти;
- ✓ не виготовляти й не поширювати неліцензійні копії програмних продуктів;
- ✓ не продавати комп’ютерів з нелегальним програмним забезпеченням;
- ✓ використовувати таке забезпечення тільки відповідно до норм ліцензійної угоди.

Іноді правоохоронні дії натрапляють на “ідеологічний” опір псевдопатріотичного гатунку, коли наступ на “піратів” практично прирівнюється до наступу на національного виробника й на перспективи розвитку в Україні інформаційного суспільства. Але боротьба з “піратством” саме й потрібна для підйому національного виробництва програмного забезпечення та інтелектуальної продукції в цілому.

Після тривалих і напружених дискусій Верховна Рада України прийняла 16 січня 2003 р. Цивільний кодекс України, який урегулював у цілому основоположні відносини у сфері інтелектуальної власності (більшість норм Цивільного кодексу України стосовно інтелектуальної власності міститься в книзі четвертій “Право інтелектуальної власності”).

Кодекс залишив право визначати детальні положення охорони інтелектуальної власності іншим законам і нормативно-правовим актам. Такий структурний розподіл змісту цивільного законодавства на захист інтелектуальної власності дав змогу гармонійно поєднати стабільність і динаміку, погодити усталеність інформаційно-інтелектуального законодавства з його прогресивним розвитком.

Ще однією проблемою інформаційної політики та інформаційної безпеки є уповільнений і незбалансований розвиток інфраструктури інформаційної сфери України, яка значно відстає від сучасних вимог “цифровізації” (“дигіталізації”). Це істотно гальмує інноваційне економічне зростання й спонукає певну частину українських виробників та споживачів інформаційного продукту послуговуватися вторинним (“секондним”) або “піратським” комп’ютерним, програмним та іншим забезпеченням.

Кризовим є стан (фізична зношеність і моральна застарілість) інфраструктури вітчизняного телерадіомовлення — зокрема, діючих мереж і технічних засобів, які практично не оновлювалися від

80-х років минулого століття. Назріла необхідність капіталомісткого впровадження цифрового обладнання радіомовлення і телебачення замість аналогового.

Понад 70 % телерадіомовного обладнання, близько 35% радіорелейних ліній повністю відпрацювали свій ресурс, частина перебуває в аварійному стані, 60 % обладнання фізично та морально застаріло і є надзвичайно енергомістким. За розрахунками фахівців, лише першочергові фінансові потреби на модернізацію мереж становлять понад 50 млн доларів США.

Водночас темпи розвитку галузей зв'язку й телекомунікацій (до 70 % річних) в Україні не надто відстають від європейських і навіть перевищують можливості та об'єктивні потреби національної економіки.

Зокрема, щільність лінійної (стаціонарної) телефонізації в Україні, хоча й нижча за середньоєвропейські показники, цілком відповідає нинішньому рівню розвитку економіки, що характеризується нижчим обсягом ВВП на душу населення (до 4000 доларів на душу населення з урахуванням тіньового сектора економіки). Разом з тим в Україні стрімкими темпами розвивається мобільний зв'язок (сьома позиція у світі у 2002 р.), що загалом характерно для країн, які розвиваються.

Низька платоспроможність населення обмежує внутрішні інвестиції, зумовлюючи нерівномірність і низькі темпи розвитку телекомунікацій. За умов швидкого зростання орієнтованих на незначну за чисельністю групу заможних та середнього достатку громадян (до 15–20% від загалу населення) мобільного, міжнародного та міжміського зв'язку у найбільших містах-мільйонниках (включно зі столицею м. Києвом) відстають інші види телекомунікацій. Особливо — місцевий сільський зв'язок, система трансляції телевізійного та радіосигналу тощо.

Незадовільними є темпи впровадження національної системи супутникового зв'язку. Хоча процес було “запущено” ще у 1996 р., розгорнуто лише першу чергу цієї системи (українське супутникове телемовлення працює на аудиторію у 68 країнах світу).

За оцінками експертів, за збереження сучасних темпів розвитку галузі зв'язку та телекомунікацій Україна досягне сучасного рівня європейських країн десь через 20–30 років. А це вельми переконливий аргумент на користь істотного пришвидшення розвитку цієї галузі [45; 47; 98].

Одні з потужних загроз телекомунікаціям — втрата Україною шансу своєчасно конвертувати військову електронну промисловість, зокрема у сфері створення сучасної цифрової телекомунікаційної апаратури, та недостатня база науково-дослідницької підтримки інформаційної галузі.

Якщо у розвинутих країнах на науку в царині телекомунікацій асигнується до 2–2,5 % від загальних доходів галузі, то в Україні — менше 0,5 %.

Зазначене засвідчує нагальну необхідність покращання інвестиційного клімату інфраструктури інформаційної сфери України — галузі телекомунікацій. За оцінками експертів, для отримання 1% загального економічного зростання потрібно забезпечити до 3% зростання в галузі телекомунікацій, що мовою практичної політики означає необхідність у найближчі роки (до 2010 р.) вкласти в індустрію телекомунікацій до 5 млрд доларів.

Важливий напрям інформаційної безпеки — забезпечення технічного захисту інформації в міністерствах і відомствах, та насамперед в інформаційно-телекомунікаційних системах.

Потребує нормативного визначення порядок використання всевітньої інформаційної мережі Інтернет органами державної влади, який би враховував вимоги щодо захисту інформації.

Проблемою залишається недостатня кадрова забезпеченість системи захисту інформації. Зокрема, потребує удосконалення та оптимізації система підготовки фахівців за спеціальністю “інформаційна безпека”.

Через слабку інтегрованість України у світовий медіа-інформаційний простір, недостатню її медійну активність і конкурентоспроможність уявлення світу про нашу державу переважно формують не вітчизняні ЗМІ, а засоби та інформаційні агентства інших країн, передусім російські.

При цьому було б наївним робити закид іноземним “ньюсмейкерам” у тому, що вони виходять зазвичай зі своїх власних політичних, економічних та військових інтересів. Хоча українських громадян не може не турбувати той факт, що через тенденційний добір новин образ України як суспільства і держави є вельми деформованим, що негативно впливає на міжнародний авторитет держави, на захист національних інтересів, уповільнює приплив до України іноземних інвестицій (на порядок нижчий, аніж до сусідньої Польщі) тощо.

Разом із вигодами, які несуть електронні інформаційні мережі й зокрема Інтернет, розвиваються небезпечні тенденції поширення недостовірної, а іноді й відверто тенденційної, викривленої інформації про Україну. Тим більше, що суб'єкти Інтернет (включно з інтернет-виданнями) в Україні функціонують поза правовим полем.

Унаслідок низької конкурентоспроможності вітчизняних виробників інформаційного продукту та недосконалості законодавства зростають масштаби іноземної присутності в інформаційному просторі України. Близько 80% ефірного часу телерадіо-

трансляції заповнено неукраїнськими передачами. Найпотужніші за обсягами мовлення телевізійні й радіомовні (особливо на FM-частотах) компанії через недостатню якість власного медійного продукту поступово втрачають позиції в інформаційному просторі України (переважно на користь російських компаній). Недостатнім є художньо-естетичний, творчий та інтелектуальний рівень телерадіопередач.

Недостатнє фінансування створює реальні загрози суцільності державної мережі трансляції телерадіосигналу (впродовж декількох останніх років рівень сплати за поширення продукції державних компаній не перевищував 40 % від належного).

Лише одиниці з тих телерадіокомпаній, які отримали ліцензії, виконують свої програмні зобов'язання, що призводить до заповнення ефіру не кращими зразками зарубіжної поп-культури.

Національна радіокомпанія вимушено скоротила години мовлення першої та другої програм в діапазонах довгих і середніх хвиль, практично зникла з ефіру третя радіограма. Через руйнування проводової (дротової) мережі майже вдвічі скоротилася кількість радіоточок (нині охоплює до 4 млн домогосподарств із 18 млн, які є в країні), що, окрім послаблення позицій компанії в інформаційному просторі, загрожує Україні втратою одного з найефективніших засобів оповіщення населення на випадок надзвичайних ситуацій (це особливо вразить віддалені райони, де проводові засоби інформування поки що є основними).

Стримують інтелектуальний розвиток соціуму недоліки національної медіа-інформаційної політики у сфері новітніх електронних ЗМІ й Інтернет, що негативно позначається на формуванні української політичної нації, громадянського суспільства, національно-державної ідентичності, належних уявлень про нашу країну у світі.

У напрямі покращення економічних та політичних умов діяльності вітчизняних ЗМІ структури влади в Україні діють послідовно, але далеко не завжди скоординовано й цілеспрямовано. Однак, порівнюючи стан ЗМІ в незалежній Україні, їхню структуру, форми власності, можливості доносити до аудиторії незалежну позицію з їхнім станом та функціями, що існували у недавньому тоталітарному минулому, не можна не визнати кардинальні зміни, спрямовані на демократизацію та поступове вивільнення від ідеологічного диктату.

Всесвітня служба радіомовлення України транслює програми українською, англійською, німецькою та румунською мовами, проте через постійне недофінансування відбувається поступове скорочення обсягів іномовлення.

Разом з тим разучі зміни відбулися за кількісними показниками. Станом на початок 2005 р. було заліцензовано більше 1200 телерадіоорганізацій (ТРО). Кількість періодичних видань досягла 10 200. При цьому державні установи були засновниками лише 9 % видань і 4 % ТРО.

Важливим питанням є розвиток “медіа для медіа” — національних інформаційних агентств як найпотужнішого засобу інформаційної політики. В Україні існують десятки недержавних інформаційних агентств, здатних на внутрішньому інформаційному ринкові конкурувати з кращими світовими агентствами. Але поки що не йдеться про їхні можливості виходу на європейський інформаційний ринок через погане фінансове та кадрове забезпечення.

У телерадіоінформаційній галузі України створено розвинену мережу розподілу телевізійного та радіосигналу. Національна система мовлення — це понад 11 000 км багатоканальних систем радіорелейних ліній, близько 2000 передавачів різної потужності, 3 наземні передавальні станції супутникового мовлення та 99 приймальних станцій.

ВАТ “Укртелеком” підтримує дієздатність унікальної системи дротового радіомовлення, функціонують НТКУ (два частотні канали: УТ-1 та УТ-2), НРКУ (три канали проводового мовлення: УР-1, “Промінь”, “Мистецький канал”), 26 державних ТРО.

Для створення телевізійних програм Національна телекомпанія має в своєму складі 10 телестудій (39 телекамер), 22 апаратні відеомонтажу, 22 тележурналістські комплекси, 4 пересувні телевізійні станції. Обсяг мовлення на каналах УТ-1 і УТ-2 становить 22,7 год. на добу.

Найпотужніші можливості щодо охоплення населення України своїм мовленням мають УТ-1, УТ-2 та “1+1”, УТ-3 (“Інтер”), П’ятий канал та ICTV, СТБ. Інші канали за рівнем охоплення аудиторії значно поступаються названим.

Спостерігається тенденція до концентрації та монополізації ЗМІ. Формуються потужні медіа-холдинги, які розглядаються фінансово-політичними угрупованнями як специфічні інструменти політичного впливу. Подібні структури часто не враховують національних інтересів, протиставляючи їх суто комерційним, що створює певні загрози національній безпеці.

На особливу увагу заслуговують питання розвитку українського сегмента Інтернет. У національному сегменті Інтернет переважає інформація про діяльність суб’єктів господарювання (37%), інформаційно-довідкова (17%), розважальна (15%), щодо діяльності наукових, дослідницьких та навчальних закладів (4,4%),

електронні версії ЗМІ (6%). Інформація про діяльність органів державної влади всіх рівнів займає 1,3%.

Основними причинами відставання у сфері розвитку українського сегмента мережі Інтернет є висока вартість комп'ютерів і тарифів на інтернет-послуги та недостатня адаптованість українського суспільства і держави до використання новітніх інформаційних технологій [27; 32; 39; 50; 71; 79; 84].

ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА ТА ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Концептуальні засади національної інформаційної політики

Системна цілеспрямована інформаційна політика покликана забезпечити реалізацію насамперед таких стратегічних напрямів розвитку суспільства і держави:

- захист конституційних прав та свобод громадян в інформаційній сфері — свободи висловлювання й права на поінформованість;
- протидія структурам міжнародної організованої злочинності, що зловживають прозорістю світових інформаційних потоків;
- інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності ЗМІ, владних, наукових, господарських та інших структур;
- пришвидшене входження України до європейського та світового інформаційного простору;
- розв'язання суперечностей між національною нормативно-правовою базою і європейським та міжнародним законодавством в інформаційній сфері тощо;
- розвиток в Україні “електронного врядування” на засадах пришвидшеного розвитку національного сегмента Інтернету та впровадження новітніх медіа-інформаційних технологій;
- формування бюджету розвитку, який стимулював би примноження “людського капіталу” й протидіє “відпливу мозків” з України;
- стимулювання “інтелектуальної економіки” на засадах нормативно-правової бази, спрямованої на ефективний захист в Україні інтелектуальної власності, інтелектуальних продуктів і боротьбу з проявами “піратства”.

До побудови глобального та європейського інформаційного суспільства нині залучені всі інтелектуальні, політичні та економічні еліти провідних світових держав. Інформаційні технології та інформаційно-комунікативні системи за нинішніх умов глобального цивілізаційного розвитку — ключовий ресурс суспільства та держави й необхідна передумова їхньої конкурентоспроможності на глобальних ринках. Саме інформаційна сфера здатна виступати провідним фактором реалізації найважливіших суспільних проектів динамічного розвитку, становлення громадянського суспільства, входження у світову спільноту тощо. Вона ж може за неуважного до себе ставлення перетворитися на фактор хаотизації й гальмування соціального, політичного, економічного та культурного розвитку.

Світ переживає епоху бурхливої інформаційної революції та формування глобального інформаційного простору — епоху переходу від індустріального суспільства до суспільства постіндустріального, інформаційного, або ж, за висловом американського мислителя Олвіна Тоффлера, суспільства “Третьої Хвилі”.

Значимість інформаційного вектора розвитку засвідчують і такі концептуального змісту документи, як ухвалена в липні 2000 р. країнами “Великої вісімки” *Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства* та *Програма інтеграції України до Євросоюзу*, п. 13 якої проголошує завдання щодо входження України до глобального та європейського інформаційного суспільства.

Пришвидшено розвивається світова мережа Інтернету, а на її засадах — електронна комерція, електронне врядування тощо. Формуються мультимедійні комплекси і цілі нетрадиційні галузі дистанційного навчання, праці та управління. Але поки що більшість із зазначеного стосується України вельми опосередковано. Існує чимало проблем, пов'язаних з елементарною непоінформованістю України про те, що діється у світі, та світу — про Україну, яка є порівняно новим державно-політичним феноменом.

Брак достовірної інформації про Україну у світі створює передумови для інформаційної ізоляції нашої країни, яка нині сприймається світовою спільнотою переважно як “туманний острів” з непевними перспективами. Така тенденція підсилює хуторянські настрої в самій Україні. Певні позитивні зрушення намітилися після славнозвісного Майдану, але вони поки що остаточно не закріпилися ані в суспільній свідомості, ані в суспільному бутті.

Досить зауважити, що Україна є однією з небагатьох європейських країн, які не спромоглися ухвалити закон “Про свободу інформації” (йдеться про правові гарантії доступу грома-

дян до офіційної публічної інформації) та комплексну програму розвитку інформаційного суспільства типу “Електронної України” (справа закінчилася першим читанням у Верховній Раді у 2003 р.).

Для будь-якого соціуму з українським включно завжди актуальною є проблема розв’язання суперечності між необхідністю підтримання інформаційної безпеки як кожного індивіда, так і суспільства в цілому і об’єктивною загрозою обмеження у надзвичайних випадках права на приватність взагалі та приватність інформації зокрема. Це спонукає до пошуку того припустимого балансу між інформаційною відкритістю і закритістю у законодавчо-нормативних актах та в системі управління держав з розвинутою демократією, який, власне, й становить предмет інформаційної безпеки у широкому розумінні цього поняття.

Треба зауважити, що держава залишається головним “гравцем” на інформаційно-політичному полі доти, доки вона активно “грає” на інформаційне випередження. В іншому разі вона ризикує перетворитися на політичного аутсайдера — аж до перспективи стати заручницею не лише певних економічних угруповань, а й навіть структур організованої міжнародної злочинності. Такі держави, згідно з термінологією Стратегії національної безпеки США (2002 р.), називають “помилковими” (failure states).

Інформаційна безпека — це завжди балансування між інформаційною відкритістю і закритістю, між двома прагненнями: максимально розширити доступ громадян до неважливості публічної інформації (державної, комерційної, наукової, освітньої, персональної тощо) і максимально захистити інформацію корпоративного та приватного змісту.

У свою чергу, право на отримання й розповсюдження інформації (ст. 9 та 10 Закону України “Про інформацію”) часто не лише *de jure*, а й *de facto* суперечить праву на захист інформації від небажаної особи, організації, установи тощо. Дану колізію покликана розв’язати ст. 47 цього Закону, яка передбачає відповідальність осіб, які поширюють несанкціоновану інформацію.

Проблема полягає в тому, що забезпечити баланс інтересів особистості, суспільства й держави у “глобальному суспільстві ризиків” (Ульріх фон Бек) стає дедалі важче. Президент російського “Медіасоюзу” Олександр Любимов у даному контексті свого часу зазначав, що “після Дубровки з’явилося розуміння того, що право на життя важливіше від права на інформацію”.

Погоджуючись із цією слушною думкою, маємо водночас висловити застереження, що обмеження на діяльність мас-медіа,

виправдані надзвичайними умовами, та моніторинг засобів масової комунікації державою за умов антитерористичної війни може призвести (і насправді призводить) до наступу на основні громадянські свободи включно із правом на інформацію, на висловлення думок, на таємницю приватного життя тощо.

Поки що міжнародна спільнота, здається, відводить Україні роль пасивного користувача інформаційних товарів і послуг, хоча вона жодним чином не ухиляється від продуктивної міжнародної співпраці в інформаційній сфері, враховуючи досвід найрозвинутіших країн (США, Канади, Японії, Німеччини, Франції, Англії). Йдеться про підтримання динамічної конкуренції, забезпечення відкритого доступу до інформаційно-телекомунікаційних систем та універсального доступу до інформаційних продуктів і послуг.

Глобальна інформаційна сфера стрімко трансформує економічне, соціальне та суспільно-політичне життя світової спільноти і національних держав. Інформаційні ресурси, ступінь їх розвинутості та використання визначатимуть місце конкретної країни у світовій системі економічних і політичних відносин у XXI ст.

На жаль, в Україні приватна власність включно із медіа-власністю встановлювалася часто-густо поза правилами відкритої конкуренції й рівних умов приватизації. Тому структура медіаринку підпорядковується радше політичним інтересам, аніж об’єктивним ринковим законам балансування попиту й пропозиції.

Стан економіки взагалі також не стимулював досі можливості рекламного ринку, а отже існування мас-медіа як прибуткового бізнесу. Подібна олігополія на ринку ЗМІ зумовила орієнтацію українських мас-медіа не на виробництво якісного інформаційного продукту, а на забезпечення інформаційного впливу на громадян. Володіння ЗМІ перетворилося таким чином не стільки на вид отримання прибутку, скільки на важливу частку політичного капіталу. А це вкрай небезпечно як для журналістів, так і для їхньої аудиторії.

Метою сучасної національної інформаційної політики України є створення умов для побудови розвинутого інформаційного суспільства як органічного сегмента глобального інформаційного співтовариства, забезпечення пріоритетного розвитку інформаційних ресурсів та інфраструктури, впровадження новітніх інформаційних технологій, захист національних моральних і культурних цінностей, забезпечення конституційних прав на свободу слова та вільного доступу до інформації.

Саме таке тлумачення пропонує ухвалена у 2002 р. Верховною Радою України “*Концепція національної інформаційної полі-*

тики” — досить різнобічний документ, який складається з 11 розділів і охоплює майже всі основні сфери інформаційної діяльності, починаючи від мас-медіа й закінчуючи музейною справою. Розробником цього документа вдалося витримати “золоту середину” між екстенсивним та інтенсивним підходами. З одного боку, тут намічені національні пріоритети у глобальному інформаційному проекті, з іншого — сформульовані суто конкретні тактичні завдання розбудови національного інформаційного простору.

Отже, найголовнішим завданням національної інформаційної політики є зрештою, входження України у глобальне інформаційне суспільство. Для цього потрібно:

- модернізувати національну інформаційну інфраструктуру, створивши або запозичивши відповідні інформаційні технології;
- повною мірою реалізувати конституційні права громадян, суспільства та держави на інформацію;
- розв’язати низку актуальних проблем становлення та розвитку національних інформаційних ресурсів, інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності владних, наукових, господарських та інших структур;
- у стислі терміни розвинути принципово нові напрями інформаційної діяльності, починаючи від електронного мережевого врядування та управління й закінчуючи електронною мережевою торгівлею тощо.

Основним напрямом національної інформаційної політики визнано підвищення інтелектуального рівня вітчизняних виробників інформаційного продукту (включно із продуктом медійним), досягнення їхньої конкурентоспроможності на світовому та вітчизняному медіа-інформаційних ринках. Бо лише конкурентоспроможне на світовому рівні інформаційне виробництво може гарантувати реалізацію національних інтересів у інформаційній сфері. І навпаки, жодні державно-адміністративні заходи протидії “інформаційній експансії” та забезпечення “інформаційного суверенітету” в епоху глобалізації не можуть бути ефективними.

Водночас доцільно зауважити, що головні рушійні сили становлення й розвитку інформаційного суспільства є не стільки національними, скільки інтернаціональними за своїми походженням і характером. Це підтвердив Всесвітній саміт з інформаційного суспільства під егідою ООН, перший етап якого відбувся в грудні 2003 р. в Женеві, а другий — у листопаді 2005 р. в Тунісі.

Напередодні першого етапу цього саміту Міжнародний союз електров’язку (International Telecommunication Union) оприлюднив показники інформаційного розвитку країн світу (у частках одиниці). Україна з показником 0,43 потрапила до списку країн із середнім рівнем доступу до інформаційних ресурсів, який відкриває Білорусь (0,49) і замикає Вірменія (0,30).

Обсяги світової інформаційної індустрії вже на початку 90-х років досягли 2 трлн доларів на рік, а через 10 років зросли майже на порядок. Для порівняння: світові видатки на військові цілі на початку 90-х років становили близько 800 млрд доларів США на рік. Сьогодні в інформаційній сфері працює приблизно півмільярда осіб, щороку створюється понад 10 млн нових робочих місць. У США, Японії та інших розвинутих країнах тут зайнято майже 60 % працюючого населення та створюється понад 50 % ВВП.

Одним із виявів світової інтелектуальної конкуренції стало відкриття в 1999—2000 рр. у США, Німеччині та інших провідних країнах значної квоти (до 100 тис. щорічно) робочих місць для програмістів з числа громадян України та інших держав СНД.

Для країн, що розвиваються, у тому числі й для України, вагомим чинником економічного зростання в інформаційній галузі є входження в ринок офшорного програмування (на якому Індія, наприклад, заробляє близько 4 млрд доларів на рік).

Загалом епоха глобальної “інтелектуальної економіки” руйнує межі національних та регіональних ринків, кардинально зближує виробництво і споживання, підвищує роль неурядових акторів, і зокрема ТНК, загострює боротьбу за такий специфічний ресурс, як інтелектуальний людський капітал.

Але про остаточне відмирання інформаційно-регулятивних функцій держави в умовах глобалізації поки що говорити зарано. Практика інформаційної політики розвинутих держав світу засвідчує, що поряд із лібералізацією та дерегулюванням для створення сприятливих економічних та політичних передумов пришвидшеного розвитку інформаційної галузі потрібно посилювати важелі впливу держави на цю сферу.

Саме національні держави виступають чи не найбільшими виробниками інформаційного продукту на національному рівні й найактивнішими “промоутерами” інформаційної експансії належних до даних держав компаній.

Зокрема, у США понад 60 % відомостей про діяльність держави продукується самою ж американською державою, а президент безпосередньо контролює реалізацію Програми розвитку національної інформаційної інфраструктури.

Необхідною складовою Програми технологічного розвитку ЄС є Європейська стратегічна програма інформатизації, головна мета якої — скорочення технологічного відставання від США і Японії та зменшення залежності у сфері інформаційних технологій від цих країн. Як відомо, на саміті ЄС у Лісабоні навесні 2000 р. ухвалено нову програму просування Європи до інформаційного суспільства, що передбачає випереджувальний розвиток інформаційної сфери.

Щодо української держави, то їй передусім належить провідна роль гаранта цілісності національного інформаційного простору, ефективного координатора розвитку інформаційних ресурсів. Для цього держава має забезпечувати:

1. Становлення та розвиток в Україні інформаційного суспільства на засадах ефективного регулювання й стимулювання інформаційного обміну, заохочення позитивних мотивацій щодо виробництва та споживання інформаційного продукту та надання різноманітних інформаційних послуг.

2. Установлення “правил гри” в єдиному інформаційному нормативно-законодавчому полі, обов’язкових для усіх, хто причетний до діяльності в національному інформаційному просторі.

3. Визначення нормативних засад і меж діяльності зарубіжних та міжнародних (транскордонних) суб’єктів у національному інформаційному просторі України.

4. Захист інтересів України у світовому інформаційному просторі, у міжнародних інформаційних відносинах.

5. Розвиток інформаційної (електронної) економіки, інформаційного врядування тощо шляхом заохочення впровадження сучасних комп’ютерних інформаційних технологій в усі сфери систем державного управління, фінансово-банківської й підприємницької діяльності, освіти, медицини, правової допомоги тощо.

6. Належний стан власності держави на провідні об’єкти національної культурно-інформаційної спадщини, бази здійснення державного регулятивного впливу на суспільні відносини у сфері інформації.

7. Захист інформаційних ресурсів (електронних мереж, банків і баз даних тощо) від несанкціонованого доступу або руйнації, розробку й впровадження відповідних засобів захисту.

8. Широкий доступ громадян, навчальних, наукових та інших установ і організацій усіх форм власності, органів державної влади та регіонального й місцевого самоврядування, суб’єктів під-

приємницької діяльності до інформаційних ресурсів включно із засобами мережі Інтернет.

9. Функціонування державної системи професійного навчання і підвищення кваліфікації працівників інформаційної сфери та ЗМІ, наукової та експериментальної діяльності.

10. Інформаційну безпеку суспільства, особи й держави у якнайповнішому розумінні цього поняття.

Водночас на вітчизняного виробника медіа-інформаційного продукту та на українську державу нині чинять помітний тиск іноземні виробники та державні й міжнародні структури, які лобіюють власні інтереси. Часто-густо такий тиск має форму звинувачень у недоброчесній конкуренції тощо. Звичайно, низка таких претензій є цілковито обгрунтованими, але вистачає й необгрунтованих.

Інколи складається враження, що йдеться не про альтруїстичні наміри допомогти нашій країні розвинути медіа-інформаційний ринок і на гідних умовах увійти до європейських та світових медіа-ринків, а навпаки — про бажання витіснити українського виробника з власного медіа-інформаційного ринку, узалежнити його від виробника іноземного. А отже — раз і назавжди завоювати потенційно багатий український ринок.

Як бачимо, в інформаційній сфері, окрім позитивних, склалися також негативні тенденції, що посилюють загрози національним інтересам України у внутрішньополітичній царині та шкодять її міжнародному іміджу.

Найважливішою проблемою у сфері вдосконалення інформаційної політики України є формування відповідної стратегії та визначення пріоритетів. Інформаційну політику держави слід докорінним чином переглянути і забезпечити прискорені темпи адаптації українського суспільства та держави до реалій глобального та європейського інформаційного суспільства.

Ключовим напрямом такої політики має стати підвищення інтелектуального, творчого, технічного рівня вітчизняних виробників інформаційного продукту, підвищення їхньої конкурентоспроможності на світовому інформаційному ринку. Лише розвинуте, конкурентоспроможне на світовому рівні інформаційне виробництво може гарантувати реалізацію національних інтересів у інформаційній сфері, вирішити завдання ефективного інформаційного забезпечення державної політики в інших сферах.

Нагальні завдання держави мають бути спрямовані на реалізацію комплексу заходів щодо:

- забезпечення належної прозорості та інформаційної відкритості в діяльності всіх без винятку органів державного управління та місцевого самоврядування;
- впорядкування структури та функціонування державних органів, що формують інформаційну політику держави та забезпечують відповідну безпеку в медіа-інформаційній сфері;
- створення цілісного нормативно-правового поля з регламентації розвитку національного інформаційного простору і відповідних сучасних технологій, діяльності господарюючих суб'єктів, забезпечення прав особистості, суспільства і держави на інформацію;
- посилення ролі держави як рівноправного і конкурентоспроможного суб'єкта інформаційних відносин, виробника і поширювача інформаційного продукту і послуг у внутрішньому і зовнішньому інформаційному просторі;
- адаптації інформаційної діяльності органів державної влади до використання новітніх інформаційних технологій.

Зрештою, основним напрямом національної інформаційної політики має стати не протекціонізм щодо вітчизняного виробника, а підвищення інтелектуального, творчого, технічного рівня вітчизняних виробників інформаційного продукту, підвищення їхньої конкурентоспроможності на європейському та світовому інформаційному ринку. Бо лише розвинуте й конкурентоспроможне інформаційне виробництво може гарантувати реалізацію національних інтересів у інформаційній сфері.

Інформаційна політика у сфері безпеки й безпека інформаційної діяльності в Україні

Нерозвинутість інформаційної складової в діяльності соціуму в цілому й державних структур зокрема призводить до послаблення двосторонніх комунікативних зв'язків між владою і суспільством та окремими верствами й групами суспільства. А це загрожує не лише непорозуміннями між різними гілками влади у державному центрі, а й непорозуміннями між центром та регіонами. Небажаним наслідком тут може стати порушення інтегральної цілісності держави, соціального миру й ладу тощо.

На жаль, вітчизняні ЗМІ не стали в масі своїй повноцінними органами “масової комунікації” в точному сенсі цього поняття, навіть за критеріями масовості охоплення аудиторії вони не відповідають поняттю “масового інформування”.

Разом із тим варто нагадати, що *Конституція України* (ч. 1 ст. 17) визначає забезпечення інформаційної безпеки як одну з найважливіших функцій держави і справу всього народу. У свою чергу, *Концепція (основи державної політики) національної безпеки* від 1997 р. та відповідний Закон від 2003 р. серед основних напрямів державної політики виокремлюють безпеку в інформаційній сфері, визначаючи основні напрями її розвитку й основні загрози національним інтересам у даній сфері. Про те саме йдеться у проєкті Стратегії національної безпеки.

Нині український соціум виразно усвідомлює той факт, що головною загрозою в інформаційній сфері є можливість витіснення України з ринку інформаційних послуг та технологій. Уже на сьогодні це обертається чималими економічними втратами та надмірною імпортозалежністю. Зрештою, від розвинутості ринку інформаційних послуг та технологій залежить і модернізація вкрай застарілої матеріальної інфраструктури ЗМІ. Відповідно в діях структур влади стали набагато помітнішими ознаки інформаційної політики й медіа-супроводу політичних рішень на всіх етапах їх підготовки, прийняття та імплементації.

Варто нагадати, що *Національна програма інформатизації* діє з 1998 р., але все ще здійснюється без належної системності. Далеким від досконалості є міжвідомче узгодження робіт з інформатизації на галузевому та регіональному рівнях. Досі не здійснено комплексної перевірки ефективності використання бюджетних коштів на виконання цієї Програми та для потреб інформатизації поза нею. Не забезпечене належне фінансування проєктів інформатизації з Державного бюджету України.

Зокрема, на Програму інформатизації з року в рік виділяється півтора—два десятки мільйонів гривень, тоді як на виконання робіт з інформатизації поза межами цієї Програми витрачаються сотні мільйонів із державної скарбниці. Така ситуація з фінансуванням де-факто є усталеною, тобто щороку держава здійснює видатки на вказані цілі в основному поза Програмою. Тоді не зрозуміло, для чого укладаються подібні програми і якою має бути їхня регулятивна роль у державі.

Існують принаймні три головні аспекти інформаційної безпеки — технологічний, комунікативний та психологічний. Причому інформаційно-психологічна безпека, що найбільше стосується ЗМІ, передбачає державний та громадський контроль за діяльністю усіх установ, організацій та приватних осіб, які вдаються до інформаційно-психологічних засобів впливу на масову та індивідуальну свідомість. Адже за певних умов можна завдати непоправних збитків суспільному та індивідуальному здоров'ю.

А тому свобода висловлювання й незалежність ЗМІ в жодній цивілізованій країні світу не означають їх повної безконтрольності. Інша справа, хто, як і на яких засадах уповноважений здійснювати подібний контроль.

До *головних загроз Україні в інформаційно-психологічній сфері* доцільно віднести:

- протиправне застосування спецслужбами іноземних держав та міжнародними злочинними угрупованнями заходів, здатних зруйнувати єдиний інформаційно-духовний простір України, традиційні засади суспільства та його моральності, порушити інші життєво важливі інтереси особистості, суспільства та держави;
- цілеспрямовані інформаційно-психологічні операції антиукраїнського змісту, що реалізуються шляхом опрацювання, виготовлення і поширення негативних інформаційно-психологічних впливів із застосуванням спеціальних засобів і методів такого впливу;
- протиправне застосування кримінальними і напівкримінальними структурами спеціальних засобів впливу на індивідуальну, групову і масову свідомість, здатних заблокувати на неусвідомленому рівні свободу волевиявлення людей, прищепити їм синдром залежності;
- дії певних політичних сил, спрямовані на маніпулювання суспільною свідомістю, які призводять до:
 - ✓ втрати цілими суспільними групами, верствами або окремими людьми, що їх представляють, спроможності до політичної, культурної та морально-етичної самоідентифікації;
 - ✓ зловживання свободою масової інформації з метою протиправного розкриття таємниці персональних даних;
 - ✓ використання ЗМІ з метою обмеження права людини на вільний вибір переконань;
- зловживання свободою совісті та світогляду з метою насадження деструктивних культур;
- пропаганду низькопробних зразків масової культури, заснованих на культурі насильства та цінностях, що суперечать традиційним морально-етичним нормам суспільства та його окремих верств;
- обмеження законного права людини на захист її духовно-інтелектуальної діяльності та власності;

- руйнацію культурно-просвітницьких систем та систем збереження й пропаганди культурних цінностей включно з музейними, бібліотечними та архівними фондами тощо.

Достатньо зауважити, що близько 60 % ефірного часу телерадіотрансляції заповнено продуктом неукраїнського походження; кабельними мережами розповсюджується переважно сигнал провідних російських телекомпаній (ОРТ, РТР, НТВ), передачі яких доволі часто мають антиукраїнську спрямованість.

До зазначеного слід додати:

- ✓ низький загальний рівень передач (лише одиниці з тих близько 1100 ТРО, які отримали ліцензії, виконують свої програмні зобов'язання; ефір натомість заповнюється примітивною зарубіжною маскультурою);
- ✓ стихійний, без належного нормативно-правового регулювання, розвиток кабельного телебачення та сучасних цифрових технологій мовлення;
- ✓ занепад вітчизняної електронної промисловості, зокрема у галузі створення сучасної приймальної апаратури, та відсутність науково-дослідної підтримки телерадіоінформаційної галузі;
- ✓ мляве впровадження цифрових стандартів, яке вимагає заміни парку телеприймачів, тоді як купівельна спроможність населення низька; водночас згідно з рішенням Європейської конференції адміністрацій пошт і телекомунікацій ліцензування телерадіоорганізацій аналогового мовлення припиняється, внаслідок чого Україна може опинитися в інформаційній ізоляції й буде вилученою з європейського інформаційного простору.

Низький якісний стан національної системи телерадіомовлення призводить до подальшого падіння популярності та впливовості вітчизняних ЗМІ і падіння їхньої конкурентоспроможності порівняно з іноземними мовниками.

Україна суттєво поступається не тільки розвинутим країнам Заходу, а й Російській Федерації у сфері впровадження новітніх комп'ютерних інформаційних технологій. Це стосується, зокрема, стану, темпів та нормативно-правового забезпечення розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет, яка, з огляду на світовий досвід, є перспективним засобом організації інформаційної підтримки всіх галузей управлінської, економічної та суспільної діяльності, набула ознак нового виду електронних засобів масової інформації.

Іноземні компанії контролюють ліву частку рекламного бюджету інформаційного простору України. Недосконала нормативна база, досить ліберальна система ліцензування та слабкий контроль за дотриманням національних інтересів у сфері електронних ЗМІ дали змогу іноземному капіталу отримувати право мовлення на телеканалах загальнонаціонального рівня, уникаючи при цьому необхідності вкладати кошти в розвиток інформаційної сфери.

Отже, існує небезпека переважного інформаційного впливу на населення України іноземних інформаційних центрів — передусім тих, що перебувають під впливом окремих партій, політичних угруповань, промислово-економічних груп тощо, цілі яких можуть суперечити національним інтересам України.

В Україні спостерігається тенденція до концентрації та монополізації ЗМІ. Формуються потужні холдинги, які розглядаються фінансово-політичними угрупованнями як специфічні інструменти політичного впливу. Відчутними є тенденції до відтворення на українському ґрунті російської моделі медіа-холдингів, функціонування яких призвело в сусідній країні до формування джерел перманентної політичної нестабільності через постійні “інформаційні війни”. Притаманне подібним структурам нехтування національними інтересами на користь власних може створити постійну загрозу національній безпеці.

Позиціонування українських ЗМІ у просторі національної безпеки

Як відомо, певна опозиційність засобів масової інформації чинній владі є явищем цілком нормальним, притаманним всім демократичним країнам.

Але щоб конструктивно опонувати владі, ЗМІ мають бути економічно самодостатніми. І лише у цьому разі можна всерйоз говорити про їх відносну незалежність і автономність. Водночас надмірна залежність мас-медіа від держави призводить до втрати ними ролі важливого інструменту формування громадянського суспільства, серйозно обмежує свободу висловлювання та відносну економічну самодостатність ЗМІ.

Нині в Україні нагромаджено понад 100 нормативно-правових документів, що регулюють інформаційну діяльність у сфері ЗМІ. Проте досі не вирішено питання про кодифікацію зазначених правових актів, тобто затвердження *Інформаційного кодексу*. Залишаються юридично не врегульованими питання:

- використання багатоканальних супутникових, кабельних та стільникових телеінформаційних технологій;
- функціонування корпоративних комп’ютерних мереж типу Інтранету та Екстранету;
- діяльності в національному сегменті мережі Інтернет, зокрема щодо регулювання інтернет-видань, захисту національного домену “UA”, ліцензування інтернет-провайдерів;
- захисту та моніторингу інформації тощо.

Не опрацьовані також достатньо ефективні нормативно-правові механізми протидії тенденціям до монополізації ЗМІ.

Існують істотні розбіжності між законами “Про плату за землю” (1992 р.) і “Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів” (1998 р.), що призводить до завищеного оподаткування (зокрема КРРТ).

Чинна в Україні система державних органів інформаційної політики (профільний Комітет ВРУ, Мінтранс із департаментом зв’язку, Держкомінформ, Національна Рада України з питань телебачення і радіомовлення, відповідні підрозділи в органах виконавчої влади і СБУ тощо) є надто громіздкою, а її діяльність не скоординованою як у центрі, так і на місцях. Більше того, останнім часом у діяльності цих органів намітились ознаки серйозних незгод і розбіжностей, що стають предметом не лише відкритої дискусії, а й взаємних звинувачень на сторінках газет та екранах телебачення.

Невизначеність у розподілі функцій і повноважень, прийняття недостатньо скоординованих і виважених рішень, непослідовність намірів та практичних дій призводять зрештою до хаотизації інформаційного простору, яка не має нічого спільного зі свободою преси та висловлювань.

Зокрема, подібна неузгодженість зумовила невиправдані зволікання зі створенням Єдиної супутникової системи передання інформації та її складової — супутникового телерадіомовлення — та інші неприйнятні з погляду національних інтересів України і невиважені технічні рішення. Не створено також рівних умов оподаткування для користувачів радіочастотного ресурсу. Наявний канал супутникового мовлення на закордонну аудиторію своїм сигналом переважно “гріє космос”, але аж ніяк не працює на користь України.

Закон України “Про інформацію”, прийнятий ще в 1992 р., не враховує особливостей сучасних інформаційних технологій та перспектив участі України в інформаційному обміні. Відповідно його слід доповнити такими законами:

- “Про електронний підпис”;
- “Про участь в інформаційному обміні”;
- “Про електронну торгівлю”;
- “Про порядок виділення і реєстрації доменних імен в українському сегменті мережі Інтернет”.

За чисто формальними ознаками стан друкованих ЗМІ можна вважати задовільним. Тим часом майже катастрофічною є ситуація в українському книговиданні й книгорозповсюдженні, оскільки ця галузь як за рівнем розвитку інфраструктури, так і за якісними показниками перебуває в занепаді, а економічні умови її функціонування диктують високі ціни на українські видання (вдвоє вищі, ніж на російські). Варто принагідно нагадати, що Росія активно впроваджує податкові пільги для друкованої видавничої продукції. Зокрема, ще в червні 2000 р. Держдума РФ, голосуючи за новий податковий кодекс, зробила виняток щодо сплати ПДВ для видань та медіа з питань науки, культури, освіти.

Явно недостатня увага приділяється в Україні розвитку й підтримці державних інформаційних агентств, на які мають покладатися завдання щодо оперативного донесення до української та світової аудиторії новин, що стосуються внутрішньої та зовнішньої політики держави, забезпечення “інформаційної присутності” України в найрозвинутіших країнах світу.

Серед десятків інформантств, що працюють в Україні, лише одне — ДІНАУ — державне. До того ж центральні владні структури перевагу щодо надання інформації часто віддають не державним, а інколи навіть не національним, інформантствам.

Телерадіоінформаційна галузь за ознакою зростання кількості телерадіокомпаній начебто переживає стадію злету, але за більш глибокого аналізу виявляється, що галузь, особливо її державний сектор, перебувають в незадовільному стані, про що свідчать, зокрема:

- регіональна нерівномірність теле- і радіообслуговування населення України;
- технічне і технологічне відставання електронних ЗМІ;
- кризовий стан (фізична зношеність і моральна застарілість) інфраструктури вітчизняного телерадіомовлення, зокрема діючих мереж і парку технічних засобів, які практично не оновлюються з 80-х років.

На сьогодні понад 70 % телерадіомовного обладнання повністю відпрацювало свій ресурс, значна його частина перебуває в

аварійному стані, обладнання фізично та морально застаріло і є надзвичайно енергоємним. За розрахунками фахівців, на модернізацію мереж потрібно понад 50 млн доларів США.

Складне фінансово-економічне становище радіотелевізійних передавальних центрів і компаній зумовлює технічний і технологічний занепад галузі. Так, провідна національна компанія, яка транслює інформацію на Україну і світ про політичні, економічні, культурні та інші аспекти життя країни — Концерн РРТ, перебуває на межі банкрутства. Аналогічна ситуація склалася і в обласних радіотелевізійних передавальних центрах.

З нормативно-правового та безпекового поглядів на особливу увагу заслуговують ключові поняття захисту духовно-інтелектуальної діяльності та власності на національний інформаційний продукт, виготовлений національним інформаційним виробником.

В Україні досі законодавчо не окреслені належним чином поняття власності творчого журналістського колективу на створений ним інтелектуальний продукт (статтю, радіо-, телепередачу тощо). Так само не врегульованими залишаються юридичні відмінності між “засновником” і “власником” ЗМІ. Дані аспекти є надзвичайно важливими, оскільки від їх юридичного тлумачення залежать процедури ліцензування ЗМІ, визначення податкових умов їх економічної діяльності тощо.

Ідеться, зокрема, про ті українські ЗМІ, що функціонують як партнери провідних російських та інших закордонних ЗМІ. Як відомо, статус таких видань, як “Комсомольская правда в Україні”, “Известия—Україна” тощо, визначається по-різному. Творчі колективи вважають ці видання українськими з тією лише особливістю, що, відповідно до підписаних угод, вони купують інформацію у своїх російських партнерів. Але органи влади час від часу висувують претензії до зазначених та інших подібних видань, звинувачуючи їх у тому, що вони нелегально або напівлегально завозять в Україну виготовлений у сусідній країні інформаційний продукт, ухиляючись таким чином від податків та ставлячи українських колег в умови нерівної конкуренції.

У будь-якому разі питання щодо регулювання діяльності іноземних та “напівіноземних” ЗМІ в Україні залишається поки що не вирішеним. Воно є особливо актуальним, коли йдеться про радіомовників, оскільки не є особливою таємницею, що чимало українських радіокомпаній не виробляють свій продукт самостійно, а ретранслюють популярні іноземні радіостанції, переважно російські. І справа не лише в нерівних умовах конкуренції: в українських виробників інформації зникають стимули для створення власного інформаційного продукту. По суті, виника-

ють проблеми такого ж гатунку, що й проблеми поширення як в Україні, так і за її межами так званої піратської продукції, відтисненої в Україні.

Якщо справи так підуть і надалі, то можемо в найближчій перспективі взагалі втратити творчих людей, здатних до виготовлення національного інтелектуального продукту. В епоху інформаційної революції це дуже небезпечна загроза.

Адже йдеться не лише про виробника, а й про масового споживача, про формування сучасних стандартів споживання. Налаштувавшись на інформаційний “секонд”, український споживач масової інформації може відвикнути від вітчизняного продукту. Із цієї точки зору РНБО України хвилює доля вітчизняного кінематографа, телемистецтва тощо.

Водночас до звинувачень в “інформаційній експансії”, які лунають на адресу деяких ЗМІ з боку їх конкурентів, слід ставитися вкрай обережно. Не варто будь-яку інформацію з України й про Україну, яка виходить від іноземних ЗМІ, вважати актом інформаційної експансії.

По-перше, інформаційний простір — не дачна ділянка, яку можна обгородити парканом. Він завжди буде прозорим або напівпрозорим, а про стратегію інформаційної закритості, властиву радянським часам, слід забути. Інша справа, що ми самі ще не навчилися використовувати зазначену інформаційну прозорість для обстоювання власних національних інтересів.

По-друге, про медіа-експансію можна говорити лише в разі проведення іншими державами спеціальної політики, здатної деструктивно впливати на формування громадської думки в Україні, дестабілізувати внутрішню ситуацію тощо.

Так само здебільшого некоректними є звинувачення на адресу деяких ЗМІ в розголошуванні державних таємниць. Тут має спрацьовувати “презумпція невтаємниченості”. Тим більше що від радянсько-компартиїних часів ми успадкували погану звичку втаємничувати багато чого з того, що є “таємницею Полішинеля”. Власне, на цій манії втаємничування й була заснована тоталітарна система, яка не лише політично, а й морально-психологічно остаточно не подолана й донині.

Якщо все зазначене підвести під певний “спільний знаменник”, то йдеться, зрештою, про проблему дотримання балансу між демократичною еволюцією суспільства і регуляторною функцією держави.

Ціла низка питань виникає у процесі спілкування журналістів з органами державної влади. Якщо абстрагуватися від усіх відомих фактів відвертого використання ЗМІ в політичному або економічному протиборстві, то йдеться про малоуспішні спроби

журналістів отримати більш-менш об’єктивну інформацію щодо перебігу соціально-політичних процесів в Україні, щодо намірів та дій влади.

І справа тут, звичайно, не в журналістах, більшість з яких професійно роблять свою справу й задовольняють право людей на поінформованість. Справа в деяких державних “достойниках”, яким слід нарешті визначитись, хто і що вповноважений компетентно говорити в кожній конкретній ситуації. Слід розвинути інститут не лише прес-секретарів, а й речників, які покликані компетентно інформувати ЗМІ, а за необхідності влаштовувати медіа-кампанії на підтримку тих або інших рішень. Причому організувати ці кампанії на справді професійному рівні, не вдаючись до так званих темників. Зрештою, це питання довіри до влади як такої й престижності державної служби.

Сьогодні суспільство болісно відчуває, зокрема, відсутність цілеспрямованої медіа-кампанії на підтримку аграрної реформи на селі. Те саме стосується геостратегії та зовнішньої політики. Влада ставить, наприклад, питання про європейську і євроатлантичну інтеграцію України, але за відсутності цілеспрямованих медіа-інформаційних кампаній, які орієнтували б людей у плані європейського вибору і євроатлантизму, руйнували б застарілі стереотипи, упередження й забобони. Адже не секрет, що у свідомості багатьох українців НАТО й США сприймаються не як союзники, а як джерела потенційних загроз.

Не менше стереотипів і упереджень щодо України й Росії як спадкоємниць колишнього СРСР нагромадилося за роки “холодної війни” на Заході. Але лише з 2001 р. почала діяти громадська організація “Україна відома” (Ukraine Cognita), яка покликана сприяти формуванню позитивного міжнародного іміджу нашої країни, але робить це, як і інші подібні структури, без помітних успіхів.

Прикрі інциденти на кшталт того, що стався у жовтні 2001 р., коли українська ракета потрапила в літак з ізраїльськими пасажирами, трагедія у Сквилові, уже хронічні вибухи на складах у Новобогданівці — усе це завдало тяжкого удару по репутації українських Збройних Сил, а отже і по репутації України як держави. Дехто в іноземних і навіть вітчизняних ЗМІ почав робити далекосяжні висновки про нежиттєздатність української незалежності тощо. Звичайно, таким спробам слід давати відсіч. Але відсіч дієву й аргументовану.

Для цього існують певні правила й *антикризові стратегії*, які називаються репутаційними та безпосередньо стосуються так званої екстремальної журналістики. Адже від різних малих та великих прикрошів, які шкодять репутації окремих лідерів, полі-

тичних діячів, корпорацій, фірм, банківських організацій і навіть цілих країн, ніхто не застрахований. Уміння журналістів діяти в ситуаціях подібних криз надзвичайно важливе.

Журналістика як фактор урегулювання конфліктів і джерело конфліктності

У сфері медіа-інформаційної політики слід формувати, так би мовити, певні ієрархічні правила гри й своєчасно інформувати про них ЗМІ, що дасть змогу зняти якщо не всі, то більшість проблем забезпечення свободи слова в Україні. Але це бажання влади запропонувати ЗМІ правила гри, максимально наближені до інформаційної прозорості, викликає спротив тієї частини журналістів, які вбачають у конфронтації з владою мало не показник свого фахового рівня. Зрозуміло, що така журналістика виступає не позитивним фактором урегулювання суспільних та політичних конфліктів, а, навпаки, сама є джерелом перманентної конфліктності. Відверто кажучи, такі журналісти не скільки вболівають за загальнодержавні справи, скільки виконують волю власників ЗМІ, в яких працюють. Дається взнаки й конфронтаційна логіка виборчих перегонів з їхньою запеклою боротьбою за медіа-ресурс. На жаль, така логіка в Україні досі діє, хоча парламентські вибори закінчилися навесні 2006 р., а президентські відбулись лише за 3 роки.

Самим журналістам слід опрацювати і ввести у свій морально-етичний професійний кодекс певні правила висвітлення діяльності владних органів. Критикувати певні персоналії можна і потрібно. Але справою вкрай негідною і за великим рахунком непрофесійною є спроби атакувати цілі державні інституції лише тому, що їх представляють не ті люди, яких хотілось би бачити на відповідних посадах авторам так званих компроматних інформаційних матеріалів та замовникам цих матеріалів.

Тут пролягає та морально-етична межа, яку за жодних умов не варто переходити журналістові, який справді поважає свою професію. І чим швидше це зрозуміють окремі журналісти та цілі журналістські колективи, тим конструктивніше у них будуть складатися стосунки не лише з владою, але й з власними читачами, глядачами та слухачами, тим вищим буде ступінь довіри до мас-медіа.

Загалом проблема низького професіонального і творчого рівня української журналістики є вкрай актуальною. Жоден закон не змусить журналіста творчо розвиватися, не створить талановитого журналіста. Так само до внутрішніх проблем журналістського

середовища слід віднести небажання журналістів займатися досудовим, корпоративним розглядом конфліктів на, скажімо так, “судах журналістської честі”. Адже, згідно з відомим євангельським висловом, часом замість того щоб шукати скалку в чужому оці, краще пошукати поліно у своєму власному.

Зазначене жодною мірою не знімає відповідальності з чинної влади, яка все ще “по-совецьки”, за відомою лєнінською формулою, що стосується “колективних пропагандистів та організаторів”, хотіла би поводитися з мас-медіа, не даючи їм можливості перетворитися на конкурентну “четверту гілку” влади.

Повертаючись до проблем діалогу влади із ЗМІ, варто зауважити, що особливо актуальним є питання спілкування журналістів з регіональними органами державної влади. Бо, знову ж таки, не є таємницею той факт, що для представників ЗМІ набагато складніше отримати інформацію у губернатора або його заступників, аніж у міністра чи іншого представника центральних органів влади. Інакше кажучи, влада на місцях зазвичай не звикла рахуватись із “четвертою владою”, є менш демократичною, значно закритішою і менш налаштованою на зворотні зв'язки за посередництва ЗМІ з громадянами. Зрештою — більш безконтрольною з боку громадських структур і навіть органів місцевого самоврядування. Є навіть приклади не просто нетактовності, а відвертої брутальності щодо журналістів, яку дозволяють собі деякі можновладці на місцях.

Врешті-решт найголовнішою проблемою інформаційної політики та інформаційної безпеки України є її потенційна й реальна здатність “вписатися” в координати світового розвитку як органічної складової європейського й глобального інформаційного суспільства.

РИНОК МЕДІА-БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Ринок друкованих ЗМІ

Реєстрація періодичних друкованих видань в Україні розпочалась у вересні 1990 р. До того часу в Україні існувало 1794 газети (з них 19 республіканських) та 379 журналів.

З набуттям Україною незалежності в інформаційному просторі держави сталися докорінні зміни. Так, тільки з вересня до грудня 1990 р. було зареєстровано 1775 газет (із них 593 нових), 142 журнали (з них 63 нових). Динаміку зростання реєстрації друкованих періодичних видань можна простежити на діаграмі

(рис. 4.1). У 1993—1994 рр. спостерігалось зростання реєстрації економічних, загальнополітичних, літературно-художніх періодичних видань, засновниками яких були органи державної виконавчої влади, громадські організації, творчі спілки. Проте з часом домінуючі позиції серед засновників посіли суб'єкти підприємницької діяльності.

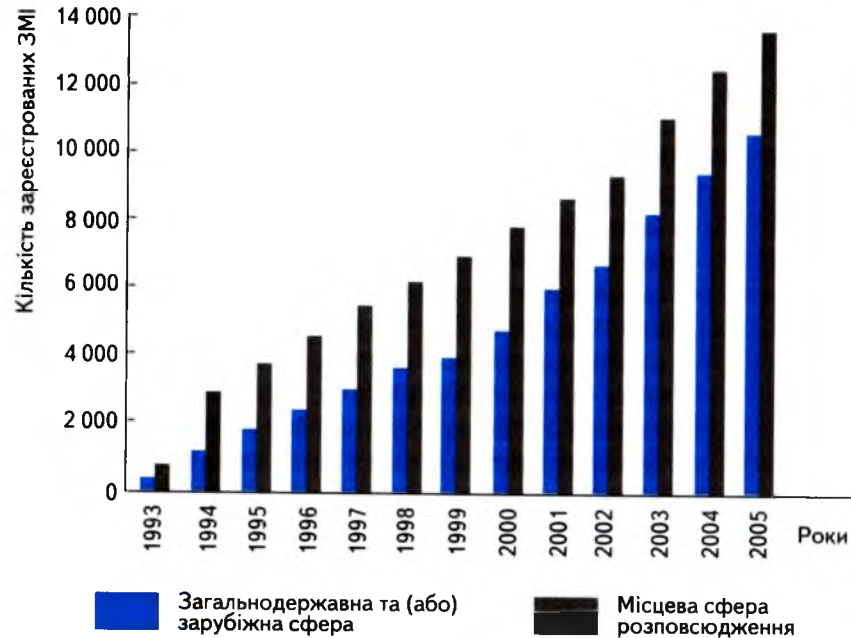

Рис. 4.1

Статистика реєстрації друкованих ЗМІ в Україні у 1993—2005 рр.

На сьогоднішній день понад 3000 суб'єктів підприємницької діяльності виступають засновниками друкованих ЗМІ із загальнодержавною сферою розповсюдження, 2854 — з місцевою. Громадяни України та інших держав без будь-яких обмежень використовують права на заснування друкованих засобів масової інформації, закріплені Конституцією України, Законом України “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні”.

Так, 912 громадян України та інших країн заснували періодичні видання із загальнодержавною та зарубіжною сферою розповсюдження, 1577 — із місцевою.

Щодо тематичної спрямованості друкованих ЗМІ в Україні, то з 1997 р. помітне бурхливе зростання кількості інформаційних, рекламних, розважальних видань, що змусило поступитися лідерів — загальнополітичні друковані ЗМІ. Як негативну тенденцію

слід розцінювати мізерну кількість видань історичної тематики (10 із 6700 зареєстрованих на загальнодержавну сферу розповсюдження), освітянських, з питань мистецтва (12 культурно-освітніх, 70 — з питань мистецтва із 9,3 тис. зареєстрованих на місцеву сферу розповсюдження).

В Україні всього зареєстровано та перереєстровано 21 810 періодичних видань, з них 12 386 — місцевої сфери розповсюдження (рис. 4.2).

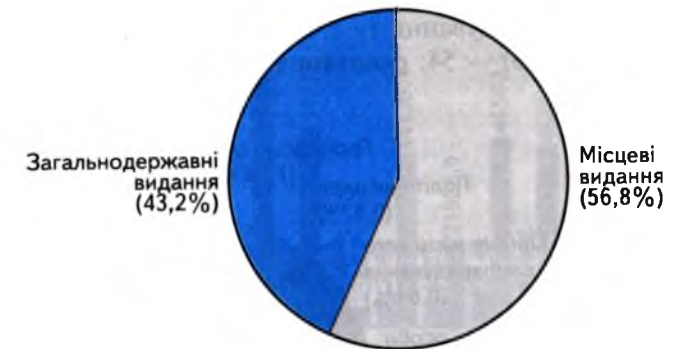

Рис. 4.2

Зареєстровані та перереєстровані видання на початок 2006 р.

З 10 500 друкованих ЗМІ, зареєстрованих на загальнодержавну сферу розповсюдження: 2474 газети, 3050 журналів, 3928 бюлетенів, 269 альманахів, 577 збірників, 151 календар, 51 дайджест (рис. 4.3).

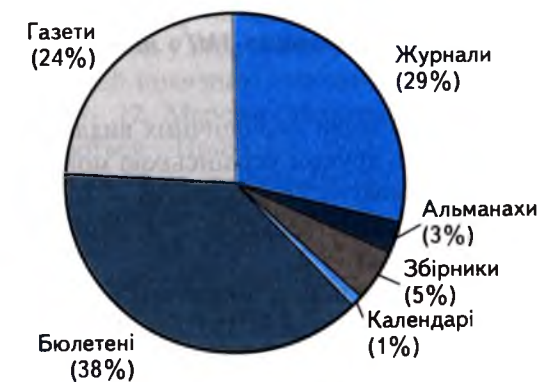

Рис. 4.3

Структура друкованих ЗМІ, зареєстрованих на загальнодержавну сферу в 2006 р.

Структуру розподілу засновників друкованих ЗМІ з місцевою сферою розповсюдження показано на діаграмі (рис. 4.4). Перше місце серед засновників періодичних видань із загальнодержавною сферою розповсюдження посідають суб'єкти підприємницької діяльності. Так, 4454 юридичні особи виступають засновниками друкованих ЗМІ. Фізичних осіб серед засновників — 1561; громадських організацій — 664; наукових установ — 531; органів виконавчої влади — 251; благодійних організацій — 151; трудових колективів — 131; політичних партій — 81; органів місцевого самоврядування (у т.ч. спільно з місцевою державною адміністрацією) — 54; релігійних організацій — 93; творчих спілок — 51.

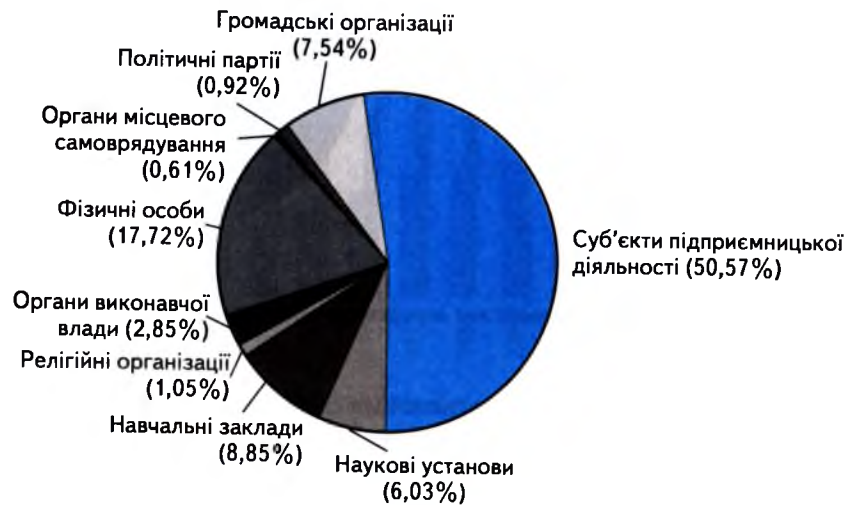

Рис. 4.4
Засновники друкованих ЗМІ з місцевою формою розповсюдження у 2006 р.

Щодо мови періодичних видань слід зазначити, що 1995 р. їх виходило друком українською мовою — 4202, російською — 2665, англійською — 27, угорською — 10, румунською — 6, польською — 5, кримськотатарською — 4, німецькою — 3, в'єтнамською — 3, китайською — 2.

Серед видань зі змішаним текстом разом з іншими мовами українською виходило 3303, російською — 3425, англійською — 52, кримськотатарською — 11, болгарською — 4, румунською — 4, польською — 3.

На діаграмі (рис. 4.5) показано динаміку випуску книг і брошур за назвами й тиражами. У 1999 р. в Україні видано 6282 найменування книг загальним тиражем близько 22 млн примірників.

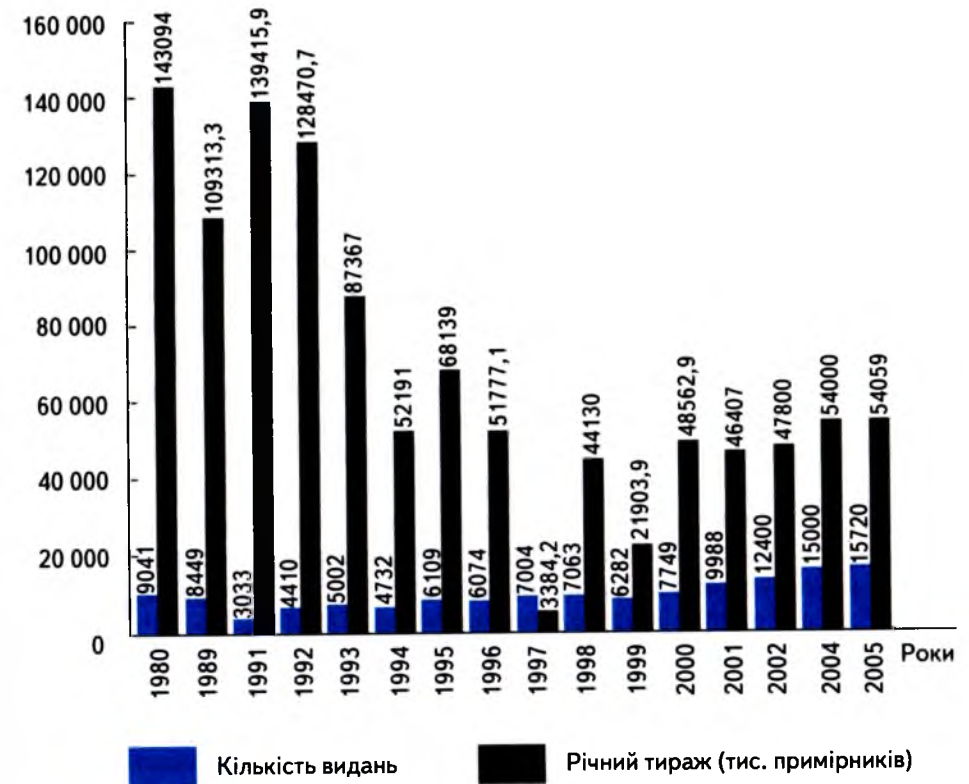

Рис. 4.5
Динаміка випуску книг і брошур

З 1985 р. до 1999 р. кількість найменувань виданих книг упала більш ніж на 2000 одиниць, а їхній тираж — усемеро. Кількість виданих книг у розрахунку на одного мешканця України зменшилася за вказаний період у вісім разів (з 3,2 до 0,4 книги). Для порівняння: в Росії цей показник становить 3,2 книги, в Польщі — 9,5, у Німеччині — 12. Мережа бібліотек та бібліотечні фонди в Україні скорочуються. Протягом 1985—1999 рр. бібліотечний фонд зменшився на 72,2 млн примірників, або на 17%; кількість бібліотек — більш ніж на 5000 одиниць, або на 20%, зокрема в сільській місцевості — на 324 533.

На сьогодні більш ніж половина українських друкованих ЗМІ підконтрольна недержавним компаніям і фізичним особам. Як свідчать дослідження, це в основному місцеві бізнес-групи і групи впливу. Невеликий вплив мають західні засновники. Порівняно з телебаченням у друкованих ЗМІ вплив Росії на інформаційний простір України обмежений, що пояснюється незадовільними умовами для медіа-бізнесу в Україні. І тому періодичні

видання, раніше засновані або придбані російським капіталом, згодом здебільшого були перепродані місцевим українським компаніям. Російські медіа-компанії надають перевагу постачанню на ринок України друкованих видань свого виробництва.

На відміну від телебачення, у друкованих ЗМІ спостерігається досить жорстка конкуренція. Значну кількість ЗМІ має місцева влада. До партійних ЗМІ належать газети “Вечерние вести”, “Правда України” (партія “Батьківщина”); “Товариш”, “Сільські вісті” (КПУ і СПУ). КПУ та СПУ мають найбільшу мережу регіональних друкованих видань. Підконтрольні великим приватним українським бізнес-групам (“олігархам”) — “Комсомольская правда в Украине”, “Московский комсомолец в Украине”, “Аргументы и факты в Украине”, “Теленеделя”, “Столичные новости”, “Київський телеграф”, “Сегодня”, “Киевские ведомости”, “День”. Ці газети є комунікаційними каналами для партій СДПУ (о), “Трудова Україна”. Іноземне інвестування, зокрема російське, має газета “Дзеркало тижня”, що можна розцінювати як спробу демонстрації об’єктивної позиції, але в коментарях газети відчувається проросійська орієнтація [47; 63; 71; 104; 136].

Ринок телебачення

Протягом 2000 — 2005 рр. на ринку телебачення в Україні відбулися суттєві зміни. Так, структура ринку телебачення у 2002 р. показана на діаграмі (рис. 4.6).

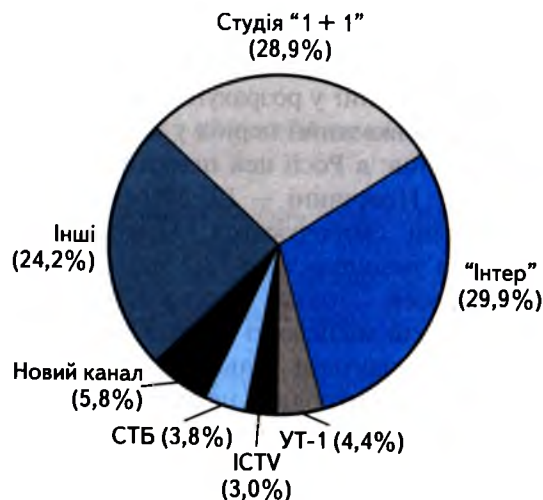

Рис. 4.6

Структура ринку телебачення у 2002 р.

У 2004 р. телевізійний П’ятий канал вийшов на третє місце за чисельністю аудиторії в Україні, поступаючися лише телеканалам “Інтер” та “1+1”. Такі дані оприлюднила компанія GfK-USM, що проводить в Україні дослідження телеаудиторії. За її даними, частка глядачів П’ятого каналу на кінець листопада 2004 р. становила 10,98%, телеканалу “1+1” — 16,08%, “Інтера” — 22,63%. У жовтні того ж року глядацька аудиторія П’ятого каналу становила 1,26%, що забезпечувало йому лише 13 місце, тоді як частка “Інтера” становила 24,21%, а каналу “1+1” — 20,78%.

Таке зростання популярності П’ятого каналу забезпечили глядачі Києва й Західної України, де за чисельністю аудиторії він вийшов на перше місце (відповідно 27,82% і 26,99%). У центральному й північному регіонах його показники треті (10,16% і 11,74%), а в південних і східних областях канал займає відповідно сьоме й дев’яте місця (5,27% і 2,14%).

У лідерів ринку найменша аудиторія в столиці (“Інтер” — 13,76%, “1+1” — 11,65%), найбільша — на сході (“Інтер” — 27,76%, “1+1” — 17,78%). П’ятірку лідерів на кінець листопада 2004 р. замикали Новий канал та ІСТV, аудиторія яких становила відповідно 7,03% і 6,37%. Регіональні відмінності в них невеликі: в Новому каналу — від 5,89% у західних регіонах до 8,02% у центральних; у ІСТV — від 5,07% на заході до 7,79% на півночі.

До другої п’ятірки глядацької популярності, за даними GfK-USM, увійшли: УТ-1 — 6,28%, ТРК “Україна” — 4,66%, СТБ — 3,34%, “Ера” — 2,37% та ГРТ “Міжнародне” — 1,55%.

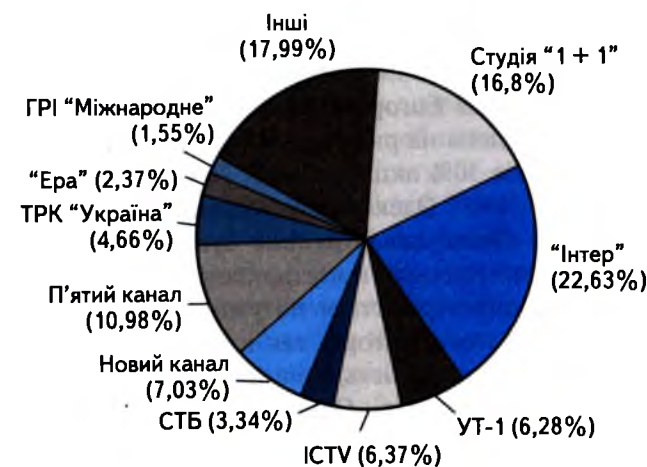

Рис. 4.7

Структура глядацької аудиторії України на кінець 2005 р.

Отже, розподіл телевізійної аудиторії на кінець 2005 р. виглядає таким чином (рис. 4.7).

Центральні та найвпливовіші місцеві канали на сьогодні контролюються бізнес-групами. Серед 744 телерадіокомпаній 27 є державними, 260 — комунальними, 370 — приватними (колективними), 87 — приватними, що належать фізичним особам.

На більшій частині території України транслюють програми основні російські телевізійні канали: ОРТ, РТР, НТВ. Як зазначають усі аналітики, попри велику популярність серед українського населення, їхній інформаційний вплив на суспільство незначний.

Відомо, що російські канали брали участь у створенні ряду українських каналів, зокрема “Інтера”, Нового, СТБ. Так, один із популярних українських телеканалів — “Інтер” — має ексклюзивне право на ретрансляцію передач ОРТ. Керівництво ОРТ входить до складу його засновників, але не має можливості оптиміально впливати на редакційну політику.

УТ-1 — перший державний канал, який інформаційно підтримує владу, але, охоплюючи 98% населення, не має значного впливу на громадську думку. При цьому його популярність у центрі і на заході України вдвічі вища, ніж на сході й півдні. На каналі веде мовлення телеканал “Ера”, контрольований бізнес-групою Деркачів.

Телеканал “**Інтер**” охоплює 85% аудиторії, спеціалізується на розважальних програмах, а також ретрансляціях з ОРТ. Характерно, що популярність каналу стабільна в усіх регіонах України. Відзначається великий зв’язок каналу з лідерами партії СДПУ(о).

“1+1” — це найбільший приватний телеканал України, що покриває 95% її території. Акціонером каналу є компанія СМЕ (Central European Media Enterprises Ltd). У цій ролі СМЕ представлена на ринках ЗМІ Словаччини, Словенії, Румунії. СМЕ володіє 30% акцій каналу, 70% належать генеральному продюсеру ві “1+1” Олександрові Роднянському.

Новий канал раніше був київським міським каналом, що не мав особливої популярності, але після припливу інвестицій із Росії спостерігається потужна динаміка зростання як охоплюваної каналом території, так і популярності серед населення. Найбільшу популярність Новий канал має на півдні України, трохи меншу — в центрі. Однак слід зазначити, що канал набирає рейтинг тільки за рахунок кінофільмів, оскільки його власні передачі ще слабкі. Новий канал контролюється групою “Інтерпайп”.

Канал **ICTV** також вважається таким, що належить бізнес-групі “Інтерпайп”. Найбільшу популярність (12%) він завоював у

центрі, тоді як на сході й півдні вона втричі менша і становить лише 4%.

СТБ — канал бізнес-групи “Інтерпайп” за участю російського капіталу, що виражає інтереси нафтової компанії “Лукойл” в українському інформаційному полі.

Всі експерти схиляються до думки, що належність капіталу, який контролює телепростір, не спричиняє різких розходжень у політичній орієнтації телеканалів, оскільки практично всі олігархічні групи тісно пов’язані з владними структурами різного рівня, і сама успішність бізнесу прямо залежить від лобювання їхніх інтересів в органах влади. Канал “1+1” намагається демонструвати об’єктивну і прозахідну позицію. Інші канали не є провідниками якоїсь певної політики, що різнилася би з бізнесовою.

Ринок Інтернет

Український сегмент мережі Інтернет почав розвиватися з кінця 1990 р., а домен.ua був зареєстрований у грудні 1992 р. За даними Державного комітету зв’язку та інформатизації, в Україні станом на 2004 р. налічувалося близько 260 тис. постійних і 140 тис. нерегулярних користувачів Інтернет. За іншими оцінками, ринок Інтернет в Україні за 2004 р. становив 48,7 млн доларів. Сьогодні в Україні працюють 280 інтернет-провайдерів, які забезпечують доступ в Інтернет. Їхній прибуток за 2005 р. — приблизно 28 млн доларів, що на 76% більше, ніж у попередньому році.

За 2004 р. вартість підключення українських громадян до Інтернет знизилася приблизно на 72%. На сьогодні користувачами Інтернет в Україні є 450—500 тис. чоловік (приблизно 1% населення). Для порівняння: в Норвегії цей показник становить 38%; у США — 30%; Японії — 15,8%; Португалії — 5,7%; Росії — 1,4%; Китаї — 0,8%. За оцінками спеціалістів, український сегмент мережі Інтернет у 6—10 разів менший від російського і дуже відстає від польського, словацького, чеського. При цьому спостерігається стійке зростання користувальницької бази Інтернет (за даними Держкомзв’язку — приблизно 40% на рік).

До початку 1999 р. в нашій країні було менше 100 тис. користувачів Інтернет.

Розвиток інтернет-видань в Україні стимулювався наявністю цензури та “роботи на замовлення”, що прямо чи опосередковано присутні в інших мас-медіа. За даними опитування “Телекритики”, про наявність цензури повідомляють 76% опитаних,

сюди ж можна додати і тих, хто відмовився відповідати на запитання (1%).

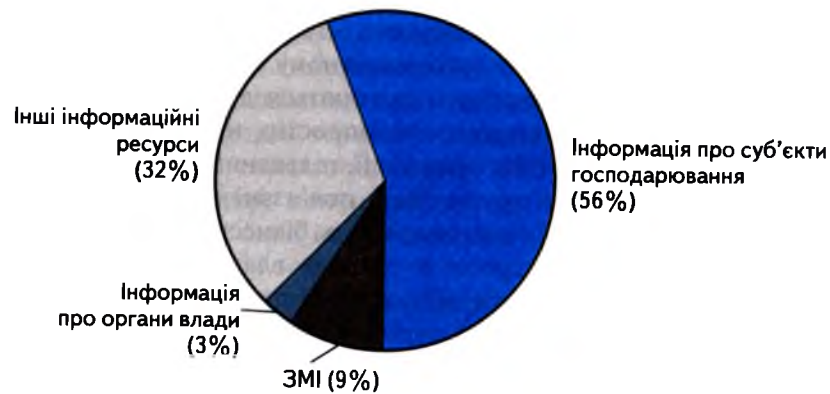

Рис. 4.8

Структура інформаційного наповнення українських ресурсів Інтернет у 2005 р.

Двомірний розподіл щодо державних та недержавних ЗМІ свідчить про переважання політичної цензури в державних ЗМІ (96% проти 67% у недержавних). Інший двомірний розподіл показує, що найбільше цензури на радіо й телебаченні (загалом 91%), потім у газетах і журналах (63%) і потім в інтернет-виданнях та інформагенціях (60%). Ще за одним двомірним розподілом саме регіональні ЗМІ найбільше потерпають від цензури (81%, а центральні — 72%).

Сьогодні в інтернет-виданнях уже працюють професійні журналісти, але поки не відомі видання, які виплачують гонорари

Рис. 4.9

Розподіл інформаційних ресурсів Інтернет по регіонах у 2005 р.

зовнішнім кореспондентам, порівнянні з гонорарами друкованих видань або телеканалів. У цілому ж інтернет-видання можна розглядати лише як джерела додаткової, неосновної інформації. Тобто популярність інтернет-видань як безцензурної зони мас-медіа сьогодні є чинником скоріше політичним, ніж комерційним. Ці видання — не маркет-мейкери на медіа-ринку.

В перспективі інтернет-ресурси не будуть конкурувати зі ЗМІ, а сформують своє середовище комунікації. Згодом інтернет-видання займуть свою скромну нішу як інформаційні видання. Але при цьому вони будуть використовуватися як засоби інтерактивної комунікації й інтерактивного телебачення, як мультимедійне середовище, пошукові, архівні й довідкові ресурси. Таким чином, інтернет-видання, не конкуруючи прямо з мас-медіа, формують принципово іншу якість медійного середовища.

Ринок мобільного зв'язку

Мобільний зв'язок дає можливість здійснювати процес комунікації з іншими людьми максимально комфортно, швидко, у той час й у тому місці, де це робити зручно.

Популярність даного виду зв'язку постійно зростає, про що свідчать статистичні дані. Наприкінці 2000 р. кількість користувачів мобільного зв'язку перевищила 855 тис. (для порівняння: в 1999 р. їх було тільки 320 тис., а в 1998 р. — менше 140 тис.). На середину жовтня 2001 р. кількість абонентів становила близько 1,7 млн, а в середині листопада — близько 2 млн. Кількість користувачів мобільного зв'язку в Україні до кінця липня 2002 р. була 3,06 млн, а до початку 2003 р. перевищила 3,8 млн абонентів.

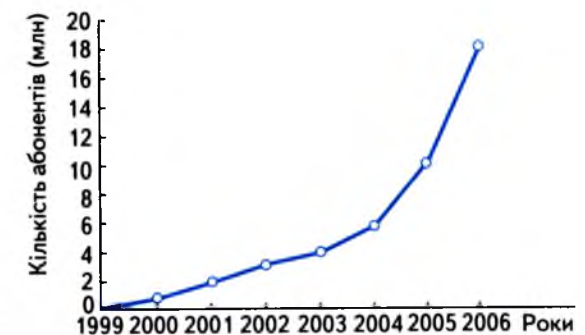

Рис. 4.10

Динаміка ринку мобільного зв'язку в Україні

20 березня 2004 р. в газеті “Голос України” опублікований Закон України «Про внесення зміни в статтю 12 Закону України “Про зв’язок”» (№ 230-IV і № 556-IV). Згідно з ним підприємствам та об’єднанням усіх форм власності забороняється встановлювати плату за вхідні телефонні сигнали для всіх видів телефонного зв’язку. Закон набув чинності через шість місяців від дня його опублікування. Це сприяло тому, що до кінця листопада 2004 р. кількість користувачів мобільного зв’язку перевищила 5,6 млн, а сьогодні абонентів мобільних операторів в Україні близько 20 млн.

Галузь стільникового мобільного зв’язку за 2000 р. одержала 1231 млн гривень від надання населенню й організаціям послуг зв’язку, що становило 17,4% від усього доходу галузі зв’язку (7077 млн гривень). Пропонуємо розглянути динаміку зростання користувачів мобільного зв’язку в Україні:

- ✓ у 2001 р. прибуток галузі становив уже 2022 млн гривень — 22,5% від загального доходу галузі зв’язку 8977 млн гривень;
- ✓ у 2002 р. прибуток сягає 2 705,3 млн гривень, тобто 24,8 % від загального доходу галузі зв’язку 10 689 млн гривень;
- ✓ у 2003 р. прибуток галузі — 3 862,9 млн гривень (22,9%), а загальний прибуток галузі сягнув 13 225, 6 млн гривень;
- ✓ у 2004 р. прибуток галузі — 9 458,2 млн гривень, 44,7% від загального доходу галузі зв’язку 21 126,3 млн гривень;
- ✓ у 2005 р. прибуток становив уже 14 489,4 млн гривень, 52,7% від загального доходу галузі зв’язку 27 447,4 млн гривень;
- ✓ січень—серпень 2006 р. демонструє зростання кількості користувачів і зростання прибутків галузі, а саме 12 396,3 млн гривень, 50,7% від загального доходу галузі зв’язку 24 447,4 млн гривень.

Слід зазначити, що в країнах з розвинутою ринковою економікою кількість мобільних телефонів, що припадає на тисячу осіб, значно перевищує кількість мобільних телефонів в Україні. У 1999 р. в США на тисячу чоловік припадало 248 мобільних телефонів, у Японії — 309, в Австралії — 344, у Фінляндії — 600. У цей час забезпеченість провідних європейських країн становила близько 600 мобільних телефонів на тисячу, в Україні на кінець 2005 р. цей показник дорівнював 456.

На сьогоднішній день ринок мобільного зв’язку в Україні можна схарактеризувати як олігополістичний. На ринку діють

п’ять компаній, причому дві з них — загальнонаціональні, а три — регіональні. Отже, це: UMC (“Український мобільний зв’язок”), Київстар GSM, Golden Telecom, DCC, “Українські радіосистеми” (торговельна марка Wellcom).

Лідерами серед операторів стільникового зв’язку є *UMC і Київстар GSM*. Перша компанія зареєстрована з 1992 р. (стандарт NMT-450i), друга — з 1997 р. (стандарт GSM-900). Відсоток покриття мережею GSM-900 — більше 90%. Обидва оператори мають ліцензії на роботу в стандарті GSM-1800 й активно розвивають його в районах зі збільшеним трафіком.

Між цими компаніями йде постійне змагання за кількість залучених абонентів. У серпні 2001 р. з розривом у декілька днів обидва оператори заявили про те, що досягли кількості абонентів по 700 тис. У середині вересня Київстар констатував: кількість його абонентів перевищила 815 тис. А за деякими даними, на початок жовтня Київстар усе-таки обійшла UMC за кількістю абонентів — 850 тис. проти 845 тис. користувачів. У листопаді рахунок став 950:900 на користь Київстар. В 2002 р. кількість абонентів Київстар GSM наприкінці липня становила 1,5 млн, а UMC — 1,4 млн, під кінець року кількість абонентів Київстар — 1,8 млн, UMC — 1,5 млн. Кількість абонентів на початок 2005 р. в UMC і Київстар GSM — 3037 і 3041 тис. відповідно (рис. 4.11).

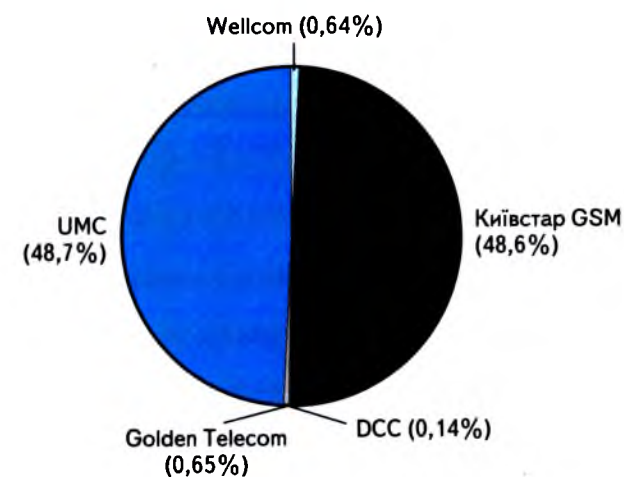

Рис. 4.11

Частка компаній на ринку мобільного зв’язку України у 2005 р.

Доходи UMC за перше півріччя 2001 р. більш ніж утричі перевищили доходи Київстар GSM (при приблизно однаковій кількості абонентів) — 592,8 млн гривень і 195,3 млн гривень відповідно. А в 2000 р. прибуток UMC становив 18 млн доларів США,

у той час як Київстар GSM зазнала збитків у розмірі 25,3 млн доларів. Дохід компанії UMC за третій квартал 2003 р. — 306 млн доларів, прибуток за цей же період — 61 млн доларів. Дохід компанії Київстар GSM за третій квартал 2003 р. — 258 млн доларів, прибуток — 65 млн доларів.

Компанія *DCC* є оператором стільникового зв'язку з використанням бездротового доступу на базі стандарту D-AMPS (800 МГц). DCC надає послуги стільникового зв'язку понад 85 тис. абонентів у восьми обласних центрах (Київ, Донецьк, Дніпропетровськ, Харків, Одеса, Луганськ, Запоріжжя, Сімферополь) та в інших (понад 35) містах України.

Компанія *Wellcom*, що працювала з 1998 р. тільки в Києві, 11 листопада 2003 р. завершила реєстрацію філій у Дніпропетров-

ську, Одесі й Харкові. В 1999 р. Wellcom оплатила роботи з вивільнення GSM-частот у діапазоні 900 МГц і в 2000—2001 рр. отримала дві ліцензії на роботу в усіх 27 регіонах України до 2015 р. Кількість абонентів компанії на кінець 2003 р. становила понад 40 тис.

Компанія *Golden Telecom* з початку виходу на ринок в 1995 р. працює тільки в стандарті GSM-1800 і поки тільки у двох містах. Оператор обслуговує понад 41 тис. абонентів.

З осені 2003 р. всі компанії мобільного зв'язку почали використовувати цінову конкуренцію з метою освоєння ринкових сегментів. У результаті тільки за три місяці 2004 р. кількість абонентів збільшилася на 1 млн і досягла 7 млн. Причому цінова політика UMC виглядає більш привабливо, що зумовило збільшення абонентів до 3,8 млн (на 26,7%) у порівнянні зі збільшенням абонентів Київстар до 3,2 млн (на 6,8%). Таким чином, можна з упевненістю констатувати, що на ринку мобільного зв'язку присутні два лідери — UMC і Київстар, які ведуть активне суперництво за перше місце щодо кількості абонентів.

Мобільний ринок в Україні розвивається досить інтенсивно, але не настільки, наскільки хотілося б мобільним операторам і самим користувачам. Причини постійного гальмування цього процесу такі:

- *Відносна дорожнеча* для користувачів, спричинена високою монополізацією ринку. Слід зазначити, що мобільний зв'язок в Україні далеко не дешевий. Зниження цін на мобільний зв'язок іде дуже повільно, хоча обидва провідні оператори досягли достатнього рівня розвитку мережі, аби припинити великі капіталовкладення в неї. Отже, тарифи можна знизити, проте, враховуючи, що ні UMC, ні Київстар не зацікавлені в зміні конкурентного середовища (мається на увазі вихід на ринок третього оператора національного рівня), істотних змін у тарифній політиці не відбудеться.

- *Низька місткість мереж.* Найбільше місткість мережі залежить від ширини діапазону, що дозволено використовувати оператору. В Європі, і навіть у Росії, оператори володіють ширшими діапазонами частот, ніж в Україні. Широкі діапазони частот полегшують частотне планування мереж, дають змогу встановити більшу кількість базових станцій.

- *Недосконала законодавча база.* Хоча з прийняттям Закону про телекомунікації основні законодавчі перепони зняті, потрібна корекція всього правового поля України.

Окрему позицію на ринку мобільного зв'язку займають оператори, що надають послуги стандарту CDMA. В Україні, як і в Ро-

Таблиця 4.1

Основні оператори на ринку мобільного зв'язку України

Оператор	Стандарт	Засновники	Рік створення
UMC	GSM-900 NMT-450i	“Укртелеком” (Україна), “Мобільні Телесистеми” (Росія), Telekom (Німеччина)	1992
Київстар GSM	GSM-900	“Омега” (Україна), Telenor (Норвегія), “Сторм” (Україна), інвестиційний фонд Sputnik (США)	1995
Wellcom	GSM-900	Фонд держмайна України, Фонд ділового співробітництва “Україна”	1995
Golden Telecom	GSM-1800	“Бриг Телеком”, “Агат Телеком” (Україна), Global TeleSystems Group Inc	1996
DCC	AMPS D-AMPS	Не розголошується	1995

сії, технологіям CDMA відведена роль реалізатора фіксованого абонентського радіодоступу. Доступ за технологією CDMA в Україні поки що мобільним не став і, зважаючи на перепони на законодавчому рівні (уряд рекомендує розвивати CDMA відповідно до національної таблиці використання радіочастот — тільки у фіксованому стандарті), навряд чи стане. Оператори, які надають зв'язок у стандарті GSM, не зацікавлені в розвитку CDMA, оскільки тарифи в операторів CDMA значно нижчі.

Попри те, що початкові витрати для бажаючих підключитися сягають тисячі доларів, тариф за хвилину розмови становить соті й тисячні частки цента. За статистикою зарубіжних операторів, термін окупності мережі CDMA — від півтора до трьох років. Деякі аналітики роблять висновок: якщо в найближчі два роки законодавчо не захистити GSM-операторів від нового менш витратного стандарту CDMA, то щонайменше чотири з п'яти компаній, які надають послуги стільникового зв'язку, стануть банкрутами.

Фінансова схема медіа-бізнесу

З'ясувати ситуацію на медіа-ринку в Україні допоможе аналіз анонімного опитування працівників ЗМІ, проведене інтернет-виданням “Телекритика” (www.telekritika.kiev.ua). У листопаді 2002 р. було розіслано 450 анкет у різні за типом, місцезнаходженням та формою власності ЗМІ й отримано 149 заповнених. Це достатньо хороший рівень повернення заповнених анкет при поштових опитуваннях. Серед тих, хто не відповів, було більше представників комерційних, ніж державних ЗМІ.

Аналіз результатів опитування показав, що мас-медіа в Україні є особливим бізнесом, рідко й мало пов'язаним із отриманням прибутку.

Першим кроком створення мас-медійного бізнесу для паперових та інтернет-видань є реєстрація, а для електронних мас-медіа (телебачення й радіо) — ліцензування. Якщо реєстрація з погляду державного контролю — простіший процес, ніж ліцензування, то це лише тому, що такі видання можна контролювати на рівні інфраструктури або їхніх власників. Ліцензування ж — це взагалі прямий і безпосередній інструмент контролю з боку держави за самим фактом створення й подальшого функціонування електронних мас-медіа, оскільки ліцензію можна не отримати або в будь-який час позбутися її.

Більшість українських мас-медіа все ще залежать від інфраструктури свого виробництва й розповсюдження (видавництва,

поштової доставки, каналів зв'язку, частоти, регіональних мереж поширення телесигналу, радіотрансляцій і т.д.). Ця інфраструктура є контрольованою державою як з погляду безпосереднього доступу мас-медіа до неї, так і на рівні цін на інфраструктурні послуги. За оцінками деяких фахівців, витрати на оплату інфраструктури становлять більшу частину витрат на виробництво мас-медійних продуктів.

Здобути інформацію про те, які саме компанії чи особи вкладають кошти в український медіа-бізнес, набагато важче, ніж отримати перелік ЗМІ з закордонними інвестиціями. Український закон сьогодні захищає таємницю їхніх імен, проте медіа-експерти вважають, що деякі українські телеканали можна назвати острівними, оскільки інвестиції надходять з островів, офшорних зон. В Україні про схеми з використанням офшорних зон говорять не перший рік. Дехто вважає, що з їхньою допомогою відбувається відмивання брудних коштів, інші кажуть, що лише так українському бізнесу вдається якимось вижити.

Розглядаючи питання, наскільки українські засоби масової інформації є українськими, експерти зазначають, що присутність західного капіталу в українських медіа номінальна. Цей фактор покликаний захищати ЗМІ від тиску з боку контролюючих органів.

Законом не передбачено інститут власника та опублікування структури інвестицій. Залучення капіталу з офшорів виходить не із соціальної доцільності чи економічної ефективності медіа-бізнесу, а з точки зору безпеки у відносинах з державою.

Таблиця 4.2

Розподіл українських ЗМІ за типом власності у 2005 р.
(за даними опитування “Телекритики”)

Тип власності	Кількість	%
Державна	49	32,9
Приватна (один власник)	27	18,1
Приватна (акціонерна форма власності)	51	34,2
Власність трудового колективу	3	2,0
Власність партії, громадської організації	10	6,7
Інше	9	6,0

Як заробляють мас-медіа в Україні? На ринку комерційної та політичної реклами, де політичне замовлення власника і його оточення є головним джерелом доходу для видання. Тобто мас-медіа заробляють не та тому, що інформують, а на тому, що рекламують. І якщо ви одержуєте з українських ЗМІ інформацію, це значить, що там є вигідна комусь реклама.

Переважає частина українських ЗМІ є малорентабельними чи взагалі збитковими, а тому вони розподілені між впливовими фінансово-політичними колами. Це зумовлено високими цінами на папір, які постійно зростають. Тонна офсетного паперу на початку 2001 р. коштувала 800—900 доларів, газетного — 650—700 доларів (у травні 2000 р. — 500—520 доларів). Такі ціни на папір роблять видання більшості друкованих ЗМІ нерентабельним. На відміну від Росії, в Україні податком на додану вартість обкладаються папір, друкування газет і журналів (поліграфічні послуги), є ввізне мито на поліграфічне обладнання та імпортований папір. Навіть добровільні пожертви і гранти обкладаються податком на прибуток у розмірі 30%.

За даними опитування “Телекритики”, серед доходів усіх ЗМІ реклама посіла перше місце, державний бюджет — друге, тираж — третє, а фінансування як інструмент політичного впливу — четверте (табл. 4.3). Отже, якщо ми змінимо законо-

Таблиця 4.3

Джерела доходів українських ЗМІ у 2005 р.

Джерела доходів	Кількість ЗМІ	%
За рахунок реклами	73	49,0
Від продажу тиражу	42	28,2
Утримується як інструмент політичного впливу	35	23,5
За рахунок спонсорської допомоги	28	18,8
З державного бюджету	46	30,9
З міського бюджету	14	9,4
З бюджету підприємства, фірми	19	12,8
Інше	13	8,7

давство у напрямі обмеження можливостей для фінансування ЗМІ як інструментів політичного впливу, то медіа від цього тільки виграють, бо статті їхніх доходів переважно формуються уже з інших джерел.

93% представників державних ЗМІ визначили державний бюджет як основний спосіб їхнього фінансування. 14% доходів державні ЗМІ уже отримують від реклами, ще 14% мають спонсорську допомогу. Роздержавлення разом з обмеженням політичного фінансування (22%) приведе до легалізації та розширення цих статей доходів. Але жоден із представників державних ЗМІ не назвав продаж тиражу як спосіб заробітку. Хоча це також значне джерело збільшення доходів ЗМІ ще до їхнього роздержавлення. Причому законодавство вже можна змінити так, щоб воно стимулювало державні ЗМІ через продаж тиражу, однак сьогодні це майже нереально. Оптимістичною є картина щодо недержавних ЗМІ, 66% представників яких назвали рекламу основним способом заробітку, а 42% — продаж тиражу.

Дані табл. 4.4 не просто окреслюють фінансову ситуацію окремих медіа, а характеризують неприйнятність нинішнього стану медіа-ринку. Тільки 29% респондентів упевнено відповіли, що їхні ЗМІ є прибутковими. І причиною є вже не загальна економічна ситуація в країні, як донедавна. Це наслідок недосконалого медіа-законодавства, яке не стимулює розвиток медіа-ринку, а лише забезпечує функціонування медіа у системі адміністративного впливу.

Таблиця 4.4

Прибутковість українських ЗМІ у 2005 р.

Прибутковість	Кількість ЗМІ	%
Прибуткові	43	28,9
Неприбуткові	71	47,7
Важко визначити	35	23,5

Власник мас-медійного видання в Україні дуже відрізняється від власника на Заході. Український власник не є мас-медійним бізнесменом — він не заробляє на мас-медійному ринку, а субсидує видання і постійно підтримує ситуацію збитковості, використовуючи видання для своєї реклами.

Чому власник мас-медіа в Україні не робить свої ЗМІ прибутковими?

Насамперед тому, що, як правило, бізнес власника мас-медіа перебуває зовсім в іншій сфері. Власник мало розуміється на мас-медійному бізнесі. Він зацікавлений в одному — у політичній рекламі свого оточення серед електорату й у комерційній рекламі близьких до нього комерційних структур. Аби така реклама могла охоплювати якомога більшу кількість електорату, видання повинне бути масовим, тобто дешевим.

Якщо для телебачення заробляти на ринку комерційної реклами є природним і фактично єдиним способом бізнесу, то для газет і журналів важлива частина доходу — продаж своїх видань. Власне, так цей бізнес робиться на Заході. Але в ситуації дешевизни паперових видань заробляти на їхньому продажі не можна. Порівняно дорогі видання не можуть конкурувати з дешевими, масовими й підтримуваними з інших, що перебувають поза медіа-ринком, джерел фінансування. Дешеві видання забезпечують не популярність, а масовий продаж, не будучи при цьому прибутковими на ринку мас-медіа. Виникає парадоксальна ситуація, коли видання, що добре продається, не є при цьому популярним. Люди з невеликим статком купують дешеві видання не тому, що вибирають кращі, а тому, що можуть їх купити.

Чому ж власник дешевих ЗМІ не найме професійних менеджерів, які зможуть створити прибутковий медіа-бізнес? Це відбувається тому, що власниками ЗМІ є потужні фінансово-промислові групи.

Основна небезпека фінансово-промислових груп для суспільства полягає в їхньому монопольному становищі в секторі якого-небудь ринку, що штучно й незаконно підтримується державними чиновниками. Небезпечні не групи, небезпечна система олігополії. Дохід, який могли б отримувати фінансово-промислові групи від своїх мас-медіа, коли б захотіли зробити їх прибутковими, мізерний у порівнянні з тим доходом, що вони отримують, посідаючи штучно монополізоване місце на іншому ринку, не пов'язаному з медіа. Ці групи захищають своє монопольне становище на цьому іншому ринку за допомогою своїх масово тиражованих ЗМІ, які через це повинні бути дешевими. З одного боку, видання не можуть заробляти на медіа-ринку на своїх читачах, а з іншого — політична реклама їхнього власника залишається для багатьох єдиним джерелом доходу.

Таким чином, сучасна схема медіа-бізнесу в Україні знижує якість інформації ЗМІ, насичуючи її однобічною політичною рек-

ламою. Сам медіа-бізнес не може стати прибутковим, оскільки цілком залежить від утримання олігарха й не є самостійним на медіа-ринку. Журналісти таких видань безправні й не зацікавлені в зростанні своєї професійної майстерності.

Чому професіоналізм українських журналістів не зростає?

Як може працювати професійний журналіст на такому медіа-ринку? Для професійного журналіста вибір невеликий:

- ✓ іти у видання з невисокою, але гарантованою зарплатою і бути слухняним виконавцем;
- ✓ час від часу шукати замовлення на стороні, отримуючи свої невеликі комісійні;
- ✓ іти в незалежні інтернет-видання;
- ✓ створити своє видання, канал, станцію (знайти свого олігарха й зайняти вільну медіа-нішу, яких уже майже не залишилося).

У багатьох виданнях гонорари просто не платять. Не кажучи вже про те, що публікація в провідних виданнях на деякі теми просто неможлива без попередньої оплати з боку автора. Дуже рідко (у деяких тематичних напрямках) журналіст може бути “вільним художником”, тобто заробляти в різних виданнях. Але навіть будучи суперпрофесіоналом, багато в такий спосіб не заробиш. Простий факт — зайдіть в Інтернет на будь-який ресурс пошуку роботи, задайте в пошуку вакансій професію “журналіст” і зарплату “вище 300 доларів”. Ви будете розчаровані результатом. Така ситуація породжується тією обставиною, що дешеві мас-медіа, які утримують олігархи, демпінгують на ринку, не дозволяючи дорогим та якісним виданням робити свій бізнес, підвищувати зарплату й гонорари своїм журналістам.

Це змушує журналістів знаходити суміжні професії — експертів, аналітиків та ін.

Колективістська етика й ідеологічне протистояння як провідні мотиви відійшли в минуле, а для індивідуальної конкуренції журналістів ринок поки що не формується.

Чому розвиток телебачення в Україні гальмується?

Ситуація на радіостанціях дуже схожа на ситуацію в розважальних паперових виданнях, оскільки бурхливо зростає кількість музичних FM-станцій. А от ситуація на телебаченні не набагато відрізняється від ситуації в інших мас-медіа.

Чи є хоч один телеканал в Україні справді прибутковим? Декларований найбільшими телеканалами прибуток від реклами (а реальний набагато менший) не дає змоги говорити про серйозний бізнес у вітчизняному телебаченні. Навіть монополісти телеринку — ТРК “Студія 1+1” й “Інтер” — не можуть похвалитися суттєвими продуктами, які вони профінансували з прибутку. Суворою реальністю є та обставина, що телеканали не можуть дотепер налагодити конвеєр українських серіалів, як це вже відбулось у Росії.

У нові телепродукти ні телеканали, ні їхні власники не зацікавлені вкладати гроші, бо телебачення не заробляє навіть для покриття витрат, не кажучи вже про прибуток, вкладений у розвиток. Ідеться про те, що ця так звана прибутковість найбільших телеканалів утворюється з економії на інфраструктурі, яка надається телеканалам державою, в частину якої телеканали грошей не вкладають.

Яке становище тележурналістів на телеканалах? Гарний тележурналіст швидко виявляє свій професіоналізм, стає відомим, відповідно зростає його ціна на ринку. Але телеканал (з боку власника) не може йому платити більше, бо телеканал не заробляє на ринку, не є прибутковим настільки, щоб вкладати кошти в подальший розвиток тележурналіста. Тобто зростання ціни тележурналіста на ринку не пов'язане зі зростанням прибутку цього телеканалу. Таким чином, професіоналізм тележурналіста зростає, а прибуток, що заробляє телеканал на цьому тележурналісті, — ні. Для телеканалу вигідно взяти нового тележурналіста й усе почати з початку.

В цьому випадку в зрілого у професійному відношенні тележурналіста починається особиста криза — він може або піти на ринок робити щось своє в іншій сфері, або продовжувати одержувати місячне утримання. Дуже часто журналісти обирають перше — ідуть у політику, у сферу керування мас-медіа і т.д. Але при цьому жоден із тележурналістів не може дорости до оплати, порівнянної з оплатою менеджера або власника телеканалу.

Фінансово-промислові групи в інформаційному бізнесі України

Міжнародна конкуренція в інформаційному секторі світової економіки та концентрація у сфері медіа-бізнесу транснаціональних корпорацій зумовила інтерес фінансово-промислових груп (ФПГ) України до медіа-ресурсу як інструменту впливу на полі-

тичну владу, лобіювання інтересів ФПГ у владних структурах та власне як до прибуткового бізнесу.

В аналітичних дослідженнях провідних експертів, зокрема в праці Л. Верховодової “Проблеми розвитку фінансово-промислових груп України”, яка увійшла до видання “Україна: формування основи для стабільного зростання. Меморандум про економічний розвиток” (Т. 2. Світовий банк. К., 2004. С. 320—403), наголошується, що термін “фінансово-промислова група” дослідники використовують у двох значеннях: у широкому розумінні — для визначення будь-якої форми постійного співробітництва і взаємопроникнення промислового й фінансового капіталу; й у вузькому — як офіційно зареєстрована ФПГ, що відповідає певним критеріям, зафіксованим у законодавстві країни.

Оскільки в Україні досі не зареєстровано жодної офіційної ФПГ, вони розглядаються переважно в загальному розумінні, тобто як впливові бізнес-групи, що мають такі ознаки: між агентами існують постійні відносини, але жорсткіші, ніж звичайні відносини на ринку; хоча б частина агентів є комерційними структурами, діяльність яких спрямована на отримання прибутку; існує стратегічний і фінансовий центр, який контролює діяльність групи, спрямовує її розвиток та забезпечує інвестиціями.

Українські ЗМІ й аналітики, які відстежують розвиток ФПГ в Україні, зосереджують свою увагу виключно на приватних бізнес-групах, що утворилися на приватному, переважно тіньовому, капіталі. Такий підхід залишає за межами аналізу значну частину бізнес-груп, що функціонують у державному секторі або секторах, контрольованих державою. В Україні ж такі об'єднання підприємств були офіційно зареєстровані в інших організаційно-правових формах (холдинги, національні та державні акціонерні компанії холдингового типу). Вони відіграють важливу роль в економіці країни і значно впливають на політичну орієнтацію урядів.

Останнім часом великі бізнес-групи почали виявляти активність у придбанні медіа-ресурсів. Їхня заінтересованість у контролі над ЗМІ зумовлена прагненням забезпечити собі гарантії у відносинах із владою. Інтерес до медіа з боку політико-економічних груп, на думку експертів Українського незалежного центру політичних досліджень, визначається не тільки тим, що ЗМІ є різновидом бізнесу, а й пошуком дієвих механізмів і важелів політичного впливу.

Саме тому влада в Україні досить легко використовувала ЗМІ, підконтрольні бізнес-групам, у своїх політичних цілях. Як пока-

Таблиця 4.5

Розподіл ЗМІ між фінансово-промисловими групами

Групи і партії	Телеканали	Друковані ЗМІ
Донецька група Корпорація "Індустріальний союз Донбасу", ЗАТ "Систем Капітал Менеджмент"	ТРК "Україна", НТН, Донецьк 33	"Сьогодні" та десятки регіональних ЗМІ
Дніпропетровська група "Інтерпайп"	ICTV, СТБ (спільно з ФПГ "Лукойл"), Новий канал (спільно з ФПГ "Альфа-груп"), Дніпропетровський канал "11"	"Факти и коментарии", ЗМІ Дніпропетровська
Група Деркачів	ТРК "Ера"	Видавнича група "Телеграф", "Комсо- мольская правда в Украине", "АиФ в Украине", "МК в Украине", "День", "Теленеделя", "Деловая неделя", "Столичные новости", інтернет-сайт "Версії"
ФК "Динамо"	"Інтер", ТЕТ, ряд інформаційних програм на "1+1" та УТ-1	"Натали", "День", інтернет-видання "ForUm", "Закон и бизнес", "Киевские ведомости", "Наша газета", "Власть и политика", видавниц- тво "Бліц-інформ", десятки регіональних ЗМІ
П. Порошенко	П'ятий канал, ТК "Іштар" — Вінниця	ІА "Експрес-інформ"
Ю. Тимошенко		"Вечерние новости", "Правда України", інтернет-ресурс "Обозреватель"

зала виборча кампанія 2006 р., вплив власників на ЗМІ надто сильний, що забезпечує їм можливість здійснювати практично повний контроль над змістом інформації. ЗМІ віддають перевагу позиції влади і власників, оскільки ці джерела фінансування все ще залишаються для них основними. Споживачі ЗМІ поки що не мають значного впливу на зміст матеріалів, оскільки інформаційна сфера, передусім теле- і радіомовлення, ще не перетворилася на прибутковий вид бізнесу. За даними бюлетеня Європейського інституту ЗМІ, переважна більшість українських медіа до 2005 р. була збитковою.

Як зазначають аналітики, масова "олігархізація" (встановлення контролю з боку великих бізнес-груп) українського медійного простору почалася десь наприкінці 1990-х років. Першим олігархом, який започаткував боротьбу за контроль над ЗМІ, називають экс-прем'єр-міністра Павла Лазаренка.

Однак аж до виборів 1998 р. ЗМІ в основному контролювалися владою. В передвиборний період вони продемонстрували силу свого впливу на суспільство. Саме після цього ЗМІ стають об'єктами пильної уваги великих приватних бізнес-груп, що усвідомили їхнє значення у відносинах із владою. Й уже у 2000 р. спостерігається масовий контроль ЗМІ з боку великих бізнес-груп. Цей момент був згаданий в інформаційній доповіді Спілки журналістів України (2000 р.), де наголошувалося, що майже всі електронні ЗМІ, а також велика кількість газет і майже всі масові журнали перебувають під контролем тих чи інших фінансових груп.

Аналізуючи стан у медіа-сфері, Український незалежний центр політичних досліджень зробив висновок, що преса в Україні так і не стала самодостатньою "четвертою владою" з властивими їй функціями; натомість вона здебільшого відіграє роль специфічного ретранслятора і працює на користь не суспільства, а тих чи інших груп, що мають економічний і політичний вплив на медіа.

Аналіз інформації засвідчив, що між бізнес-групами розподілені переважно центральні ЗМІ (див. табл. 4.5). Більшість регіональних усе ще перебуває під контролем місцевої влади

Найбільший медіа-ресурс (Центральне телебачення і найпопулярніші в масштабі країни друковані ЗМІ) зосереджений у руках бізнес-груп, які раніше ідентифікувалися як дніпропетровська і київська регіональні. Донецька ФПГ поки що контролює в основному ЗМІ регіонального значення. З посиленням адміністративного ресурсу на центральному рівні бізнес-групи Донецької області неминуче постануть перед необхідністю посилення свого впливу і в інформаційному просторі. Але поки

Закінчення таблиці 4.5

Групи і партії	Телеканали	Друковані ЗМІ
СПУ		“Товариш”, регіональні видання
КПУ		“Комуніст”, регіональні видання
Міжнародні ФПГ “Central European Media Enterprises Ltd.” (США), О. Роднянський (Росія)	ТРК «Студія “1+1”» — 70 % (30 % — США)	
“Альфа-груп”	Новий канал (спільно з корпорацією “Інтерпайп”)	
“Лукойл”	СТБ (спільно з корпорацією “Інтерпайп”)	

що жодних дій у цьому напрямі з їхнього боку не спостерігається. Аналітики прогнозують активізацію відповідних дій з боку російських бізнес-груп. Цей прогноз базується на аналізі об’єктивних факторів і публічних висловлювань представників російського бізнесу. Стратегічно російський бізнес зацікавлений у встановленні стабільних і тісніших зв’язків між Україною і Росією, і для цього він має намір використовувати могутній медіа-ресурс.

На відміну від Росії в Україні не існує великих медіа-компаній, а тим більше медіа-імперій на зразок російських медіа-холдингів Гусинського і Березовського. Найзначнішою медіа-компанією, пов’язаною з бізнес-групою, що ідентифікується з братами Деркачами, є видавничий центр “Українська прес-група”, створений у 1996 р. До його складу входять: “Комсомольская правда в Украине”, “Московский комсомолец в Украине”, “Аргументы и факты в Украине”, “Теленеделя”, “Деловая неделя”, інформаційно-видавнича група “Телеграф”, яка створена у 2001 р. і охоплює газети “Київський телеграф”, “Харківський телеграф”, “Одеський телеграф”, “Придніпровський телеграф”, телевізійну компанію “Ера”, що виходить на Першому національному каналі Українського телебачення, радіо “Ера”, інтернет-агентство “Версії.com” і дизайн-студію.

Як зазначають аналітики, одночасно з підтримкою влади ця бізнес-група через свої медіа-ресурси проводить проросійську політику, є прихильником тісної співпраці України й Росії, фактично — лобіює україно-російське зближення.

З ФК “Динамо” ідентифікують холдингову компанію “Бліц-інформ”, створену в 1992 р., яка вважається однією з найбільших українських компаній у медіа-сфері. До її складу входять: видавництво “Бліц-інформ”, що випускає популярні газети “Бізнес” і “Бухгалтерія”, журнал “Натали”, прайс-листки; друкарня “Бліц-принт” із продуктивністю 65 т на добу; завод картонної упаковки “Бліц-пак” із продуктивністю 1,37 млрд одиниць на рік; завод м’якої упаковки “Бліц-флекс” із продуктивністю 12 т на добу.

“Систем Капітал Менеджмент” має видавництво “Сьогодні”.

Аналіз розвитку медіа-бізнесу в Україні дає змогу зробити певні висновки й прогнози щодо його перспектив та інвестиційної привабливості: медіа-ринок в Україні динамічно формується; спостерігається стійка тенденція зростання кількості друкованих ЗМІК із часів проголошення незалежності України, хоча викликає занепокоєння різке зменшення найменувань і тиражу книг; більшість друкованих ЗМІК є приватними; ринок телебачення фактично поділено між ФПГ; більшість українських ЗМІК збиткові та фінансуються з позаринкових джерел; реклама — основне джерело прибутків українського медіа-бізнесу; спостерігається здешевлення доступу до Інтернет, що сприяє розвитку інтернет-ринку; ринок мобільного зв’язку також поділено між ФПГ.

Європейський ринок інформаційних продуктів та послуг

Глобалізація світової економіки, зумовлена швидкоплинними змінами, посилила нерівність економічного розвитку регіонів, загострила міжнародну конкуренцію та перерозподіл сфер політичного й економічного впливу на регіональних ринках, де стикаються численні національні інтереси та пріоритети потужних транснаціональних корпорацій, представників провідних виробничих галузей інформаційної індустрії. Значні можливості обміну інформаційними продуктами і послугами впливають на регіональний попит, координують виробництво, заохочують інвестиції в інформаційно-комунікаційну індустрію, створюють нові потужності для співробітництва в різних сферах — від традиційних, де запроваджуються нові технології, до інтелектуальних, високотех-

нологічних, які визначають прогресивний потенціал економіки майбутнього. Аналіз нинішнього стану індустрії європейського ринку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) свідчить, що інтелектуальні ресурси досягли рекордних результатів: абсолютне зростання європейського ринку ІКТ пов'язане з розширенням можливостей обігу мультимедійних продуктів, з розвитком мобільної електронної комерції, зокрема контрактингу, консалтингу, інтернет-маркетингу, інтернет-банкінгу, інтернет-телефонії, PR-брендингу тощо.

Європейський ринок ІКТ переживає стадію динамічної еволюції, попри потрясіння останніх років на ринках розвинутих країн. Так, сервіс ІКТ зріс на 38%, обладнання ІКТ — на 33%, програмне забезпечення — на 10%, комунікативні технології — на 13%. Європейський ринок ІКТ охоплює виробництво продуктів та послуг у галузях промислової індустрії, приладобудування, телекомунікацій, електронної комерції та Інтернет, інтелектуальної власності, мас-медіа, реклами й рекламного сервісу, гуманітарної сфери, державного й корпоративного управління, банківської та фінансової сфери, страхування тощо.

Основні виробництва галузі інтелектуальної власності — індустрія кіно, звукозапису, програмного забезпечення, патентування, ліцензування, авторського права, ноу-хау, розважальних продуктів — випередили таких традиційно провідних експортерів, як сільське господарство, автотранспортні послуги й автомобільна промисловість. У 2004 р. експорт ліцензій, за даними Євropатенту, становив 25 163 млрд доларів, 2005 р. — 60 300 млрд доларів. Лідерами на європейському ринку інтелектуальної власності є Велика Британія, Франція, ФРН, країни Бенілюксу, країни Північної Європи, Австрія, Португалія, Італія. Вони займають 98,4% європейського ринку інтелектуальної власності. Чистий щорічний прибуток європейського ринку інтелектуальної власності становив у 2004—2005 рр. понад 17 млрд доларів.

Значну роль на європейському ринку ІКТ відіграє виробництво аудіовізуального контенту, більше того, аудіовізуальна індустрія виступає чинником жорсткої політичної та економічної конкуренції, політичного тиску у відносинах між країнами. Частка Європи на світовому ринку аудіовізуальних продуктів становить 35%. За даними Європейської аудіовізуальної обсерваторії, оборот провідних аудіовізуальних корпорацій у 2004 р. становив 76,8 млрд доларів (81% — телепрограми та телесеріали, 19% — кіно- і відеопродукти, зокрема за країнами: ФРН — 45%, Франція — 42% ринку кінострічок, Італія — 21,8%, Іспанія — 13,5, Франція — 34,8%, ФРН — 17,5% ринку телесеріалів).

Подальшого розвитку набуває індустрія програмного забезпечення. Майже в усіх європейських країнах сформувалися потужні компанії, які ведуть успішний бізнес у галузі створення оригінального програмного забезпечення і надання мультимедійних продуктів та послуг. Саме галузь програмного забезпечення зумовила прибутки (без експорту) у ФРН — 166,31%, Швеції — 140,41%, Франції — 131,20%. Наприклад, прибутки у сфері комп'ютерного розважального бізнесу (обсяг світового ринку 700 млрд доларів) у Європі становили у 2004 р. 7,3 млрд доларів, у 2005 р. — 35,3 млрд доларів, у 2007 р. передбачається прибуток 58 млрд доларів.

За останні роки швидкий розвиток інформаційних технологій і лібералізація медіа-ринків викликали глибокі зміни в структурі європейської медіа-індустрії. Національні уряди сприяють концентрації медіа-компаній, уводячи більш м'які норми щодо власності на засоби масової інформації. Медіа-компанії поєднують стратегію злиття й поглинання зі стратегією інтернаціоналізації й диверсифікації, входять у суміжні комунікаційні ринки.

Так, європейський ринок медіа, обсяг якого становить більше 361 млрд євро, складається з п'яти секторів: видавництва, преса, відеопродукція, продукція медіа, радіо і телебачення (див. рис. 4.12).

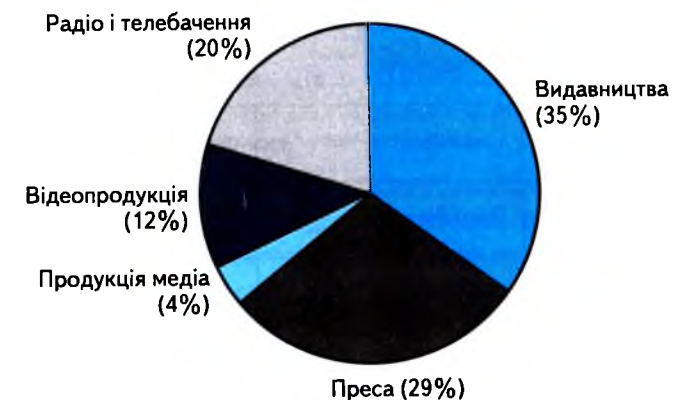

Рис. 4.12

Відсотковий розподіл прибутків по секторах європейського медіа-ринку

П'ятдесят європейських медіа-компаній розташовано в таких країнах, як Франція, Німеччина, Італія, Люксембург, Нідерланди, Іспанія й Велика Британія (див. рис. 4.13 і табл. 4.6).

Серед ФПГ європейського медіа-ринку виокремлюється Bertelsmann, яка є транснаціональним медіа-холдингом, чия ді-

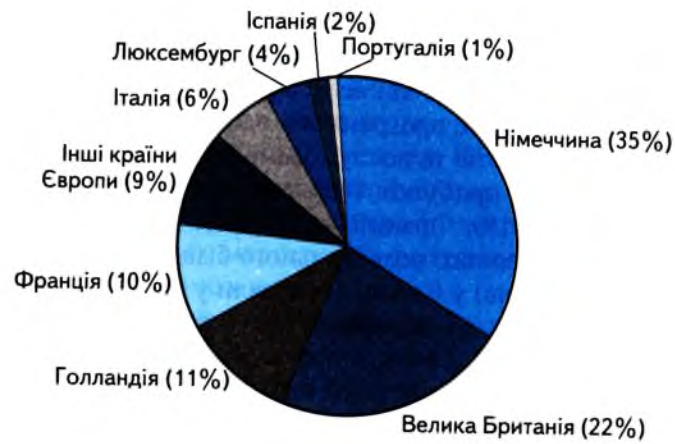

Рис. 4.13

Розподіл п'ятдесяти провідних медіа-компаній європейських країн

Найбільші медіа-компанії Європи

Таблиця 4.6

	Компанія	Країна	Оборот (млрд євро)
1	Bertelsmann	Німеччина	28,3
2	Lagardere	Франція	26,2
3	Reed-Elsevier	Велика Британія— Нідерланди	23,4
4	Fininvest	Італія	17,0
5	Havas	Франція	15,1
6	BBC	Велика Британія	12,4
7	Reuters	Німеччина	12,4
8	Mediaset	Італія	10,0
9	Axel Springer	Німеччина	8,3

Діяльність найбільших європейських медіа-компаній

Країна	Видавництва	Телебачення
Франція	Hachette, Havas *+, Hursant *+	Canal Plus *+, TF1
ФРН	Bauer *, Bertelsmann *+, Random House, Burda, Springer *	Bertelsmann *+, IRTL Group
Італія	Benedetti, Monti, Rizzoli +	Cecchi Gori Communications, IMediaset *+
Люксембург		CLT*+, SES
Нідерланди	Reed Elsevier +, VNU +, Walters Kluwer +	NetHold +, Polygram +
Іспанія	Editorial Planeta, Grupo Prisa*+, Prensa Espanola	Antena
Велика Британія	News International *+, Pearson *+, Reed International Plc +, United News & Media *+	BSkyB *+, Cable and Wireless, Capital Radio +, Carlton, IEMAP +, Granada, Thorn EMI Plc+, Virgin +

* Компанії з національною перехресною власністю в засобах масової інформації.
+ Компанії зі значними іноземними медіа-холдингами.

Діяльність охоплює весь спектр засобів масової інформації. Холдинг займає провідні позиції в європейській медіа- та розважальній індустрії. У нього входять видавничі фірми, музичні компанії, клуби з розповсюдження книг та аудіовізуальної і музичної продукції, періодична преса, теле- і радіостанції та виробництво телевізійних програм, сервісні медіа-компанії, а також компанії з виробництва мультимедійних продуктів і ділової інформації.

Основні компанії холдингу: книжкове видавництво Random House; музична компанія BMG, одна з найбільших у світі сервісних медіа-компаній Arvato; видавець газет і журналів компанія Gruner + Jahr, що займає провідні позиції в європейському журнальному бізнесі; європейський лідер з теле- і радіомовлення RTL Group, компанія з виробництва і поширення ділової інформації Bertelsmann Springer. Клієнтами книжкового й музичного клубу Bertelsmann є 41 млн користувачів, що робить його першим

Таблиця 4.7

як на світовому, так і на регіональних ринках. Bertelsmann також посідає провідне місце в інтернет-бізнесі і є другою у світі компанією у сфері електронної комерції. Bertelsmann AG має свої підрозділи в 63 країнах світу.

Феноменальний розвиток Інтернет та World Wide Web сприяє розвитку економіки на основі ІКТ: обсяг трансакцій, здійснених за допомогою мережі, з нуля доларів у 1994 р. зріс до 4,5 млрд доларів у 1997 р., у 2002 р. перевищив 823 млрд доларів. За прогнозами компанії Forester Research, електронна комерція динамічно розвиватиметься до 2010 р., а обсяг трансакцій у цій сфері інформаційного бізнесу становитиме 12 275 млрд доларів, що зумовить великий вплив на розподіл прибутків між країнами. Так, 81% світового ринку електронної комерції контролюють країни з ознаками інформаційного суспільства, де електронна комерція дедалі більшою мірою замінює традиційну торгівлю, де значно зростає роль послуг та інтелектуальних продуктів: 42% — США, 24% — країни Західної Європи, 15% — Японія.

Індустрія телекомунікацій є найбільш перспективним елементом європейського ринку ІКТ. Мережі мобільного, супутникового, бездротового, кабельного зв'язку охоплюють території, де живе 90% населення Європи. Впровадження нових технологій і послуг впливає на збільшення обсягів та підвищення якості телекомунікаційного сервісу, а потенціал розвитку мереж нового покоління включає подальше злиття стільникового зв'язку з ІКТ (мобільний Інтернет з широкосмуговим сервісом), високошвидкісну передачу інформації, глобальний роумінг, мультимедіа, бізнес B2B тощо. Нові послуги мобільного зв'язку надають практично необмежені можливості доступу до інформаційних ресурсів глобального значення, в тому числі і через Інтернет. У 2005 р. обсяг мобільного сектора Європи в електронній комерції становив 614 млрд євро, в тому числі: 38,5% — бездротовий зв'язок, 4% — Інтернет, 0,3% — кабельний. Зокрема, лідер у сфері телекомунікацій Європи, третій світовий оператор зв'язку Deutsche Telecom, власність якого у 1996 р. оцінювалася приблизно в 60 млрд доларів, за рахунок лібералізації 25 % валової вартості компанії отримала 13,3 млрд доларів прибутку.

Розвиток міжнародного інформаційного бізнесу, динаміка розширення і різноманітність послуг (послуги електронної та мобільної комерції, страхових ризиків, прикладного, програмного забезпечення, зв'язку, електронного врядування, дистанційної освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, інформаційно-документального менеджменту, мас-медіа, реклами, транспортно-розважального, туристичного бізнесу тощо) зумовлю-

ють попит на PR як з боку виробників інформаційних продуктів і послуг, так і з боку їхніх реальних та потенційних споживачів. На європейському ринку інформаційних технологій сформувався динамічний попит на такі PR-послуги, як лобіювання, корпоративний, фінансовий, кризовий, політичний, урядовий, комерційний, промисловий, мережевий PR. Стратегія розвитку PR-бізнесу враховує сприятливу ринкову кон'юнктуру, тенденції діяльності ФПГ та провідних європейських PR-компаній, зокрема, Varson Marsteller, GTS, Edelmarm PR World Wide, співробітництво яких забезпечує надприбутки на ринку інформаційних технологій, створення нових форм і структур, здатних конкурувати на світових ринках

Найприбутковішим бізнесом PR вважається лобіювання — ефективний спрямований вплив на прийняття рішень владними структурами в інтересах промислових, комерційних, фінансових груп та неурядових організацій. Високотехнологічні програми лобіювання виявляють свою конкурентоспроможність на глобальному, регіональному та національному рівнях.

Сучасна практика лобіювання PR-послуг включає:

- ✓ офіційні та неофіційні комунікації з урядовими структурами;
- ✓ лобі-комунікації та безпосередню участь у парламентських засіданнях, колегіях відповідних до інтересів лобіювання урядових та спеціалізованих відомств;
- ✓ PR-консалтинг при підготовці законопроектів;
- ✓ промоушн представництв уряду та бізнесових кіл на міжнародних форумах (PR-лобі на Всесвітньому економічному форумі у Давосі);
- ✓ вплив на прийняття рішень через громадську думку і засоби масової комунікації;
- ✓ організація та моніторинг бізнесових пропозицій;
- ✓ PR-супроводження та фінансування виборчих кампаній.

Про успішність лобі-бізнесу свідчить той факт, що, за даними PR-агенцій, тільки у Брюсселі 1980 р. налічувалося 439 груп тиску на інститути Європейського Союзу (ЄС), у 2000 р. їхня кількість сягнула понад 10 000 і зумовила гостру конкуренцію на ринку PR-послуг. Відкритість європейських інститутів, стратегічний курс на економічне зростання на основі нових технологій стимулює інтерес PR-агенцій до глобального ринку інформаційних технологій та його можливостей. Так, за підтримки груп тиску у 1994 р. було проведено експертно-аналітичне

дослідження щодо забезпечення конкурентоспроможності Європи (країн ЄС) в інформаційному секторі світового господарства, яке втілюється в рекомендації і пропозиції для Європейської Ради ЄС щодо оптимізації європейської інформаційної індустрії, лібералізації телекомунікацій, розвитку європейського ринку інформаційних продуктів та послуг, формування європейського інтелектуального потенціалу для подальшого забезпечення європейських інтересів на глобальному рівні. Лобісти відіграють конструктивну роль у діалозі членів Європарламенту з групами інтересів та спільнотами споживачів, проте важливо, щоб цей діалог був прозорим і вільним від нечесної гри. Аналіз подій і тенденцій на регіональних ринках, що здійснюється експертами PR-лобіювання, має стабільний попит і високий комерційний рейтинг серед провідних бізнесових та фінансових структур. До послуг PR-лобіювання звертаються відомі корпорації (Microsoft, Sun Microsystems, Vodavon, LG, Samsung тощо), держави та середні фірми, які потребують послуг системного аналізу, інтерпретацій і прогнозування в галузях високих технологій. Так, у Голландії чверть усього лобі-бізнесу PR становлять зв'язки з урядовими структурами і провідними інформаційними компаніями. Відносини з органами влади — найприбутковіша сфера діяльності PR-агенцій у ФРН, де діє близько 5000 груп лобі, які консультують федеральний та земельні уряди і впливають на прийняття рішень з економічного розвитку на базі ІКТ, інвестування в галузі інформаційної індустрії (програмного забезпечення, телекомунікацій, виробництва мікропроцесорів, приладобудування), інформатизації суспільства за програмою “e-Europe”, “e-Europe +”. На сучасному рівні розвивається PR-лобіювання інформаційної індустрії у Великій Британії (British Telecom Vodavon, Janet), Італії (Berlusconi, Mediaset), Швейцарії та інших європейських країнах.

Динамічно зростає попит на PR-послуги ІКТ у фінансовій сфері міжнародного співробітництва, яке здійснюється на основі наукових соціологічних досліджень, консалтингу та розробки програмних стратегій. Нові технології трансформують характер фінансового бізнесу, сприяють його відкритості для суспільства, уможливають оперативне інформування на глобальному рівні і використання інформаційних продуктів і послуг для ефективних фінансових операцій.

До спектра PR-послуг у фінансовій сфері відносять:

- ✓ рекомендації з фінансової аналітики;
- ✓ позиціонування на ринку шляхом досліджень різних комунікативних потоків;

- ✓ створення іміджу корпорацій і підтримання ділової репутації для заохочення попиту на її акції;
- ✓ прогнозування наслідків злиття компаній та PR-супроводження нових брендів;
- ✓ підтримку інвестиційних потоків.

PR-послуги у фінансовій сфері передбачають аналіз ринку цінних паперів, операцій з акціями, ф'ючерсами, опціонами, коливання курсів валют, супроводження контрактингу, банкінгу, брендингу, постачання фінансової інформації для ЗМК. Провідну роль на європейському ринку фінансової аналітики відіграє корпорація Reuters, 93% діяльності якої припадає на постачання фінансової інформації та продаж інформаційних продуктів і послуг. Діяльність компанії поширюється на 98 країн світу за такими напрямками, як надання бізнес-інформації для глобальних і локальних мереж, забезпечення потреб мережевих фінансових ринків, постачання спеціалізованої фінансової інформації для професійних аналітиків поза фінансовими ринками, поширення ділової інформації через ЗМК. Фінансовою аналітикою Reuter, що становить 93% діяльності компанії, інформаційними продуктами Reuter Financial, Instinet, інформаційними послугами Reuterspace послуговуються майже 100 країн світу, 900 бізнес-порталів у мережі Інтернет, світові агенції ділової інформації та регіональні PR-корпорації. Так, тільки продукт Reuters 3000 Xtreme надає можливість отримати: хронологічну і довідкову інформацію щодо акцій (зміна цін 100 000 акцій із 160 бірж 67 країн світу); динаміку котировок за 4000 індексів 56 країн; звітну документацію 31 000 компаній, зареєстрованих на біржах; довідки з економічних показників (3000) 73 країн; котировки в режимі on-line; аналіз інформації щодо валютних та грошових ринків (валюти, депозитів, контрактів, майбутніх відсоткових ставок, свопів, опціонів, прогнозування економічних показників у країнах Європи); ексклюзивні інтерв'ю з представниками органів влади та фінансових установ. Як світовий лідер фінансової аналітики та бізнес-інформування Reuter має частки в інших корпораціях, зокрема TIBCO Software (44%), Riskmetrics (42%), ITN (20%) тощо, з якими здійснює спільні проекти створення глобальної закритої бізнес-мережі типу Інтернет, європейського порталу для приватних інвесторів, бізнес-додатків вузької спеціалізації, інтегрованих до мереж Reuter, бездротового дата-провайдера в Європі. Зважаючи на репутацію Reuter як світового дилера фінансової інформації, можна стверджувати про безпосередній вплив корпорації на світові й регіональні політичні та економічні процеси.

Тенденції на європейському інформаційному ринку реалізуються на рівні національних суб'єктів, виявляють специфіку економічного розвитку та проблеми включення в процеси міжнародної інтеграції. Ринок інформаційних продуктів та послуг в Україні відображає регіональні стратегії, формує національні моделі й засоби.

ІНФОРМАЦІЙНА ПРИСУТНІСТЬ УКРАЇНИ У СВІТІ

Проблема забезпечення позитивного сприйняття України у світі посідає одне з центральних місць у зовнішньополітичній діяльності держави. З початку становлення незалежної України її міжнародний імідж значною мірою зумовлював просування нагальних зовнішньополітичних завдань української держави: її міжнародного визнання світовим співтовариством, закріплення її статусу в міжнародних організаціях та режимах, забезпечення міжнародної підтримки проведенню економічних реформ в Україні.

В умовах становлення української державності відсутність належної інформації про Україну як у широкій світовій громадськості, так і в політичній еліті більшості держав світу вимагали від її владних структур приділити особливу увагу проблемі формування та закріплення міжнародного іміджу України. В основних напрямках зовнішньої політики України її важливою складовою була визначена функція “проведення активної інформаційно-аналітичної роботи, спрямованої на роз'яснення своєї внутрішньої і зовнішньої політики, формування прихильного ставлення до України в парламентських, урядових і неурядових колах” інших держав.

Першочергове значення для створення позитивного іміджу України має внутрішня стабільність у державі: як у політичній, так і в економічній сферах. Відданість загальноприйнятим демократичним цінностям і процедурам, послідовність у процесі адаптації національного законодавства до європейських стандартів, сталий розвиток національної економіки — не лише необхідні умови зміцнення позицій України у світі, а й фактична основа формування позитивного ставлення до неї світової спільноти. Складовою формування міжнародного іміджу України є також активне просування до світового простору інформації про ресурсні та економічні потужності держави, її виробничі, науково-

дослідні та науково-технологічні, освітні можливості, рівень кваліфікації та освіти робочої сили, географічне розташування та транзитний потенціал.

Важливим чинником створення міжнародного іміджу є поступове формування європейської ідентичності держави і закріплення сприйняття України у світі як невід'ємної частини європейської цивілізації та європейської регіональної системи міжнародних відносин.

Формуванню позитивного міжнародного іміджу України сприяють міжнародні ініціативи України, які набувають широкого розголосу у світі: активна і дієва участь у врегулюванні міжнародних конфліктів, зусилля держави у здійсненні миротворчих операцій під егідою ООН, пропозиції щодо скорочення озброєнь, роззброєння та підтримання режиму нерозповсюдження зброї. Особливо значущим фактом конструктивної діяльності України в цьому напрямі є її добровільна відмова від третього за потужністю ядерного потенціалу у світі та перетворення України з де-факто ядерної на де-юре без'ядерну державу. Цей вияв доброї волі сприяє закріпленню реноме України як передбачуваного й послідовного міжнародного партнера.

Водночас у країнах світу уявлення про Україну залишається досить поверховим та фрагментарним, а інколи — негативним. Формування негативного іміджу України є результатом не лише дій, безпосередньо спрямованих на її дискредитацію, а й недостатнього поширення інформації про позитивні зрушення в її внутрішньому розвитку та зовнішній політиці.

Особливого значення набувають розробка та реалізація механізмів реагування та мінімізації таких тенденцій, посилення інформаційної безпеки держави. Україна нині розбудовує систему інформаційного захисту своїх національних інтересів, завданнями якої є подолання штучної інформаційної ізоляції, донесення до світу інформаційних потоків з України, забезпечення політичних, договірно-правових та організаційно-технічних можливостей введення вітчизняних інформаційних служб у міжнародну систему обміну інформацією.

Заходи, спрямовані на формування позитивного іміджу, охоплюють:

- ✓ безпосереднє централізоване розповсюдження фактичної, статистичної та довідкової інформації про Україну;
- ✓ організацію поїздок представників іноземних держав (співробітників наукових та парламентських структур, неурядових організацій), міжнародних організацій, іноземних ЗМІ;

- ✓ встановлення постійних контактів із впливовими політиками, політологами, представниками ЗМІ в країнах світу тощо.

Для підвищення ефективності заходів з формування позитивного іміджу України як важливий засіб поширення інформації про державу використовують сучасні інформаційні технології, насамперед мережу Інтернет.

Реалізація таких заходів головно покладається на Міністерство закордонних справ України, активно долучаються до цього процесу Кабінет Міністрів, Верховна Рада та інші державні органи України, а також неурядові організації. Особливу роль у формуванні міжнародного іміджу України відіграють ЗМІ та незалежні, недержавні українські дослідні центри й інститути, повідомлення і матеріали яких є одним з основних джерел інформації про Україну для зовнішнього світу [27; 47; 55; 64; 65; 66; 71; 72; 90; 96].

Сприяє формуванню позитивного іміджу України й українська діаспора. Залучення її інформаційного, інтелектуального, культурного та фінансового потенціалу підвищує ефективність таких заходів, а політичний та суспільний вплив, якого в деяких державах набули представники української діаспори, виступає самостійним фактором формування позитивного іміджу України.

Імідж країни за кордоном тісно пов'язаний також з подіями всередині цієї країни. Якщо переважають події негативного забарвлення, то вони обов'язково позначаються на загальному іміджі. Однак імідж країни формується не лише завдяки “подієвим рядам”, але, не в останню чергу, відповідно до стереотипних образів, створюваних і відтворюваних медіа — шкільними підручниками, газетами, кіно й телебаченням, представниками шоу-бізнесу та великого спорту. Наприклад, всесвітньо відомі професійні боксери брати Віталій та Володимир Кличко, футболіст Андрій Шевченко та переможниця “Євробачення—2004” Руслана Лижичко, напевно, більше зробили для утвердження позитивного іміджу своєї країни, аніж професійні політики, дипломати й журналісти.

Раніше західні журналісти писали про Україну в контексті ядерного озброєння, етнічних конфліктів та корупції. Більшість західних статей про Україну були присвячені Чорнобильській атомній станції та періодичному загостренню україно-російських відносин, “касетному скандалові” тощо. Дуже рідко з'являлися позитивні статті, які б висвітлювали, наприклад, економічні здобутки країни та шляхи реструктурування її економіки.

Негативну роль відіграв також той факт, що до 1991 р. західна советологія переважно мала справу з Російською Федерацією й ігнорувала національні проблеми інших республік, та й загалом існування їх з Україною включно.

Сучасна україністика є відносно новою галуззю академічних досліджень. Тож не дивно, що на Заході переважало переконання, що Україна — не повністю сформована нація, яка рано чи пізно повернеться до Росії (як це вже майже здійснила Білорусь).

Негативний міжнародний імідж України досі переважав її досягнення, до яких належать внутрішня стабільність, відсутність етнічних та конфесійних конфліктів, стабільне економічне зростання, добровільна ліквідація арсеналів зброї масового ураження тощо. І причин цьому чимало.

Україна успадкувала від колишнього СРСР мало дипломатів та фахівців із міжнародних медійно-культурних стосунків (медіа-дипломатії й культурної дипломатії), а українські прес-аташе та інші дипломати, призначені працювати з громадськістю в українських посольствах за кордоном, досі були малокваліфікованими. Зрештою, і всередині країни бракувало професіоналів у сфері іміджмейкерства та громадських зв'язків, яким можна було доручити формування зовнішнього іміджу України.

Слід зважати й на те, що багато державних діячів, які керували країною після 1991 р., зробили політичну кар'єру в лавах компартії або комсомолу, де ніколи не ставилися до Заходу та західної української діаспори з прихильністю.

Але головне полягає в тому, що Україна, будучи великою європейською державою, не привертає належної уваги західних ЗМІ. Кількість представників зарубіжних ЗМІ, що працювали в Києві, постійно зменшувалася впродовж 90-х років, і на сьогодні тут повноцінно акредитована тільки “The Financial Times”. Тому багато з інформаційних матеріалів про Україну, які публікуються в західних ЗМІ, написані московськими кореспондентами. Перебуваючи під впливом російських колег, вони дивляться на Україну крізь “московські окуляри” й сповідують русоцентризм у настановленні щодо України, оскільки цікавляться нею передусім з погляду значення “української карти” в подальшому розвитку відносин Москви із західними столицями.

Погану послугу, наприклад, зробили певні не лише російські, а й західні медіа Україні під час “помаранчевої революції”, педалюючи тему загострення відносин між США і Росією на тлі виборчого процесу в Україні. Події в Україні, вочевидь, слід було висвітлювати не русоцентрично й не американоцентрично, а україноцентрично, оскільки вони стосувалися передусім долі украї-

їнського народу, його європейського та євроатлантичного політичного вибору.

Зокрема, “Washington Post” в одному з редакційних матеріалів, датованих 6 грудня 2004 р., вказувала на те, що події у трикутнику Росія — Україна — США “прикро нагадують” події часів зародження “холодної війни” в 1947—1948 рр. (“disturbingly reminiscent of ... 1947—48”). В іншій публікації цього видання звучало меланхолійне зауваження у стилі Черчилля, що невдовзі “2004 р. вважатиметься датою, коли над Європою опустилася нова залізна завіса” [17; 23; 27; 39; 42; 47; 56; 75; 96; 104; 105].

Так поступово формувался портрет України як “несерйозної” країни з незрозумілим минулим, непевним майбутнім і нечітким геостратегічним вибором, що навіть спонукало колишнього Президента України Леоніда Кучму видати у 2004 р. книгу з промовистою назвою “Україна — не Росія”.

До формування негативного іміджу України доклали зусиль і російські чиновники, які не лише на початку, але навіть наприкінці 90-х створювали імідж України як “країни-банкрута”, котра не може навіть розплатитися за спожитий нею російський газ.

Ще відчутнішими були розбіжності між декларованою Україною стратегією зовнішньої політики у вигляді прагнення “повернутися до Європи” і млявоплинними внутрішніми реформами, так само, як і між зовнішньополітичними уподобаннями еліти та громадськості.

Так звана багатовекторна політика України небезпідставно сприймалася як ознака того, що країна не має геостратегії взагалі, не може вирішити, в якому напрямі їй слід рухатися, оскільки не має розвиненої ідентичності, національної ідеї тощо. Така амбівалентність неначе доводила західному реципієнтові масової інформації, що Україна — штучне утворення, “неочікувана нація”. Час довів, що Україні загрожує іміджевий статус “буферної зони”.

Не слід применшувати можливостей звичайного “піару”. Щодо українців, то вони як нація не займалися поки що державним брендингом. Обізнаності з Україною мали прислужитися хіба що товарні знаки “Кримського шампанського” й пива “Оболонь”, які постійно присутні на європейському ринку.

Не дивно, що європейці вважають Україну невідомою країною, яка має щось спільне з Росією, але на цьому їхні знання вичерпуються. Причому це стосується не тільки пересічних європейців, але навіть людей більш-менш освічених, бізнесової та політичної еліти тощо.

Відомим є намір України приєднатися до ЄС, НАТО та інших західних структур. Але реалізація такого наміру значною мірою узалежнена від того, що думають із цього приводу жителі країн Євросоюзу, і того іміджу, який має Україна як суспільство й держава на Заході, починаючи з наших найближчих сусідів.

Не випадково в Україні впроваджуються державні програми інформування громадськості з питань європейської та євроатлантичної інтеграції на 2004—2007 рр.. Ці програми спрямовані не лише на формування широкої свідомої громадської підтримки зовнішньополітичної орієнтації України, включаючи її заявлену перспективну мету — членство в ЄС і НАТО, а й поліпшення обопільної обізнаності про наші країни, забезпечення підготовки та розповсюдження за кордоном матеріалів про актуальні події та розвиток стратегічного партнерства України і європейських та євроатлантичних структур.

Упродовж двох років (від 2002 р.) в Адміністрації Президента працювало спеціальне Управління стратегічних ініціатив, покликане напрацьовувати державну іміджеву стратегію. Було ухвалено й відповідну програму дій Кабінету Міністрів (2003—2010 рр.), розроблену МЗС України. Вона мала на меті формування та підтримання іміджу України як усередині, так і поза її межами, створення зовнішньої інформаційної атмосфери, необхідної для здійснення внутрішніх політичних і соціально-економічних перетворень. Але мова, на жаль, йшла переважно про суто бюрократичні заходи, не підкріплені фінансово обґрунтованими справами.

Симптоматично, що восени 2004 р., під час загострення україно-румунських відносин, пов’язаного з відновленням Україною судноплавства в гирлі Дунаю, частина західної преси звинувачувала українську сторону в “політичному аутизмі” — відсутності організованих спроб донести до світової та європейської громадськості українську позицію.

Відповіді на численні запитання, пов’язані з міжнародним іміджем України, пробували знайти влітку 2002 р. експерти австрійської консалтингової компанії “Troon Fields” на замовлення громадської організації “Україна відома” (очолюваної колишнім Президентом України Леонідом Кравчуком). Сферою цього дослідження стали тоді всі країни Європейського Союзу, а також Норвегія, Швейцарія, США та Канада. Було не лише проанкетовано півтори тисячі журналістів, бізнесменів та інших впливових осіб, а й здійснено контент-аналіз низки популярних видань, починаючи від німецького “Der Spiegel” і закінчуючи американським “The Time”.

Виявилося, що ставлення людей на Заході до європейських прагнень України вельми скептичне, особливо в таких країнах, як Німеччина, Австрія та Швейцарія. Хоча більшість опитаних однозначно визнає, що географічно Україна належить до Європи, лише 20% вважали її часткою “політичної Європи” і розцінювали її вступ до Європейського Союзу як цілковито реальний. Найбільше скептиків щодо вступу України до ЄС — у німецькомовних країнах. Тут квота критично налаштованих сягала мало не половини усіх респондентів (47%).

Найчастіше у відповідях респондентів Україна асоціювалася з “Чорнобилем” (перша позиція), тогочасним президентом Кучмою, який набув тоді іміджу антигероя “касетного скандалу” (друга позиція), і футбольним клубом “Динамо” (Київ) (третя позиція). Найбільше вразило дослідників те, що Україну недостатньо знають навіть ті, хто в ній працює або займається нею фахово. Понад 67% опитаних характеризували Україну як “невідому країну”, як “суспільство, насичене мафією”. І лише на третій позиції опинилася позитивна характеристика — “культурна нація”, а на четвертій — також позитивна економічна опція — “ринок майбутнього”, на шляху до якого стоять бюрократичні перешкоди.

Зрозуміло, що вельми негативно позначилися на іміджі України “касетний скандал”, убивство журналіста Гонгадзе, трагедія ТУ-154, збитого “заблукалою” українською ракетою, та інші події. Прикметно, що чимало респондентів, налаштованих критично до України як держави, вказували, що особисто симпатизують українцям.

Австрійські дослідники порадили українським можновладцям, аби позбутися іміджу кримінальної та корумпованої держави, вести більш відкриту інформаційну політику. Бо інакше, на їхню думку, Україну і надалі пов’язуватимуть лише з корупцією і негативом.

Якщо проаналізувати тональність (нейтральні, позитивні, негативні заголовки) та тематичну спрямованість оприлюднених у грудні 2004 р. 255 інформаційних повідомлень, які виходили від київського об’єднаного корпункту “BBC Monitoring Service” та “Financial Times” стосовно ситуації в Україні, то виявиться, що із загальної кількості повідомлень (255) позитивну тональність мали 83 (33%), негативну — 53 (21%), нейтральну — 119 (46%). Нагадаймо, що на цей місяць припадали найцікавіші події революційних змін у політичному житті українського суспільства.

Помітний резонанс події “помаранчевої революції” мали в англomовних мас-медіа та в повідомленнях західного іномовлен-

ня (“Washington Post”, “Washington Times”, “New York Times”, Reuters, RFE/RL, BBC) [7; 17; 19; 22; 26; 27; 55; 63; 71].

Головною тенденцією січня 2005 р. стала пильна увага світової спільноти до внутрішньополітичних змін в Україні, пов’язаних із приходом до влади нового Президента — Віктора Ющенка та його команди. Щодо внутрішньополітичних подій, то, орієнтуючись на зазначений корпункт, можна дійти висновку, що позитивних повідомлень було вдвоє більше, аніж негативних.

У зовнішньополітичній сфері спостерігалось потепління відносин між офіційним Києвом і Радою Європи, і це на певний час стало зоною посиленої уваги західних мас-медіа.

Щодо іміджу українських трудових мігрантів, то велика частина західних медіа описує їх виключно крізь призму “торгівлі живим товаром”. Мігрантів видають або за представників організованої міжнародної злочинності, або за жертв злочинної діяльності.

Показовою у цьому плані є одна з публікацій у німецькому “Die Welt”, автор якої, описуючи вбивство на замовлення повії українського походження (“Яни із Херсона”), вдається до надто широких узагальнень. Як самі перевізники, так і власники борделів, на думку журналіста, є українцями, у недавньому минулому працівниками КДБ. Отже, українці — це хижакі й жертви водночас, хоча всіх їх разом німецький часопис називає чомусь “руською мафією”. Особливо упереджено “Die Welt” пише про жіночу міграцію (Die Welt. 20 Jan. 2003).

У німців є прислів’я: чим більше ми не любимо своїх сусідів, тим більше любимо сусідів наших сусідів. Нічого дивного в подібних сусідських антипатіях немає, бо народи із близького закордоння схильні до негативних самоідентифікацій, проектуючи на сусіда як “свого іншого” найтемніші сторони власної душі. Тому й приписують один одному радше негативи, аніж позитиви. У свою чергу, існує й об’єктивне підґрунтя, пов’язане із за давніми конфліктами й суперечками довкола території розселення, колишньою урядовою дискримінаційною політикою тощо.

У Польщі, зокрема, існує велика література про втрачені “східні території” (“креси” — kresy), початок якій поклав ще Генрик Сенкевич своїм “Вогнем і мечем”. Образ поляка в таких романтичних творах здебільшого ідеалізований, тоді як українці тут зазвичай змальовані малосимпатичними недолугими істотами.

До честі польського режисера Єжи Гофмана, який нещодавно екранізував “Вогнем і мечем”, у його фільмі практично відсутні українофобні стереотипи та упередження. Проте в масовій

свідомості поляків антиукраїнські “анімозії” (упередження) впродовж останнього десятиліття існували й навіть підсилювалися, і переважно під впливом української трудової міграції. Хоча вони й зазнали змін: українці принаймні перестали сприйматися пересічним поляком як “найменш любими” (“лідерами” тут є литовці).

На думку польських соціологів, з’явилася нова реальна проблема масової свідомості, пов’язана з тим, що вона не встигла напрацювати стереотипи оцінки порівняно нових явищ трудової міграції, іноді справді пов’язаної зі структурами організованої злочинності (тут і надалі використані дані дослідження “Czy Polacy lubią inne narody”, Komunikat z badań CBOS nr BS/1/2003 ze stycznia 2003 r.).

Медіа є потужним ретранслятором масової свідомості, її стереотипів. А оскільки явища глобалізації та масових міграцій ще недостатньо “припасувалися” у масовій свідомості, то щодо них не вистачає стереотипних уявлень та звичних суджень. Унаслідок цього уявлення пересічних поляків про українців є мінливими, нестійкими, позбавленими цілісності й досить парадоксальними. Ще парадоксальнішим є настановлення поляків щодо України як держави. Й це характеризує, напевно, не лише поляків, а й інших європейців.

Існує тісна кореляція між настановленнями стосовно представників народів-сусідів і матеріальним станом респондентів. Ті, хто матеріально почуваються комфортніше, налаштовані до чужоземців приязніше. І навпаки — більша частина соціальних аутсайдерів схильна перекидати провину за власні проблеми на іноземців із країн походження менш успішних, аніж своя власна. Причому найближчих сусідів звинувачують передусім.

Так само більша упередженість стосовно сусідів властива найстаршим і наймолодшим віковим групам. І проблема не лише в тому, що їм ведеться важче, аніж більш пристосованому до додання життєвих перепон середньому поколінню. Для наймолодших українці естетично не атрактивні, оскільки заради мізерних заробітків погоджуються на найменш престижну працю. Щодо старшого покоління, то для певної його частини українці асоціюються з важкою пам’яттю минулого.

Цікаво, що ставлення до українців та їхньої якісної праці аж ніяк не позначилося на оцінці необхідності впровадження для них польських віз напередодні вступу Польщі до ЄС. Незважаючи на трудову міграцію та інтенсивні торговельні відносини польських та українських “малих човників”, надто мало поляків пов’язує з подібним бізнесом власний матеріальний добробут.

Відіграла свою роль і організована медіа-кампанія, оскільки запровадження віз для східних сусідів (не лише для українців) упродовж усього останнього десятиліття перед вступом Польщі до ЄС було однією з найпопулярніших тем польської преси. Одна лише “Rzeczpospolita” видрукувала близько 1000 різноманітних текстів із зазначеної тематики.

Щодо ставлення поляків до візового питання, лише третина людей з вищою освітою вважала впровадження віз шкідливим для перспектив польсько-українських відносин. Водночас половина опитаних назвали впровадження віз для українців корисною справою, і лише чверть дотримувалася іншої думки.

Якщо політики вищого рівня по обидва боки кордону постійно висловлюються на користь доступності віз, то аж 40% пересічних польських респондентів прагнуть різноманітних рестрикцій та ускладнень у процесі їх видачі.

В розрізі регіональних відмінностей у симпатіях/антипатіях стосовно українців надто різючих перепадів народних симпатій польськими соціологами не зафіксовано. Проте в південно-східних регіонах, які безпосередньо межують з Україною, відсоток “антипатиків” вищий. Їдеться про три воєводства — Люблінське, Підкарпатське та Малопольське (останнє хоча й не межує безпосередньо з Україною, але має з нею давні бойківсько-лемківсько-галицькі пов’язання).

Водночас на заході й півночі Польщі — на теренах, що відійшли до Польщі від колишнього Третього рейху (“повернені землі” — *ziemie odzyskane* — у політичній термінології, від якої нині в Польщі у зв’язку з євроінтеграцією відмовилися), утворилися багатонаціональні спільноти з культурним кліматом толерантності. Внаслідок сумнозвісної операції “Вісла” саме на цих теренах опинилася більшість діаспорних польських українців, образ яких, до речі, сприймається польською масовою свідомістю позитивніше, аніж образ українця з України. Отже не дивно, що саме тут образ українця-мігранта в масовій свідомості теж тяжіє до позитиву [7; 17; 22; 27; 55; 63; 71; 132].

Вельми специфічне уявлення про Україну як державу в масовій свідомості поляків сформоване переважно під впливом масмедіа, але також не без впливу особистих вражень, бо більш ніж половина поляків у різний час побували в Україні після здобуття нею незалежності (у 2001 р. 61% хоча б один раз перетинали українсько-польський кордон).

Більшість польських респондентів упевнені, що Україна корумпована (69%) і що в ній високий рівень злочинності (71%). Проте більшість опитаних не переконана, чи є в цій країні парламентська система (60% відповіли “не знаю”), ринкова економі-

ка (58% — “не знаю”). Багато хто вважає Україну забюрократизованою країною (46%) без громадянських свобод (47%), де панує економічний застій (49%), і не погодилися з тезою щодо пришвидшеного економічного зростання в Україні.

На тлі викладеного можна висловити стурбованість не тим, що поляки так погано думають про українську державу (самі українці тоді про неї, мабуть, були не набагато кращої думки). Непокоїть незнання поляками елементарних оціночно нейтральних характеристик цієї держави, бо подібне невігластво засвідчує брак зацікавленості в існуванні української державності, що “не витримує критики” передусім з погляду польських національних інтересів, як і європейських загалом.

Проблема формування позитивного іміджу України була визнана одним із пріоритетів та основних завдань діяльності органів виконавчої влади. У Програмі Кабінету Міністрів України “Назустріч людям” пропагування нової України у світі, поширення інформації про її історію та культурні особливості, економічний потенціал і здобутки, перспективи розвитку розглядаються як важливий інструмент підтримки внутрішніх політичних та економічних реформ, забезпечення гідного місця України в системі міжнародних відносин та формування позитивного міжнародного іміджу України [7; 19; 23; 27; 39; 42; 47; 56; 63; 75; 96; 104; 105].

На сьогодні міжнародне співробітництво в інформаційній сфері здійснюється на підставі низки міжнародних договорів. Міжурядові та міжвідомчі угоди в інформаційній сфері укладено з понад 30 країнами світу.

Національна радіокомпанія України та Національна телекомпанія України здійснюють міжнародний інформаційний обмін з відповідними організаціями різних країн світу. Українське національне інформаційне агентство “Укрінформ” співпрацює сьогодні з багатьма зарубіжними інформаційними інституціями, зокрема й всесвітніми, на основі двосторонніх угод. Інформаційні стрічки “Укрінформу” за угодами отримують зарубіжні агентства, зарубіжні посольства в Україні, передплатники у США, Канаді, ФРН, Королівстві Бельгія, Республіці Болгарія, Республіці Польща, Австралії.

Національна телекомпанія України та Національна радіокомпанія України є повноправними членами Європейської мовникової спілки. Крім того, вони мають двосторонні угоди з окремими авторитетними європейськими телерадіокомпаніями. Це дає змогу українським мовникам не лише отримувати і своєчасно видавати в ефір найсвіжіші повідомлення з усього світу, а й інформувати європейську громадськість про події в Україні, про українську культурну спадщину тощо.

“Укрінформ” є членом Європейського альянсу інформаційних агентств і активним учасником його діяльності, що помітно сприяє розповсюдженню об’єктивної інформації про Україну за кордоном.

Реалізація ефективної зовнішньої політики, зокрема формування позитивного іміджу країни, неможлива без наявності спеціалізованого державного інформаційного ресурсу. У цьому контексті потужними інформаційними джерелами, що працюють на захист національних інтересів поза межами України, є державна телерадіокомпанія «Всесвітня служба “Українське телебачення і радіомовлення”», Всесвітня служба іномовлення Національної радіокомпанії України, Українське національне інформаційне агентство “Укрінформ”, які створюють інформаційний імідж нової України.

Державна телерадіокомпанія «Всесвітня служба “Українське телебачення і радіомовлення”» — перша національна супутникова телерадіоорганізація, спеціально створена для поширення інформації про Україну за кордоном. За технічної підтримки державного підприємства “Укркосмос” вона щодня здійснює 18 год. мовлення українською мовою (2250 телепередач і фільмів щомісяця) на 86 країн світу.

З кінця 2004 р. УТР спільно з державним підприємством “Укркосмос” забезпечує повноцінне інтернет-мовлення в реальному часі, що стало першим позитивним досвідом вирішення подібних техніко-технологічних проблем в Україні.

За рейтингами авторитетних міжнародних центрів (Webtelex) «Всесвітня служба “УТР”» активно працює на інформаційну присутність України у світі, зокрема під час “помаранчевої революції” автоматична служба реєстрації УТР щодня фіксувала понад 1 млн глядачів і утримувала третє місце у світі (із 350 телерадіоорганізацій) за кількістю користувачів, які переглядали передачі в інтернет-версії, поступаючись лише двом медіа-гігантам: Сі-Ен-Ен та ГРТ (Росія).

«Всесвітня служба “Радіо Україна”» є концептуально єдиним державним цілодобовим джерелом радіоінформації у світовому просторі про різні аспекти міжнародного та внутрішнього життя української держави. Вона виходить в ефір українською, англійською, німецькою та румунською мовами 31,5 год. на добу. Інформаційні блоки новин (за світовими та вітчизняними агенціями) становлять приблизно 15—20% мовного часу, решта — оригінальні матеріали журналістів радіоагенції.

З метою розширення аудиторії в Україні і за рубежом Національна радіокомпанія України (НРКУ) використовує Інтернет, де створено сайт НРКУ, в реал-аудіо щодня транслюються Перша

програма Українського радіо (19,4 год. на добу) і програма мовлення на зарубіжні країни «Всесвітньої служби “Радіо Україна”» (24 год. на добу). Динамічно розвивається повноцінна кореспондентська мережа за кордоном, посилюється присутність “Укрінформу” у вітчизняному і світовому інтернет-просторі.

Інформаційній присутності України в світі, формуванню позитивного іміджу і забезпеченню національних інтересів держави сприяють також впровадження та розвиток інтернет-мовлення, прискорена розбудова інтернет-вузлів, зокрема на Азію, Океанію та Австралію, технічне дооснащення наявних потужностей, подальше впровадження комп’ютерних та інформаційних технологій.

Отже, першочерговими завданнями органів державної влади мають стати вдосконалення механізму об’єктивного та привабливого представлення України у світі, прискорене впровадження новітніх, зокрема багатоканальних, технологій, розвиток цифрового мовлення, освоєння нових радіочастотних діапазонів, а також здійснення системної, скоординованої та оперативної підготовки і розповсюдження за межами України мультимедійними засобами інформації про Україну.

З метою впровадження новітніх технологій для створення привабливого іміджу України в рамках МЗС України утворено управління інформації; досягнуто домовленості з інформаційними агентствами про співпрацю. Так, з бельгійськими агентствами “Ківано” і “Біг Медіа Груп” готуватимуться іміджеві проекти про Україну, які не потребуватимуть державних коштів; з британською телевізійною компанією “360 Ньюз” пророблено проект зі створення нового телевізійного каналу у Великій Британії, який ретранслюватиме випуски новин з інших країн. Низку проектів здійснено з британським журналом “Євроінвест”: восени 2003 р. він опублікував розгорнуту статтю про інвестиційні можливості України. Спільно з телекомпанією “2М” (Марокко) здійснюється програма створення телевізійних фільмів про Україну тощо.

Започатковано співпрацю з впливовою німецькою консалтинговою фірмою “WMP EuroCom AG” щодо реалізації цільового іміджевого проекту, яким передбачається проведення масштабної піар-кампанії в німецькомовному просторі з метою піднесення іміджу України та лобювання її інтересів: створення позитивного інвестиційного іміджу, масована присутність публікацій про Україну, презентація України як місця відпочинку з метою збільшення потоку іноземних туристів тощо.

Однак, попри активізацію роботи в інформаційному напрямі, існує низка проблем, які знижують ефективність діяльнос-

ті в цій сфері: українська тематика недостатньо представлена в інформаційному просторі інших країн, у зарубіжних ЗМІ залишається досить високим відсоток тенденційної інформації про Україну. Згаданому бельгійському іміджевому агентству “Ківано” не вдалося підготувати мультимедійну доповідь про Україну, заручитися фінансовою підтримкою компаній-рекламодавців, і агентство було змушене згорнути свій проект через брак коштів.

Одним із напрямів інформаційної роботи є організація поїздок зарубіжних журналістів в Україну, що сприяє поширенню позитивної інформації про українську державу. У листопаді 2003 р. з цією метою в Україні перебували представники провідних друкованих і електронних ЗМІ Євросоюзу:

- щотижневик “European Report”,
- щоденний вісник “Europe”,
- щотижневик “European Voice”,
- щотижневик “New Europe”,
- інтернет-видання “EUobserver”,

які спеціалізуються на висвітленні політичних питань, проблематики кордонів і міграції та питань енергетики.

В рамках інформаційної роботи з Радою Європи було узгоджено проведення в Києві у 2005 р. конференції РЄ з питань ЗМІ. 2006 р. було проведено міжнародний медіа-форум “Україна на інформаційній карті світу”. Українські дипломатичні представництва за кордоном отримують низку інформаційних та рекламних матеріалів про Україну іноземними мовами, у тому числі англійською газету “Kyiv Weekly” та журнал “Welcome to Ukraine”.

Зрозуміло, цього недостатньо для повноцінного інформування світу про можливості України в економічному, інвестиційному і туристичному (рекреаційному) аспектах. Особливо шкодять при цьому неоперативність висвітлення фактів і подій, неврегульованість механізму використання коштів на здійснення відповідної роботи, невідпрацьованість механізму підготовки та реалізації іміджевих проектів, незадовільне кадрове забезпечення. Не сприяє поширенню знань про Україну відсутність багатомовного веб-порталу закордонних дипломатичних установ України та зовнішньополітичного відомства.

Інформаційна присутність в інших країнах надає можливість зміцнити позиції в іномовному середовищі, посилити інформаційний вплив і, врешті-решт, формувати позитивний імідж держави.

Отже, необхідно, щоб Україна була інформаційно репрезентована за кордоном. Потрібні двосторонні міждержавні угоди, у першу чергу з сусідніми країнами, щодо транскордонного радіо-і телемовлення, має поглиблюватися співпраця українських засобів масової інформації з зарубіжними. У багатьох випадках необхідне формування договірної бази з зарубіжними країнами, і передусім з Росією (яка є переважно присутньою на українському інформаційному ринку), щодо розподілу, а в деяких випадках — уже офіційного перерозподілу інформаційного простору [27; 72; 74; 96].

ХАРАКТЕРИСТИКА СФЕРИ МАС-МЕДІА УКРАЇНИ

- Друковані засоби масової інформації і комунікації
- Радіо і телебачення
- Видавнича справа та поліграфія

ДРУКОВАНІ ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ І КОМУНІКАЦІЇ

В Україні створено конкурентне середовище, в якому функціонують усі засоби масової інформації та комунікації, що сприяє диверсифікації джерел поширення та отримання інформації.

Насамперед здійснюються заходи, спрямовані на подальший розвиток електронних засобів масової інформації, які нині посідають домінуючу позицію в інформаційному просторі.

Загалом основні принципи, норми та положення прийнятих законів сьогодні вже відповідають загальноєвропейським міжнародно-правовим стандартам, міжнародним конвенціям із прав людини. Водночас існування такої системи законодавчих актів ще не гарантує реального захисту інтересів суспільства щодо отримання вільної та неупередженої інформації.

Це пов'язано насамперед із реальним захистом прав журналістів та засобів масової інформації, дією законів та відповідальністю за їх порушення, зміцненням незалежної судової влади. А головне, на чому слід зробити особливий акцент, — це забезпечення свободи журналістської діяльності, вільного доступу до інформації, формування відкритого суспільства.

Ясна річ, ми перебуваємо сьогодні на етапі динамічного розвитку, тож і законодавство потребує внесення відповідних змін і доповнень. Фактично наш інформаційний простір виявився захищеним від зовнішніх інформаційних впливів.

Нинішнє законодавство відкриває широкі можливості для заснування засобів масової інформації в нашій державі особам без громадянства та громадянам інших країн. Виконавча влада поки що позбавлена права здійснювати регулюючі функції у цій сфері. Зокрема, відсутні реальні важелі для регулювання мовної ситуації. Саме тому російськомовна преса в Україні становить більшу частину загальної кількості друкованих засобів масової інформації.

Таким чином, не зустрічаючи перепон в українському інформаційному просторі з боку чинного законодавства, національна інформаційна інфраструктура протягом останніх років формувалася дещо стихійно. Основною мотивацією її становлення був фінансовий прибуток, політичні інтереси й амбіції.

Інформаційний простір країни завдяки доволі ліберальному законодавству виявився перенасиченим неукраїнськими інформаційними потоками, ідеями і символами інших культур. Наслідком цього є намагання витіснити вітчизняні засоби масової інформації з внутрішнього ринку, неспроможність останніх вийти у світовий інформаційний простір.

Для зняття обмежень права споживачів на вибір технічних засобів мовлення Верховна Рада ще в 2005 р. визначила як невідкладне завдання вдосконалення нормативно-правових актів щодо користування каналами мовлення, зокрема каналами ефірно-кабельного телебачення.

Стратегічний шлях розвитку телерадіоінформаційного простору України — розширення зон телерадіомовлення до 100% покриття території України та всіх місць компактного проживання української діаспори. Впровадження новітніх технологій у галузі поширення теле- і радіопрограм дасть можливість досягти такої мети.

Усвідомлюється необхідність розвивати суспільне (нині державне) мовлення у FM-діапазоні.

Розвиток прикордонного й транскордонного мовлення потребує залучення цільових бюджетних та позабюджетних коштів на створення місцевих мереж мовлення. Це пов'язано також із необхідністю максимального наближення вітчизняних мас-медіа до європейських вимог. Адже сучасний прогрес характеризується впровадженням в індустріально розвинутих країнах цифрового телебачення і споріднених йому аудіовізуальних (АВ) систем і служб (АВСС), інтеграцією мовних та зв'язкових служб і побудовою на цій основі інтегрованих інформаційних служб, створенням принципово нових систем відтворення — плазмових і рідкокристалічних екранів, упровадженням нових технологій теле- і радіовиробництва, заснованих на використанні цифрових методів обробки зображень, рівнобіжним розвитком наземного, супутникового і кабельного сегментів мереж мовлення й переходом до багатопрограмного телебачення, впровадженням інтерактивного мовлення, появою нових АВ ІР-послуг та Web-мовлення на базі використання Інтернету.

Концептуальні положення щодо поліпшення технічного стану системи телерадіомовлення України ґрунтуються на аналізі сучасних тенденцій науково-технічного прогресу, існуючих проблем матеріально-технічного забезпечення державних аудіовізуальних ЗМІ, а також умов, що склалися на ринку телерадіоінформаційних послуг у державі та в світі. Це насамперед:

- ✓ переведення телевізійних і радіомовних апаратно-студійних комплексів телерадіоорганізацій усіх форм власності на циф-

рові технології, які порівняно з аналоговими мовними системами мають значно кращі техніко-економічні показники;

- ✓ концентрація ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку галузі телерадіомовлення;
- ✓ створення дієвих механізмів вдосконалення технічної політики телерадіоорганізацій;
- ✓ максимальне використання досягнень світової та вітчизняної науки і промисловості, а також міжнародного науково-технічного співробітництва в телерадіоінформаційній сфері;
- ✓ створення умов для інвестування коштів у розвиток вітчизняної телерадіоінформаційної індустрії протягом тривалого терміну, що сприятиме забезпеченню конкурентоспроможності науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок вітчизняних виробників і науковців, створенню нових робочих місць, подоланню бідності;
- ✓ сприяння інтеграційним процесам у телерадіоінформаційній сфері України, використання глобалізації світової економіки в інтересах вітчизняних аудіовізуальних ЗМІ.

Електронні мас-медіа

Пріоритетними в розвитку електронних мас-медіа визнано: наукову підтримку галузі, з урахуванням світових тенденцій розвитку телебачення і радіомовлення, через удосконалення нормативно-правової та нормативно-технічної бази телерадіомовної сфери, а також створення національної сучасної метрологічної служби телебачення та радіомовлення; здійснення цільових заходів щодо інтеграції телерадіоінформаційної сфери України в загальноєвропейський медіа-простір; переозброєння і модернізацію основних ланок суспільного телерадіомовлення з метою піднесення його технічного стану до рівня сучасних світових вимог; розвиток Національного супутникового каналу ДТРК «Всесвітня служба “Українське телебачення і радіомовлення”», що сприятиме підвищенню міжнародного іміджу України; добудову апаратно-студійного комплексу Національної телекомпанії України, що є об'єктом загальнонаціонального значення; реконструкцію апаратно-студійного комплексу Національної радіокомпанії України, його технічну модернізацію; розбудову обласних і регіональних мереж теле- і радіомовлення, що може стати структурою суспільного мовлення.

Вирішення вказаних завдань забезпечить докорінне поліпшення технічного стану телерадіомовлення, сприятиме інтеграційним процесам у телерадіоінформаційній сфері України, що дасть можливість українським мовникам стати рівноправними партнерами зарубіжних аудіовізуальних засобів масової інформації.

Разом із тим національний телерадіоінформаційний простір в Україні стикається з низкою викликів об'єктивного характеру. Це насамперед: вичерпання радіочастотного ресурсу; невідповідність кількості телерадіоорганізацій можливостям ринку телерадіоінформаційних послуг України; моральна застарілість і спрацьованість мереж поширення теле- та радіопрограм основного оператора трансляцій телерадіопрограм — Концерну радіозв'язку, телебачення та радіомовлення (РРТ); збитковість підгалузі проводового мовлення та відсутність її підтримки державою.

Предметом дискусій і суперечок була й залишається ситуація в телерадіопросторі України. Вона складна, але тут уже чимало зроблено, аби електронні засоби масової інформації й надалі посідали домінуючу позицію. Для виправлення ситуації необхідне беззастережне виконання вимог статті 9-ої Закону України “Про телебачення і радіомовлення” в частині мовлення, де чітко зазначено: “Телерадіоорганізації ведуть мовлення державною мовою”.

Слід звернути увагу й на той факт, що поряд із зареєстрованими телерадіоорганізаціями функціонують також незареєстровані кабельні мережі, які без ліцензії транслюють програми практично всіх телекомпаній Російської Федерації та окремі програми інших держав.

Стратегія упорядкування українського інформаційного простору й прискорення темпів просування в напрямі інформаційної цивілізації виглядає так, що переважна більшість його учасників робить ставку на входження України в єдиний інформаційний простір із Росією (57 %); значна частина їх не вважає це для себе проблемою (18%); на підтримку Заходу загалом розраховують 25% респондентів, із них 15% мають на увазі наукову, технічну та іншу (не фінансову) допомогу, і лише 10% запропонували брати зовнішні кредити.

Немає сумніву, що лише завдяки співпраці держави і громадськості, вкладенню державних коштів та інформаційних ресурсів і залученню приватних інформаційних систем, що входять до українського інформаційного простору, можна створити необхідні передумови у сфері суспільних інформаційних комунікацій, що на сьогодні є актуальними й надзвичайно важливими.

Преса

На забезпечення відкритості, зняття обмежень в інформаційній сфері орієнтоване й чинне законодавство України.

Загалом в інформаційній сфері діють більш як два десятки профільних законодавчих актів. Відправною точкою є Конституція України.

Стаття 15 Конституції України забороняє цензуру, а стаття 34 гарантує кожному право на свободу висловлювання думок, поглядів і переконань.

На основі цих конституційних норм в Україні розвинена законодавча база, що регулює відносини в інформаційній сфері (Закони України “Про телебачення і радіомовлення”, “Про інформацію”, “Про Національну раду з питань телебачення і радіомовлення”, “Про друковані засоби масової інформації (преси) в Україні”, “Про державну підтримку засобів масової інформації і соціальний захист журналістів” тощо). Вона передбачає доволі надійний захист прав і свобод журналістів, ЗМІ, простих громадян України.

Крім того, спільними зусиллями громадськості, вчених і практиків розроблено Концепцію національної інформаційної політики.

Триває робота над Інформаційним кодексом, норми якого мають відповідати вимогам міжнародного права.

Розроблено державну програму “Журналіст”, розраховану на 2003—2010 рр., програму науково-технічного розвитку державного телерадіомовлення України.

Відповідно до законодавчих норм забороняється створення й фінансування державних органів, установ і організацій для цензурування засобів масової інформації. Заборонено також втручання державних органів, посадових осіб, громадських організацій, окремих громадян в організаційно-творчу діяльність видавців, контроль за ідеологічним спрямуванням видань.

Держава гарантує економічну самостійність і забезпечує економічну підтримку діяльності друкованих ЗМІ, перешкоджає зловживанню монопольним становищем на ринку з боку видавців і розповсюджувачів друкованої продукції.

Відповідно до національного законодавства засоби масової інформації мають право висвітлювати всі аспекти діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування зобов'язані надавати засобам масової інформації повну інформацію про свою діяльність через відповідні інформаційні служби органів влади й самоврядування.

Згідно з чинним законодавством випуск друкованого ЗМІ може бути припинений тільки за рішенням фундатора (співзасновника) або суду.

Сьогодні влада адекватно реагує на будь-які сигнали із середовища журналістів, що можуть свідчити про вияви цензури. Аналіз ситуації не дає підстав стверджувати, що в Україні порушується конституційне право на свободу слова.

Більше того, можна назвати десятки прикладів готовності влади сприяти суспільному діалогу. Як приклад можна назвати активне використання інститутами влади мережі Інтернет для висвітлення своєї роботи, проведення прямих урядових “Гарячих ліній”, публічні дебати на парламентських слуханнях щодо актуальних проблем життя держави і суспільства.

Президентські та урядові рішення, що стосуються питань відкритості влади, зобов’язують відповідні структури до діалогу з суспільством, рішуче застерігають від адміністрування й утисків ЗМІ.

Свобода слова є необхідною передумовою існування відкритого громадянського суспільства, однією з базових цінностей демократії. Ця тема стала останнім часом актуальною для всіх — журналістів, державних посадовців різних рангів, міжнародних експертів і пересічних громадян.

Свобода слова, висловлювань, розвиток демократичних інститутів необхідні насамперед нашому суспільству, яке вибороло своє право на Майдані. Це ті базові цінності, з якими пов’язують також політичний авторитет нової влади не лише в Україні, а й в усьому світі. Сьогодні політичний авторитет України значною мірою залежить від спроможності досягти європейських стандартів саме в царині свободи слова.

Варто наголосити, що рух за свободу слова визрів у середовищі незалежних засобів масової інформації, що було продемонстровано деякими сміливцями під час президентських виборчих перегонів восени 2004 р. Тепер уже всі усвідомили, що економічна несвобода нічим не краща від інших її різновидів. Нинішній стан реалізації конституційних положень щодо свободи слова та інформаційної діяльності забезпечується, по-перше, розвиненою нормативно-правовою базою; по-друге, функціонуванням інфраструктури поширення масової інформації; по-третє, наявністю потенційних можливостей підготовки професійних кадрів інформаційної сфери.

Чинне законодавство створює можливості вибору інформації, вираженню і поширенню думок та поглядів, і воно в основному адекватне сьгоднішнім суспільним реаліям. Фаховий розгляд цих питань було започатковано після відомого Указу Президента України 2000 р. “Про додаткові заходи щодо безперешкодної діяльності ЗМІ, подальше утвердження свободи слова в Україні”.

Цей указ у сукупності з чинним законодавством із питань інформаційної діяльності сприяв системній роботі, спрямованій на подальше утвердження в Україні свободи слова та розвитку засобів масової інформації.

Нинішня ситуація докорінно відрізняється, оскільки нова влада пропонує правила гри, де журналістика відділена від політики. Думається, що тепер проблема взаємин між державними структурами і недержавними засобами масової інформації набула нової якості, і так званий тиск держави на недержавні ЗМІ відійшов у минуле.

Одним із вирішальних чинників гарантії дотримання європейських стандартів свободи слова та інформації є незалежна цивілізована судова система. Отже, загострення проблеми свободи слова, на наш погляд, здебільшого є наслідком невідповідності судової практики вимогам сучасного інформаційного суспільства.

Що стосується обмеження конституційних гарантій, нагадаємо, що згідно зі статтею 34 Конституції кожному надано право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію.

Будемо об’єктивними: сьогодні держава не має змоги підтримати фінансово періодичні видання, які згідно з українським законодавством мають право на державну підтримку, — дитячі, культурологічні, літературно-мистецькі та спортивні. Як засвідчує статистика, серед засновників нових видань найчастіше фігурують: комерційні структури (58 %), науково-дослідні установи (11%), громадські організації та об’єднання (9 %), навчальні заклади (6,3 %).

Відомо, що в Україні 80 % газет є приватними (більшість із них російськомовні), і майже всі вони не користуються інформацією Національного інформативного агентства, віддаючи перевагу альтернативним джерелам інформації, внаслідок чого знову ж таки страждає українське інформаційне поле.

За інформацією Держкомтелерадіо України станом на 1 березня 2005 р. в Україні зареєстровано та перереєстровано 21 810 періодичних видань (на 5634 більше, ніж у 2002 р.). З них 9424 — видання загальнодержавної, регіональної та (або) зарубіжної сфери розповсюдження (на 2639 більше, ніж у 2002 р.), 12 386 — місцевої сфери розповсюдження (на 2995 більше, ніж у 2002 р.). Переважну більшість видань становлять газети (13 993) і журнали та видання журнального типу (6364). Зареєстровано і перереєстровано 120 інформаційних агентств, із них п’ять державних.

Українською мовою зареєстровано 4351 друкований ЗМІ, російською — 2743, угорською — 10, болгарською — 2, поль-

ською — 5, румунською — 6, кримськотатарською — 4, англійською — 28, німецькою — 3, китайською — 2, в'єтнамською — 3. Змішаним текстом: українською та іншими мовами — 3551, російською та іншими мовами — 3598, болгарською та іншими мовами — 4, польською та іншими мовами — 3, румунською та іншими мовами — 4, ідиш та іншими мовами — 1, івритом та іншими мовами — 1, кримськотатарською та іншими мовами — 12, англійською та іншими мовами — 53, німецькою та іншими мовами — 11, французькою та іншими мовами — 3, китайською та іншими мовами — 2, білоруською та іншими мовами — 1, узбецькою та іншими мовами — 2, в'єтнамською та іншими мовами — 1, есперанто та іншими мовами — 1, сербською та іншими мовами — 1, ромською та іншими мовами — 1, караїмською та іншими мовами — 1.

Паралельними випусками: українською та іншими мовами — 3900, російською та іншими мовами — 3834, угорською та іншими мовами — 8, польською та іншими мовами — 37, румунською та іншими мовами — 4, ідиш та іншими мовами — 1, івритом та іншими мовами — 4, кримськотатарською та іншими мовами — 3, грецькою та іншими мовами — 3, англійською та іншими мовами — 1050, німецькою та іншими мовами — 111, французькою та іншими мовами — 72, вірменською та іншими мовами — 3, китайською та іншими мовами — 21, іспанською та іншими мовами — 39, італійською та іншими мовами — 13.

Розроблено Типовий договір між журналістом і редакцією, який унормовує діяльність творчих колективів в інформаційній сфері. Вдосконалено механізм оплати праці та пенсійного забезпечення журналістів державних та комунальних ЗМІ. Успішно реалізуються Державна програма “Журналіст” та галузеві програми “Мала преса” і “Районне радіо та телебачення”. За активної участі місцевих органів виконавчої влади в більшості областей запроваджено комп'ютерний набір і верстку в редакціях, офсетний друк у кушових і районних друкарнях різної форми власності, створено єдині мережі електронного зв'язку між редакціями комунальних газет і поліграфічними підприємствами.

У червні 2004 р. проведено міжнародну виставку засобів масової інформації “Інтерпреса-2004”, в якій взяли участь близько ста найпопулярніших друкованих видань. Значний внесок у формування позитивного іміджу держави робить Українське національне інформаційне агентство “Укрінформ”. Унаслідок його успішної діяльності значно зросла кількість передплатників продукції агентства не лише в Україні, а й за кордоном (загальна кількість їх перевищила 3 тисячі) [27; 47; 95; 136].

РАДІО І ТЕЛЕБАЧЕННЯ

В Україні налічується 1260 телерадіоорганізацій різних форм власності, які мають ліцензію на право мовлення. У цьому масиві суб'єктів телерадіоінформаційної діяльності слід виокремити три загальнонаціональні телекомпанії, що мають у своєму розпорядженні найпотужніші мережі поширення телевізійного сигналу в метровому діапазоні, утворені ще за часів СРСР. Вони забезпечують інформацією 80–97% населення країни. Це Національна телекомпанія України (НТКУ) і ТРК “ЕРА”, котрі використовують мережу УТ-1, телекомпанія «Студія “1+1”» (приватна компанія, що використовує мережу УТ-2) й Українська незалежна телевізійна корпорація “Інтер” (приватна компанія, що використовує мережу УТ-3). Ця група лідерів (своєрідний український аналог “трьох велетнів телеіндустрії США” Ей-Бі-Сі, Ен-Бі-Сі, Сі-Бі-Ес) має доступ практично в кожен український оселю.

Кожен із трьох українських китів телебачення заповнює свою нішу в інформаційному просторі України.

НТКУ — некомерційна компанія, за типом мовлення близька до тих інформаційних структур, які у світі зазвичай називають Public Television.

«Студія “1+1”» — комерційна телекомпанія, орієнтована переважно на україномовного глядача.

УНТК “Інтер” — комерційна телекомпанія, у програмній політиці якої значне місце посідають передачі, розраховані на російськомовну аудиторію.

Варто зауважити, що цей поділ сьогодні є доволі умовним. Програми усіх трьох компаній вирізняються широким розмаїттям тематик. Хоча на початковому етапі свого розвитку цільові аудиторії зазначених компаній значною мірою формувалися за вищевказаними ознаками.

Як уже йшлося вище, у 90-ті роки відбувався потужний розвиток нових компаній. На даний час, окрім трьох згаданих, існує ще вісім загальнонаціональних та мережевих компаній. Їм практично нічого не дісталось зі спадщини Радянського Союзу в плані технічних засобів доставки сигналу до споживача. Вони були змушені створювати свої мережі практично з нуля: встановлювати передавачі в обласних центрах і найбільших містах країни. Доставка сигналів із основних телецентрів до периферії здійснюється за допомогою супутникових каналів. Парк засобів доставки програм цих компаній новий і доволі економний в експлуатації.

Події останніх місяців 2004 р. довели високу свідомість наших громадян, їхнє прагнення до свободи і демократії. Основну роль у формуванні настроїв у суспільстві відіграли телебачення і радіо. Як-

що на початку виборчого процесу відверті симпатії до майбутнього Президента демонстрували лише кілька телерадіоорганізацій, то вже після другого туру майже всі мас-медіа почали об'єктивно інформувати глядачів та слухачів про події, пов'язані з виборами.

Зокрема, високої оцінки заслуговує діяльність НРКУ. Ця організація найбільшою мірою відповідає тому формату мовлення, який прийнято називати громадським, або суспільним.

НТКУ на певному етапі виборчого процесу також стала надавати ефір усім учасникам подій, чим забезпечила дотримання принципів об'єктивності й неупередженості при висвітленні подій в Україні й у світі. Більшість українських телерадіоорганізацій у своїх програмах приділяють неабияку увагу проблемам євроінтеграції.

Поки що в регіонах України діють усього 30 державних телерадіомовників, тоді як комерційних у 10 разів більше. Така ж пропорція простежується й у видавничих організаціях: з 1100 видавництв регіонального рівня лише 10% мають державну форму власності, а з 1514 поліграфічних підприємств лише 343 державні і комунальні. До того ж вони, як правило, мають форму акціонерних товариств.

Телерадіокомпаніям надають послуги з поширення телерадіопрограм як оператори зв'язку Концерн РРТ та ВАТ “Укртелеком”. Разом вони налічують у своєму складі понад 1250 телевізійних передавачів потужністю від 10 Вт до 50 кВт (загальною потужністю 2260,2 кВт) та понад 250 радіопередавачів потужністю до кількох мВт. У їхньому розпорядженні також розгалужена мережа радіорелейних ліній для транслявання телерадіопрограм загальною довжиною понад 15 тис. км.

Окрім парку передавальних засобів, власниками яких є оператори зв'язку, телерадіоорганізації станом на кінець 2003 р. мали власні передавачі (близько 550) та радіопередавачі (понад 400). Протягом 2004—2005 рр. парк передавальних засобів збільшився ще на 354 одиниці (телепередавачів — на 267; радіопередавачів — на 87).

Протягом останніх років значно зріс сегмент кабельного телебачення та супутникового телемовлення. Сьогодні кабельне телебачення України визначається такими показниками:

- ✓ потужні мережі (більш як 50 тис. абонентів) — 26;
- ✓ ефірно-кабельні мережі типу МІТРІС, MMDS — 30;
- ✓ локальні мережі — 510.

В Україні нині відбувається перехід на розповсюдження телесигналів через супутник. Широко застосовують супутникову технологію розповсюдження сигналів такі компанії, як “1-й Національний”, ТРК «Студія “1+1”», “Тоніс”, ТРК “Україна”, а також ТРО ЗАТ “Новий канал”, ЗАТ “ММЦ-СТБ”, ТОВ “ІСТV”, “ОТV”, “М1”, “TV “Kiev””, “КРТ”, КТМ “K1”, КТМ “K2”, “Інтер”, “Інтер+”,

“Ентер”, “Ентер-фільм”, “РТР — Україна”, ТРК “Глас”, МБМ “5 канал”, “ТЕТ”, ДТРК “Культура”, ЗАТ «ТРК “Україна”», ЗАТ «ТК “ТЕТ”», ТОВ «ТРК “Ера”», ЗАТ “ТелеОдин”, ДТРК «Всесвітня служба “Українське телебачення і радіомовлення” УТР».

Що стосується радіомовлення, то на даний час в Україні налічується більш як 500 радіоорганізацій, з яких 355 є місцевими редакціями проводового мовлення.

У 90-ті роки прискореними темпами опановувався верхній діапазон ультракоротких хвиль (87,5 — 108 мГц), так зване FM-мовлення. На його основі розбудували свої мережі потужні радіостанції, зокрема “НБМ” (освоєно 17 частот), “Гала” (освоєно 12 частот), “Наше радіо” (освоєно 20 частот).

Станом на кінець 2004 р. місцеві мовники освоїли 220 радіочастот.

З метою забезпечення дотримання телерадіокомпаніями норм Закону України “Про захист суспільної моралі” та посилення контролю за його виконанням при Держкомтелерадіо України створено Громадську експертну раду з питань захисту суспільної моралі. Систематично здійснюється аналіз періодичних друкованих видань на предмет їх відповідності Закону України “Про захист суспільної моралі”.

Створено Національну експертну комісію України з питань захисту суспільної моралі.

Головною передумовою розвитку будь-якої галузі за ринкових умов є наявність та заохочення конкуренції, недопущення монополізації ринків у сфері інформаційної діяльності, зокрема в рекламній.

Специфічною особливістю системи телерадіомовлення в Україні є наявність у ній системи проводового мовлення, яка дісталася нам у спадщину від СРСР. Цей найдешевший і найдемократичніший вид мовлення дуже популярний серед широких верств населення, зокрема серед сільського. Цією системою користуються для поширення своїх програм НРКУ (додатково до ефірного поширення), ОДТРК, а також районні студії. Вартість послуги тут не перевищує 50 коп. (вона принципово має бути низькою) і не переглядалася від часів СРСР [27; 47; 75; 90; 95; 105; 115].

ВИДАВНИЧА СПРАВА ТА ПОЛІГРАФІЯ

У 2004 р. випуск книжкових видань за тиражами збільшився порівняно з 2003 р. на 7,1 млн примірників. Випуск видань українською мовою порівняно з 2002 р. збільшився на 3% і становив 66,3%. Простежується тенденція до збільшення випуску наукових видань, художньої та дитячої літератури як за назвами, так і за тиражами.

Одним із важелів підтримки національного книговидання на сьогодні залишається випуск друкованої продукції за Програмою соціально значущих видань на засадах державного замовлення. Основною проблемою реалізації Програми було неповне бюджетне фінансування (в повному обсязі Програму було профінансовано лише двічі — у 2000 та 2003 рр.).

Протягом останніх років відбулося значне збільшення планових обсягів фінансування Програми випуску соціально значущих видань. Так, у 2002—2004 рр. було видано 552 назви друкованих видань загальним тиражем 2 164,5 тис. примірників.

Беручи до уваги той факт, що національна книга є одним із важливих чинників формування позитивного іміджу країни на міжнародній арені, Держтелерадіо сприяє участі вітчизняних видавців у пріоритетних зарубіжних *книжкових виставках-ярмарках*, зокрема у Франкфуртському міжнародному книжковому ярмарку (Федеративна Республіка Німеччина, м. Франкфурт-на-Майні) та Московській міжнародній книжковій виставці-ярмарку (Російська Федерація) тощо.

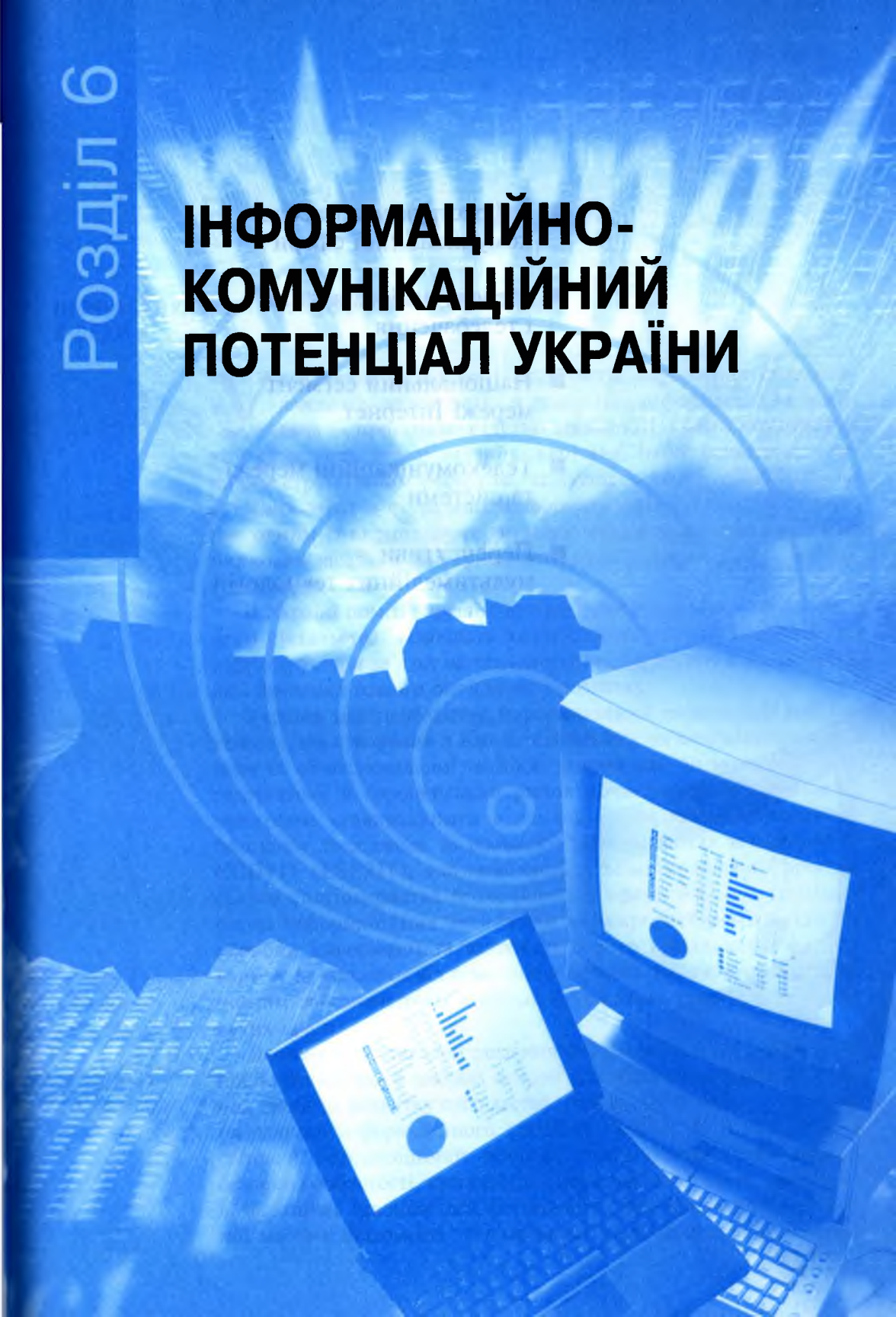
У рамках закордонних виставок-ярмарків проводяться Дні української книги, на яких презентуються нові видавничі проекти, відбуваються зустрічі з видавцями, авторами книг, представниками засобів масової інформації. Це сприяє пропаганді української книги серед міжнародної спільноти, налагодженню книгообміну, поглибленню міжнародного співробітництва у книговидавничій галузі та виставковій діяльності.

Важливим набутком вітчизняної видавничої галузі є проведення спеціалізованих виставок “Книжковий сад”, “Поліграфія”, “Милосердя” та інформаційна підтримка регіональних книжкових виставок-ярмарків в Одесі — “Зелена хвиля”, Харкові — “Світ книги”, Херсоні — “Книжковий салон”, Львові — “Форум видавців”, Донецьку — “Преса і книга Донеччини”, Ялті — “Кримська весна”, Запоріжжі — “Хортицькі джерела” [5; 101].

Станом на 01.01.2005р. в Україні видано 2892 свідоцтва про внесення суб’єкта видавничої справи до *Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції*, анульовано 131 свідоцтво, три суб’єкти видавничої справи виключені з Державного реєстру.

До єдиної бази даних на цей час внесено 2761 суб’єкт видавничої справи. За час ведення Реєстру виникла необхідність внести відповідні зміни до законодавчих, нормативних документів, що регламентують порядок ведення Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції, зокрема щодо визначення механізму відповідальності суб’єктів видавничої справи за порушення вимог Закону України “Про видавничу справу” [5; 101].

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ

- Інфраструктура масово-комунікаційної сфери
- Мережі радіомовлення і телебачення
- Національний сегмент мережі Інтернет
- Телекомунікаційні мережі та системи
- Перспективи мультимедійних технологій

ІНФРАСТРУКТУРА МАСОВО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ СФЕРИ

У сучасному відкритому суспільстві інформація стає найважливішою цінністю, а донесення інформації до споживача — провідною галуззю діяльності, куди з кожним роком вкладають дедалі значніші капітали. Інформація стає важливим стратегічним ресурсом, відсутність якого призводить до суттєвих втрат в економіці. Інформатизація суспільства виступає одним із вирішальних чинників модернізації економіки на ринкових засадах і запорукою інтеграції України у світове співтовариство.

В Україні помітні зрушення в напрямі створення інформаційного суспільства. Наявність комп'ютерної техніки і розвинутої інфраструктури зв'язку як технологічних передумов є достатньою, як і динаміка їхнього оновлення і розвитку.

Україна має необхідний інформаційний та економічний потенціал для створення в Києві технополісу на базі мікроелектроніки та обчислювальної техніки, котрий дав би можливість інтегруватися в європейський ринок обчислювальної техніки та ефективно співпрацювати в рамках Європейської стратегічної програми досліджень та розвитку інформаційних технологій — ЄСПРІТ (ESPRIT), яка виконується всіма країнами Європейського співтовариства й охоплює всі сфери науки й техніки в галузі інформаційних технологій — мікроелектроніки, систем обробки інформації та широкий спектр прикладних застосувань — починаючи від бізнесових офісів і закінчуючи інформаційним забезпеченням діяльності урядових структур європейських країн.

Державою поставлено завдання формування такої інформаційної політики, яка б заклала основи для вирішення фундаментальних проблем розвитку суспільства, головними з яких є формування єдиного інформаційного простору України та її входження у світовий інформаційний простір, гарантування інформаційної безпеки особистості, суспільства і держави. Крім того, увага дедалі виразніше приділяється формуванню демократично орієнтованої масової свідомості, становленню галузі інформаційних пос-

луг, розширенню правового поля регулювання суспільних відносин, у тому числі пов'язаних з отриманням, поширенням і використанням інформації.

В центрі уваги владних структур перебувають також розвиток національного інформаційного простору, розробка відповідних заходів щодо створення інфраструктури інформаційної безпеки держави. Особливе значення приділяється формуванню необхідних умов для забезпечення конституційних гарантій свободи слова в Україні [27; 96; 105].

МЕРЕЖІ РАДІОМОВЛЕННЯ І ТЕЛЕБАЧЕННЯ

Після набуття Україною незалежності її телерадіоінформаційний простір потужно розвивався. Створювалися телерадіоорганізації, розбудовувалися нові телекомунікаційні мережі. На даний момент в Україні проліцензовано 1260 телерадіоорганізацій, створено 11 загальнонаціональних телемовників, 3 радіоорганізації мають статус загальнонаціонального мовника та 13 радіоорганізацій мають статус мережевого мовника.

Різке, майже вибухове збільшення кількості суб'єктів телерадіоінформаційної діяльності у 90-х роках минулого століття призвело до того, що на даний час радіочастотний ресурс, призначений в Україні для трансляції теле- та радіопрограм, уже практично вичерпаний.

Окрім цього, має місце диспропорція інформаційних потоків між Україною та країнами ЄС, а також Росією. З нашого боку інформаційні потоки є значно меншими, ніж з боку Європи і Росії. Зрозуміло, що багато в чому це зумовлено порівняно малобюджетністю українських мовних компаній, а звідси і почасти їхньою низькою конкурентоспроможністю.

Проблема вичерпання радіочастотного ресурсу виявляється і в іншому. Зокрема, в ефірі Закарпаття ведуть мовлення 52 станції сусідніх держав. Схожа картина в Чернівецькій, Волинській областях, на Сході України й у Криму. Потужні передавачі сусідів заповнюють ефір прикордонних областей України, створюють технічні перешкоди. Україна не хоче бути об'єктом спрямованої інформаційної інтервенції, а повинна стати рівноправним партнером, суб'єктом міжнародних інформаційних правовідносин на основі принципу паритетності.

У радіомовленні на сьогоднішній день діє найпотужніший загальнонаціональний мовник — Національна радіокомпанія Укра-

їни, що випускає три програми і поширює їх трьома радіомережами УР-1, УР-2, УР-3. Вона ж створює програми українського іномовлення. Ця компанія представлена в усіх діапазонах ДХ, СХ, КХ, УКХ.

У радіопросторі України представлено ще три загальнонаціональні та 13 регіональних радіоорганізацій, які наближаються до здобуття статусу загальнонаціональних.

Вихід із ситуації вбачається у впровадженні та розвитку в Україні системи цифрового мовлення на основі європейського стандарту телебачення DVB-T та стандарту радіомовлення DVB-A, застосування яких дасть змогу набагато ефективніше використовувати радіочастотний ресурс.

Мережеві компанії швидко розвилися і на даному етапі набули статусу загальнонаціональних, правда з деякими припущеннями. Згідно з нашим законодавством загальнонаціональними вважаються компанії, що охоплюють 50% областей України. Формально цей показник уже досягнуто. Але входження в область ще не означає охоплення більшої частини населення області (ландшафт місцевості, відсутність малих передавачів, що працюють на малу зону, не завжди дозволяють забезпечити потрібне охоплення). Таким чином, покриття території і охоплення населення власними мережами ще не досягло цифри 50%. Для збільшення охоплення деякі малобюджетні компанії широко застосовують тактику партнерства з регіональними мовниками. Вони укладають угоди з місцевими компаніями на право використання їхніх мереж для доставки свого сигналу.

Партнерами загальнонаціональних та мережевих компаній стають також і оператори кабельного телебачення, що досить жваво розвилися упродовж останніх років. У кабельних мережах поруч із українськими телеорганізаціями представлені всесвітньо відомі компанії "Дойче велле", Бі-Бі-Сі, "Дискавери" та інші. Україна як держава, яка практично приєдналася до Європейської конвенції про транскордонне телебачення (хоча формальної ратифікації поки що не відбулося), не створює штучних перепон для іноземних мовників.

Сьогодні є серйозні підстави стверджувати: Україна — відкрита ринкова країна для телерадіомовників.

Інші суб'єкти телевізійної і радіоїної діяльності мають статус регіональних. До державного сектора належить лише 30 телерадіоорганізацій. Це вже згадані Національна телекомпанія України, Національна радіокомпанія України, ДТРК "Крим", 25 обласних і регіональних державних телерадіокомпаній, ДТРК «Всесвітня служба "Українське телебачення і радіомовлення"» (УТР) і телеканал "Культура".

Два останні проекти створені нещодавно, і ми сподіваємося на їхній успішний розвиток. Перший — покликаний забезпечувати інформаційну присутність України у світі через супутник, а другий — задовольняти потреби глядачів у високоякісному культурологічному телевізійному продукті. Державний сектор у телебаченні і радіомовленні становить не більше 2% від загальної кількості. Ці компанії займаються тим, що прийнято називати публічним, або некомерційним, мовленням. У нашій країні такий тип мовлення конче необхідний. Це принципова позиція ДТРК. Українське суспільство, як свідчать результати опитувань, утомилася від зайвої комерціалізації мовлення, засилля примітивного та не кращого художнього гатунку телерадіопродукту.

Відмітною рисою наземних мереж поширення, що використовуються вищезгаданими компаніями, є фізична застарілість переважної більшості технічних засобів, які належать до їхнього складу. Лампові 25—50-кіловатні передавачі мають дуже низький к.к.д., споживають занадто багато енергії і потребують частішої заміни електровакуумних приладів. Звідси головна проблема компаній (НТКУ, “Інтер”, “1+1”), які розповсюджують програми на цих мережах: занадто великі витрати на оплату послуг оператора зв’язку Концерну радіомовлення, радіозв’язку і телебачення (Концерн РРТ) — державного підприємства, власника всіх трьох мереж. Розуміючи це, зв’язківці започаткували деякі заходи з модернізації своїх мереж. Тут вони знаходять значну підтримку і на державному рівні (урядом прийнята постанова, якою затверджено програму розвитку цього наймогутнішого підприємства). Правда, її реалізація потребує чималих коштів, і процес модернізації тільки починає набирати обертів. Кабінет Міністрів України та Держкомтелерадіо як спеціально уповноважений орган, відповідальний за інформаційну політику країни, у тому числі й у сфері телерадіомовлення, покладають великі надії на цю програму.

Характеристика основних суб’єктів та інфраструктури телерадіоінформаційного простору України

Упродовж останніх років у сфері телерадіомовлення України тривав активний процес формування систем ефірного, кабельного, супутникового та проводового мовлення.

Динаміку ліцензування у порівнянні з попередніми періодами діяльності Національної ради подано на діаграмах (рис. 6.1—6.13).

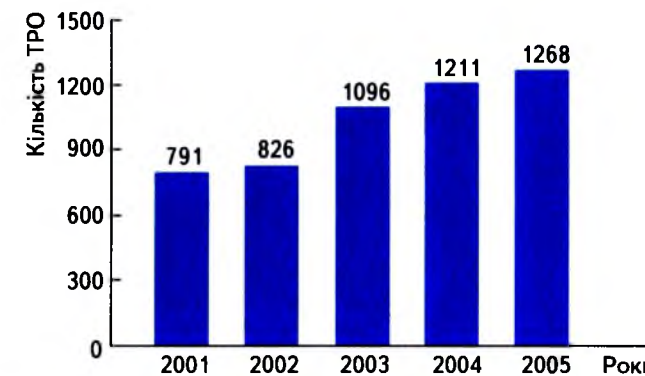

Рис. 6.1

Загальна кількість ТРО України у 2001—2005 рр.

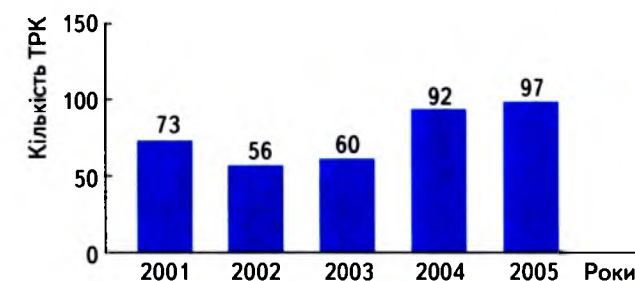

Рис. 6.2

Телерадіомовні компанії України у 2001—2005 рр.

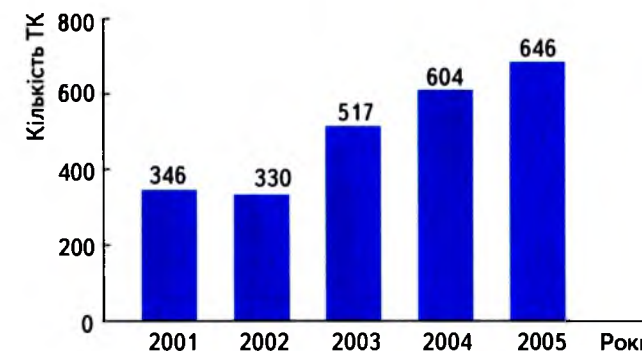

Рис. 6.3

Телемовні компанії України у 2001—2005 рр.

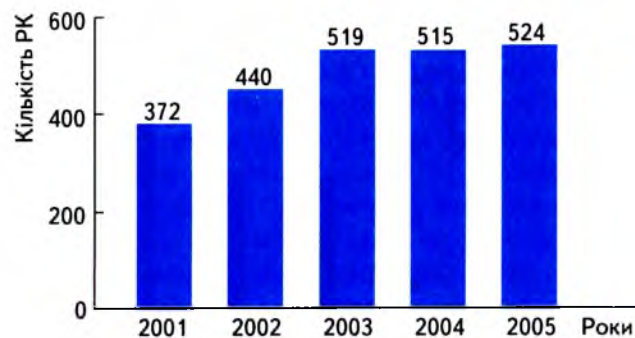

Рис. 6.4
Радіомовні компанії України у 2001—2005 рр.

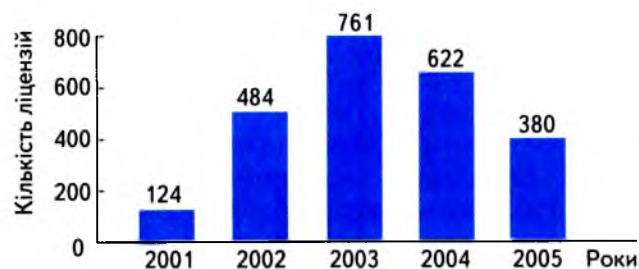

Рис. 6.5
Загальна кількість ліцензій на телерадіомовлення, виданих у 2001—2005 рр.

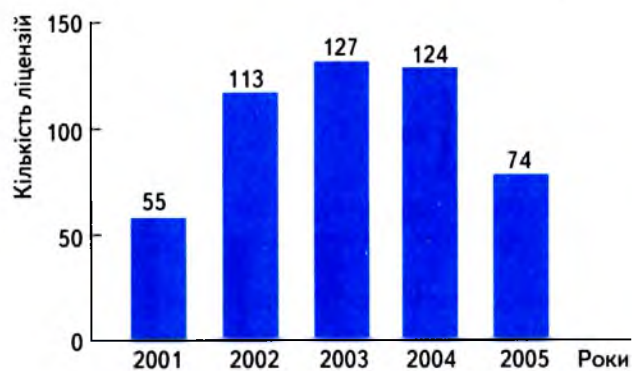

Рис. 6.6
Кількість ліцензій на ефірний спосіб розповсюдження радіопрограм

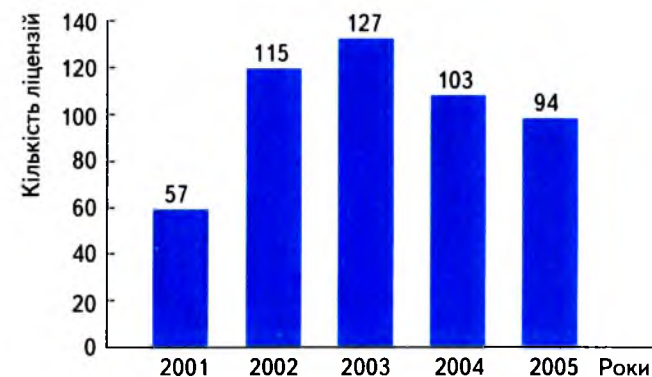

Рис. 6.7
Кількість ліцензій на ефірний спосіб розповсюдження телепрограм

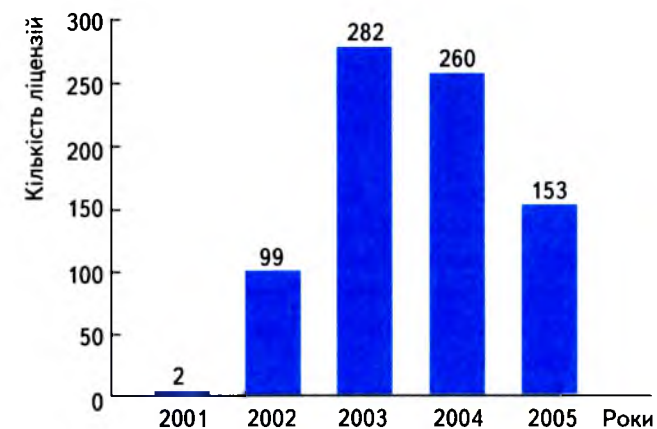

Рис. 6.8
Кількість ліцензій на кабельний спосіб розповсюдження телепрограм

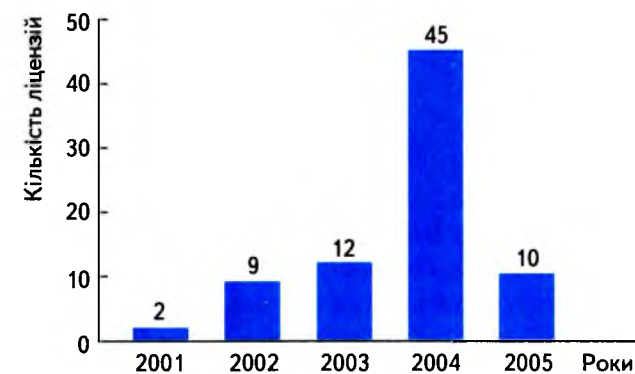

Рис. 6.9
Кількість ліцензій на супутниковий спосіб розповсюдження телепрограм

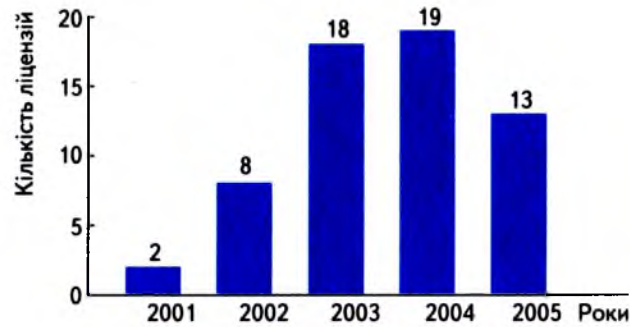

Рис. 6.10

Кількість ліцензій на ефірно-кабельний спосіб розповсюдження телепрограм

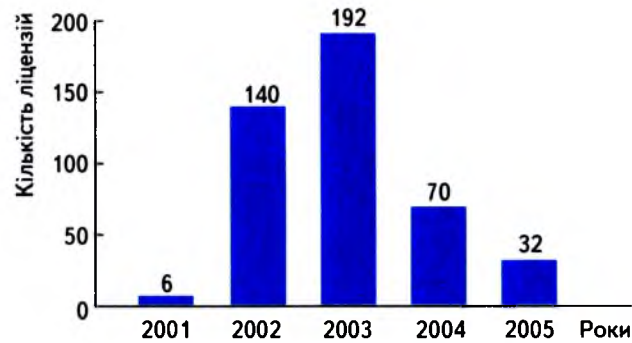

Рис. 6.11

Кількість ліцензій на провідний спосіб розповсюдження радіограм

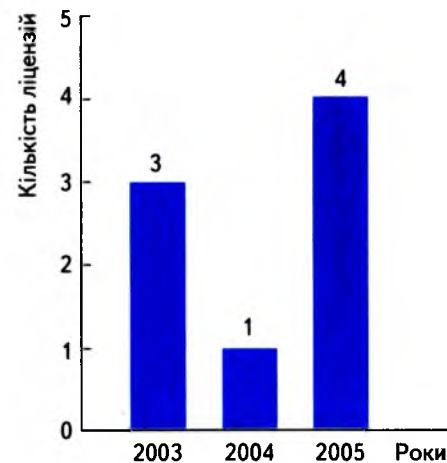

Рис. 6.12

Кількість ліцензій на супутниковий спосіб розповсюдження радіограм

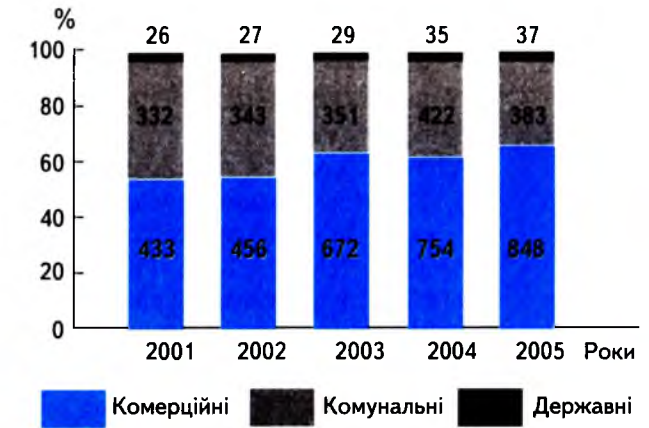

Рис. 6.13

Кількість телерадіоорганізацій за формами власності у 2001—2005 рр.

До Державного реєстру телерадіоорганізацій України внесено 1268 телерадіоорганізацій, з них: 647 — телемовних; 524 — радіомовні; 97 — телерадіомовних.

Значний обсяг у регуляторній діяльності Національної ради становило переоформлення ліцензій у зв'язку з внесенням до них змін та доповнень, пов'язаних з об'єктивними обставинами (зміна засновників, банківських реквізитів тощо) або намірами телерадіоорганізацій адаптувати мовлення до умов ринку.

Всього уточнено:

- ✓ програмних концепцій — 89;
- ✓ умов розповсюдження програм — 51;
- ✓ організаційних засад — 37.

Телерадіопростір України внаслідок його розширення та трансформації на основі ліцензування характеризується такими даними.

Ефірне телебачення і радіомовлення

У сфері телерадіомовлення в державі функціонують 14 загальнонаціональних телемереж. Розбудовано загальнонаціональну телемережу ТОВ «ТРК «Експрес-Інформ» (м. Київ) та регіональну телемережу ЗАТ «ТРК «Люкс» (м. Львів).

Сучасний стан телерадіомовлення України сформувався шляхом трансформації системи державного мовлення і доповнення її новими ресурсними можливостями й технологіями створення і розповсюдження телерадіограм.

У період 1990—2005 рр. Україна пройшла шлях від мереж УТ-1, УТ-2, УТ-3, УР-1, УР-2, УР-3 до:

- ✓ 14 загальнонаціональних телемереж: Національна телекомпанія України (НТКУ), ТРК «Студія “1+1”» у формі ТОВ, АТЗТ “Українська незалежна ТВ-корпорація” (“Інтер”), ЗАТ “Міжнародний медіа-центр — СТБ”, ТОВ «ТРК “Ера”», ЗАТ “Новий канал”, ТОВ «Міжнародна комерційна ТРК “ICTV”», ЗАТ «ТК “ТЕТ”», ЗАТ “ТелеОдин”, ТОВ «ТРО “Мультимедіа-сервіс”», ТОВ «ТРК “НБМ”», ЗАТ «ТРК “Україна”», ТОВ «ТС “Служба інформації”», ТОВ «ТРК “Експрес-Інформ»»;
- ✓ 3 регіональні телемережі: ВАТ «ТК “Тоніс”», ТОВ «ТС “Астра -ТБ”», ЗАТ «ТРК “Люкс”»;
- ✓ 12 загальнонаціональних радіомереж: Національна радіокомпанія України (УР-1, УР-2, УР-3), ЗАТ “Наше радіо”, ТОВ «ТРК “Медіа-маркет”», ТОВ «ТРО “Русское радио” — Украина», АТ “Онікс”, ТОВ «ТРК “Клас”», ТОВ «ТРК “Радіо-Ера”», ДП «ТРО “Довіра”», ЗАТ «ТРК “Люкс”», ТОВ «ТРК “НБМ”»;
- ✓ 11 регіональних радіомереж: Українська корпорація «Телебачення і радіомовлення “ЮТАР”», ЗАТ «РК “Гала”», “Каскада”, Компанія “Нова хвиля” у формі ПП, ТОВ «Міжнародна асоціація теле- і радіомовників “ТО “НАРТ”», ТОВ «ТРК “Пілот”—Україна», ЗАТ «ТРК “Лідер”», ТОВ «ТРК “Радіо Кохання”», ЗАТ «Студія “Європа плюс” — Україна», АТЗТ «ТРО “Раді.О”», ТОВ фірма “Волинь”.

Для ефірного телемовлення в Україні задіяно 2500 телеканалів. Телерадіокомпаніями загальнонаціонального мовлення використовується 1895 каналів, місцевого та регіонального — 605 каналів. Ефірне радіомовлення: загальнонаціональні мережі — 542 частоти, регіональні та місцеві — 297 частот.

У зв’язку з недостатнім творчим, технічним та фінансовим потенціалом місцевих телерадіокомпаній частині з них дозволено ретрансляцію програм національних мережевих мовників.

З метою завершення розбудови виокремлених мереж мовлення для обласних державних телерадіокомпаній України Національною радою додатково замовлено 4 телеканали та 5 радіочастот.

Найбільш динамічно розвиваються телемережі ОДТРК: Кіровоградської (18 каналів), Луганської (18 каналів), Полтавської (10 каналів), Черкаської (13 каналів), а також ТОВ “Чорноморська телерадіокомпанія” — м. Сімферополь (20 каналів).

Стан розбудови загальнонаціональних телеканалів мовлення

Таблиця 6.1

Назва ТРО	Обсяг мовлення (год./добу)	Кількість частотних присвоєнь	Загальна потужність мережі (кВт)	Охоплення території (%)	Охоплення населення (глядачів) (%)
НТКУ	18,7	467	814,098	95	96
Ера	5,3	467	813,978	95	96
1+1	24	425	695,788	95	95
Інтер	24	377	429,976	92	93
Новий канал	24	86	53,452	57	64
ICTV	24	84	64,91	62	69
ТелеОдин (М1)	24	41	34,5	46	53
Україна	24	105	39,4	49	56
ММЦ—СТБ	24	67	64,04	62	68
ТЕТ	24	87	48,32	55	61
НБМ	24	31	28,83	42	49
НТН	24	77	27,8	41	48
Мультимедіа-сервіс	24	27	28	41	48
Експрес-Інформ	24	21	23,24	37	44

Згідно з Програмою дій уряду від 1998 р. мережі обласних державних телерадіокомпаній створюються для забезпечення обласного мовлення з розрахунку 14—16 годин щодобово. Аналіз фактичного мовлення ОДТРК свідчить, що наявний у них фінансовий і технічний потенціал не забезпечує якісного програмного наповнення в планових обсягах. Результатом цього є звернення кількох ОДТРК до Національної ради України з проханням про зменшення обсягу власного мовлення з метою вивільнення ефірного часу для ретрансляції програм мережевих мовників.

Таблиця 6.2

Стан розбудови радіоканалів мовлення

Назва ТРО	Обсяг мовлення (год./добу)	Кількість частотних присвоєнь	Загальна потужність мережі (кВт)	Охоплення території (%)	Охоплення населення (слухачів) (%)
Загальнонаціональні радіоканали					
НРКУ(УР-1)	19,4	102	4456,99	90	100
НРКУ(УР-2)	24	111	1778,98	76	92
НРКУ(УР-3)	19,3	57	1647,23	60	80
НБМ	24	52	38,5	49	56
Онiкс	24	37	27,3	41	48
Медiа-маркет	24	36	25,8	39	46
Радіо-Ера	24	32	24,45	38	45
Русское радио—Україна	24	30	19,15	33	39
Наше радіо	24	28	34,6	46	54
Клас	24	27	15,75	28	34
Довіра	24	16	24,35	38	45
Люкс	24	14	12,5	24	30
Регіональні радіоканали					
Гала	24	14	16,4	29	35
НАРТ	24	11	75,2	65	71
ЮТАР	24	9	16,6	29	36
Каскада	24	8	5,6	12	16
Нова хвиля	24	7	10,5	21	26
Європа плюс — Україна	24	5	3,4	8	10
Радіо Коханнн	24	5	2,6	6	8
Пілот—Україна	24	4	5,5	12	15
Раді.О	24	4	7,5	16	20
Лідер	24	3	6,2	13	17
Волинь	24	3	3	7	10

У таблицях 6.3, 6.4 подано розподіл радіочастотного ресурсу між регіонами України. Аналіз даних свідчить, що цей розподіл по території України нерівномірний у різних областях, і особливо це помітно при порівнянні кількості програм у великих містах і в провінції. Наприклад, в м. Києві — 17 ефірних телеканалів, тоді як більшість районів області мають змогу приймати з ефіру 2—3 програми низької якості.

Таблиця 6.3

Стан розбудови мереж радіомовлення по регіонах України в 2005 р.

Область, регіони	Кількість частот, додатково введених у 2005 р.	Загальна кількість частот	Кількість частот в обласному центрі	Загальна потужність (кВт)	Енергонасиченість регіону (Вт/тис. нас./тис. км ²)
Вінницька	5	41	16	33,6	1,013
Волинська	6	24	4	23,045	1,254
Дніпропетровська	4	60	28	75,22	0,857
Донецька	5	57	21	78,89	0,744
Житомирська	1	19	12	44,9	1,306
Закарпатська	6	31	11	31,21	2,560
Запорізька	3	47	23	49,455	1,304
Івано-Франківська	0	15	12	16,5	1,401
Київська	2	50	38	127,8	1,313
Кіровоградська	11	24	13	25,35	1,302
Луганська	5	29	18	40,3	0,807
Львівська	1	24	18	27,9	0,769
Миколаївська	0	18	14	34,6	1,494
Одеська	2	46	30	84	1,344
Полтавська	8	48	13	33,67	0,949
Рівненська	0	17	10	32	1,753
Сумська	3	26	12	39,4	1,577

Закінчення таблиці 6.3

Область, регіони	Кількість частот, додатково введених у 2005 р.	Загальна кількість частот	Кількість частот в обласному центрі	Загальна потужність (кВт)	Енергонасиченість регіону (Вт/тис. нас./тис. км ²)
Тернопільська	0	24	13	21,075	2,113
Харківська	1	39	26	44,8	0,746
Херсонська	1	17	14	32,6	1,311
Хмельницька	2	30	14	61,07	2,453
Черкаська	2	20	14	29,65	1,412
Чернівецька	1	15	8	34,6	1,423
Чернігівська	4	22	15	41	2,347

Протягом 2005 р. для потреб регіонів (областей) додатково було введено в дію 87 нових частотних присвоєнь. Найбільшу кількість частот отримано телерадіоорганізаціями Автономної Республіки Крим, Кіровоградської та Полтавської областей.

Наведені дані з розбудови мереж телевізійного мовлення (табл. 6.4) свідчать про тенденцію до збільшення частотних присвоєнь у регіонах України протягом 2005 р.

Таблиця 6.4

Стан розбудови мереж телевізійного мовлення по регіонах України в 2005 р.

Область, регіони	Кількість каналів, додатково введених в 2005 р.	Загальна кількість каналів	Кількість каналів в обласному центрі	Загальна потужність (кВт)	Енергонасиченість регіону (Вт/тис. нас./тис. км ²)
АР Крим	7	296	21	178,892	3,549
Вінницька	10	149	16	135,067	3,086
Волинська	3	49	14	46,15	2,788
Дніпропетровська	7	110	18	103,711	1,011

Закінчення таблиці 6.4

Область, регіони	Кількість каналів, додатково введених в 2005 р.	Загальна кількість каналів	Кількість каналів в обласному центрі	Загальна потужність (кВт)	Енергонасиченість регіону (Вт/тис. нас./тис. км ²)
Донецька	8	100	17	174,03	1,423
Житомирська	12	62	13	71,411	1,937
Закарпатська	11	179	13	68,621	4,950
Запорізька	3	85	19	116,9	2,446
Івано-Франківська	0	94	15	32,767	2,348
Київська	5	56	17	189,09	1,632
Кіровоградська	9	84	15	52	2,274
Луганська	3	127	15	139,861	2,143
Львівська	1	65	16	98,9	1,924
Миколаївська	4	136	19	54,657	2,264
Одеська	13	136	21	94,405	1,360
Полтавська	16	90	14	146,06	3,253
Рівненська	2	34	14	111,13	5,222
Сумська	6	52	12	104,45	3,572
Тернопільська	0	70	15	84,549	6,174
Харківська	13	109	22	161,44	1,932
Херсонська	2	67	16	40,322	1,585
Хмельницька	9	115	18	107,075	4,087
Черкаська	7	78	15	57,43	2,344
Чернівецька	0	95	16	35,924	1,734
Чернігівська	10	62	16	105,43	5,088

Значне збільшення нових телевізійних мереж відбулось у прикордонних областях України — Харківській, Одеській, Закарпатській, а також у Полтавській, Чернігівській, Вінницькій та Житомирській областях.

Таблиця 6.5 ілюструє баланс прикордонного мовлення. У більшості прикордонних районів значно кращі умови для прийому іноземних програм, аніж вітчизняних. Прикордонне радіомовлення має дисбаланс з іноземними програмами у Вінницькій,

Таблиця 6.5

Баланс мовлення у прикордонній смузі

Область, регіони	Кількість телевізійних програм на кордоні		Кількість радіопрограм на кордоні	
	українських	сусідніх країн	українських (УКХ/ФМ)	сусідніх країн (УКХ/ФМ)
АР Крим	11	2	0/4	4/6
Вінницька	4	10	0/1	0/2
Волинська	5	3	0/3	0/6
Донецька	12	1	8/1	2/1
Житомирська	2	1	2/0	0/1
Закарпатська	14	8	0/9	8/16
Івано-Франківська	5	3	0/3	4/0
Київська	3	2	2/0	0/1
Луганська	4	5	1/3	0/2
Львівська	10	3	0/2	0/11
Одеська	7	10	1/0	8/15
Рівненська	4	8	0/2	0/1
Сумська	3	3	0/5	3/6
Харківська	3	2	1/4	0/2
Чернівецька	11	7	0/3	9/14
Чернігівська	6	2	0/1	0/0

Волинській, Закарпатській, Львівській, Одеській, Сумській та Чернівецькій областях, де домінують іноземні програми. Рівненська, Волинська та Вінницька області відновлюють баланс прикордонного мовлення за сприяння Національної ради України. Проблемними залишаються прикордонні регіони Волинської, Одеської, Рівненської областей, де кількість національних телевізійних програм в ефірі менша за кількість програм сусідніх країн, що є елементом мовної експансії сусідніх держав та впливає на стан інформаційної безпеки України.

Згідно з новою редакцією Закону України “Про радіочастотний ресурс України” до повноважень Національної ради щодо регулювання у сфері користування радіочастотним ресурсом України належать замовлення на розробку висновків щодо електромагнітної сумісності радіоелектронних засобів мовлення. Законом передбачається видача Українським державним центром радіочастот суб’єктам господарювання висновків щодо ЕМС РЕЗ та дозволів на експлуатацію відповідних радіоелектронних засобів за поданням Національної ради України. Протягом 2005 р. такі дозволи отримали 215 телерадіоорганізацій.

Замовлення частотних присвоєнь для телерадіомовлення здійснювалося шляхом затвердження плану пріоритетних розрахунків на поточний рік. До пріоритетів віднесено розвиток мовлення в прикордонних регіонах, регіонах з низьким рівнем енергонасиченості засобами мовлення, розвиток мовлення ОДТРК та завершення добудови стратегічно важливих мереж. Динаміку розрахунків нових частот для потреб телерадіомовлення показано в таблицях 6.6, 6.7, 6.8.

Відповідно до чинного законодавства протягом 2005 р. Національна рада надіслала до Українського державного центру радіо-

Таблиця 6.6

Динаміка надходження частотних присвоєнь для потреб телерадіомовлення

Вид мовлення	2003 р.	2004 р.	2005 р.
Ефірно-кабельне мовлення (“Телесело”)	49	263	111
Телебачення	175	295	54
Радіомовлення	119	93	130

Таблиця 6.7

**Кількість радіочастотних присвоєнь, оголошених
для конкурсного відбору в 2005 р.**

№ конкурсного пакету	Дата оголошення конкурсу	Кількість радіочастотних присвоєнь для телебачення	Кількість радіочастотних присвоєнь для ефірно-кабельної системи ДМХ-діапазону малої потужності ("Телесело")	Кількість радіочастотних присвоєнь для радіомовлення
25	03.02.2005	18	7	16
26	22.06.2005	76	7	—
27	16.07.2005	35	—	71
28	1.10.2005	37	—	—
29	1.11.2005	15	61	14
30	27.12.2005	55	14	55

Таблиця 6.8

**Стан розрахунку, узгодження та координації частотних присвоєнь
у галузі телерадіомовлення**

Область, регіони	Замовлено					Рекомендації, замовлені та отримані у 2005 р.
	ТБ	PM	MITPIC	MMDS	"Телесело"	
АР Крим	34	14	—	—	20	15
Вінницька	—	2	—	—	45	1
Волинська	8	4	—	—	—	2
Дніпропетровська	15	13	—	—	—	16
Донецька	24	17	—	—	—	15
Житомирська	12	3	—	—	—	6

Закінчення таблиці 6.8

Область, регіони	Замовлено					Рекомендації, замовлені та отримані у 2005 р.
	ТБ	PM	MITPIC	MMDS	"Телесело"	
Запорізька	8	9	—	—	—	3
Закарпатська	6	4	—	—	16	2
Івано-Франківська	7	1	—	—	—	1
Київська	1	1	—	—	—	1
Кіровоградська	6	—	—	—	—	5
Луганська	20	6	—	—	11	6
Львівська	7	5	—	—	—	5
Миколаївська	7	5	—	—	15	4
Одеська	11	7	—	—	12	3
Полтавська	11	11	—	—	2	10
Рівненська	6	3	—	—	—	2
Сумська	11	6	—	—	15	4
Тернопільська	5	—	—	—	—	1
Харківська	9	6	—	—	26	6
Херсонська	6	2	—	—	—	3
Хмельницька	5	3	—	—	—	4
Черкаська	6	5	—	—	—	4
Чернівецька	4	3	—	—	16	—
Чернігівська	8	6	—	—	—	5
м. Київ	6	6	—	—	—	5

частот подання на розрахунок 649 нових частотних присвоєнь для потреб телерадіомовлення.

Отримано рекомендацій на використання 295 частотних присвоєнь для впровадження: ефірно-кабельної системи ДМХ-діапазону малої потужності (“Телесело”) — 111; радіомовлення — 130; телебачення — 54.

Нові частотні присвоєння було включено Національною радою України до конкурсних відборів на право мовлення.

Багатоканальне (кабельне та ефірно-кабельне) телебачення

Стан багатоканального (кабельного та ефірно-кабельного) телебачення України визначається такими показниками: телемережі систем багатоканального ефірно-кабельного телебачення типу ММДС, МІТРІС, “Телесело” — 76; потужні кабельні телемережі (з кількістю абонентів понад 20 000) — 56; інші кабельні телемережі — 727.

Кількість абонентів кабельного телебачення та систем багатоканального ефірно-кабельного телебачення продовжує зростати і становить уже понад 4,7 млн. Аудиторія глядачів сягнула більше 14,1 млн.

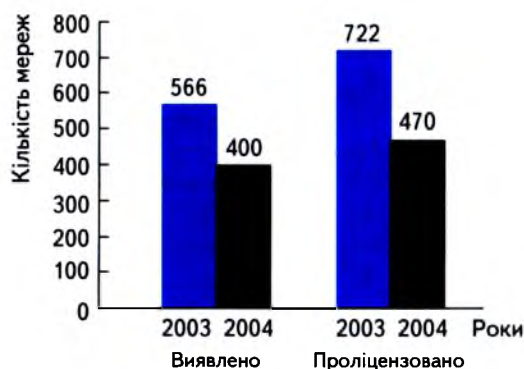

Рис. 6.14

Стан ліцензування кабельних телемереж у 2003—2004 рр.

При цьому залишається досить високою кількість порушень операторами кабельних мереж Законів України “Про телебачення і радіомовлення”, “Про інформацію”, “Про авторське право та суміжні права”, “Про рекламу” — у зв’язку з недостатнім правовим урегулюванням кабельного телебачення як виду господарської та інформаційної діяльності і як суспільного явища загалом,

що має потужний вплив на психологію і формування світогляду телеглядачів.

Типовими порушеннями є: трансляція контрафактної (неліцензованої) відеопродукції; ретрансляція телепрограм інших телерадіоорганізацій без їхнього дозволу; ретрансляція більшої, ніж це зазначено в ліцензії, кількості телеканалів; самовільна зміна програм, які ретранслюються; порушення стандартів і норм технічної якості мовлення; перевищення обсягів реклами; будівництво кабельних телемереж за межами визначеної території без відповідного дозволу; формування програмного наповнення телемереж без урахування думки телеглядачів; безпідставне вимкнення та ліквідація існуючих систем колективного прийому телебачення, які створюють конкуренцію кабельним телемережам; нездорова конкуренція організацій кабельного телебачення на спільних територіях розташування кабельних телемереж тощо.

Над розв’язанням цих проблем при Національній раді продовжує працювати робоча група з питань діяльності організацій кабельного телебачення, до складу якої входять представники всіх областей і регіонів України, громадських організацій, державних установ.

Продовжується робота з уведення до правового поля діяльності всіх виявлених організацій кабельного телебачення. Загальна кількість виявлених кабельних телемереж (потужних разом з іншими) становить 783.

У 2005 р. було видано 50 ліцензій на телемережі кабельного та 7 ліцензій на телемережі систем багатоканального ефірно-кабельного телебачення.

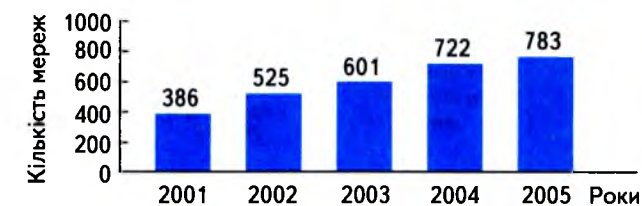

Рис. 6.15

Кількість кабельних телемереж

Таким чином, на 783 виявлені кабельні телемережі всього видано 525 ліцензій на право користування каналами мовлення.

Діяльність приблизно 230 суб’єктів господарювання, які надають послуги кабельного телебачення, продовжує здійснюватися без ліцензії Національної ради. Найбільше таких незаконних суб’єктів кабельного мовлення продовжує працювати в Донець-

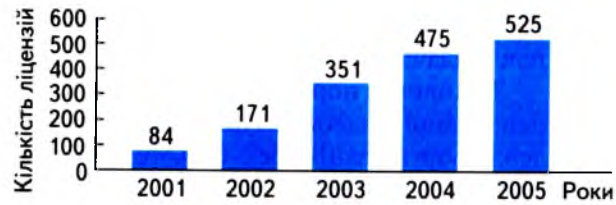

Рис. 6.16

Загальна кількість виданих ліцензій

кій (44), Львівській (14), Дніпропетровській (14), Запорізькій (14), Луганській (14) областях та Автономній Республіці Крим (15). Тут необхідне втручання інших регуляторних органів.

Проводове мовлення

Цей вид розповсюдження програм з кожним роком різко скорочується, хоч і зараз залишається найдоступнішим джерелом інформації і надійним засобом оповіщення населення в надзвичайних ситуаціях, особливо в сільській місцевості та в окремих регіонах, зокрема в Криму, Карпатах. За останнє десятиріччя кількість абонентів проводового радіомовлення в Україні скоротилася майже втричі. Низька абонентна плата й видатки, що не покриваються нею, зробили проводову мережу нерентабельною. Особливо збитковою ця система стала в сільській місцевості.

Таблиця 6.9

Стан ліцензування проводового мовлення по регіонах України

Область, регіони	Кількість районних центрів	Кількість чинних ліцензій, у тому числі ОДТРК	Проліцензовано ТРО у 2004 р.	Проліцензовано ТРО у 2005 р.
АР Крим	14	11	3	2
Вінницька	27	23	0	1
Волинська	16	13	4	0
Дніпропетровська	22	9	2	2
Донецька	17	15	4	4
Житомирська	23	16	2	1

Закінчення таблиці 6.9

Область, регіони	Кількість районних центрів	Кількість чинних ліцензій, у тому числі ОДТРК	Проліцензовано ТРО у 2004 р.	Проліцензовано ТРО у 2005 р.
Закарпатська	13	2	1	0
Запорізька	20	13	2	1
Івано-Франківська	14	12	4	2
Київська	25	29	8	2
Кіровоградська	21	22	1	2
Луганська	17	21	5	3
Львівська	20	28	3	2
Миколаївська	19	6	3	0
Одеська	26	4	0	2
Полтавська	25	32	6	4
Рівненська	16	19	0	1
Сумська	18	18	7	0
Тернопільська	17	19	1	0
Харківська	27	28	3	0
Херсонська	18	16	4	1
Хмельницька	20	21	3	0
Черкаська	20	22	8	0
Чернівецька	11	14	4	0
Чернігівська	22	25	3	0

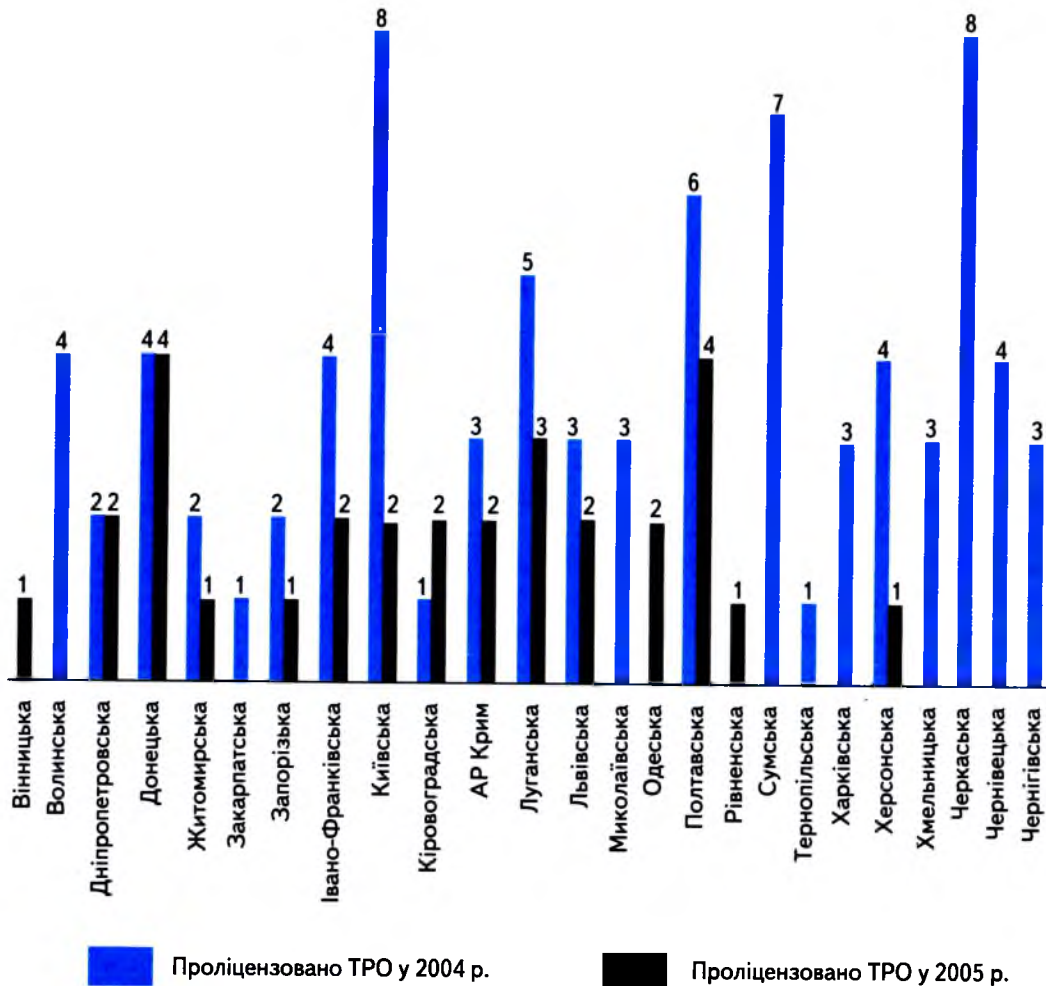

Рис. 6.17

Стан ліцензування проводового мовлення у 2004–2005 рр.

Основною причиною зменшення кількості радіоточок з 19,5 млн у 1990 р. до 8,5 млн у 2005 р. є відсутність коштів на ремонт і відновлення ліній зв'язку безпосередньо до сільських населених пунктів. Паралельно з погіршенням ситуації з проводовим мовленням проблемою стало поширення програм Національної радіокомпанії України у зв'язку зі зменшенням обсягів роботи потужних передавачів короткохвильових та середньохвильових діапазонів.

Незважаючи на введення режиму сприяння цьому виду мовлення, проліцензовано лише 30 редакцій районного радіомовлення. Національною радою у невідкладному порядку розглядаються

питання оформлення дозвільних документів редакціям районного проводового радіо за фактично символічною оплатою.

В кількох регіонах (Вінницька, Одеська, Хмельницька області) руйнування проводових мереж стало повальним. 22 студії міськрайонного проводового мовлення отримали право мовлення з використанням ефірних передавачів, але в цілому цю проблему має бути вирішено в рамках Державної програми сприяння мовленню у віддалених та важкодоступних регіонах.

Фінансово-економічна робота

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 5 червня 1995 р. № 392 “Про розміри грошових зборів за видачу телерадіоорганізаціям ліцензій на право користування каналами мовлення” та на підставі прийнятих Національною радою рішень про визначення переможців конкурсу на мовлення і видачу ліцензій телерадіокомпаніям ефірного, проводового, кабельного та супутникового видів мовлення та відповідно до Положення “Про порядок сплати грошового (ліцензійного) збору за видачу ліцензій”, за 2005 р. було розраховано плату за видачу, продовження та переоформлення ліцензій на телерадіомовлення за 388 рішеннями на загальну суму 3827 тис. гривень. Фактично до державного бюджету надійшли кошти в сумі 4370,8 тис. гривень (з урахуванням сплачених у 2005 р. рахунків за 2004 р.).

Протягом 2005 р. Національною радою додатково розроблено чотири важливі для держави окремі бюджетні програми, передбачені статтею 25 Закону України “Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення”. Зокрема, це — бюджетна програма “Розробка висновків щодо електромагнітної сумісності радіоелектронних засобів мовлення, необхідних для створення та розвитку каналів мовлення, мереж мовлення та телемереж”,

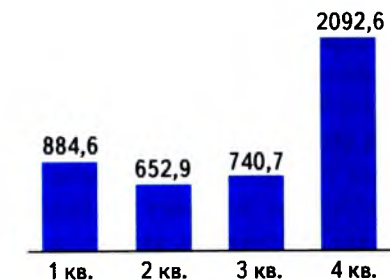

Рис. 6.18

Динаміка фактичного надходження плати за видачу, продовження та переоформлення ліцензій на телерадіомовлення за 2005 р. (по кварталах)

Таблиця 6.10

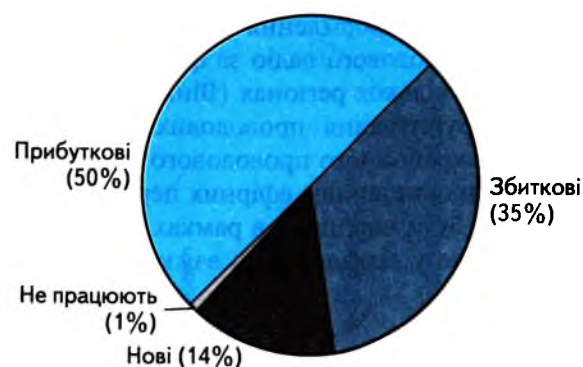

Рис. 6.19

Фінансовий стан ТРК, які мали ліцензію Національної ради на 01.01.2005 р.

спрямована на створення нових мовних проєктів, які сприяють входженню телерадіоорганізацій України до світового інформаційного простору, на формування конкурентних засад в галузі телерадіомовлення, поліпшення якості інформаційного поля держави; програма “Проведення досліджень щодо використання радіочастотного ресурсу для потреб телерадіомовлення”, спрямована на впровадження нових сучасних технологій мовлення, зокрема цифрових, багатоканальних, супутникових, оптимізацію діючих мереж мовлення та завершення розбудови аналогових мереж телерадіомовлення.

Окрім цього, Україна щомісяця втрачає до 5 % радіочастотного ресурсу цифрового мовлення внаслідок відсутності концептуальних та поточних рішень цієї проблеми.

Супутникове мовлення

Значно зростають обсяги супутникового телерадіомовлення, що зумовлюється обмеженням вільного радіочастотного ресурсу для потреб наземного ефірного мовлення.

Значне збільшення вітчизняних каналів супутникового мовлення є запорукою подальшого розвитку вітчизняного мовлення, але за умови сприяння ретрансляції цих програм наземними системами багатоканального мовлення.

Заслуговує на увагу тенденція недотримання вимог державних стандартів технічної якості та рівня експлуатації технічних засобів мовлення.

Згідно з рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 6 лютого 2001 р. щодо проведення технічної експертизи, уповноваженими організаціями за

Ліцензування супутникового телевізійного мовлення

Тип супутника	Назва ТРО	Логотип
Eutelsat W4 (ЄС)	ТОВ “Поверхность спорт ТВ”	Спорт-1
Intelsat-704 (ЄС)	ТОВ «Телекомпанія “Обрій”» ТОВ «ТРК “Європа плюс” — Київ»	МТВ — Європа
Amos-2 (Ізраїль)	ВАТ «Телеканал “Тоніс”»	Т (Тоніс)
	ТРК «Студія “1+1”»	1+1
	Державне комунальне підприємство “Київ”	Київ
	ЗАТ “ТелеОдин”	М1
	ЗАТ «ТРК “Світ”»	С (Світ)
	ТОВ “Міжнародна комерційна ТРК”	ICTV
Amos-1B (Ізраїль)	ТОВ «ТРК “ТелеРадіоСвіт”»	НБР
	ТОВ «Музичний канал “О-ТВ”»	О-TV
	ТОВ «Телерадіооб’єднання “МІСТ ТВ”»	Міст-ТВ
Sirius (Швеція)	ЗАТ «Телекомпанія “ТЕТ”»	ТЕТ
	Підприємство з іноземними інвестиціями у формі ТОВ «ТРК “НБМ”»	“5”
	Дирекція телепрограм Верховної Ради України	Парламентський телеканал “РАДА”
	ТОВ «ТРК “Глас”»	Г (Глас)
	ЗАТ “Новий канал”	Н (Новий канал)
	АТЗТ “УНТК”	Інтер +
	ТОВ «ТРК “Кіно ТВ”»	Enter фільм
	ТОВ «ТРК “Одеса Інтернешнл”»	Одеса Інтернешнл
	ЗАТ «ТРК “Україна”»	ТРК “Україна”
	ТОВ «ТРК “Музика ТВ”»	e (Enter)

Закінчення таблиці 6.10

Тип супутника	Назва ТРО	Логотип
Експрес-А (Росія)	ДТРК м.Київ	УТР
Експрес-4А (Росія)	ТОВ «Телестудія «Астра-ТВ»»	КРТ
	ТОВ «ТРК «Клас»»	Перший розважальний телеканал
Експрес-6А (Росія)	ТОВ «ТРК «Терра-ТВ»»	Терра-ТВ
	ТОВ Міжрегіональна асоціація теле- і радіомовників «ТО «НАРТ»»	НАРТ
Експрес-AM22 (Росія)	ТОВ «Телестудія «Служба інформації»»	НТН
	Державна ТРК «Культура»	К (Культура)
	ВАТ «Київтелемонтаж»	К 1 (КТМ)
	ЗАТ «ТРК «Інтер-відео-Київ»»	К 2 (ІВК)
	ТОВ «ТРК «Золоті ворота»»	ЗВ (Золоті ворота)
	ЗАТ «Українська незалежна ТРК «Заграда»»	Заграда
РanAmSat (США)	ТОВ «АР Ю М'ЮЗІК»	RU MUSIC

2001–2005 рр. було проінспектовано: базовою організацією метрологічної служби Держкомтелерадіо України (м. Київ) у 2001 р. — 60, у 2002 р. — 16, у 2003 р. — 25, у 2004 р. — 11, у 2005 р. — 43, разом — 154 ТРО; Державним науково-дослідним інститутом «Система» (м. Львів): у 2001–2005 рр. — 63 ТРО; Українським науково-дослідним інститутом радіо і телебачення (м. Одеса): у 2001 р. — 61, у 2002 р. — 45, у 2003 р. — 34, у 2004 р. — 9, у 2005 р. — 22, разом — 171 ТРО; Випробувальним центром «Омега» (м. Севастополь): у 2001 р. — 37, у 2002 р. — 22, у 2003 р. — 16, у 2004 р. — 6, у 2005 р. — 8, разом — 89 ТРО; Національним науковим центром «Інститут метрології» (м. Харків): у 2001–2005 рр. — 115 ТРО. Всього проведено технічну експертизу 592 ТРО.

Ліцензування супутникового звукового мовлення

Тип супутника	Назва ТРО	Позивні
Експрес-AM22 (Росія)	Національна радіокомпанія України (НРКУ)	Всесвітня служба «Радіо «Україна»»
	Національна радіокомпанія України (НРКУ)	УР-1
	Національна радіокомпанія України (НРКУ)	УР-2
	Національна радіокомпанія України (НРКУ)	УР-3
Intelsat-704 (ЄС)	ТОВ «ТРК «Європа Плюс» — Київ»	Європа 1
Amos-2 (Ізраїль)	ТОВ «Українська медіа-група»	UMG (UKRAINIAN MEDIA GROUP)
	Підприємство з іноземними інвестиціями у формі ТОВ «ТРК «НЕМ»»	Радіо 5
Sirius-2 (Швеція)	ЗАТ «Студія «Європа плюс» — Україна»	Європа плюс
Експрес-6А (Росія)	ТОВ Міжрегіональна асоціація теле- і радіомовників «ТО «НАРТ»»	НАРТ

За результатами технічної експертизи були висловлені такі типові зауваження: невідповідність ліцензіям дозволеної та фактичної потужності передавачів; зношеність обладнання засобів мовлення (досягає 80%); відсутність сертифікатів відповідності або свідоцтв про визнання закордонних сертифікатів згідно з вимогами ДСТУ 3417-96 та 3498-96 на засоби мовного телебачення і радіомовлення; невідповідність окремих основних параметрів і якісних показників каналів мовлення вимогам чинних нормативних документів; відсутність комплексу засобів вимірювальної техніки (ЗВТ) для проведення обов'язкових регламентних робіт і вимірювань основних параметрів та якісних показників каналів мовлення; відсутність резервного обладнання; резервного електроживлення; основоположних державних нормативних документів з нормування і вимірювань основних параметрів, якісних показників каналів і трактів (ланок трактів) з галузі діяльності; ліцензій Національної комісії з питань регулювання зв'язку України на здійснення діяльності у галузі

зв'язку; санітарних паспортів на передавальне обладнання; дозволу центру “Укрчастотнагляд” на експлуатацію радіоелектронних засобів мовлення, дозволу органів виконавчої влади на будівництво, обслуговування та експлуатацію мережі кабельного телебачення.

На жаль, у країні не створено цілісної системи контролю дотримання телерадіоорганізаціями державних стандартів технічної якості мовлення. Законодавством визначено лише наглядові функції Національної ради щодо дотримання стандартів та норм технічної якості. Можливості технічного моніторингу обмежені структурними, технічними і фінансовими факторами. Здійснюється лише документальний контроль за результатами перевірок, які проводяться організаціями, уповноваженими Національною радою, що не дає змоги оперативно приймати рішення щодо дотримання вимог державних стандартів і технічних параметрів мовлення телерадіоорганізаціями України.

Негативною тенденцією є також штучне стримування впровадження нових технологій телерадіомовлення. Відсутність уточненої Національної таблиці радіочастот, Плану використання радіочастотного ресурсу України та низька пропускна спроможність Українського державного центру радіочастот стримують впровадження як аналогових, так і сучасних цифрових технологій, а також технологій типу “Телевізійне село”, МІТРС, ММДС та інших.

Новим також є звернення телерадіоорганізацій щодо впровадження систем розповсюдження телерадіопрограм інтернет-засобами.

З метою прискорення впровадження цифрового радіомовлення Національною радою України було організовано міжвідомчу робочу групу, до складу якої запрошено представників НКРЗ, Міністерства транспорту та зв'язку України (Державного комітету транспорту і зв'язку України), ДП “Укрчастотнагляд”, Концерну РРТ. За результатами роботи міжвідомчої групи розроблено проект постанови Кабінету Міністрів України “Про впровадження цифрового телерадіомовлення в Україні” та подано пропозиції до Верховної Ради України щодо внесення відповідних змін до чинного законодавства України. У грудні 2005 р. прийнято рішення про оголошення конкурсу на кращий проект експериментального цифрового мовлення в м. Києві.

Національна рада також приділяє увагу упорядкуванню стосунків ТРО з операторами телекомунікацій з метою забезпечення повної сплати за користування радіочастотним ресурсом операторами телекомунікацій, які здійснюють розповсюдження телерадіопрограм [27; 95; 105; 114; 136].

НАЦІОНАЛЬНИЙ СЕГМЕНТ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Неформально український сегмент мережі Інтернет почав свій розвиток наприкінці 1990 р. Перші користувачі мережі Інтернет з'явилися на території України ще за часів СРСР. У 1990 р. було створено перші три вузли доступу до мережі. Того ж року здійснено перші заходи щодо певної підтримки української частини доменного простору мережі Інтернет — домену. ua. А офіційно домен.ua був зареєстрований в грудні 1992 р. (на момент реєстрації в мережі були представлені лише 47 держав). Фактично з цього моменту починається повноцінне становлення і розвиток Інтернет в Україні. Отже, 1 грудня 1992 р. слід вважати початком Національного сегменту Інтернет.

Цього ж року адміністрування домену. ua доручено ТОВ “Комунікаційні системи”.

У 1997 р. кількість хостів у національному домені. ua перевищила 10 тис., у 1998 — 20 тис., у 2000 — 30 тис., у 2001 — 50 тис., у 2002 — 70 тис., у 2003 — 80 тис., у 2004 — 90 тис. У жовтні 1999 р. кількість веб-сайтів у домені. ua перевищила 2 тис., у 2002 — 10 тис., у 2004 — 30 тис.

Попри те, що темпи розвитку інформаційних технологій в Україні, враховуючи непростий соціально-економічний стан народного господарства, ще не відповідають сучасним потребам, результати останніх років свідчать про початок входження держави у світовий інформаційний простір.

Український сегмент Інтернет динамічно розвивається. Висновки відносно темпів його розвитку можна зробити на підставі таких даних. Якщо в період становлення Інтернет для інсталяції першої тисячі хостів (будь-який комп'ютер безпосередньо з'єднаний з мережею Інтернет) у мережі знадобилося 15 років (з 1969 до 1984 р.), то сьогодні щоденно мережа збільшується на 189 тис. хостів. Середньорічні темпи зростання мережі знаходяться на рівні 50—55%.

Станом на 2001 р. послуги доступу в мережу Інтернет в Україні були представлені понад 260 провайдерів. Нині постійними абонентами мережі є близько 1 млн осіб, ще 300 тис. осіб користуються послугами час від часу. Загальна кількість користувачів Інтернет в Україні за останні два роки зросла більш ніж утричі.

В українському сегменті Інтернет нині функціонує близько 45 тис. хостів, а в зоні UA зареєстровано понад 11 тис. доменів. За кількістю хостів, підключених до Інтернет, Україна посідає 28-ме місце в Європі та 45-те у світі. Загальний темп приросту хостів за 2000 р. склав 29,2%. В 2001 р. кількість хостів виросла на 2,8 тис. одиниць (4,1%), кількість веб-серверів — на 1,6 (12,8%), загальна кількість зон в українському сегменті збільшилася на 3,6 тис. одиниць (14,3%).

На сьогодні інформаційне наповнення українського сегмента Інтернет характеризується так:

- ✓ інформація про діяльність різних суб'єктів господарювання — 37%;
- ✓ інформаційно-довідкові ресурси — 16,6%;
- ✓ інформація розважального характеру — 14,8%;
- ✓ інформація ЗМІ та науково-технічні журнали — 6%;
- ✓ інформація науково-дослідних та навчальних організацій — 4,4%;
- ✓ інформація про діяльність органів державної влади — 1,3%.

Загальна пропускна спроможність зовнішніх каналів, які використовуються провайдерами для доступу до зарубіжних інформаційних ресурсів, перевищує 90 Мбіт/сек. Для організації швидкісних каналів доступу до інтернет-ресурсів багато провайдерів стали підключатися до супутникових систем.

З метою прискореного економічного розвитку України і розбудови інформаційного суспільства розроблено довгострокову державну програму “Електронна Україна”, основним завданням якої є розвиток інтернет-індустрії. Програма передбачає широке використання сучасних засобів зв'язку, насамперед Інтернет, на всіх рівнях державного управління від уряду до місцевих адміністрацій, перехід усіх державних структур на електронний документообіг, об'єднання локальних державних мереж у єдину мережу, доступ державних службовців до Інтернет, а також уможливлення інтерактивної участі громадян України через Інтернет у державних процесах.

Програма “Електронна Україна” також передбачає “Перелік завдань (проектів) за напрямками з орієнтовними обсягами фінансування з державного бюджету” та “Перелік завдань (проектів), що підлягають виконанню за наявності фінансування у складі окремих галузевих та регіональних програм”.

Зокрема, одним із завдань Програми є створення дешевого, швидкого та надійного Інтернет для всіх, що передбачає такі напрями:

- ✓ забезпечення доступу до Інтернет як універсальної послуги;
- ✓ забезпечення Інтернетом науковців та студентів;
- ✓ створення захищених мереж та застосування інтелектуальних карток.

Крім того, Програмою передбачено низку заходів, які стосуються розвитку мережі Інтернет в Україні за напрямками:

- розбудова сучасної телекомунікаційної інфраструктури, доступної усім;

- закладання підвалин інформаційного суспільства;
- запуск супутника зв'язку з метою доступу до мережі Інтернет з усієї території країни;
- побудова вузлів доступу до мережі Інтернет в обхід АТС та запровадження технології xDSL у великих містах;
- сприяння розвитку мережі кабельного телебачення та забезпечення виділення частот для доступу до мережі Інтернет в усіх містах та райцентрах;
- впровадження підключення до мережі Інтернет як універсальної послуги.

Програмою передбачено також створення Єдиного каталогу веб-ресурсів України, веб-порталів державної статистичної інформації, Державного земельного кадастру та державних архівів України. Заплановано забезпечення поступового переходу до протоколу IPv6 та забезпечення вищих навчальних закладів державної форми власності швидким Інтернетом та локальними обчислювальними мережами. До Програми включено перехід до системи електронної торгівлі, здійснення операцій купівлі-продажу в електронній формі з урахуванням гарантування безпеки електронних трансакцій в Інтернет і використання механізмів ЕЦП в електронній комерції.

Крім вищезазначеної Програми, в Україні вже діє з 2000 р. Національна програма інформатизації, заходи якої щороку затверджуються розпорядженням Кабінету Міністрів України. Зокрема, у 2004 р. загальна сума асигнувань із державного бюджету становила 7710 тис. гривень [95].

ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНІ МЕРЕЖІ ТА СИСТЕМИ

Україна має потужну галузь зв'язку та інформатизації, доходи якої щороку зростають.

Так, лише за січень—квітень 2004 р. вони збільшилися на 53,3% у порівнянні з аналогічним періодом 2003 р. і склали 5,952 млрд гривень. 30% загальної суми доходів припадає на послуги міжміського, в тому числі й міжнародного, зв'язку. Обсяг цих послуг зріс до 1,787 млрд гривень. У 2,4 раза зросли доходи операторів мобільного зв'язку, які за наведений період склали 2,457 млрд гривень, а доходи операторів супутникового зв'язку зросли на 39,7% — до 9,5 млн гривень. Організації, які передають і приймають теле- та радіопрограми, отримали дохід у розмірі 164,2 млн гривень, що на 59,7% більше у порівнянні з чотирма місяцями 2003 р. У комп'ютерному зв'язку (передача

даних та Інтернет) обсяги наданих послуг збільшилися на 42,5% — до 271,8 млн гривень.

Флагманом галузі зв'язку в Україні є ВАТ “Укртелеком”, створене наприкінці 1993 р. Підприємство є лідером за обсягом і діапазоном послуг електрозв'язку. ВАТ “Укртелеком” володіє первинною мережею, магістральними та зоновими лініями зв'язку, надає всі види телекомунікаційних послуг — міжнародний, міжміський та місцевий телефонний зв'язок, проводове радіомовлення, радіозв'язок, трансляцію теле- та радіопрограм, документальний електрозв'язок, відеоконференцзв'язок, супутниковий зв'язок, цифрові канали (в оренду), АТМ/Frame Relay, ISDN, доступ до Інтернет.

Сьогодні це підприємство налічує у своєму складі 30 філій, у тому числі 27 регіональних.

У складі підприємства діють вертикальні структури з експлуатації первинної мережі зв'язку, місцевих мереж зв'язку та радіофікації, з обслуговування споживачів і продажу послуг.

ВАТ “Укртелеком” є співзасновником ряду спільних підприємств, які функціонують на телекомунікаційному ринку України. До них належать: “Інфоком”, “Утел”, “Український мобільний зв'язок”, “Елсаком Україна”, “Телесистеми України” та “Телекомінвест”.

ВАТ “Укртелеком” забезпечує телефонним зв'язком 9 млн абонентів, на його телефонній мережі загального користування працюють 44 автоматичні міжміські телефонні станції, у тому числі 18 аналогових та 26 цифрових, а також 4 міжнародні центри комутації. Характерно, що підприємство є також лідером серед провайдерів Інтернет в Україні за кількістю клієнтів. Розвиток власного сегмента Інтернет ВАТ “Укртелеком” розпочало у 1997 р. Нині вузли доступу до мережі Інтернет побудовані в усіх обласних центрах та у більшості районних. Їхня кількість зросла до 280. Налагоджено прямі міжнародні інтернет-з'єднання з Європою, Росією та США через волоконно-оптичні лінії зв'язку. Загальна пропускна спроможність зовнішніх каналів ВАТ “Укртелеком” досягла 700 Мбіт/с.

Підприємство забезпечує постійне ІР-з'єднання по виділеній лінії: абонент підключається до вузла доступу до мережі Інтернет по фізичній дво-чотирихпроводній лінії, каналу ТЧ або цифровому каналу пх64 kb. Абонент отримує послугу доступу до Інтернет у режимі on-line цілодобово. Для кожного клієнта на вузлі доступу конфігуруються параметри маршрутизації трафіку.

ВАТ “Укртелеком” надає високошвидкісний доступ до Інтернет по телефонній лінії з використанням технології DSL, а ця послуга забезпечує постійну виділену лінію для Інтернет та цифрову лінію для телефону. Таким чином діє два незалежні цифрові канали.

Крім цього, існує послуга з підключення до вузла доступу, використовуючи телефонну мережу загального призначення.

ВАТ “Укртелеком” бере участь у таких міжнародних проектах, як ITUR, TEL, TAE, BSFOCS.

Потужно розвивається галузь мобільного зв'язку.

Кількість абонентів у 2003 р. перевищила 6,5 млн. За даними компанії UMC, зростання абонентської бази компанії в Україні у згаданому році становило 97% — з 1 700 000 до 3 348 610 чоловік, кількість абонентів Джинс в Україні перевищила 577 тис.

За даними компанії “Київстар” GSM, кількість абонентів на кінець 2003 р. становила понад 3 млн (на 1 січня 2003 р. їх було лише 1 855 000).

Абонентська база компанії “Golden Telecom” досягла 41 тис., а ЗАТ “Українські радіосистеми” (торгова марка Wellcom) — понад 40 тис. Компанія DCC, яка також є оператором мобільного зв'язку з використанням безпроводового доступу на базі стандарту DAMPS, досягла чисельності абонентів 85 тис. [101; 102; 103; 104].

ПЕРСПЕКТИВИ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Як відомо, мультимедійні ЗМІК залежать від розвитку інформаційних технологій у будь-яких відкритих демократичних суспільствах. Революційний вплив інформаційних технологій стосується способу життя людей, їхньої освіти й роботи, а також взаємодії уряду та громадянського суспільства. Мультимедійні технології швидко стають життєво важливим стимулом розвитку світової економіки. Вони також надають можливість багатьом ініціативним індивідуумам, фірмам та спільнотам в усіх частинах земної кулі більш ефективно і творчо вирішувати економічні та соціальні проблеми.

У визначенні нового типу суспільства як інформаційного закладена ідея нової фази історичного розвитку економічно передових країн. Це не прихід якогось “постпромислового суспільства”, а створення нового соціального зразка, який є наслідком “другої промислової революції”, що головно ґрунтується на застосуванні мікроелектронної технології. Процес інформатизації охоплює всі сфери соціальної діяльності: від повсякденного життя до міжнародних зв'язків, від сфери дозвілля до виробничих відносин. І, звичайно, не дивно, що він так чи інакше торкнувся й України.

Сьогодні потрібно не лише заохочувати перехід до мультимедійних технологій, а й якомога повніше реалізувати його економічні, соціальні та культурні переваги. Для досягнення цих цілей важливо зосередитися на таких ключових моментах:

- проведення економічних і структурних реформ з метою створення умов відкритості, ефективності, конкуренції та новаторства,

котрі доповнювались би заходами щодо адаптації ринку праці, розвитку людських ресурсів та забезпечення соціальної злагоди;

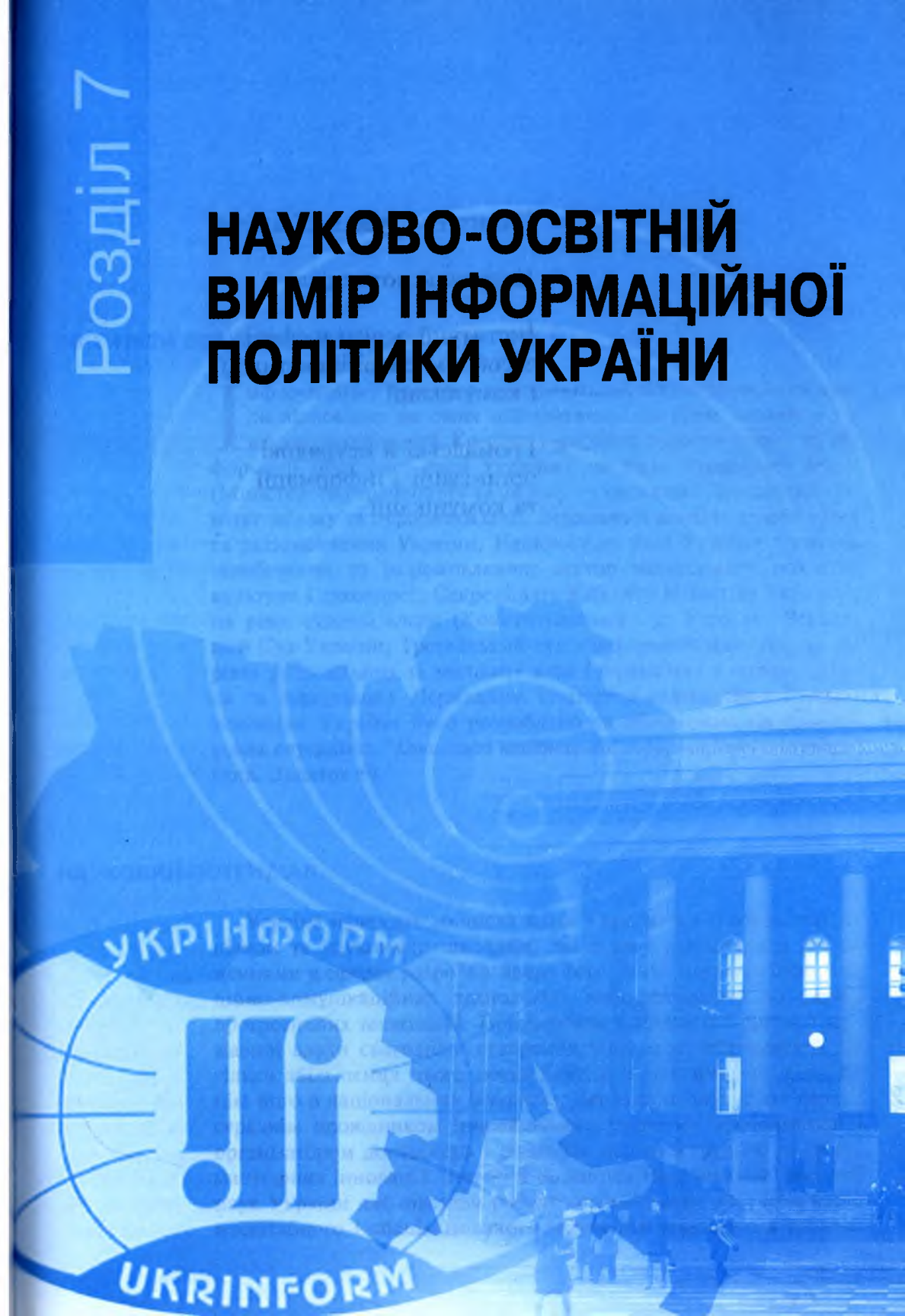
- управління мікроекономікою, яке допоможе підприємствам та споживачам складати більш точні плани, бути впевненішими у майбутньому, ефективніше використовувати переваги нових інформаційних технологій;
- розробка інформаційних мереж, що гарантуватимуть швидкий, надійний, безпечний та економічний доступ за допомогою конкурентоспроможного ринку до нововведень у мережевих технологіях, сервісі тощо;
- розвиток людських ресурсів, спроможних відповідати вимогам інформаційної епохи, готових до навчання протягом усього життя та здатних задовольняти зростаючий попит на фахівців із мультимедійних технологій у багатьох секторах економіки;
- активне використання мультимедійних технологій державним сектором, сприяння наданню послуг, необхідних для підвищення рівня доступності влади для всіх громадян.

Передові держави світу вже давно зрозуміли, що мультимедійні технології є рушієм далекоюсяжних структурних змін, які забезпечують швидкий і водночас гуманістичний прогрес країни, її політики та економіки. Вони сягають набагато далі технічного прогресу в звичайному розумінні цього слова. Як уже зазначалося, нові мультимедійні технології відкривають широкі можливості для підвищення ефективності роботи державних установ, поліпшення якості обслуговування громадян, підвищення рівня освіти і розширення її доступності, а також забезпечення конкурентоспроможності на світових ринках.

Фахівці розглядають мультимедійні технології як новий засіб масової інформації та комунікації. Особливості цих ЗМІК такі:

- ✓ комунікаційна модель “багато — багатьом”, завдяки якій споживачі отримують повну інформацію;
- ✓ гіпермедійне представлення інформації;
- ✓ інтерактивна природа;
- ✓ значно ширший масштаб інформації;
- ✓ відсутність територіально-часових обмежень поширення та отримання інформації;
- ✓ низька вартість аудиторного контакту;
- ✓ висока оперативність інформування;
- ✓ можливість передавання достатньо повної інформації.

НАУКОВО-ОСВІТНІЙ ВИМІР ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

- Інститути державної влади
- Науковий потенціал
- Інституції освіти у сфері засобів масової інформації і комунікації
- Громадські й неурядові організації з інформації та комунікації

ІНСТИТУТИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Інформаційну політику здійснюють інститути державної влади відповідно до своїх повноважень: на рівні законодавчої влади (профільний Комітет у справах свободи слова та інформації Верховної Ради України), на рівні виконавчої влади (Міністерство транспорту та зв'язку — колишній Державний комітет зв'язку та інформатизації, Державний комітет телебачення та радіомовлення України, Національна рада України з питань телебачення та радіомовлення, сектор моніторингу розвитку культури і духовності Секретаріату Кабінету Міністрів України), на рівні судової влади (Конституційний Суд України, Верховний Суд України, Третейський суд з інформаційних спорів), на рівні регіональних та місцевих влад (управління у справах преси та інформації). Державним комітетом телебачення і радіомовлення України було розроблено та обговорено на громадських слуханнях *“Концепцію національної інформаційної політики”* (див. Додаток б).

НАУКОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Україна належить до числа країн з високим науковим потенціалом та науковими школами, які відомі унікальними досягненнями у сферах розробки нових технологій, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій, нано-технологій та інших прогресивних технологій. Пріоритетом у діяльності органів державної влади сьогодні є створення умов, що забезпечують не тільки збільшення цього потенціалу, а й максимальну реалізацію його в національних інтересах. Держава планує стати безпосереднім провідником інноваційного розвитку, засновником і організатором досліджень і розробок новітніх технологій та гуманітарних інновацій. Значний потенціал Національної академії наук України дає підстави робити оптимістичні прогнози щодо масштабного і спеціалізованого залучення українських науков-

ців до участі у фаховому забезпеченні діяльності та розвитку ЗМІК України.

НАН України є головною і базовою науковою установою української держави. В ній сьогодні працює близько 12 тис. докторів і кандидатів наук. НАН України нині — це 71 науковий інститут, Центральна наукова бібліотека ім. В. Вернадського, фонди якої налічують понад 13 млн томів наукової продукції, Український інститут науково-технічної інформації, де в цифровому форматі зберігаються дисертаційні дослідження та результати наукових розробок академічних установ на державні та інші замовлення.

До складу Академії входять підпорядковані науковим інститутам і центрам дослідні підприємства, конструкторські організації, обчислювальні центри, видавництво “Наукова думка”. В рамках НАН України діють регіональні наукові центри: Донбас, Західний (Львів), Південний (Одеса), Північно-Східний (Харків), Придніпровський (Дніпропетровськ) і Кримський (Сімферополь), які забезпечують розв’язання комплексних регіональних проблем.

Останніми роками в Україні активно формуються нові наукові школи з проблем глобалістики, інноваційних технологій, інституційних засад діяльності в інформаційному суспільстві, міжнародних інформаційних відносин за всім спектром міжнародної взаємодії. Зокрема, модель постіндустріального суспільства для перехідних країн розглядається як своєрідний полігон для перевірки концепцій розвитку і порівняльного аналізу трансформацій, які відбулися в останній чверті ХХ — на початку ХХІ ст., крізь призму західного способу організації суспільного життя.

Фундаментальні дослідження глобальних цивілізаційних процесів, пов’язаних з інформаційно-технологічною еволюцією, викладено в різнопланових теоретичних і прикладних наукових працях вітчизняних фахівців: Ю. Пахомова, С. Кримського, Ю. Павленка (Пути и перепутья современной цивилизации. К., 1998), В. Кременя, В. Ткаченка (Україна у контексті глобалізму. К., 1998), Б. Гуменюка, Є. Камінського, А. Дашкевича, В. Трощинського (Геополітичне майбутнє України. К., 1998), О. Білоруса, Ю. Мацейка, А. Гончаренка та ін. (Глобальні трансформації і стратегії розвитку. К., 1998), О. Зернецької (Глобальний розвиток масової комунікації і міжнародні відносини. К., 1999), В. Андрущенко, Ф. Кирилюка, Л. Губерського, М. Михальченка, В. Мадіссона, М. Хилька та ін. (Політологія: історія та методологія. К., 2000), О. Скаленка (Глобальні резерви поступу. К., 2000), Л. Губерського, А. Москаленка, В. Іванова, В. Вергуна (Масова кому-

нікація. К., 2002), М. Михальченка (Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. К., 2004), в яких розглядаються проблеми нової геополітики, процеси європейської інтеграції, соціально-політичної конфліктології, міжнародні проблеми України, концептуальні засади зовнішньої і внутрішньої політики, інформаційної безпеки, інформаційної економіки, масових комунікацій у контексті глобалізму.

Основний зміст суперечливих тенденцій та дисбалансів глобалізації, наслідки радикальних змін світового господарства й соціуму для окремих національних утворень досліджено в колективній монографії Інституту соціології НАН України “Українське суспільство на порозі третього тисячоліття” (К., 1999). Її автори (М. Шульга, А. Арсеєнко, В. Танчер, В. Врублевський, М. Міщенко, В. Осовський, В. Хорошинський та ін.), аналізуючи перспективи формування української державності, досліджують глобальний вимір політичної, економічної й соціальної сфер міжнародних відносин, суперечливий характер і протиріччя наукових концепцій та політичних стратегій, висвітлюють роль транснаціональних корпорацій у міжнародній конкуренції й боротьбі за лідерство на світових ринках, розглядають моделі інтеграції України у міжнародний простір.

Геополітичні пріоритети України, особливості ідеології переходу до нової фази розвитку, специфіка національної моделі становлення державності в контексті глобальних змін, чинники інформатизації політичних та суспільних інститутів розглянуто в колективній науковій праці “Україна: утвердження незалежної держави: 1991—2001” (автори В. Литвин, С. Віднянський, Н. Барановська, В. Верстюк та ін.), в якій обґрунтовуються європейський вибір України, необхідність трансформацій провідних секторів суспільства для подолання розриву цивілізаційного розвитку і залучення України як впливового актора в процеси міжнародного співробітництва. У монографічному дослідженні “Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети і сценарії розвитку” (К., 1999) подано аналіз концепцій глобалізму та регіоналізму, обґрунтовано трансформаційний характер міжнародних відносин і необхідність урахування глобальних чинників у стратегіях зовнішньої та внутрішньої політики України.

Свідченням впливу концепцій постіндустріалізму, глобалізму, “інформаційного суспільства” та регіоналізму на розвій наукової думки в Україні є вихід окремих наукових праць, у яких аналізуються проблеми міжнародного розвитку, зокрема вплив нових інформаційних технологій на процеси міжнародної інтеграції, подаються прогнози щодо трансформацій і становлення багатополісної системи міжнародних відносин. Такими є дос-

лідження Є. Камінського, А. Дашкевича “Політика США щодо України. Витоки. Концептуальні основи. Прагматична еволюція” (К., 1998), О. Зернецької “Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини” (К., 1999); О. Скаленка “Глобальні резерви поступу” (К., 2000), В. Матвієнка “Прогностика” (К., 2000); В. Мунтіяна “Інформаціологія та безпека економіки” (К., 2000); О. Бодрука “Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти” (К., 2001), Г. Почепцова “Теорія комунікацій” (К., 2002), Є. Макаренко “Міжнародні інформаційні відносини” (К., 2002), О. Литвиненка “Інформаційні впливи та операції” (К., 2003), Г. Перепелиці “Конфлікти в посткомуністичній Європі” (К., 2004), В. Бебика “Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшнз” (К., 2005), Г. Перепелиці, В. Манжоли, О. Субтельного та ін. “Асиметрія міжнародних відносин” (К., 2005), Є. Тихомирової “PR у глобалізованому світі” (К., 2005), Л. Губерського, О. Шниркова, М. Ожевана, Є. Макаренко, А. Яковця та ін. “Європейські комунікації” (К., 2006) тощо.

Так, у дослідженні В. Мунтіяна “Інформаціологія та безпека економіки” (К., 2000) викладено концептуальні засади нового наукового напрямку “інформаціологічна економіка як основа гармонійного розвитку людства”, розглянуто економічні процеси крізь призму єдиної інформаційної основи природи та суспільства, підтверджено висновки відомих зарубіжних фахівців з глобального розвитку (М. Кастельса, Р. Райха, Т. Стюарта, Л. Едвінсона, Т. Сакаїї) про роль науки (глобальних знань) як потужної сили ХХІ ст. і визначального чинника конкурентоспроможності держав на світових ринках, зроблено рекомендації щодо розвитку наукового потенціалу України в перехідний період, необхідності використання нових високих технологій для прискореної трансформації політичних, економічних, соціальних та культурологічних інститутів в Україні в умовах становлення глобальної цивілізації.

У монографії О. Зернецької “Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини” (К., 1999) акцентовано увагу на глобалізації мас-медіа наприкінці ХХ ст. як нового чинника міжнародних відносин. Досліджуючи процеси глобалізації систем масової комунікації, діяльність транснаціональних медійних корпорацій, авторка обґрунтовує тезу про політичний вплив ЗМК на світові процеси, зовнішньополітичну діяльність окремих держав та забезпечення національних інтересів у міжнародному інформаційному просторі, висвітлює роль міжнародних організацій у регулюванні міжнародної співпраці в галузі масової

комунікації, аналізує стан і перспективи розвитку медіа-сфери в Україні та шляхи інтеграції держави в європейський та світовий медіа-простір.

Загальний системний аналіз соціально-економічних процесів світового, регіонального та національного рівнів здійснив О. Скаленко в науковій праці “Глобальні резерви поступу” (К., 2000), де з’ясовано фундаментальні основи ефективного господарювання в умовах глобальної інформатизації. Автор обґрунтовує нову концепцію інформаціоналізму й обстоює тезу про необхідність прискореного розвитку національного господарства, стверджуючи, що економічна інтеграція України можлива лише за умови творчої мобілізації суспільства в напрямі функціонування пріоритетного комплексу “інформація + інтелект + інновації” як системи резервів глобального впливу на економічні процеси.

Комплексні підходи до найактуальніших проблем інформаційного суспільства (стратегія, політика, економіка, безпека, право, освіта, охорона здоров’я, масова комунікація, інтернет-технології) викладено в збірниках наукових праць “Інформаційне суспільство в Україні: стан, проблеми, перспективи” (К., 2000), “Розвиток інформаційного суспільства в Україні” (К., 2001), “Інформаційне суспільство — стратегія розвитку ХХІ століття” (К., 2003), “Міжнародне інформаційне суспільство: проблеми і перспективи” (К., 2004) та в матеріалах парламентських слухань “WSIS та інформаційне суспільство в Україні” (К., 2005), де представлено нові наукові напрями вітчизняної інформаціології, розглянуто тенденції, теорії та прикладні аспекти проблеми становлення і розвитку інформаційного суспільства в Україні в контексті глобальної інтеграції, обґрунтовано потребу прийняття і реалізації Програми становлення інформаційного суспільства в Україні й поширення ідеології глобальної цивілізації серед українського суспільства з метою реалізації зовнішньополітичної доктрини держави у ХХІ ст.

Перспективи подальшого розвитку академічних (фундаментальних) досліджень пов’язані з активною співпрацею в рамках міжнародних проектів Європейського Союзу, зокрема Шостої Рамкової програми ЄС та європейського наукового простору (2002—2007).

Активне інтегрування підрозділів НАН України в європейський науковий простір є практичним кроком на шляху до створення справді єдиного європейського дослідницького простору, радикально нової концепції розвитку європейського інформаційного суспільства, у якій наукові інноваційні розробки мають будуватися на конструктивній співпраці, взаємодоповнюваності й координації дій на європейському та локальному рівнях. Як

принциповий концепт співпраці у глобалізованому світі, наука, залишаючись основою інноваційного розвитку держав-націй, поступово втрачає традиційні національні ознаки, стає інтегрованою базою діяльності світової спільноти.

Важливим складником інтегрованої науки, що підтверджується активізацією міжнародного вектора діяльності НАН України, є надзвичайно швидке впровадження та популяризація результатів як фундаментальних, так і прикладних досліджень, що значною мірою відбувається за рахунок майже обов'язкової для всіх національних наукових інститутів і центрів публікацій результатів своїх досліджень англійською мовою. І, нарешті, Шоста Рамкова програма об'єктивно враховує фінансовий аспект забезпечення наукових досліджень, а саме: фактично державам з меншими бюджетними можливостями і розвинутим науковим сектором (до них, безумовно, належить Україна) пропонується певна форма нарощування наукового потенціалу в умовах перехідного суспільства.

Реалізація трьох ключових складників програми — концентрація й інтеграція наукових досліджень країн ЄС (пріоритетні тематичні напрями і спеціальні напрями, що охоплюють широкий спектр наукових і технологічних досліджень), створення структури європейського наукового простору та зміцнення європейського інтелектуального потенціалу — потребує надзвичайно масштабних бюджетних фінансувань. Головне ж полягає у тому, що, відповідно до Шостої Рамкової програми, науковці третіх країн мають можливість брати участь у проектах, отримувати належне фінансування від Європейської Комісії, входити до складу створюваних міжнародних дослідницьких консорціумів у рамках певних тематичних програм. З цією метою Європейська Комісія зарезервувала 600 млн євро, з яких 285 млн передбачено витратити на пріоритетні напрями досліджень і 315 млн — на спеціальні заходи, котрі охоплюють ширший спектр наукових і технологічних досліджень (фінансування і підтримка співпраці з іншими країнами, у тому числі з пострадянськими державами). Відзначимо, що Національний інформаційний центр зі співробітництва з ЄС у сфері науки і технологій перебуває на презентаційному етапі діяльності, і НАН України має мобілізувати свій потенціал на максимальне прискорення виходу на практичне співробітництво, однією з форм якого може стати поглиблена розробка наукових заasad розвитку ЗМІ в Україні.

Новий комплексний науковий напрям “міжнародні інформаційні відносини” розвивається на базі вищих спеціальних освітніх закладів України, зокрема в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

де протягом 1994—2006 рр. сформовано наукову школу з досліджень у сфері інформації та глобальної комунікації.

В рамках підготовки наукових кадрів розробляється така проблематика: застосування інформаційних технологій у політичних, економічних, соціальних та глобальних процесах, дослідження проблем міжнародної інформаційної безпеки (інформаційного супроводження конфліктів, переговорів, миротворчих операцій), пропагандистське та контрпропагандистське забезпечення зовнішньополітичних інтересів, зовнішньополітичні технології PR, перспективи європейської інформаційної політики, інформаційної економіки, а також міжнародного інформаційного права, міжнародної журналістики.

Наукові та прикладні дослідження, здійснені протягом 1994—2006 рр., утворили базу для становлення нового перспективного напрямку у вітчизняній науково-освітній галузі, пов'язаного з вивченням міжнародних інформаційних відносин. Зокрема, у наукових дослідженнях Інституту міжнародних відносин розглянуто проблеми світоглядної концепції інформаційного суспільства (Л. Губерський), транснаціоналізації світового господарства в контексті інформаційної економіки (А. Філіпенко, О. Шнирков, О. Рогач), адаптації законодавства України до законодавства ЄС (В. Муравйов), ролі України в регіональних інтеграційних процесах (В. Манжола), розвитку міжнародного та національного інформаційного бізнесу (В. Вергун), проблеми міжнародної інформаційної безпеки, інформаційного права, зв'язків із громадськістю (В. Гондюл, Є. Макаренко, М. Ожеван, О. Литвиненко, В. Бебик, Г. Почепцов). У наукових збірниках “Університети — інформаційне суспільство — ЮНЕСКО” (2004), “Молодь за інформаційне суспільство” (2003), “Міжнародний інформаційний бізнес” (2003), “Європейські студії в Україні” (2004), “Роль мас-медіа у формуванні інформаційного суспільства” (2005) “Міжнародна інформаційна безпека: сучасні виклики та загрози” (2006) проаналізовано стан і перспективи розвитку ЗМІК та ПР в умовах глобалізації та регіональної інтеграції в напрямі демократизації та формування громадянського суспільства в перехідних країнах. У фундаментальних наукових працях “Українська дипломатична енциклопедія” (2004), “Європейський вектор зовнішньої політики України в контексті розвитку міжнародних відносин” (2006) висвітлено глобальні та міждержавні процеси, кризові явища та шляхи їх подолання у сучасному світі, перспективи європейської інтеграції України, місце інформаційно-комунікаційних технологій у зовнішній та внутрішній політиці держави.

Наукові дослідження з проблем ЗМІК в Інституті журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка виконуються в межах комплексної програми “Системи масової комунікації та світовий інформаційний простір” (2001—2006). Їдеться про розробку моделі оптимальної інформаційної політики загальнонаціональних та регіональних засобів масової інформації, що охоплює: забезпечення збалансованого об’єктивного та неупередженого інформування українського суспільства; невтручання власників ЗМІ в редакційну політику; укладання угод між власниками, менеджерами та журналістами про діяльність на основі професійних етичних стандартів.

До наукових здобутків Інституту журналістики належать монографії з проблем теорії масової комунікації (В. Різун), мас-медіа в глобальному інформаційному суспільстві (О. Гриценко), теорії й практики інтернет-журналістики (О. Мелещенко), гендерної рівності у ЗМІ (Н. Сидоренко, Н. Остапенко), міжнаціональних відносин та інформаційних прав нацменшин (Т. Приступенко), соціології ЗМІК (В. Іванов), видавничої справи (М. Тимошик). У збірниках наукових праць “Права журналістів: національний та європейський контексти”, “Український монітор за свідомий вибір” розглянуто проблеми захисту прав журналістів в Україні, конституційного забезпечення інформаційних прав у демократичному суспільстві, професійної етики ЗМІ, впливу ЗМІ на політичні виборчі процеси, проаналізовано роль ЗМІ України у президентській кампанії 2004 р. та парламентській 2006 р., запропоновано шляхи реформування ЗМІ в контексті саморегулювання та незалежності редакційної політики.

Інститут намагається здійснювати постійний моніторинг діяльності сучасних ЗМІ в усіх їхніх аспектах, адже діяльність ЗМІ є тим емпіричним матеріалом, на якому має вирости сучасне й історичне журналістикознавство.

Таким чином, можна стверджувати, що в Україні формується наукова традиція вивчення міжнародних відносин у контексті глобалізації комунікації, яка потребує комплексних досліджень цього феномена, конкретизації окремих його аспектів і наслідків впливу на еволюцію цивілізації, прогнозування перспектив на першу половину ХХІ ст. та окреслення стратегій розвитку людства. Є підстави сподіватися, що теоретичні розробки вітчизняних науковців будуть використані при розробці державної стратегії й тактики формування інформаційного суспільства та входження України до кола інформаційно розвинутих держав світу.

ІНСТИТУЦІЇ ОСВІТИ У СФЕРІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ І КОМУНІКАЦІЇ

Україна уклала понад 115 міжнародних угод про співпрацю у сфері науки та освіти з 53 країнами світу. МОН України створено умови для включення освітньої сфери в Болонський процес, впровадження державних стандартів двоступеневої системи освіти (бакалавр—магістр) з метою інтеграції в європейський науковий та освітній простір.

Фахівців у сфері ЗМІК готують класичні університети на факультетах/в інститутах журналістики, міжнародних відносин, Поліграфічна академія на факультетах видавничої справи, редагування та реклами тощо.

Система журналістської освіти й науки за останнє десятиріччя в Україні зазнала суттєвих змін. Українська журналістика пішла шляхом демократичного розвитку, принципи якого випробувано в багатьох країнах світу. Пріоритетними вважаються такі положення:

- Журналісти мають бути незалежними в поданні інформації й самостійно вести інформаційну політику в інформаційному просторі країни.
- Журналісти повинні подавати інформацію на принципах збалансованості, точності та правдивості. Об’єктивність інформування в суспільстві забезпечується плюралізмом системи ЗМІ.
- Журналістика робить акцент не на ідеологічному впливові на суспільство, а на інформаційному, який забезпечується створенням насиченого фактами інформаційного поля.

Прозахідна модель журналістики почала домінувати в Україні внаслідок трансформації освітянської сфери.

Журналістика в системі суспільної діяльності перетворюється на інститут соціально-комунікаційного управління, пов’язаного з інформуванням. Цьому сприяли: різке збільшення числа ЗМІ в Україні, що сприяло зростанню кількості спеціальних навчальних закладів, інтеграція України у світовий інформаційний простір, а це зумовило переорієнтацію української журналістики на систему цінностей, притаманну західним моделям журналістської діяльності; корекція предмета професійної діяльності, а отже і предмета педагогічної діяльності, спрямованої на підготовку журналістських кадрів; поступова зміна ролі й місця журналістики в українському суспільстві, зокрема в системі масової комунікації; перехід редакційних колективів на новітні інформаційні технології.

Університетську журналістську освіту в Україні започатковано в повоєнний час — спершу в Харкові, а потім у Києві та Львові. На сьогодні в Україні журналістів готують близько 30 навчальних закладів.

Основним центром журналістикознавства та комунікативістики, а також підготовки працівників ЗМІ є Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, на базі якого діють науково-методична комісія з журналістики при Міністерстві освіти і науки, спеціалізована рада для захисту кандидатських і докторських дисертацій.

Найважливішим завданням Інституту є не тільки формування системи наукових поглядів на журналістику, журналістську творчість, журналістську працю, формування самого журналіста, а й розробка освітньої концепції підготовки журналістських кадрів на наукових засадах. У межах Інституту сформовано вітчизняну освітянську школу підготовки фахівців-журналістів з більш ніж півстолітньою історією. Освітня модель підготовки журналістів спирається на результати теоретичних та емпіричних досліджень у галузі ЗМІК. Навчальний процес максимально адаптований до практичної діяльності через систему навчальних та виробничих практик, творчих робіт.

Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка активно проводить курс на інтеграцію у світову систему журналістської освіти та координацію підготовки журналістських кадрів у межах України й країнах СНД. Викладачі Інституту розробили концепцію професійного навчання журналістів, що охоплює загальні теоретичні дисципліни, сучасні технології журналістської діяльності, а також комплекс дев'яти професійно-виробничих практик. Кафедри Інституту активно розвивають творчі зв'язки з редакціями провідних газет і журналів, телерадіокомпаній і рекламних агентств України, співпрацюють із зарубіжними освітніми установами та мас-медіа. Зокрема, в рамках активного вивчення досвіду зарубіжних освітніх програм і перепідготовки викладацьких кадрів Інститут журналістики співпрацює зі Шведським інститутом підвищення кваліфікації з питань перепідготовки викладачів журналістики за програмою FOJO.

Найголовнішим у адаптації системи підготовки журналістів і фахівців-міжнародників до Болонської освітньої системи стало завершення розробки та затвердження в установленому порядку Галузевих стандартів вищої освіти України. Освітньо-професійні програми Стандартів виходять з основоположних принципів Болонської освітньої системи і закладають об'єктивні можливості для втілення в життя новітньої моделі організації навчального

процесу, що відповідає сучасним потребам розвитку сфери зовнішніх зносин України та враховує кращі національні та європейські зразки вищої освіти.

Одночасно з розробкою Галузевих стандартів вищої освіти Інститутом міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка як головним навчально-методичним центром підготовки фахівців для роботи у сфері міжнародних відносин і зовнішньої політики України підготовлено та впроваджено в навчальний процес базові навчальні плани з усіх спеціальностей за рівнями освітньо-професійної підготовки — бакалавр, спеціаліст, магістр. Суть змін, внесених до освітньо-професійних програм і навчальних планів, полягає в тому, що в них:

- ✓ суттєво поповнено нормативну і варіативну частини фаховими навчальними дисциплінами;
- ✓ створено однотипні за принциповою структурою та змістом магістерські програми з усіх спеціальностей;
- ✓ чітко структуровано з погляду змісту та диференційовано під кутом зору логічної наступності програми базової (бакалаврської) і повної (рівні спеціаліста й магістра) освіти;
- ✓ часовий обсяг викладання навчальних дисциплін усіх освітньо-професійних програм приведено у відповідність із кредитною системою розрахунку навчальної діяльності;
- ✓ в освітньо-професійних програмах базової (бакалаврської) освітньо-професійної підготовки визначено збалансовані обсяги викладання нормативних блоків навчальних дисциплін суміжних спеціальностей;
- ✓ структуровано однотипну для всіх спеціальностей програму викладання.

У викладанні ряду навчальних дисциплін дедалі активніше застосовуються новітні методики, що ґрунтуються на використанні сучасних технічних засобів навчання: мультимедійних відеопрезентаційних комплексів, комп'ютеризованих лінгафонних класів, мультимедійного комп'ютерного класу, системи синхронного перекладу, аудіо- та відеокomплексів тощо.

Разом з новими навчальними планами в навчальний процес упроваджено передбачену Галузевими стандартами вищої освіти нову концепцію практик і практикумів студентів. Суттєвим

позитивним результатом стало подальше підвищення рівня організації практики та вдосконалення її змістового наповнення з урахуванням перспектив працевлаштування випускників. Розширилася співпраця Інституту з Секретаріатом Верховної Ради України, Міністерством закордонних справ України, Міністерством економіки України, Міністерством юстиції України та іншими міністерствами й відомствами у справі організації практик, передусім виробничої, переддипломної та перекладацької.

Особливої актуальності з огляду на означені зміни в організації навчального процесу і збільшення частки самостійної роботи в загальній навчальній діяльності студентів набуває створення умов для оперативного виготовлення й тиражування всіх видів навчально-методичних матеріалів (підручників, навчальних посібників, навчальних програм, навчальних завдань, тестів, слайдів тощо). З цією метою в Інституті створено власну видавничу дільницю (“міні-друкарню”), постійно нарощується її технічне оснащення та програмне забезпечення. Це дає змогу постійно збільшувати обсяги видання всіх видів навчально-методичного забезпечення аудиторних занять і позааудиторної навчальної діяльності студентів.

Відбуваються суттєві позитивні зміни і в структурі та якісних характеристиках матеріалів методичного забезпечення навчального процесу. Збільшується частка підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, збірок тестів і навчальних завдань, призначених для самостійної навчальної роботи студентів. Постійно розширюється фонд навчальних матеріалів на електронних носіях, що забезпечує практично стовідсотковий доступ до них студентів. Розроблено типову структуру навчальної й робочої навчальної програм дисциплін, що передбачає їх орієнтацію на організацію самостійної навчальної роботи студентів. Відповідно до цієї структури на кафедрах перероблено програми всіх навчальних дисциплін.

Дедалі більшого значення у зв'язку з перебудовою навчального процесу та перенесенням акценту на організацію самостійної навчальної роботи студентів набуває також інформаційно-технічне забезпечення навчального процесу. Велику роль у цьому плані відіграють постійне розширення і модернізація локальної комп'ютерної мережі з доступом до загальноуніверситетської комп'ютерної мережі та міжнародної системи Інтернет, що об'єднує нині всі кафедри й адміністративні кабінети, лабораторії, бібліотеку, інтернет-центр, центр дистанційного навчання, центр європейських студій, відділення післядипломної освіти Інституту — всього 255 робочих місць. Створено локальну ком-

п'ютерну мережу на 450 робочих місць із під'єднанням до мережі Інтернет у студентському гуртожитку.

Удосконалюється робота й нарощуються інформаційні можливості наукової бібліотеки Інституту, фонди якої налічують понад 350 тис. одиниць.

Інформаційні можливості бібліотеки збільшуються завдяки подальшій комп'ютеризації та розширенню доступу користувачів до інформаційних ресурсів мережі Інтернет. Інформаційні ресурси бібліотеки розширюються за рахунок інформаційних джерел на електронних носіях.

Інститут підвищує свою роль головного навчально-методичного центру з підготовки фахівців для сфери зовнішніх зносин України. Слід зазначити, що головним чином на базі професорсько-викладацького персоналу Інституту впродовж останніх дванадцяти років діє науково-методична комісія Міністерства освіти України з напряму освітньо-професійної підготовки “міжнародні відносини”.

Інститут нарощує зусилля до надання методичної допомоги іншим вищим навчальним закладам, передусім державним університетам (Львівському, Одеському, Харківському, Ужгородському та ін.), у яких відкрито спеціальності напряму освітньо-професійної підготовки “міжнародні відносини”. Це сприяє обмінові науково-педагогічним досвідом, виробленню спільних підходів до організації й методичного забезпечення навчального процесу і, як результат, підвищенню якості підготовки фахівців.

ГРОМАДСЬКІ Й НЕУРЯДОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ З ІНФОРМАЦІЇ ТА КОМУНІКАЦІЇ

Євроінтеграційна політика, трансформація сучасних ЗМІ та історичні демократичні традиції зумовлюють діяльність численних неурядових організацій (НУО) Європейського регіону, з якими співпрацюють громадські організації України. Напрями цієї співпраці: захист прав людини на свободу слова та незалежність і плюралізм ЗМІ, захист професійної діяльності журналістів, права на доступ до інформації за європейськими стандартами, права на розвиток суспільного радіомовлення і телебачення, права на вільний і недискримінаційний доступ до мережі Інтернет тощо.

Аналіз політичної співпраці НУО з міжнародними організаціями та урядовими установами України дає можливість

зробити теоретичні та практичні висновки про фактичну і потенційну роль НУО в демократизації політичних інститутів держави, про ефективність впливу НУО на прийняття політичних рішень, виконання ними місії представництва інтересів широкої громадськості. НУО мають стати експертами нормотворчої процедури, спостерігачами парламентських слухань та ініціаторами судових розглядів з приводу порушень прав і свобод людини.

НУО України, орієнтуючись на європейські стандарти, виступають як альтернативна мобільна система політичних та інформаційних відносин, яка адекватно реагує на нові політичні, соціокультурні та економічні реалії. “Громадська” сутність НУО має політичний характер, визначає мету та завдання діяльності: боротьбу за свободу, рівність, справедливість, незалежність від державної влади; створення нового типу суспільної сфери комунікацій, який має втілювати ідею політичної та культурної багатоманітності в інформаційному суспільстві.

Система НУО України об’єднує інституції, метою діяльності яких є участь у побудові національного інформаційного суспільства за європейськими принципами; встановлення правопорядку, що базується на принципах людської гідності, свободи комунікації; визнання транснаціональних асоційованих мереж прогресивними компонентами сучасного розвитку.

Зважаючи на характер і мету діяльності НУО України, можна запропонувати компаративну класифікацію міжнародних та національних інституцій:

Міжнародні НУО з інформації та комунікації

1. *Міжнародні організації загальної компетенції* — це Міжнародна федерація з інформації та документації, Спілка міжнародних асоціацій, Міжнародна асоціація “Інформація задля розвитку”, Інститут інформаційного суспільства, Міжнародна спілка досліджень комунікації, Європейський центр парламентських досліджень і документації, Міжнародний інститут комунікацій тощо. Мета їхньої діяльності — забезпечення міжнародних відносин у галузі інформації та комунікації на рівні громадських організацій, участь НУО у виробленні міжнародної політики в цій сфері, організація наукових досліджень міжнародних проблем комунікації, формування суспільної думки щодо стратегії розвитку цивілізації.

2. *Міжнародні організації спеціальної компетенції* мають на меті розв’язання проблем у сфері міжнародних відносин за окреми-

ми напрямками міжнародної комунікації, забезпечення діалогу за віссю “державна влада — приватний сектор”, об’єднання фахівців для розробки професійних стандартів, організацію широких представницьких контактів НУО на міжнародній арені.

Міжнародні організації спеціальної компетенції, у свою чергу, поділяють на:

- *правозахисні* (організації свободи слова, прав людини і боротьби з цензурою, зокрема Організація 19-ї статті — Міжнародний центр боротьби з цензурою);
- *медійні* (спеціалізовані організації зі співпраці в галузі мас-медіа):
 - ✓ *журналістські* — Міжнародна федерація журналістів, Європейський союз асоціацій наукових журналістів, Європейський інститут медіа, Європейська асоціація підготовки журналістів;
 - ✓ *організації телерадіомовлення* — Європейська асоціація комерційного телебачення, Європейська телерадіомовна спілка, Європейська рада комерційного телебачення;
 - ✓ *організації друкованої преси та реклами* — Жіноча публіцистична служба, Союз преси країн ЄС, Спілка асоціацій редакторів газет, Європейський рекламний тріумвірат, Європейська асоціація рекламних агентств;
 - ✓ *організації суспільного телерадіомовлення та інформаційні агентства* — BBC, “Канал 4”, “Шведське радіо”, ТВ3, ARD, RTL+, NUP/UHP;
- *організації інформаційних та комунікаційних послуг* (кабельного, супутникового, електрозв’язку, мультимедіа, мережевого та інтернет-зв’язку) — Міжнародна рада кабельного зв’язку, Міжнародна організація космічного зв’язку, Міжнародна асоціація мобільного супутникового зв’язку, Європейська комісія поштового, телеграфного та телефонного зв’язку, Європейський форум мультимедіа, Європейська аудіовізуальна обсерваторія, Європейська спілка операторів кабельного зв’язку, Європейська асоціація інформаційних послуг, Європейське космічне агентство, Асоціація інформаційного менеджменту;
- *організації християнської комунікації* — Міжнародна католицька асоціація радіотелевізійних, аудіовізуальних та інтернет-послуг, Світова асоціація християнської ко-

мунікації, Європейська християнська асоціація візуальних медіа, Міжнародний союз католицької преси, Європейська прес-служба баптистів, Міжнародне християнське телерадіотовариство;

- **організації з наукових, аналітичних і прикладних досліджень спеціалізованих галузей інформаційних відносин** (Міжнародний союз дослідження комунікації, Інститут науковців з інформації, Європейська асоціація досліджень з розвитку інформаційних технологій, Міжнародна асоціація “Інформація та інтелект”, Європейська рада наукової інформації).

Історія політичної та суспільної діяльності НУО в галузі інформації та комунікації бере початок у ХІХ ст., коли були створені перші міжнародні організації — Всесвітній телеграфний союз (1865 р.), Всесвітня поштова спілка (1874 р.), Міжнародна федерація з інформації та документації (1885 р.), Союз міжнародних асоціацій (1907 р.), до компетенції яких входили проблеми транскордонного обміну інформацією, регулювання традиційних та нових засобів комунікації, проведення прикладних досліджень та організація міжнародної співпраці в інформаційній сфері.

Міжнародна федерація з інформації та документації (МФІД), одна з найдавніших неурядових організацій, веде діяльність шляхом політичних та суспільних дискусій з актуальних проблем міжнародного інформаційного обміну на щорічних конференціях і представницьких конгресах.

Проблеми глобального порядку, системного аналізу міжнародних відносин, взаємодії міжнародних урядових та неурядових організацій, розширення транскордонного співробітництва та міжнародного обміну інформацією вирішуються в рамках **Союзу міжнародних асоціацій** (СМА), заснованого 1907 р. в Брюсселі. СМА сприяв створенню таких історично значущих інститутів, як Ліга Націй (1920 р.), Міжнародний інститут інтелектуального співробітництва (1925 р.), перший Університет міжнародних відносин (1928 р.). Постійні контакти із впливовою неурядовою інституцією нині підтримують більш як 400 міжнародних організацій та асоціацій (ЕКОСОР, ЮНЕСКО, МОП тощо) мають статус консультантів у СМА; в дослідженнях СМА беруть участь відомі фахівці з міжнародних проблем 37 країн світу.

Комунікаційній проблематиці присвячені такі сучасні дослідження та міжнародні проекти СМА, як програма вивчення глобальних проблем і людських ресурсів (міжнародний інфор-

маційний обмін, глобальне інформаційне суспільство); проект впровадження режиму прямого доступу через глобальні мережі, що розглядається як значний крок до забезпечення світової спільноти інформацією про динаміку процесів у політичній системі міжнародних відносин, що відповідає ініціативам і потребам глобальної спільноти; дослідження нетрадиційних і нових форм міжнародної співпраці (мережеві міжнародні організації), застосування в їхній діяльності можливостей міжорганізаційних мереж, особливо з використанням ускладнених інформаційних систем (мультимедійних комунікацій, телеконференцій, віртуальних офісів); проведення компаративних аналітичних моніторинрів із психосоціальних проблем сприйняття ідеології інформаційного суспільства тощо. Дослідження з актуальних напрямів міжнародної інформаційної політики, зокрема, містять фундаментальний аналіз динамізму даних проблем, концептуальні та термінологічні висновки про інформаційні чинники в розвитку цивілізації.

Значний вплив на прийняття політичних рішень у сфері міжнародних інформаційних відносин справляє міжнародна неурядова інституція **Організація 19-ї статті — Міжнародний центр боротьби з цензурою** (Article 19), заснована 1986 р. з метою забезпечення фундаментальних прав та свобод людини і ЗМК у сучасному світі. Завданнями організації є вплив на уряди національних держав для дотримання ними зобов'язань за Міжнародним біллем про права людини; поширення міжнародних стандартів захисту свободи слова та плюралізму для впровадження в національному праві та політичній практиці урядів; сприяння боротьбі з цензурою, в тому числі й у рамках діяльності міжнародних універсальних організацій; проведення постійних моніторингів порушень права на вільне вираження поглядів; вплив на громадську думку і підтримка жертв цензури.

Стратегія діяльності Організації 19-ї статті у Центральній та Східній Європі спрямована на трансформацію політичних інститутів країн “нової демократичної хвилі” на основі верховенства громадських інтересів, забезпечення права особистості на вільне вираження поглядів, поширення ідей та інформації через кордони держав за допомогою як традиційних, так і нових комунікаційних засобів.

Програма для ЦСЄ передбачає співпрацю на міжнародному та національному рівнях з участю неурядових інституцій і охоплює такі проекти, як “Відкрите громадянське суспільство”, “Головні принципи вираження поглядів під час виборів та референдумів у перехідних країнах”, “Права, свободи та відповідальність ЗМК у демократичному суспільстві”. З 1994 р. Організація 19-ї статті

впроваджувала ці проекти в Албанії, Боснії та Герцеговині, Болгарії, Хорватії, Чеській Республіці, Молдові, Росії, Румунії, Словаччині, Україні, країнах Балтії. Основні ідеї та програмні принципи міжнародної співпраці національних урядів, міжурядових універсальних та неурядових організацій Європи було викладено в доповідях та рішеннях міжнародних конференцій Article 19 у 1993—2000 рр., результатом чого стало запровадження політичних санкцій щодо країн, у яких виявлені порушення фундаментальних прав і свобод.

Консультативний статус Міжнародного центру боротьби з цензурою в міжурядових організаціях ЮНЕСКО, РЄ, ЄС зумовлює участь цієї організації в парламентських слуханнях з проблем загальноєвропейської політики, судових засіданнях Європейського Суду з прав людини, в міжнародному моніторингу за проектом IFEX у мережі Інтернет, де щоденно фіксуються за регіонами та країнами випадки порушень права на комунікацію. Діяльність Article 19 базується на тісній співпраці з відомими міжнародними урядовими та неурядовими організаціями, що сприяє встановленню міжнародних стандартів свободи слова як необхідної умови громадянського суспільства.

Політичні стратегії *Міжнародного інституту комунікацій* (МІК) спрямовані на реалізацію провідної програми ЮНЕСКО “Інформаційне суспільство для всіх”, формування регіональної та національної політики в галузі інформації та інформатизації, створення системи медіа-бізнесу на основі нових технологій, пропагування нового зовнішньоекономічного курсу ЄС на ХХІ ст. МІК ініціює діалог та співпрацю у всіх сферах комунікації — від друкованих ЗМК до Інтернету для забезпечення механізму міжнародної співпраці, а також міжнародного і регіонального партнерства.

Головною метою діяльності МІК є організаційне забезпечення доступу до інформаційних ресурсів; проведення аналізу та обговорення на міжрегіональному рівні етичних, економічних, правових та соціокультурних проблем інформаційного суспільства; впровадження нових міжнародних норм і прогресивної практики в галузі міжнародних інформаційних обмінів; сприяння розвитку інформаційних мереж і мереж дистанційної освіти на місцевому, регіональному та міжнародному рівнях тощо.

Сфера впливу МІК поширюється на 70 країн світу. Територіальні відділення МІК працюють у Великій Британії, Франції, Німеччині, Італії, США, Канаді, Японії, Австралії. З ініціативи МІК у Європейському регіоні було впроваджено такі проекти, як “Telecommunications Forum” (проблема лібералізації телекомунікацій

та ринку телекомунікаційних послуг); “New Service Forum” (розширення спектра універсальних інформаційних послуг), “IC/InfoDW Project” (розвиток електронної комерції), “Global Telecom Women’s Project” (гендерні проблеми в інформаційному суспільстві), “Intermedia Special Reports” (наукові дослідження комунікацій та їхнього впливу на суспільну свідомість), “IC on-line” (послуги он-лайн від е-уряду до е-громадськості). Здійснення проектів МІК активізувало політичні кола європейських країн, інтереси транснаціональних корпорацій, промислових груп, вплинуло на інвестиційну політику в інформаційному секторі Європейського регіону.

Європейські неурядові організації спеціальної компетенції концентрують увагу на широкому спектрі проблем загальноєвропейського рівня, створюючи тим самим архітектуру інформаційних відносин у регіоні, що стимулює процеси лібералізації та конкуренції, розвиває ефективну політику щодо нових інформаційних технологій і послуг, дає змогу вирішити актуальні питання політичного та соціального розвитку європейських країн.

Європейський форум мультимедіа (ЄФМ) є новою формою міжнародної співпраці громадськості, ділових і промислових кіл з урядовими інститутами, це міжнародна мережева організація з е-штаб-квартирою (електронною платформою) та новими способами діяльності.

Пріоритетні напрями діяльності ЄФМ — організація постійного мережевого форуму для контактів та обміну інформацією між НУО та політичними партіями європейських країн з проблем глобального інформаційного суспільства; забезпечення європейської присутності на глобальних ринках мультимедійних засобів тощо.

Функціонування мережевих організацій як нової форми міжнародного діалогу свідчить про глобальні тенденції структуризації системи міжнародних організацій, видозміни в їхній діяльності під впливом нових технологій і спростовує виступи антиглобалістів, які вбачають у доктрині інформаційного суспільства та новій концепції міжнародних відносин політичні та соціальні загрози для національної самобутності та самодостатності.

Глобалізація суспільного розвитку, загальні тенденції концентрації та взаємодії ринків нових технологій (аудіовізуального, телекомунікаційного, інформаційних технологій, видавничого, он-лайн), зростання конкуренції інфраструктур комунікацій (наземного, супутникового, оптично-волоконного, бездротового), впровадження нових видів інформаційних послуг (від TV на замовлення до інтернет-телефонії), консолідація міжнарод-

ної співпраці й об'єднання за професійними інтересами, комерціалізація діяльності неурядових об'єднань сформували новий різновид НУО як інституції, що поєднує у своїй діяльності елементи неурядових організацій і транснаціональних корпорацій.

Трансформація форм і методів діяльності *Європейської асоціації операторів кабельного зв'язку* (ЕССА) загалом сприяє просуванню і презентації інтересів організації (як НУО і як ТНК) на європейському рівні.

Асоціація об'єднує 29 членів у 15 країнах Європи (Австрія, Бельгія, Данія, Фінляндія, Франція, ФРН, Ірландія, Італія, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Велика Британія), а також в Ізраїлі, має асоційованих членів у перехідних країнах ЦСЄ та Балтії (Болгарія, Чехія, Польща, Румунія, Словенія, Естонія).

Метою діяльності ЕССА в умовах становлення інформаційного суспільства і впровадження нових технологій є міжнародна співпраця за програмами і проектами розвитку кабельного зв'язку, захист інтересів операторів кабельного зв'язку на регіональному і глобальному рівнях, гарантування вільного обміну інформацією між членами організації, вирішення комерційних, правових і технічних проблем функціонування НУО.

Асоціація активно впливає на формування нової європейської політики в галузях телекомунікацій, аудіовізуальних послуг, цифрового телебачення, авторського права та права інтелектуальної власності в мережах та системах, лібералізації кабельної сфери, готує рекомендації та пропозиції щодо регулювання кабельного зв'язку для Європейської комісії, відповідних директоратів та робочих груп ЄС, бере участь у реалізації Європейського проекту трансляції цифрового відео (European Digital Video Broadcasting project) за допомогою мереж кабельного зв'язку.

У політичній системі Європи значну роль відіграють неурядові організації релігійного спрямування, зокрема ті, функціонування яких тісно пов'язане з католицькою церквою. Католицька церква активно реагує на зміни в сучасному світі, враховує вплив глобальних процесів і нових технологій на розвиток міжнародної спільноти, що особливо помітно в діяльності Міжнародної католицької асоціації радіо, телебачення та аудіовізуальних засобів (UNDA), Європейської християнської асоціації аудіовізуальних медіа (СЕVMA), Католицької ради мультимедіа (САМІСО), Міжнародного союзу католицької преси (UCIP), Католицької інтерактивної мережі (Network) та інших громадських католицьких об'єднань Європейського континенту.

Міжнародну католицьку асоціацію UNDA (первісна назва — “Міжнародне католицьке бюро радіомовлення”) було засновано 1928 р. в Кельні (ФРН) з ініціативи медійних компаній для консолідації та взаємної допомоги у християнській комунікації. UNDA символізує міжнародний інформаційний обмін, поширення моральних засад католицизму на хвилях радіо, телебачення, через сучасні комп'ютерні мережі. Організація є однією з трьох католицьких міжнародних структур у галузі комунікації та інформації, які офіційно визнав Ватикан. UNDA репрезентують 139 національних та 26 міжнародних католицьких асоціацій у різноманітних міжнародних організаціях, зокрема її представництва функціонують при Організації Об'єднаних Націй та її спеціалізованих установах ЮНЕСКО, ЕКОСОП, ПРООН, при Європейському Союзу, Міжнародному центрі боротьби з цензурою (Article 19).

Основною метою діяльності UNDA є поширення ідей християнства, духовності та гуманізму за допомогою комунікаційних мереж і систем мас-медіа; заохочення неформального діалогу на різних рівнях (від глобального до національного) для вирішення проблем миротворчості, міжкультурної комунікації, збереження духовних цінностей; створення ефективної системи комунікацій для підтримки міжнародної співпраці з урядовими структурами та неурядовими організаціями; представництво інтересів UNDA на міжнародній арені.

Політичні проблеми інформаційної цивілізації виступають невід'ємним чинником міжнародної співпраці в рамках таких європейських міжурядових спеціалізованих організацій, як Європейський центр парламентських досліджень і документації (ЕСPRD), що діє під егідою Європейського Парламенту й Парламентської асамблеї Ради Європи, Європейська телерадіомовна спілка (ЕВU), Європейська організація супутникового зв'язку (ЕUTELSAT), Міжнародна організація мобільного супутникового зв'язку (ІМСС), Європейська комісія міжнародного поштового, телеграфного й телефонного зв'язку (РТТІ), Європейське космічне агентство, Європейська патентна служба. Міжнародні спеціалізовані організації втілюють у життя стратегії основних європейських інститутів (РЕ, ЕС) у конкретно визначеному секторі міжнародних інформаційних відносин, виконують представницьку місію, виступають відкритими форумами для обговорення дискусійних проблем європейської інформаційної політики.

НУО України з інформації і комунікації

Громадські організації України виступають гарантами плюралізму й незалежності ЗМІК, інструментом соціального і культурного прогресу, сприяють побудові нової архітектури відносин в українському суспільстві та багатогранному функціонуванню всієї державної системи.

Розвинута мережа неурядових організацій об'єднує установи, метою діяльності яких є участь у становленні інформаційного суспільства, захист прав і свобод людини у сфері інформації й комунікації, безперешкодне здійснення професійної діяльності, просвітництво та підтримка культурного розмаїття ЗМІК. Важливим чинником діяльності НУО України є створення *Громадської ради з питань свободи слова та інформації* як незалежного суспільного суб'єкта прийняття рішень з питань інформаційної політики, як складової процесів формування громадянського суспільства в Україні. Громадська рада координує співпрацю недержавних організацій та експертів з органами влади України, міжнародними організаціями та їхніми представниками в Україні, взаємодіє з комітетом Верховної Ради України з питань свободи слова та інформації, Кабінетом Міністрів України, Народою України з питань телебачення і радіомовлення, Держтелерадіо, іншими міністерствами та відомствами, органами місцевого самоврядування.

Основні цілі Громадської ради — забезпечення права на свободу слова та трансграничну комунікацію, реформування національного інформаційного законодавства. Головні напрями діяльності — громадська експертиза проектів законодавчих актів у сфері інформаційних відносин; аналіз діяльності владних інститутів, пов'язаних з реалізацією інформаційної політики, подання пропозицій з актуальних питань міжнародної співпраці у сфері ЗМІК, проведення досліджень змін інформаційного законодавства, популяризація перспективних ідей інформаційного розвитку.

Провідними громадськими організаціями України у сфері ЗМІК є Асоціація мережевих телерадіомовників, Комітет “Рівність можливостей”, Асоціація “Спільний простір”, Інститут масової інформації, Український незалежний центр політичних досліджень, Фонд “Інформаційне суспільство України”, Фонд “Європа XXI століття”, Міжнародна громадська організація “Інтер'ююз—Україна”, Незалежна асоціація мовників, Академія української преси, Центр медіареформ, Незалежна медіа-профспілка тощо.

Асоціація мережевих телерадіомовників прагне сформувати нову інформаційну мапу держави, створити умови для адапта-

ції суспільства до широкого використання нових продуктів і послуг інформаційного суспільства, налагодити механізм участі громадськості в реалізації рішень і прийнятті законодавчих актів, протидіяти недобросовісній конкуренції.

Метою Асоціації є захист законних інтересів та прав і свобод членів Асоціації у сфері телебачення і радіомовлення та сприяння діяльності телерадіоорганізацій в Україні. Серед завдань Асоціації:

- сприяння розвитку телерадіопростору України відповідно до принципів ринкової економіки та добросовісної конкуренції, сприяння і підтримка розвитку організованого ринку послуг у галузі телебачення та радіомовлення в Україні, недопущення недобросовісної конкуренції;
- стимулювання вдосконалення системи захисту інтелектуальної власності в галузі телебачення і радіомовлення України;
- сприяння розвитку мереж кабельного та супутникового теле- та радіомовлення в Україні відповідно до світової практики;
- розробка відповідних пропозицій та проектів змін до чинного законодавства, що регулює діяльність телерадіоорганізацій;
- впровадження дослідницьких програм, спрямованих на вивчення ринку телебачення та радіомовлення;
- проведення наукових і практичних конференцій, семінарів, симпозіумів та “круглих столів” з метою обговорення проблем, завдань і напрямів розвитку національного телерадіопростору;
- організація навчання та підготовки фахівців у галузі телебачення і радіомовлення та ін.

Асоціація спрямовує свою діяльність на реформування інформаційного законодавства, порівняльні дослідження у сфері інформаційного законодавства, вивчення іноземного досвіду правового регулювання; організацію дискусійного простору для фахівців у галузі розвитку телерадіосередовища; створення української методики навчання кадрів у сфері телерадіомовлення; забезпечення інформаційного обміну в галузі телебачення та радіомовлення.

Асоціація є учасником Громадської ради з питань свободи слова та інформації.

Комітет “Рівність можливостей” здійснює моніторинг національних та регіональних ЗМІ в Україні, зокрема досліджує питання прозорості засобів масової інформації під час політичних та виборчих процесів, розглядає факти порушень прав ЗМІ та жур-

налістів на доступ до джерел інформації та її вільне поширення в інформаційному просторі України.

Асоціація “Спільний простір” впроваджує різноманітні освітні програми серед регіональних ЗМІ, а також забезпечує їхнє інформаційне супроводження, виконує низку соціальних проєктів, сприяє вільному обмінові досвідом та інформацією на загальнонаціональному та регіональному рівнях.

Інститут масової інформації (заснований у жовтні 1995 р. українськими та зарубіжними журналістами) є українською недержавною організацією, основна мета якої — дослідження феномена масової інформації в сучасному суспільстві. Сфера діяльності Інституту охоплює захист свободи слова, сприяння розвитку української журналістики, дослідження громадської думки та інших явищ, пов'язаних із формуванням масової свідомості.

Провідний напрям діяльності Інституту — адаптація західних навчальних програм із журналістської освіти до потреб української преси, наближення якості та змісту роботи українських видань до європейських стандартів. Навчальні тренінги для журналістів є одним із перших проєктів Інституту. Вони проводяться спільно з французьким Центром підготовки й удосконалення журналістів (CFPJ). До кожного семінару Інститут масової інформації готує спеціальні навчальні посібники, які є адаптацією методичної літератури CFPJ до специфіки української аудиторії.

Інститут видає тематичний бюлетень “Вільний мікрофон”, що розсилається фактично в усі ЗМІ України. Конкурс політичної карикатури є окремою складовою діяльності проєкту “Вільний мікрофон”. До конкурсу залучені друковані органи найрізноманітнішого політичного спрямування. Проєктом передбачені регулярний друк політичних карикатур у бюлетені “Вільний мікрофон” та виставка у приміщенні Верховної Ради кращих творів конкурсу.

Інститут масової інформації здійснює низку проєктів із захисту свободи слова в Україні. На його веб-сторінці регулярно подаються новини про розвиток журналістики в Україні, зокрема відстежується хроніка протистояння ЗМІ та владних структур України. ІМІ є ексклюзивним представником міжнародної організації захисту свободи слова “Репортери без кордонів” в Україні.

З 1998 р. при Інституті працює Центр правничої експертизи, який безкоштовно надає юридичні консультації журналістам, які зазнали тиску державних чи нелегальних структур.

Український незалежний центр політичних досліджень функціонує як неурядова дослідна організація, метою якої є аналіз

внутрішньої та зовнішньої політики й конкретна інформаційна та консультативна допомога демократичним установам в Україні. Результатом роботи Центру стали численні публікації, в яких подається інформація про учасників громадських рухів і політичних партій, висвітлюється діяльність партійних фракцій у парламенті, розглядаються законодавчі основи партійної діяльності, перебіг адміністративного реформування української держави, питання свободи преси тощо. Особливо ефективними є коментарі в загальнонаціональних ЗМІ щодо поточних подій і публікації у періодиці, випуск щотижневого електронного бюлетеня “Research Update” з оцінками експертів; надання організаційної та інформаційно-аналітичної підтримки телевізійним проєктам. При Центрі створено інформслужбу “Вибір”, засновано Комітет “Рівність можливостей”. Діяльність інформслужби “Вибір” спрямована на забезпечення українських виборців такою інформацією, яка б дала їм змогу свідомо зробити свій вибір.

Фонд “Інформаційне суспільство України” є неурядовою неприбутковою організацією, основна мета якої — побудова самодостатньої структури для сприяння у формуванні інформаційного суспільства в Україні.

Шляхи реалізації мети Фонду — робота з громадськістю, активна співпраця з усіма секторами суспільства: державними, неурядовими організаціями та юридичними особами для створення сприятливих умов у сфері інформаційної освіти, ІТ-бізнесу та суспільної комунікації.

Фонд сприяє збереженню та розвитку інтелектуального потенціалу нації як основи стійкого прогресу держави шляхом забезпечення доступу кожній людині, незалежно від її віку, статі, національності, соціального статусу та релігійних або політичних переконань, до інформації, яку вона вважає необхідною для повноцінної інтеграції в суспільні процеси.

Основним принципом реалізації поставленої мети є надання фінансової, інформаційної, організаційної допомоги тим, хто своєю діяльністю сприяє формуванню і розвитку інформаційного суспільства України, інтеграції України в глобальне інформаційне суспільство.

Довгостроковими цілями Фонду визначено:

формування і розвиток інформаційного суспільства України, сприяння інтеграції України в глобальне інформаційне суспільство;

активна участь у формуванні державної політики щодо розвитку інформаційного суспільства в Україні;

- сприяння суспільному усвідомленню важливої ролі побудови стабільного інформаційного суспільства;
- стимулювання міжнародної співпраці у справі формування інформаційного суспільства;
- популяризація концепції “Мережі Інтернет” як загальнодоступного середовища акумуляції та поширення інформації, а також прийомів і методів роботи в мережі;
- сприяння впровадженню інформаційних технологій у систему освіти України тощо [124].

Фонд “Європа XXI століття” — неурядова неприбуткова дослідна організація, заснована у грудні 1998 р. з метою інтелектуального сприяння процесам інтеграції України до Європейського Союзу.

Фонд “Європа XXI століття” вважає безумовним пріоритетом своєї діяльності поширення в Україні інформації про ЄС і європейську інтеграцію та залучення громадян до обговорення цих питань.

Серед проектів Фонду “Європа XXI століття” — програми з розвитку НУО, політичних партій та виборчих технологій; програми з питань європейської інтеграції для журналістів; серія “круглих столів” для українських та іноземних політиків, фахівців у галузі зовнішньої політики та міжнародних відносин і журналістів “Україна: європейський вимір”; інформаційно-просвітницька програма з питань європейської інтеграції для журналістів; дослідження і публікації про роль журналістів у просуванні демократії й ринкової економіки та ідей європейської інтеграції в Україні.

Міжнародна громадська організація “Інтерньюз—Україна” здійснює проекти підтримки незалежних теле- та радіокомпаній, і зокрема теле- та радіожурналістів “Інтерньюз”, семінари із залученням досвідчених медіа-фахівців. Мета навчання — підвищення рівня професійної підготовки працівників незалежних електронних ЗМІ.

За домовленістю з керівництвом регіональних теле-, радіокомпаній “Інтерньюз” надає фахівців для проведення консультацій з питань загального інформаційного менеджменту, рекламної діяльності, репортерського спілкування тощо. Для здійснення навчальних програм і консультацій “Інтерньюз” запрошує провідних експертів у галузі електронних ЗМІ із США, Великої Британії, Росії та України.

Незалежна асоціація мовників була створена з ініціативи активістів регіональних теле- та радіокомпаній України. Асоціація

покликана захищати права вітчизняних телерадіовиробників, надавати юридичні консультації та юридичну підтримку, сприяти створенню правової бази та демократичній розбудові вітчизняного телерадіомовлення, піднесенню його до європейського рівня.

Основними напрямками діяльності Асоціації є сприяння: розвиткові телебачення і радіомовлення та інформаційної інфраструктури в Україні; вивченню проблем розвитку і функціонування телерадіомовників та телерадіомовних компаній; створенню правової бази діяльності у сфері телебачення та радіомовлення; правовому захистові вітчизняного інформаційного простору від незаконного втручання закордонних засобів масової інформації.

Академія української преси є неприбутковою неурядовою організацією, що підтримується європейськими та американськими інституціями. Мета діяльності Академії — запровадження західних медіастандартів якісного журналізму та сприяння розвиткові незалежних медіа в Україні.

Центр медіареформ започатковано в червні 2002 р. на базі Могиллянської школи журналістики (Національний університет “Києво-Могиллянська академія”). Особливість Центру порівняно з іншими громадськими організаціями, що опікуються медійними проблемами, полягає в тому, що він працює не лише з журналістами, а й із політиками, державними службовцями, юристами, аналітиками — усіма, хто формує український інформаційний простір. Мета діяльності Центру — згуртувати зусилля ЗМІ для створення більш сприятливого клімату для розвитку незалежних засобів масової інформації в Україні.

Центр пропонує постійний діалог між фахівцями-медійниками стосовно ролі ЗМІ в суспільстві та їхнього взаємозв'язку з політичними й економічними процесами, прагне впливати на інформаційну політику в державі, законодавче забезпечення інформаційного процесу, розширення можливостей для створення незалежних мас-медіа.

Незалежна медіа-профспілка створена у 2004 р. для підтримки українських ЗМІ, що виступили проти цензурного впливу влади і такого явища попереднього політичного режиму, як “темники”. Профспілка здійснює професійний, соціальний захист журналістів.

Крім цих організацій, в Україні існують численні НУО, діяльність яких спрямована на вирішення гострих проблем у галузі інформації й комунікації.

Так, НУО **“За професійну допомогу”** спрямовує свої зусилля на проведення моніторингу, експертиз законодавства, судових експертиз, консультаційних і просвітницьких заходів для професійних груп з метою підвищення громадянської компетенції та формування стійких навичок захисту прав людини, залучення

ЗМІ до співпраці у сфері правозахисту, дотримання принципу верховенства права і сприяння євроінтеграції та демократичним реформам.

У 2003 р. спеціалісти організації ініціювали створення Міжнародного альянсу професійної підтримки громадських ініціатив (IAPS). 2004 року організація стала однією із засновників Української Гельсінської спілки з прав людини.

Серед ефективних видів діяльності організації можна назвати такі:

- моніторинг доступу до правосуддя в аспекті рівності і змагальності сторін (можливість надання доказів суду);
- проведення конференцій “Доступ до правосуддя” (докладніше: <http://www.iaps-ci.org/ru/Amicus/ac>);
- видання першого рапорту з моніторингу “Авторитет правосуддя”, який дав змогу привернути увагу до проблеми неповаги вищих посадових осіб виконавчої влади до суду (докладніше: <http://www.iaps-ci.org/ru/doing>);
- здійснення програми навчання журналістів написанню судових хронік (докладніше: <http://www.iaps-ci.org/ru>) тощо.

Організація “За професійну допомогу” ввійшла до коаліції громадських організацій, які розробляють пропозиції щодо прийняття закону про запровадження процентної філантропії в Україні за зразком Словаччини, Угорщини, Румунії та інших держав. Цивілізований світ дбає про сталий розвиток інституцій громадянського суспільства не на словах, а насамперед на законодавчому рівні й на рівні практичної підтримки — створення умов для вільного об’єднання і фінансової незалежності неурядових організацій.

ПІСЛЯМОВА

Здійснення національної інформаційної політики в контексті євроінтеграційної стратегії України та наближення до європейських стандартів у сфері інформації та комунікації зумовлює динаміку змін в інформаційній сфері держави, стимулює позитивні зрушення у використанні нових комунікаційних послуг, впливає на вдосконалення інформаційного законодавства, сприяє розвитку суспільного телерадіомовлення та національного сегмента мережі Інтернет, забезпечує поступове поліпшення фінансового становища ЗМІК та примноження культурного і медійного розмаїття України.

Інформаційна політика нашої держави нині перебуває на етапі прогресивного зростання: утверджено критичну масу перетворень; закладено підґрунтя для реалізації подальших масштабних, якісно нових завдань; значно посилилася орієнтація України на впровадження європейських стандартів у діяльності ЗМІК, зокрема за документами європейських конференцій з інформаційної політики щодо захисту прав людини в інформаційному суспільстві, етичних принципів професійної діяльності, регулювання медіа-бізнесу та медіа-концентрації; поліпшено інвестиційний клімат у ЗМІК та ефективність інноваційної складової інформаційної сфери; проводиться робота з усунення структурних деформацій і забезпечення відкритості інформаційної діяльності та інтегрування України у міжнародний і європейський інформаційний простір.

Концептуальні положення національної інформаційної політики було задекларовано й підтверджено на Міжнародному медіа-форумі “Україна на інформаційній карті світу” (2006), який, на думку його організаторів, мав сприяти багатогранній присутності України в європейському та світовому інформаційному просторі, наданню об’єктивної інформації про політичні та економічні процеси, що відбуваються в Україні, пропагувати культурні здобутки держави, духовні цінності українського народу, забезпечити на перспективу активну співпрацю зі світовими та регіональними міжнародними організаціями.

Одним із завдань медіа-форуму була консолідація світової громадської думки у прагненні захищати й утверджувати основні

права та свободи людини, її вільний життєвий вибір, забезпечувати реальну, а не декларовану свободу слова й об'єктивно інформувати світову громадськість про соціально-економічні та суспільно-політичні процеси в Україні.

Як зазначив у своєму виступі на Міжнародному медіа-форумі Президент України В. Ющенко, “Україна є смисловим вузлом Європи — демократичним, безпековим, економічним, енергетичним, культурницьким. За останні роки держава пережила відчутні зміни, зрушення і випробування, зокрема головні зміни відбулися у вимірі свободи слова. Це — доконаний факт, який визнано провідними міжнародними організаціями та інституціями”.

Метою сучасної інформаційної політики України є формування сильної, інформаційно розвинутої держави, активізація її регуляторної функції. Здійснення такої політики має істотно посилити європейський вектор розвитку, надати йому більшої орієнтації на реальний прогресивний результат, сприятиме створенню фундаменту для забезпечення незворотності тенденцій і процесів, що нині набувають всеосяжного характеру.

ДОДАТКИ

- 7-ма Європейська міністерська конференція з питань політики у сфері засобів масової інформації
- План дій Ради Європи щодо засобів масової інформації в Україні
- План дій “Україна — Європейський Союз. Європейська політика сусідства”
- Закон України “Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України”
- Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань забезпечення та безперешкодної реалізації права людини на свободу слова”
- Концепція національної інформаційної політики

7-МА ЄВРОПЕЙСЬКА МІНІСТЕРСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ З ПИТАНЬ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

“Інтеграція і різноманітність: нові рубежі європейської політики у сфері засобів масової інформації та зв’язків з громадськістю”

Київ, 10—11 березня 2005 р.

ПОЛІТИЧНА ДЕКЛАРАЦІЯ

1. Міністри держав, що беруть участь у 7-й Європейській міністерській конференції з питань політики у сфері засобів масової інформації (Київ, 10—11 березня 2005 р.):

2. Переконані в необхідності захищати і сприяти подальшому розвитку основоположних принципів, що лежать в основі Європейського співтовариства, включаючи питання захисту прав людини, демократії та верховенства закону, а також приділяючи особливу увагу питанням свободи слова та інформації;

3. Підтверджують готовність значно підвищити роль засобів масової інформації у створенні плюралістичної моделі громадського мовлення, яка передбачає активну комунікацію в суспільстві;

4. Переконані у важливості активного просування цих ідей та принципів у інформаційному суспільстві;

5. Впевнені, що з огляду на процес розширення Європейського Союзу Рада Європи як єдина організація на загальноєвропейському просторі, що опікується проблемами захисту прав людини та демократичних цінностей у медійному просторі, продовжуватиме відігравати головну роль у зміцненні цих принципів, особливо шляхом утвердження загальноєвропейських мінімальних стандартів у цій сфері;

6. Підкреслюють також, що Рада Європи відіграє значну роль в активізації взаєморозуміння між народами з різними культурами та релігіями як у межах Європейського континенту, так і між Європою та іншими регіонами;

7. Нагадують про необхідність захищати незалежність засобів масової інформації та гарантувати невтручання в їхню роботу владних структур;

8. Зважаючи на серйозні зміни, що відбуваються сьогодні у суспільстві, а саме: зростання міжнародної напруженості й нові хвилі тероризму, що становлять пряму загрозу миру, соціальній і

демократичній стабільності суспільства; глобалізацію економік і концентрацію медійних засобів; міграційні процеси та зростання тенденції міжкультурних зв'язків; індивідуалізацію стилів життя і, як результат, трансформацію соціальних відносин; нові технології, що докорінно змінюють моделі відносин у рамках соціально-го та медійного простору;

9. Визнають, що ці тенденції можуть мати довготривалі наслідки для суверенних держав, культурних і національних ідентичностей, соціальної єдності, прав людини, демократії та міжнародних відносин;

10. Мають на меті сприяти за допомогою засобів масової інформації позитивному впливу деяких із вищезазначених змін на прогрес європейської спільноти, особистісного розвитку громадян європейських країн, особливо щодо захисту й подальшого розвитку прав людини, вільного обміну ідеями, інформацією, а також принципів плюралізму та різноманіття інформації, доступу до знань і культурної спадщини, а також щодо взаєморозуміння, підґрунтям якого має стати подальший розвиток міжкультурного та міжрелігійного діалогу;

11. Вітають діяльність Ради Європи у медійному просторі, з моменту проведення 6-ї Європейської міністерської конференції у Кракові (червень 2000 р.);

12. Приймають рішення ухвалити три Резолюції та План дій, що додаються до цієї Декларації, спрямовані на подальший розвиток принципів свободи слова, плюралізму й різноманіття як сфери комунікаційних послуг, так і їхньої інформації, а також мають сприяти захисту прав людини та залученню якомога ширших кіл громадськості до участі в інформаційному суспільстві;

13. Звертаються до Комітету Міністрів Ради Європи з пропозицією ухвалити План дій, прийнятий за результатами роботи 7-ї Міністерської конференції, та з цією метою поновити мандат Керівного Комітету з питань ЗМІ (КК ЗМІ), щоб надати йому можливість у повному обсязі використати нові інформаційні й комунікаційні технології і відповідно змінити його назву на Керівний Комітет із питань ЗМІ та нових комунікаційних послуг (КК ЗМІ НКП);

14. Підкреслюють, що КК ЗМІ має звернути особливу увагу на результати заходів, здійснених урядами країн—членів Ради Європи, щоб забезпечити реалізацію трьох зазначених Резолюцій, а також впровадження законодавчих та інших ініціатив, які КК

ЗМІ міг би використовувати у своїй діяльності з метою виконання Плану дій, ухваленого цією Конференцією.

Резолюція № 1

Свобода слова та інформації під час кризових ситуацій

1. Міністри держав, що беруть участь у 7-й Європейській міністерській конференції з питань політики у сфері засобів масової інформації (Київ, 10—11 березня 2005 р.):

2. Сповнені рішучості дати відсіч викликам і кризовим ситуаціям, таким як війна і тероризм, що становлять загрозу для демократії та її поваги до свободи слова й інформації;

3. Підтверджують, що свобода слова та інформації і свобода ЗМІ у кризових ситуаціях мають забезпечуватися, оскільки право суспільства на отримання інформації про дії влади та усіх інших структур з метою контролю над ними є в цих ситуаціях особливо важливим;

4. Наголошують на тому, що будь-яке втручання в роботу журналістів у таких ситуаціях має бути лише винятком і здійснюватися відповідно до умов, встановлених міжнародним інструментарієм щодо прав людини;

5. Засуджують атаки на свободу слова, на вільну і безперешкодну журналістську діяльність і на саме здоров'я і життя журналістів, що є поширеними у кризові часи;

6. Переконані, що у разі, якщо ЗМІ забезпечують розуміння і толерантність, це може запобігти виникненню кризових ситуацій;

7. Знов підтверджують свою готовність забезпечувати у кризові часи повагу до свободи слова та інформації як базового елементу демократичного і плюралістичного суспільства;

8. Знов підтверджують, що вони вживатимуть заходів для забезпечення поваги і впровадження стандартів Ради Європи у сфері свободи слова та інформації в кризові часи, як це зазначено у Декларації щодо свободи слова та інформації у ЗМІ в контексті боротьби з тероризмом, прийнятої Комітетом Міністрів Ради Європи 2 березня 2005 р., а також у Рекомендації № R(96) 4, яку Комітет Міністрів прийняв у 1996 р. з метою захисту журналістів у ситуаціях конфлікту і напруження;

9. Погоджуються з тим, що журналісти повинні мати змогу без перешкод і загроз їхній безпеці вільно та незалежно інформувати

про кризові ситуації, без жодної можливості обмежити це право поза рамками, визначеними відповідним міжнародним інструментарієм;

10. Згодні, що безпека працівників ЗМІ заслуговує на постійну увагу, особливо у кризові часи, що вимагає повного і незалежного розслідування усіх випадків порушень проти журналістів або ЗМІ та надання відповідної допомоги працівникам ЗМІ і їхнім професійним організаціям у зменшенні ризиків, на які наражаються ці працівники;

11. погоджуються з важливістю встановлення нових форм регулярних обмінів інформацією і досвідом між урядами та всіма іншими заінтересованими структурами європейського рівня щодо впливу, який боротьба з тероризмом справила і справлятиме в майбутньому на свободу слова та інформації, з огляду на вжиття всіх необхідних заходів для захисту цієї свободи;

12. погоджуються з тим, що на європейському рівні потрібно розвивати співпрацю з метою впливу на ситуації, коли працівники ЗМІ, які представляють країну-учасника, стикаються з загрозою своїй безпеці чи свободі під час висвітлення кризових ситуацій на території іншої країни-учасника;

13. Згодні, що чинні закони й інші нормативні акти, а також законопроекти країн-учасниць щодо свободи слова та інформації у кризові часи мають відповідати принципам, установленим на європейському рівні;

14. погоджуються сприяти впровадженню демократичних принципів, установлених у цій сфері Радою Європи, будь-якій міжнародній інстанції, котрій можуть бути направлені на розгляд питання, пов'язані зі свободою слова та інформації у кризові часи.

Резолюція №2
Культурне різноманіття і медійний плюралізм
в умовах глобалізації

1. Міністри держав, що беруть участь у 7-й Європейській міністерській конференції з питань політики у сфері засобів масової інформації (Київ, 10—11 березня 2005):

2. погоджуються визнавати, зберігати і забезпечувати культурне різноманіття як загальну спадщину людства і наголошують на важливості культурного різноманіття для реалізації основних

прав і свобод, зазначених у Європейській конвенції з прав людини;

3. Підтверджують важливість медійного плюралізму і редакційної незалежності для повного використання свободи слова та інформації в демократичному суспільстві;

4. Зауважують зростання тенденції у напрямі концентрації в секторі ЗМІ, як у Європі, так і у всьому світі, що є результатом переважно глобалізації економіки;

5. Сповнені рішучості підтримувати і просувати культурну і лінгвістичну різноманітність у ЗМІ, зокрема задля міжкультурного діалогу, звертаючи особливу увагу на інтереси людей, що належать до національних меншин, та на ЗМІ, які обслуговують ці меншини;

6. Переконані у необхідності укладання міжнародної угоди щодо захисту різноманіття культурного змісту та художніх способів його вираження;

7. З огляду на необхідність запобігання потенційно шкідливому впливу концентрації ЗМІ на плюралізм та беручи до уваги особливості кожної країни визнають можливість прийняття на додаток до загального антимонопольного законодавства специфічних галузевих правил, розроблених саме для захисту плюралізму і різноманіття у сфері ЗМІ;

8. Підкреслюють необхідність прозорості медіа-сектора і важливість моніторингу концентрації ЗМІ як на національному, так і на європейському рівні;

9. Переконані в необхідності мати європейський голос на міжнародних форумах, що обговорюють питання концентрації ЗМІ на глобальному рівні, та у можливості Ради Європи зробити в це свій внесок;

10. Зауважують те, що Рада Європи як загальноєвропейська організація, що зобов'язана захищати свободу слова і вільний рух інформації, є структурою для обміну інформацією та досвідом із проблем концентрації ЗМІ, для регуляторного та іншого реагування на ці виклики, а також для того, щоб опікуватися транснаціональними аспектами концентрації ЗМІ в Європі;

11. Переконані у потребі захищати в цифровому просторі цілі, що становлять суттєвий громадський інтерес, а такими є культурне різноманіття і медійний плюралізм;

12. Переконані також в особливо важливій ролі громадського мовлення в цифровому просторі як елемента соціального єднан-

ня, ознаки культурного різноманіття і як суттєвого фактора загальнодоступних плюралістичних зв'язків;

13. Вживають заходів із метою гарантування і сприяння медійному плюралізмові, що є однією з головних цілей їхньої національної політики у галузі ЗМІ на наступні роки;

14. Згодні сприяти культурному обмінові й вільному рухові інформації і з цією метою заохочувати виробництво й розповсюдження різноманітних матеріалів як традиційними ЗМІ, так і засобами нових комунікаційних послуг, у т.ч. з використанням їхніх архівів;

15. Підтримують роботу, яку проводить ЮНЕСКО з метою прийняття міжнародної конвенції із захисту різноманіття культурного змісту і художніх форм його вираження;

16. Згодні з тим, що забезпечення вільного руху інформації через кордони має супроводжуватися забезпеченням медійного плюралізму на національному, регіональному та місцевому рівнях;

17. Погоджуються сприяти доступу до ЗМІ осіб, які належать до національних меншин, із метою поширення толерантності та культурного плюралізму;

18. Підтверджують своє зобов'язання поважати і втілювати в життя стандарти Ради Європи щодо підтримки й розвитку сильного та незалежного громадського мовлення;

19. Наголошують на важливості політичної, фінансової та функціональної незалежності регуляторних органів у галузі мовлення;

20. Визнають важливість забезпечення вільного та універсального доступу до послуг громадського мовлення, а також необхідність і надалі розвивати передавальні системи громадського мовлення у напрямі дигіталізації та конвергенції;

21. Вживають заходів щодо забезпечення юридичних, фінансових і технічних умов, які уможливають виконання місії громадського мовлення у найефективніший спосіб;

22. Підтверджують своє зобов'язання втілити в життя Рекомендацію R(2003) 9 Комітету Міністрів щодо заходів із забезпечення демократичного і соціального внеску цифрового мовлення і погоджуються інформувати Раду Європи про кроки стосовно запровадження цієї Рекомендації.

Резолюція № 3
Права людини та регулювання
засобів масової інформації і нових послуг комунікації
в інформаційному суспільстві

1. Міністри держав, що беруть участь у 7-й Європейській міністерській конференції з питань політики у сфері засобів масової інформації (Київ, 10—11 березня 2005):

2. Сприяючи технологічному розвитку у сфері комунікації, що розширює вільний потік інформації в межах і поза межами національних кордонів і надає індивідуумам безпрецедентні можливості розвивати їхнє право свободи слова та інформації, водночас удосконалюючи умови для культурних взаємовідносин;

3. Впевнені, що розвиток інформаційного суспільства в Європі має базуватися на повазі до прав людини й законності через спільні дії органів державної влади та громадянського суспільства;

4. Наголошують на ролі, яку може відігравати індустрія нових засобів комунікації у цьому сенсі через заходи саморегуляції та корегуляції;

5. Переконані, що нові служби комунікації здатні розширити використання прав людини, зокрема за допомогою електронної демократії, та забезпечити захист прав людини через поширення інформації про порушення цих прав із наданням можливості швидкого реагування;

6. Підкреслюють, що швидкість, з якою інформація поширюється по світу, вимагає особливої уваги від її виробників і поширювачів, аби не завдавати шкоди людській гідності та правам індивідуумів, особливо представників національних меншин;

7. Засуджують спроби обмежити публічний доступ до комунікаційних мереж та їхнього змісту чи втручатися в їхню роботу з мотивів, які суперечать демократичним принципам, і нагадують, що у країнах Європи будь-яке обмеження має відповідати статтям 8 та 10 Європейської конвенції з прав людини;

8. Підтримують зобов'язання щодо створення умов для рівноправного доступу до нових засобів комунікації всіма індивідуумами в їхніх країнах задля розширення їхньої участі у суспільному житті;

9. Переконані, що професійні ЗМІ продовжуватимуть відігравати важливу роль у формуванні громадської думки шляхом забезпечення інформацією, зібраною та опрацьованою відповідно до професійних стандартів, і шляхом ретельного спостереження за діяльністю органів державної влади та інших носіїв влади в суспільстві;

10. Переконані, що ефективний захист авторських і суміжних прав є важливим фактором розвитку засобів масової інформації та нових комунікаційних послуг в інформаційному суспільстві;

11. Посилаючись на Декларацію Світового саміту з питань інформаційного суспільства та підтверджуючи принципи, що містяться в політичному зверненні Комітету Міністрів до саміту;

12. Підтверджують свої зобов'язання відповідно до принципів Декларації про свободу комунікації через Інтернет, що була прийнята Комітетом Міністрів 28 травня 2003 р., щодо усунення, якщо це технічно можливо, будь-яких перешкод на шляху вільного руху інформації через нові засоби комунікації;

13. Гарантують, що регуляторні заходи відносно засобів масової інформації та нових служб комунікації будуть спрямовані на розвиток фундаментальних цінностей плюралізму і різноманіття, поважатимуть права людини та матимуть антидискримінаційний характер;

14. Докладають зусиль для гарантування ефективного та рівного доступу всіх індивідуумів до нових засобів комунікації, набуття навичок і знань, а також прагнуть заохочувати медіа-освіту широкого загалу;

15. Вживають заходів для розширення доступу громадськості до офіційних документів та інформації, яка стосується діяльності органів державної влади, через нові засоби комунікації з метою збільшення прозорості в суспільному житті та розвитку демократичного способу прийняття рішень;

16. Беручи до уваги важливість захисту національних меншин, усіляко сприяти розширенню їхніх медіа-можливостей із метою мінімізації ризику поширення шкідливої інформації через нові засоби комунікації;

17. Дійшовши згоди щодо особливого заохочення навчання дітей належного сприйняття сфери масової інформації, надаючи їм можливість користатися з позитивних аспектів нових послуг комунікації і запобігати їхнім шкідливим впливам;

18. Докладають зусиль до боротьби з використанням нових послуг комунікації для поширення інформації, забороненої Європейською конвенцією із кіберзлочинності та її додатковим протоколом, що стосується криміналізації дій расистського і ксенофобного типу, які здійснюються через комп'ютерні системи.

Резолюція з питань ЗМІ в Україні

1. Міністри держав, що беруть участь у 7-й Європейській міністерській конференції з питань політики у сфері засобів масової інформації (Київ, 10—11 березня 2005 р.):

2. Вітають рішучість і зусилля України відповідно до статті 10 Європейської конвенції з прав людини і до прецедентного права Європейського суду з прав людини захищати свободу слова та інформації, а також розвивати законодавчу та регуляторну базу, що сприятиме діяльності вільних, незалежних і плюралістичних ЗМІ в країні;

3. Враховують зусилля Ради Європи щодо підтримки держав-членів та інших партнерів, особливо Європейського Союзу, з метою сприяння досягненню цих цілей;

4. Поважають заклик України до реального партнерства між європейськими інституціями й Україною;

5. Переконані, що співпраця у сфері ЗМІ між Україною та Радою Європи має бути продовжена й посилена, аби спричинити позитивні зміни і ґрунтовні досягнення, особливо щодо законодавчої та регуляторної бази, розвиток медійного плюралізму і незалежності, а також упровадження дійової системи громадського мовлення;

6. Відчувають потребу в тому, щоб Рада Європи просувала й надалі співпрацю з Україною у сфері ЗМІ, особливо шляхом узгодження та імплементації нового плану дій щодо ЗМІ в Україні;

7. Радять державам—членам Ради Європи та іншим заінтересованим країнам та інституціям активно підтримувати втілення прийнятого плану дій щодо ЗМІ в Україні, зокрема шляхом надання політичної підтримки та відповідних ресурсів з метою їх подальшого накопичення.

ПЛАН ДІЙ

Підтема 1

*Свобода слова та інформації
під час кризових ситуацій*

1. Переглянути документи з питань свободи висловлювання та інформації, що перебувають на розгляді або були ухвалені Радою Європи чи іншими структурами, в тому числі ЗМІ, а також їхніми професійними та самоврядними організаціями, з метою, якщо це необхідно, розробки європейських стандартів, які б гарантували цю свободу під час кризових ситуацій.

2. Вивчити специфічні питання, що виникають під час кризових ситуацій, стосовно права доступу до інформації, а також права власності та поваги до людської гідності з метою визначення відповідних європейських стандартів, які могли б бути імplementовані шляхом уведення спільних нормативних, регуляторних або саморегуляторних актів.

3. Розглянути, чи треба вжити заходів на загальноєвропейському рівні, щоб гарантувати вільне пересування працівників ЗМІ для висвітлення кризових ситуацій.

4. Започаткувати форум заради регулярного обговорення шляхом консультацій із працівниками ЗМІ та іншими заінтересованими сторонами питань щодо прав та обов'язків медіа, а також умов праці журналістів під час кризових ситуацій.

5. Підтримувати процес навчання медіа-фахівців для забезпечення професійного та незалежного висвітлення подій під час кризових ситуацій.

6. Заохочувати внесок ЗМІ у міжкультурний та міжконфесійний діалог шляхом створення мережі для обміну інформацією та координації ініціатив, що вже існують у цій сфері в Європі.

7. Заснувати нагороду для професіоналів ЗМІ, які зробили видатний внесок у запобігання або розв'язання конфліктів, установлення порозуміння та діалогу.

8. Проводити моніторинг імplementації країнами—членами Ради Європи документів, ухвалених Радою Європи з питань свободи слова та інформації під час кризових ситуацій.

Підтема 2

*Культурне та медійне різноманіття
в умовах глобалізації*

9. Як політичний пріоритет Організації продовжувати моніторинг концентрації ЗМІ в Європі, особливо на транснаціональному рівні, аби у разі необхідності запропонувати юридичні чи інші ініціативи задля збереження медіа-плюралізму.

10. З огляду на прискорення процесу концентрації ЗМІ в епоху цифрових технологій продовжувати вивчати вплив цифрового простору на культурне різноманіття та медіа-плюралізм, а також у разі необхідності переглянути Рекомендацію № R(99) 1 про заходи щодо сприяння плюралізму ЗМІ.

11. Перевірити також, чи мають бути переглянуті положення Рекомендації № R(94) 13 про заходи щодо сприяння прозорості ЗМІ з огляду на ці зміни.

12. Переглянути висновки щодо медіа-сектора у міжнародній конвенції про захист різноманіття культурного змісту та форм його художнього вираження, розробка якої триває в рамках ЮНЕСКО, аби в разі необхідності ухвалити єдиний загальноєвропейський підхід до цієї ініціативи та гарантувати, що свобода слова та інформації і плюралізм у медіа перебувають під пильним контролем.

13. З'ясувати, яку роль можуть відігравати різні медіа-структури у процесі інтеграції суспільства, всіх його об'єднань та генерацій.

14. Здійснювати моніторинг імplementації країнами—членами Ради Європи Рекомендації R(2003) 9 Комітету Міністрів щодо демократичного та соціального внеску електронних медіа з метою в разі потреби забезпечити країни—члени Ради Європи подальшими інструкціями щодо імplementації цієї Рекомендації.

15. Дослідити процес розвитку й адаптування громадського мовлення у країнах—членах Ради Європи, аби воно відповідало новому цифровому простору; вивчити законодавчі, фінансові, технічні та інші умови, необхідні для надання можливості трансляторам громадського мовлення працювати у найкращому режимі, аби в разі потреби сформулювати юридичні чи інші пропозиції, корисні для досягнення цієї мети.

16. Здійснювати моніторинг реалізації країнами—членами Ради Європи Рекомендації № R(96)10 Комітету Міністрів про гарантії незалежності громадського мовлення з метою в разі

потреби надання подальших інструкцій країнам—членам Ради Європи щодо збереження цієї незалежності.

Підтема 3

Права людини та правове регулювання у сфері ЗМІ та нових комунікаційних послуг в інформаційному суспільстві

17. Започаткувати проведення на регулярній основі загальноєвропейського форуму для обміну інформацією та найкращим практичним досвідом між країнами—членами Ради Європи та іншими учасниками процесу задля сприяння інтеграції в інформаційне суспільство, в тому числі шляхом залучення до нових комунікаційних послуг відповідно до принципу універсальної громадської послуги Рекомендації № R(99)14 Комітету Міністрів; застосовувати принципи та стандарти Ради Європи в цифровому просторі.

18. Відстежувати вплив розвитку нових комунікаційних та інформаційних послуг на захист авторського та суміжних прав, аби в разі необхідності вживати всіх заходів, що гарантуватимуть цей захист, водночас забезпечуючи широкий обіг авторських робіт та іншої захищеної продукції.

19. Твердо дотримуватися законодавчих та інших змін у юридичному полі та на інших напрямках, які стосуються зобов'язань щодо змісту інформації, відкритої для громадськості в Інтернеті, а також у разі необхідності ініціювати заходи, в тому числі розробку рекомендацій щодо ролі та відповідальності посередників та інших учасників мережі Інтернет, котрі забезпечують свободу слова.

20. Підтримувати заходи щодо забезпечення медіа-освіти на всіх рівнях навчання, активно використовуючи при цьому всі засоби масової інформації, в тому числі електронні.

21. Розробити стратегії для країн—членів Ради Європи з метою заохочення ЗМІ, особливо громадського мовлення, та активізації їхньої ролі у широкому демократичному залученні громадськості з використанням нових інтерактивних технологій.

22. З'ясувати шляхи посилення прозорості діяльності владних структур та полегшити публічний нагляд за ними через медіа, спираючись на Рекомендацію R(2002)2 про доступ до офіційних документів, а також на ті рекомендації стосовно електронного контролю, які наразі розробляються у Раді Європи.

23. Сприяти ухваленню країнами—членами Ради Європи заходів, які гарантуватимуть на загальноєвропейському рівні послідовний захист національних меншин від шкідливої інформації у традиційних та нових електронних медіа, водночас гарантуючи свободу слова та вільний потік інформації.

24. Аналізувати, якою мірою традиційні медіа доповнюються у своїх функціях іншими учасниками інформаційного суспільства, а також розробляти стратегії, згідно з якими принципи прозорості, справедливості та поваги до основоположних прав людини застосовувалися також і новими ЗМІ.

25. Сприяти обміну інформацією між країнами—членами Ради Європи на загальноєвропейському рівні стосовно розвитку та правового регулювання нових комунікаційних послуг, а також продовжувати вивчати у цьому зв'язку демократичний та соціальний вплив цифрових трансляторів.

26. З огляду на розвиток цифрових трансляторів та інших нових комунікаційних послуг розглянути, чи варто переглядати принципи, що містяться у Рекомендації № R(99)15 стосовно висвітлення у засобах масової інформації виборчих кампаній.

27. Твердо дотримуватися принципу поваги до людської гідності у діяльності ЗМІ та нових комунікаційних послуг, у разі потреби започатковувати законодавчі або інші ініціативи з доповнення та підсилення Декларації Постійного комітету із транскордонного телебачення щодо людської гідності та основоположних прав людини.

28. Переглянути ситуацію в країнах—членах Ради Європи стосовно законодавства про дифамацію у медіа-просторі, щоб у разі необхідності вжити належних заходів і привести їхні національні законодавства та практичну діяльність у відповідність стандартам Ради Європи.

29. Проаналізувати специфіку законодавчих аспектів та питань безпеки журналістських розслідувань, аби встановити необхідність ініціатив на підтримку цієї форми журналістики в демократичному суспільстві.

ДОДАТОК 2

ПЛАН ДІЙ РАДИ ЄВРОПИ ЩОДО ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ
В УКРАЇНІ

ВСТУП

1. На своїй останній сесії (січень 2001 р.) Парламентська асамблея ухвалила Рекомендацію 1497 (2001) та Резолюцію 1239 (2001) щодо свободи самовираження та функціонування парламентської демократії в Україні, тексти яких включено у додатки I і II. Окремо посилаючись на Рекомендацію, Парламентська асамблея попросила Комітет Міністрів “надати більшу допомогу Україні для досягнення помітного покращення загального середовища, в якому працюють ЗМІ, та сприяти суттєвим змінам у культурі взаємовідносин між посадовими особами і журналістами ЗМІ”.

2. У відповідь на Рекомендацію українська делегація на 739-му засіданні заступників міністрів (1 березня 2001р.) представила інформаційну довідку під назвою “Пам’ятна записка”, в якій перелічено ряд пропозицій щодо заходів, які можна було б ужити за сприяння Ради Європи. Документ викладено у додатку III.

3. У світлі пропозицій, що містяться у вищезгаданій інформаційній довідці, та беручи до уваги галузі, в яких, за постановою Парламентської асамблеї, потрібно вжити особливих заходів для покращання ситуації у сфері ЗМІ в Україні, Секретаріат склав План дій.

4. Цей План дій містить перелік деяких ініціатив, які могли би бути прийняті з метою надання допомоги українським владним органам у створенні та впровадженні законодавчої бази для діяльності ЗМІ згідно з відповідними документами Ради Європи, зокрема зі статтею 10 Європейської конвенції з прав людини. План дій також містить різноманітні пропозиції щодо дій для сприяння розвитку ряду вільних, незалежних та плюралістичних ЗМІ в Україні.

5. Слід зауважити, що на даному етапі немає коштів, необхідних для запровадження цього Плану дій. Коли такі кошти буде отримано, План дій буде імplementовано спільно з різними відповідальними органами, що згадуються у цьому доку-

менті. Окрім того, буде встановлена тісна співпраця з іншими міжнародними органами, заінтересованими у свободі самовираження та інформації та у свободі ЗМІ в Україні, зокрема з Представником ОБСЄ зі свободи ЗМІ, з яким Рада Європи у грудні 1999 р. в Києві вже обговорювала за круглим столом проблему наклепу.

6. План дій буде введено в дію протягом вісімнадцятимісячного періоду (від середини 2001 р. до кінця 2002 р.).

I. Заходи, що стосуються законодавчої бази
для забезпечення свободи самовираження й інформації
та свободи ЗМІ в УкраїніA. Забезпечення відповідності законодавчої бази стандартам
і документам Ради Європи

1. Для забезпечення відповідності українського законодавства стандартам та документам Ради Європи, як це передбачається українськими владними органами в їхній інформаційній довідці, пропонується провести серію експертних оцінок законодавчої бази. В ході експертних оцінок будуть перевірені відповідні українські закони різного характеру, зокрема про пресу, телерадіомовлення, інформацію, підтримку ЗМІ та соціальний захист журналістів, та буде встановлено, які зміни необхідні на законодавчому рівні для забезпечення відповідності.

2. Залежно від природи текстів, що будуть вивчатися, та доступності органів влади, які будуть залучені до процесу з українського боку, експертні оцінки можуть проводитися як перевірки на місці або у вигляді письмових звітів.

3. Як відомо, Рада Європи в минулому надавала юридичну допомогу на прохання українського Парламенту. Це відбулося у 1999 та 2000 р. і стосувалося Закону “Про кабельне телебачення” та Закону “Про Національну раду України з питань телебачення та радіомовлення”.

4. На додаток, як пропонується українськими владними органами в їхній інформаційній довідці, будуть запроваджені спеціальні заходи з метою сприяння ратифікації Україною Європейської конвенції про транскордонне телебачення (СЄД, №132), яка гарантує свободу прийому та ретрансляції транскордонного телевізійного мовлення до тих пір, доки вони відповідатимуть певним базовим вимогам, визначеним Конвенцією. Як відомо,

Україна підписала Конвенцію 14 липня 1996 р. Що стосується внесення будь-яких змін, необхідних для того, щоб привести відповідні закони України (зокрема Закон про телебачення та радіомовлення) у відповідність з Конвенцією, допомога надаватиметься як компонент вищезгаданих експертних оцінок законодавчої бази.

Консультативна зустріч з представниками українських владних органів (Парламенту та Державної ради з інформаційної політики й телерадіомовлення), а також відповідними професійними відомствами з метою обговорення приєднання України до Європейської конвенції про транскордонне телебачення.

В. Повсякденне застосування законодавства

5. На додаток до приведення законодавства України у відповідність зі стандартами та документами Ради Європи особливу увагу слід приділяти повсякденному застосуванню законодавства таким чином, щоб це задовольняло вимоги демократичного суспільства. Беручи це до уваги, пропонується провести серію інформаційних і підготовчих заходів на довгострокових засадах для посадовців, що залучені до процесу застосування законодавства, а саме державних службовців, суддів і представників владних структур у галузі телебачення й радіомовлення та, де це необхідно, пристосувати ці заходи до результатів вищезгаданих експертних оцінок законодавства.

6. Ці заходи матимуть на меті, по-перше, ознайомлення залучених осіб із вищезгаданими стандартами і документами та, по-друге, сприяння застосуванню цих стандартів і документів. З цією метою особлива увага приділятиметься владним органам тих регіонів, які закликають до вирішення питань, що стосуються свободи самовираження та діяльності ЗМІ.

7. З огляду на це спеціальні зусилля будуть спрямовані на здійснення перекладу ряду основних документів Ради Європи для того, щоб зробити їх більш доступними для тих, хто заінтересований у проведенні цих заходів. Вони включатимуть короткий виклад практики Європейського суду з прав людини, що стосується статті 10 Європейської конвенції з прав людини, а також добірку основних судових рішень, рекомендації Комітету Міністрів та інші тексти. З урахуванням питань, які порушуватимуться, а також заінтересованих осіб наголос буде зроблено на практичній діяльності, яка потребує активної участі заінтересованих сторін, наприклад вивчення практичних випадків.

Підготовка суддів згідно зі стандартами і документами Ради Європи, які стосуються свободи самовираження та інформації (підготовка буде зосереджена на практиці Європейського суду з прав людини у тому, що стосується статті 10 Європейської конвенції з прав людини; де це буде можливо, підготовка буде децентралізованою і проводитиметься на регіональному рівні, та здійснюватиметься у співробітництві з відповідними органами влади, а саме з Міністерством юстиції та Верховним Судом; однак, якщо це необхідно, можуть залучатися представники недержавних органів, наприклад адвокати та інші юристи).

Підготовка державних службовців з питань, що стосуються свободи самовираження та свободи ЗМІ (підготовка буде зосереджена на пріоритетних питаннях, що є наслідком сучасної ситуації в Україні, особливо тих, що стосуються доступу до інформації, якою володіють державні органи; професіоналів у галузі ЗМІ буде запрошено до участі у разі необхідності, коли розглядатимуться питання їхніх прав та обов'язків).

Надання допомоги Національній раді України з питань телебачення та радіомовлення (інформативні візити членів і посадових осіб Ради до регулюючих органів у сфері телерадіомовлення країн Європи, надання експертної допомоги щодо реформ процедур і діяльності Ради).

Здійснення перекладу українською мовою та публікація збірки основних документів Ради Європи щодо засобів масової інформації.

II. Заходи зі створення вільних, незалежних та плюралістичних засобів масової інформації

А. Засоби масової інформації державного сектора

8. З урахуванням, серед іншого, результатів вищезгаданих експертних оцінок законодавства, котрі, якщо необхідно, могли би бути доповнені спеціальними оцінювальними місіями, буде створена спеціальна програма надання допомоги у реформуванні структури й робочої практики державного теле- та радіомовлення з метою створення незалежної державної організації мовлення відповідно до стандартів і документів Ради Європи. У цій галузі особлива увага приділятиметься редакційній політиці, а також висвітленню інформаційних і поточних подій. У разі необхідності також братимуться до уваги суміжні питання, як-то фінансовий менеджмент та адміністративний устрій.

9. Програма стосуватиметься цілого ряду заходів і зокрема буде розрахована на органи управління державного телерадіомовлення та їхній персонал, що визначає та здійснює нагляд за редакційною політикою. Якщо необхідно, ці заходи здійснюватимуться у співпраці з державними організаціями мовлення інших країн-членів.

Програма допомоги у реформуванні державного телерадіомовлення (інформативні та підготовчі візити осіб, відповідальних за редакційну політику й управління у державних організаціях телерадіомовлення інших держав-членів, консультативні та допоміжні місії на місці, підготовка персоналу в галузі редакційної обробки інформації).

В. Засоби масової інформації приватного сектора

10. Для надання допомоги розвитку економічно життєздатних приватних засобів масової інформації, які відображають різноманітні точки зору, будуть організовані підготовчі заходи у співпраці з професійними організаціями ЗМІ. Вони стосуватимуться різноманітних питань діяльності медіа-компаній в умовах ринкової економіки (фінансовий менеджмент, відносини з рекламодавцями, бізнес-стратегія стосовно публіки тощо). Залежно від визначених потреб ці заходи також можуть стосуватися підготовки журналістів у галузі збирання та редакційної обробки інформації.

11. З практичних причин підготовчі заходи, якщо необхідно, будуть децентралізовані. Окремі заходи будуть організовані для врахування відмінних потреб друкованих ЗМІ. Як продовження ініціативи, вже запланованої на цей рік у співпраці з Європейським центром журналістів у Маастрихті, особлива увага приділятиметься підготовці інструкторів на місцях.

Схема підготовки на місцях для надання допомоги розвитку незалежних засобів масової інформації складена у співпраці з професійними організаціями у галузі ЗМІ (семінари для видавців, редакторів і журналістів друкованих ЗМІ, а також радіо й телебачення, підготовка інструкторів на місцях).

12. На додаток до підготовчих заходів на місці пропонується спеціальна програма для підготовки молодих українських журналістів. Вона могла би проводитись у формі підготовки у школі журналістики в іншій державі—члені Ради Європи. Така підготовка, яка могла би тривати від одного до двох тижнів, мала би на меті надання цим молодим журналістам базової підготовки у галузі як методик обробки інформації, так і кодексу етики професійного журналіста. Школа журналістики, на базі якої прово-

дилася би підготовка, обирала б кандидатів, якщо необхідно, чез без місію на місці.

Програма підготовки молодих українських журналістів за кордоном (призначалася би для близько 10 журналістів і тривала би два тижні), включаючи обмежену кількість короткотермінових візитів або періодів довготривалої підготовки журналістів, що спеціалізуються в європейських справах, організована у співпраці з Департаментом Ради з відносин зі ЗМІ.

III. Імплементация Плану дій

13. Беручи до уваги обсяг програми, а особливо бажання децентралізувати заходи, провести їх по всій території України з тим, щоб у них могло взяти участь якомога більше людей, і досягти максимальних результатів, неможливою буде імплементация плану виключно зі Страсбурга. Таким чином, доцільним буде призначення місцевого консультанта з питань здійснення програми. Він відповідатиме за організацію заходів у даній галузі (в тому числі й добір осіб, які братимуть участь у них). Центр інформації Ради Європи, розташований у Києві, безперечно, зможе надати матеріально-технічну допомогу консультанту програми.

14. Окрім того, необхідно буде дещо збільшити кількість членів команди у Страсбурзі, відповідальних за імплементацию програми.

ДОДАТОК 3

ПЛАН ДІЙ “УКРАЇНА—ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ.
ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА СУСІДСТВА”

(Витяг)

1. ВСТУП

Розширення Європейського Союзу, яке відбулося 1 травня 2004 р., привело до історичних змін політичних, географічних та економічних умов для України та Євросоюзу. Сьогодні Європейський Союз та Україна мають спільний кордон і як безпосередні сусіди будуть посилювати свій політичний та економічний взаємозв'язок. Розширення дає можливість для України та Європейського Союзу розвивати якомога тісніші відносини, що виходитимуть за рамки співробітництва до поступової економічної інтеграції та поглиблення політичного співробітництва. Європейський Союз та Україна сповнені рішучості посилити свої відносини та сприяти утвердженню стабільності, безпеки і добробуту. Такий підхід ґрунтується на спільних цінностях, спільній власності та диференціації. Це сприятиме подальшому зміцненню нашого стратегічного партнерства.

Україна та ЄС погодилися інтенсифікувати політичні, безпекові, економічні та культурні відносини, включаючи транскордонне співробітництво та спільну відповідальність у запобіганні та врегулюванні конфліктів.

Нові перспективи для партнерства, економічної інтеграції та співробітництва

Європейська політика сусідства відкриває нові перспективи для партнерства, економічної інтеграції та співробітництва:

- Перспектива просування за рамки партнерства до значного рівня інтеграції, зокрема й участь у внутрішньому ринку ЄС і можливість для України прилучитися до пріоритетних аспектів політики та програм Європейського Союзу;
- Розширення рамок і поглиблення політичного співробітництва;
- Можливість наближення законодавства в економічній сфері, відкриття економік одна одній і подальше зменшення кількос-

ті торговельних бар'єрів, що стимулюватиме інвестиції та зростання;

- Збільшена фінансова підтримка: надання ЄС фінансової допомоги Україні сприятиме виконанню заходів, які визначені у даному документі. Крім того, Європейська Комісія розробляє новий Європейський інструмент сусідства та партнерства (ЄІСП), який надаватиме допомогу Україні, у т.ч. у сфері транскордонного та міжрегіонального співробітництва між Україною та державами—членами ЄС. Також через Європейський інвестиційний банк надаватиметься підтримка проектам, що потребуватимуть інвестицій у інфраструктуру;
- Можливості поступового відкриття або збільшення участі у певних програмах Співтовариства, що сприятиме розвитку культурних, освітніх, технічних, наукових зв'язків, а також зв'язків у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Пріоритети діяльності

Цей План дій встановлює комплексний перелік пріоритетів, як у рамках, так і поза рамками Угоди про партнерство та співробітництво. Серед цих пріоритетів, кожний із яких має важливе значення, особливу увагу слід приділити:

- Подальшому посиленню стабільності й ефективності органів, що забезпечують демократію та верховенство права;
- Забезпеченню демократичного проведення президентських (2004 р.) та парламентських (2006 р.) виборів в Україні у відповідності до стандартів ОБСЄ;
- Забезпеченню поваги до свободи засобів масової інформації та свободи слова;
- Розвитку можливостей для поглиблення консультацій між Україною та ЄС у сфері врегулювання кризових ситуацій.

2.1. ПОЛІТИЧНИЙ ДІАЛОГ ТА РЕФОРМУВАННЯ***Демократія, верховенство права,
права людини та основні свободи***

Відповідно до міжнародних зобов'язань і стратегічної мети щодо подальшої європейської інтеграції Україна продовжуватиме

внутрішні перетворення на основі зміцнення демократії, верховенства права, поваги до прав людини, принципу поділу влади та незалежності суду, демократичних виборів відповідно до норм і стандартів ОБСЄ та Ради Європи (політичний плюралізм, свобода слова та ЗМІ, повага до прав осіб, що належать до національних меншин, недискримінація за ознакою статі та політичної, релігійної й етнічної належності).

4. Забезпечення поваги до прав людини та основних свобод відповідно до міжнародних і європейських стандартів:

— Сприяти дотриманню та забезпеченню виконання основних конвенцій і відповідних факультативних протоколів ООН і Ради Європи*.

5. Забезпечення розвитку громадянського суспільства:

— Забезпечити дотримання права на свободу об'єднань і залучення громадян до процедури прийняття рішень, у тому числі через організації громадянського суспільства.

6. Забезпечення поваги до свободи засобів масової інформації та свободи висловлювань:

— Надалі покращувати і посилювати законодавчі та адміністративні умови для свободи ЗМІ, беручи до уваги відповідні рекомендації Ради Європи;

— Забезпечити ефективне дотримання принципу свободи ЗМІ, у т.ч. прав журналістів.

Регіональні й міжнародні питання, співробітництво у сфері зовнішньої та безпекової політики, нерозповсюдження зброї масового знищення та роззброєння, запобігання конфліктам і врегулювання кризових ситуацій

13. Подальше посилення й зосередження політичного діалогу і співробітництва на питаннях зовнішньої та безпекової політики:

— Удосконалити методи роботи у визначених форматах ведення політичного діалогу, в т.ч. за допомогою більш сконцентрованих і зорієнтованих на результат програм;

— Співпрацювати з ЄС щодо забезпечення більш ефективної роботи багатосторонніх інституцій і конвенцій з метою посилення глобального управління, координації у боротьбі з за-

* Включаючи підписання і ратифікацію: CCPR-OP2-DP, CAT — Declar. Art. 21, Declar. Art. 22, CAT-OP, MWC, 1951 CSR, 1967 CSR-Prot.; та ратифікацію: CEDAW-OP; CRC-OP-AC.

грозами у сфері безпеки та вирішення пов'язаних проблем розвитку;

— Продовжити діалог щодо імплементації Європейської стратегії безпеки;

— Розвивати можливості для поглиблених консультацій між Україною і ЄС щодо врегулювання кризових ситуацій.

14. Посилення співробітництва щодо регіональних та міжнародних питань, запобігання конфліктам і врегулювання кризових ситуацій:

— Завершити переговори щодо укладення “Угоди з питань безпеки” між Україною та ЄС (процедури обміну таємною інформацією);

— Завершити переговори щодо укладення Угоди між Україною та ЄС про визначення загальної схеми участі України в операціях ЄС із врегулювання кризових ситуацій (правові та фінансові умови можливої участі України в операціях ЄС із врегулювання кризових ситуацій).

15. Подальший розвиток співпраці у подоланні спільних загроз у сфері безпеки, включаючи боротьбу з тероризмом, нерозповсюдження зброї масового знищення і боротьбу з нелегальним експортом зброї:

— Розвивати співробітництво між Україною та ЄС у сфері боротьби та запобігання тероризму, зокрема шляхом виконання Плану дій у сфері юстиції та внутрішніх справ;

— Співпрацювати з метою посилення ролі ООН у багатосторонній боротьбі з тероризмом, у т.ч. шляхом виконання резолюцій РБ ООН 1373/01 та 1267/01, а також імплементації та виконання Конвенції ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму;

— Україна належним чином враховуватиме зміст і принципи Кодексу поведінки ЄС щодо експорту озброєнь.

Соціальна сфера, зайнятість, зменшення бідності

6. Посилення діалогу та співробітництва із соціальних питань (як передбачено в статті 1 УПС); забезпечення наближення стандартів України до стандартів і практики ЄС у сфері зайнятості та соціальної політики:

- Розпочати діалог з питань зайнятості та соціальної політики для аналізу й оцінки ситуації, визначення основних проблемних питань і шляхів наближення політики та практики, що існує в Україні, до стандартів ЄС (соціально-громадський діалог, охорона здоров'я та безпека на виробництві, гендерна рівність, трудове законодавство, політика зайнятості, соціальний захист, включаючи питання соціального забезпечення й охоплення соціальними програмами);
- Здійснювати моніторинг відповідних законодавчих і політичних змін.

7. Запровадження ефективних заходів зменшення бідності та збільшення зайнятості, спрямованих на суттєве зменшення кількості населення, що перебуває за межею бідності, та посилення соціальної інтеграції, включаючи стабільну систему освіти, охорони здоров'я та інших соціальних послуг для всіх верств населення.

Права інтелектуальної та промислової власності

4. Забезпечення рівня захисту, подібного до того, що існує в ЄС, включаючи ефективні засоби його впровадження відповідно до положень статті 50 УПС:

- Забезпечити імплементацію та ефективне застосування законодавства, яке б відповідало Угоді TRIPS після вступу України до СОТ;
- Забезпечити застосування законодавства щодо торговельних марок і географічних зазначень;
- Продовжити приведення законодавства України у сфері захисту прав інтелектуальної та промислової власності до законодавства ЄС;
- Забезпечити ефективне впровадження санкцій за порушення прав інтелектуальної та промислової власності;
- Сприяти створенню та ефективному функціонуванню необхідних асоціацій власників прав на об'єкти інтелектуальної власності та налагодити діалог між ними і користувачами об'єктами інтелектуальної власності;
- Посилити спроможність правозастосовчих органів (адміністративних і судових) та забезпечити належний доступ до судового перегляду;

- Удосконалити адміністративне співробітництво між відповідними національними органами України та органами третіх країн;
- Вживати ефективні заходи у боротьбі з контрафактною/піратською продукцією в окремих визначених секторах.

2.5. ТРАНСПОРТ, ЕНЕРГЕТИКА, ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ТА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

Транспорт

1. Розробка та започаткування впровадження національної транспортної стратегії, включаючи розвиток національної транспортної інфраструктури:

- Розвивати співробітництво у сфері супутникової навігації (включаючи спільні науково-дослідні роботи та їх застосування).

Інформаційне суспільство

13. Прискорення досягнення прогресу у сфері політики та регулювання електронних засобів зв'язку:

- Прийняти і розпочати впровадження національної стратегії розвитку в Україні електронних комунікацій;
- Прийняти нормативні акти щодо ліцензування, з'єднання, нумерації та загального доступу до основних телекомунікаційних послуг відповідно до Закону України “Про телекомунікації”;
- Створити національну комісію з питань регулювання зв'язку відповідно до Закону України “Про телекомунікації”;
- Забезпечити добросовісну конкуренцію на ринку послуг електронних засобів зв'язку.

14. Прискорення досягнення прогресу в розвитку сфери послуг інформаційного суспільства та інтеграції України в дослідницьку програму технологій інформаційного суспільства:

- Прийняти Державну програму “Електронна Україна” з метою розвитку інформаційного суспільства та вивчити можливість підтримки її впровадження з боку ЄС;

- Сприяти широкому використанню нових технологій суб'єктами господарювання й державними органами, особливо в секторах охорони здоров'я та освіти (електронна комерція, електронний уряд, електронна охорона здоров'я, електронне навчання), через створення сучасних інфраструктур, розвиток місцевого наповнення і впровадження пілотних проектів, наприклад взаємного визнання електронних підписів;
- Підвищити рівень використання Інтернету та інтернет-послуг громадянами через програми комп'ютерного навчання для широкого загалу;
- Прийняти окремий план сприяння участі України в програмі розвитку технологій інформаційного суспільства, що є компонентом Шостої рамкової програми;
- Розвивати співробітництво між Україною та ЄС щодо підготовки другого етапу Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства в Тунісі в 2005 р.

Навколишнє середовище

15. Реалізація заходів для забезпечення створення умов якісного управління у сфері навколишнього середовища та започаткування їхнього впровадження:

- Зміцнити структури і процедури, необхідні для здійснення оцінки впливу на довкілля, включаючи транскордонні питання. Впровадити комунікаційні стратегії щодо вигід політики у сфері охорони довкілля; підтримувати суб'єктів громадянського суспільства та місцеві органи влади.

2.6. МІЖЛЮДСЬКІ КОНТАКТИ

Наука і технологія, дослідження та розвиток

1. Підготовка інтеграції України до Європейського дослідного простору:

- Доопрацювати спеціальний “План дій поглиблення співробітництва між Україною та ЄС у сфері науки і технологій”.

2. Розширення спроможності України у сфері дослідницького та технологічного розвитку для забезпечення потреб економіки та суспільства:

- Зміцнити людський, матеріальний та інституціональний потенціал України з метою покращення можливостей фізичних і юридичних осіб, задіяних у науково-технічній та інноваційній сферах.

3. Сприяння інтеграції України для досягнення високого рівня наукового обміну:

- Сприяти поширенню інформації про Європейський дослідницький простір через діяльність Національного інформаційного центру України зі співробітництва у сфері науки та технологій.

Освіта, навчання та молодь

5. Розширення співробітництва у сфері освіти, стажувань та молоді:

- Започаткувати політичний діалог між Україною та ЄС у сфері освіти й навчання;
- Збільшити можливість обміну для українців шляхом участі у програмі Еразмус Мундус;
- Посилити участь України у програмі Tempus III та використовувати її для вивчення можливостей розширення співробітництва у сферах професійно-технічної освіти;
- Розширити молодіжні обміни і співробітництво у сфері неформальної освіти молоді та сприяти розвитку міжкультурного діалогу через програму “Молодь” (YOUTH).

Культура та аудіовізуальні питання

6. Посилення культурного та аудіовізуального співробітництва:

- Розглянути можливість підтримки транскордонних культурних зв'язків;
- Розвивати діалог щодо культурної різноманітності, у тому числі в рамках відповідних переговорів у ЮНЕСКО (UNESCO);
- Наблизити відповідне законодавство в аудіовізуальній сфері до повної відповідності європейським стандартам (з метою можливої майбутньої участі у програмі “Медіа”, у разі виконання передумов);
- Вивчити можливості співробітництва в рамках програм Євросоюзу у сфері культури.

**Співробітництво у сфері
громадянського суспільства**

7. Сприяння співробітництву у сфері громадянського суспільства:

- Вжити необхідних заходів з метою стимулювання власних ініціатив на місцях та у регіонах щодо створення і розвитку транс-кордонного співробітництва.

**Транскордонне та регіональне
співробітництво**

8. Розширення контактів і співробітництва на транскордонно-му та регіональному рівнях із сусідніми новими державами—членами ЄС шляхом використання можливостей і викликів, що виникають у зв'язку із розширенням ЄС:

- Забезпечити підтримку регіонів та участь у підготовці й упровадженні “Програм сусідства” за участю України.

Громадське здоров'я

9. Посилити рівень охорони здоров'я та епідеміологічної безпеки в Україні відповідно до законодавства ЄС та у взаємодії і за підтримки Всесвітньої організації охорони здоров'я. Розвивати зв'язки між інформаційною системою України та існуючою в ЄС системою моніторингу індикаторів стану громадського здоров'я. Інтегрувати Україну в інформаційну систему охорони здоров'я EUPHIN.

Знання та інформація у сфері охорони здоров'я:

- Обмінюватися інформацією і передовими технологіями з питань показників у сфері охорони здоров'я та збору даних.

Нагляд за інфекційними хворобами та охорона здоров'я (епідеміологічний контроль і нагляд):

- Обмінюватися інформацією і технічним практичним досвідом для сприяння участі в мережі ЄС з попередження та контролю за інфекційними хворобами (рішення 2119/98/ЄС);
- Обмінюватися інформацією і вдалим досвідом щодо впровадження заходів для боротьби з епідеміями основних інфекційних хвороб;
- Обмінюватися інформацією і технічною експертизою з метою оновлення лабораторних потужностей для сприяння взаємодії між відповідними лабораторіями України та ЄС.

ДОДАТОК 4

**ЗАКОН УКРАЇНИ
“ПРО СИСТЕМУ СУСПІЛЬНОГО ТЕЛЕБАЧЕННЯ
І РАДІОМОВЛЕННЯ УКРАЇНИ”**

З метою всебічного задоволення потреб суспільства в оперативній інформації, забезпечення плюралістичного характеру мовлення, зважаючи на національні традиції, морально-етичні принципи українського народу створюється система Суспільного телебачення і радіомовлення України (далі — Суспільне телерадіомовлення), яка діє на основі Конституції України (254к/96-ВР), Закону України “Про інформацію” (2657-12), Закону України “Про телебачення і радіомовлення” (3759-12), інших законів, що регламентують діяльність телерадіоорганізацій як суб'єктів інформаційної і господарської діяльності, та цього Закону.

Стаття 1. Статус Суспільного телерадіомовлення

Суспільне телерадіомовлення — це телерадіоорганізація зі статусом єдиної загальнонаціональної неподільної і неприбуткової системи масової комунікації, яка є об'єктом права власності українського народу і діє згідно з єдиною програмною концепцією.

Суспільне телерадіомовлення ґрунтується на широкому представництві різних верств суспільства, які через своїх представників у Громадській раді забезпечують реалізацію програмної концепції та здійснюють контроль за фінансово-господарською діяльністю телерадіоорганізації.

Програмна концепція діяльності Суспільного телерадіомовлення періодично переглядається з урахуванням тенденцій суспільного розвитку і задоволення права громадян вільно одержувати, використовувати та поширювати інформацію.

Суспільне телерадіомовлення є юридичною особою і має самостійний баланс, поточні та вкладні (депозитні) рахунки в установах банків, печатку зі своїм найменуванням, а також знак (логотип) для своїх товарів та послуг. (Частина четверта статті 1 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 2921-III (2921-14) від 10.01.2002.)

Стаття 2. Створення Суспільного телерадіомовлення

Суспільне телерадіомовлення створюється на підставі рішення Верховної Ради України в порядку, визначеному Верховною Радою України відповідно до законодавства.

Верховна Рада України затверджує статут Суспільного телерадіомовлення, чисельність і склад Громадської ради, частину складу Кваліфікаційної ради відповідно до частини другої статті 5 цього Закону та програмну концепцію Суспільного телерадіомовлення.

Стаття 3. Громадська рада як наглядовий орган Суспільного телерадіомовлення та її призначення

Нагляд за діяльністю Суспільного телерадіомовлення здійснює Громадська рада — колегіальний позавідомчий орган, що координує розвиток і забезпечує реалізацію програмної концепції Суспільного мовлення, визначає засади кадрової політики та структуру управління, контролює використання каналів мовлення та фінансово-господарську діяльність телерадіоорганізації, затверджує кандидатури на посади голови та членів Адміністративної ради, розглядає та затверджує звіти Адміністративної ради Суспільного телерадіомовлення.

Громадська рада захищає цінності, покладені в основу політичних, правових та соціальних структур демократичного суспільства.

Громадська рада не може втручатися у повсякденну господарську діяльність та здійснювати контроль за змістом передач Суспільного телерадіомовлення.

Громадська рада діє на основі статуту Суспільного телерадіомовлення, затвердженого Верховною Радою України.

Стаття 4. Чисельність і склад Громадської ради

До складу Громадської ради входять по одному представнику від політичних партій, що мають своїх депутатів у Верховній Раді України, від зареєстрованих Міністерством юстиції України творчих спілок та громадських об'єднань, які мають статус всеукраїнських і перелік яких визначає Верховна Рада України, а також по одному представнику від Президента України, Кабінету Міністрів України, Національного банку України, Генеральної прокуратури України, Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Антимонопольного комітету України, Державного агентства України з авторських і суміжних прав при Кабінеті Міністрів України.

Принципи формування Громадської ради визначаються статутом Суспільного телерадіомовлення.

Чисельність і склад Громадської ради затверджуються Верховною Радою України кожного чергового скликання протягом першого року її каденції.

Стаття 5. Кваліфікаційна рада

Кваліфікаційна рада є постійно діючим громадським органом, який формується з висококваліфікованих спеціалістів і науковців

у галузі телебачення, радіомовлення та інформаційних комунікацій і здійснює конкурсний відбір кандидатур на посади голови та членів Адміністративної ради та подає їх на затвердження Громадській раді.

До складу Кваліфікаційної ради входять по 3 представники від Президента України та Верховної Ради України.

Термін повноважень Кваліфікаційної ради не обмежений. Ротація або перепризначення членів Кваліфікаційної ради може здійснюватися з ініціативи Президента України і Верховної Ради України не більше одного разу за час їхніх каденцій.

Засідання Кваліфікаційної ради скликаються у разі потреби за рішенням Громадської ради.

Кваліфікаційна рада діє на підставі Положення про неї, затвердженого Громадською радою.

Стаття 6. Адміністративна рада

Адміністративна рада є постійно діючим розпорядчим органом Суспільного телерадіомовлення, повноваження і функції якого визначаються статутом Суспільного телерадіомовлення.

Стаття 7. Джерела фінансування

Суспільне телерадіомовлення фінансується за рахунок абонентської плати за користування теле- і радіоприймачами, державного замовлення, проведення кампаній із збирання коштів, видання спеціалізованих газет і журналів, поширення власних аудіо- і відеозаписів, продажу власної теле- і радіопродукції іншим організаціям та з інших джерел фінансування відповідно до законодавства України.

Громадська рада Суспільного телерадіомовлення може засновувати громадський фонд для залучення та акумулювання коштів на некомерційній основі, необхідних для забезпечення діяльності телерадіоорганізації.

Державне замовлення на програми Суспільного телерадіомовлення не може перевищувати 20 відсотків загального обсягу мовлення. Державне замовлення для Суспільного телерадіомовлення узгоджується з Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення.

Рекламна діяльність на каналах Суспільного телерадіомовлення забороняється, за винятком спеціально зазначених у програмі комерційних презентацій, час трансляції яких не повинен перевищувати трьох відсотків мовлення на добу.

Стаття 8. Ліцензування

Суспільне телерадіомовлення має пріоритет в одержанні ліцензії на право користування каналами мовлення.

Стаття 9. Набрання чинності цим Законом

1. Цей Закон набирає чинності з дня опублікування.
2. Положення Закону України “Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення” повинні враховуватися під час розробки і прийняття законів України, інших актів законодавчої та державної виконавчої влади в Україні.
3. Нормативно-правові акти Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади приводяться у відповідність із цим Законом у тримісячний термін з дня набрання чинності цим Законом і підлягають реєстрації у новій редакції згідно з нормами законодавства.

Стаття 10. Перехідні положення

1. Період створення Суспільного телерадіомовлення визначається рішеннями Верховної Ради України, ухваленими згідно із Законом України “Про телебачення і радіомовлення” (3759-12).
2. У період створення та в перший рік функціонування Суспільне телерадіомовлення фінансується з державного бюджету.
3. Протягом наступних трьох років частка державного замовлення поступово зменшується, з урахуванням вимог, зазначених у частині третій статті 7 цього Закону.
4. У період становлення Суспільного телерадіомовлення за рішенням Верховної Ради України на його каналах може бути дозволено рекламу товарів і послуг вітчизняних виробників у порядку, визначеному законодавством України.

*Відомості Верховної Ради (ВВР). 1997. № 45. Ст. 284.
Зі змінами, внесеними згідно із Законом № 2921-III (2921-14)
від 10.01.2002. — ВВР. 2002. № 16. Ст.114.*

ЗАКОН УКРАЇНИ
“ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ДЕЯКИХ ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ УКРАЇНИ
З ПИТАНЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА БЕЗПЕРЕШКОДНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ
ПРАВА ЛЮДИНИ НА СВОБОДУ СЛОВА”

(Витяг)

I. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1. У Кодексі України про адміністративні правопорушення (80731-10, 80732-10) (Відомості Верховної Ради УРСР, 1984 р., додаток до № 51, ст. 1122):

1) доповнити статтею 212-3 такого змісту:

“Стаття 212-3. Порушення права на інформацію

Неправомірна відмова в наданні інформації, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, у випадках, коли така інформація підлягає наданню на запит громадянина чи юридичної особи відповідно до законів України “Про інформацію” (2657-12) або “Про звернення громадян” (393/96-ВР), тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від п’ятнадцяти до двадцяти п’яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Повторне протягом року вчинення порушення з числа передбачених частиною першою цієї статті, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню, тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від двадцяти п’яти до п’ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Примітка. Посадові особи, на яких поширюється дія Закону України “Про боротьбу з корупцією” (356/95-ВР), притягаються до відповідальності за такі діяння відповідно до Закону України “Про боротьбу з корупцією”;

2) статтю 221, частину першу статті 294 після цифр “212-2” доповнити цифрами “212-3”;

3) частину першу статті 255 доповнити пунктом 11 такого змісту: “11) прокурор або уповноважена ним особа з числа працівників прокуратури (стаття 212-3)”.

2. У Законі України “Про інформацію” (2657-12) (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 48, ст. 650; 2000 р., № 27, ст. 213; 2002 р., № 29, ст. 194):

1) доповнити статтю 30 абзацом такого змісту: “Інформація з обмеженим доступом може бути поширена без згоди її власника, якщо ця інформація є суспільно значимою, тобто якщо вона є предметом громадського інтересу і якщо право громадськості знати цю інформацію переважає право її власника на її захист”;

2) доповнити статтею 45-1 такого змісту:

“Стаття 45-1. Заборона цензури та заборона втручання в професійну діяльність журналістів і засобів масової інформації з боку органів державної влади або органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб

Цензура як вимога, спрямована до засобу масової інформації, журналіста, головного редактора, організації, що здійснює випуск засобу масової інформації, його засновника (співзасновника), видавця, розповсюджувача, попередньо узгоджувати інформацію, що поширюється (крім випадків, коли така вимога йде від автора цієї інформації чи іншого суб’єкта авторського права і/або суміжних прав на неї), та/або як накладення заборони (крім випадків, коли така заборона накладається судом) чи перешкоджання в будь-якій іншій формі тиражуванню або поширенню інформації з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб заборонена.

Забороняється втручання у формах, не передбачених законодавством України або договором, укладеним між засновником (співзасновниками) і редакцією засобу масової інформації, у професійну діяльність журналістів, контроль за змістом інформації, що поширюється, з боку засновників (співзасновників) засобів масової інформації, органів державної влади або органів місцевого самоврядування, посадових осіб цих органів, зокрема з метою поширення чи непоширення певної інформації, замовчування суспільно значимої інформації, накладення заборони на показ окремих осіб або поширення інформації про них, заборони критикувати органи державної влади чи органи місцевого самоврядування або їхніх посадових осіб.

Забороняється створення будь-яких органів державної влади, установ, введення посад, на які покладаються повноваження щодо здійснення контролю за змістом інформації, що поширюється засобами масової інформації.

Умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів та/або переслідування журналіста за виконання професійних обов’язків, за критику, здійснювані посадовою особою або групою осіб за попередньою змовою, тягне за собою кримінальну відповідальність відповідно до Кримінального кодексу України (2341-14).

Повноваження органів державної влади з питань діяльності засобів масової інформації визначаються виключно Конституцією (254к/96-ВР) та законами України”;

3) у частині другій статті 47: абзац шостий викласти у такій редакції: “примушення до поширення або перешкоджання поширенню певної інформації, а також цензура”; після абзацу сьомого доповнити новим абзацом такого змісту: “безпідставна відмова від поширення певної інформації”. У зв’язку з цим абзаци восьмий — дванадцятий вважати відповідно абзацами дев’ятим — тринадцятим;

4) доповнити статтею 47-1 такого змісту:

“Стаття 47-1. Звільнення від відповідальності

Ніхто не може бути притягнутий до відповідальності за висловлення оціночних суджень.

Оціночними судженнями, за винятком образи чи клевети, є висловлювання, які не містять фактичних даних, зокрема критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, з огляду на характер використання мовних засобів, зокрема вживання гіпербол, алегорій, сатири. Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їхньої правдивості.

Особа звільняється від відповідальності за розголошення інформації з обмеженим доступом, якщо суд установить, що ця інформація є суспільно значимою.

Додаткові підстави звільнення від відповідальності засобів масової інформації та журналістів визначаються законами “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні” (2782-12), “Про телебачення і радіомовлення” (3759-12), “Про інформаційні агентства” (74/95-ВР) та “Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів” (540/97-ВР);

5) статтю 49 викласти у такій редакції:

“Стаття 49. Відшкодування матеріальної та моральної шкоди

У випадках, коли правопорушенням, вчиненим суб’єктом інформаційної діяльності, завдано матеріальної чи моральної шкоди фізичним або юридичним особам, винні особи відшкодовують її добровільно або на підставі рішення суду.

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування як позивачі у справах про захист честі, гідності та ділової репутації вправі вимагати по суду лише спростування недостовірної інформації та не мають права вимагати відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Це не позбавляє посадову особу органу держав-

ної влади чи органу місцевого самоврядування права на захист честі, гідності та ділової репутації у суді”.

3. У статті 17 Закону України “Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів” (540/97-ВР) (Відомості Верховної Ради України, 1997 р., № 50, ст. 302; 2002 р., № 2, ст. 5, № 29, ст. 200):

1) частину четверту викласти у такій редакції: “У разі розгляду судом спору щодо завданої моральної (немайнової) шкоди між журналістом або засобом масової інформації як відповідачем та політичною партією, виборчим блоком, посадовою особою (посадовими особами) як позивачем суд вправі призначити компенсацію моральної (немайнової) шкоди лише за наявності умислу журналіста чи службових осіб засобу масової інформації. Суд враховує наслідки використання позивачем можливостей позасудового, зокрема досудового, спростування неправдивих відомостей, відстоювання його честі і гідності, ділової репутації та врегулювання спору в цілому. З урахуванням зазначених обставин суд вправі відмовити у відшкодуванні моральної шкоди”;

2) доповнити частинами п'ятою та шостою такого змісту: “Умислом журналіста та/або службової особи засобу масової інформації є таке їхнє/її ставлення до поширення інформації, коли журналіст та/або службова особа засобу масової інформації усвідомлювали недостовірність інформації та передбачали її суспільно небезпечні наслідки. Журналіст та/або засіб масової інформації звільняються від відповідальності за поширення інформації, що не відповідає дійсності, якщо суд встановить, що журналіст діяв добросовісно та здійснював її перевірку”.

Відомості Верховної Ради. 2003. № 28. Ст. 214.

КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Мета Концепції

Метою Концепції є створення правових, економічних і організаційних умов для формування в Україні розвинутого інформаційного суспільства.

Принципи національної інформаційної політики не поширюються на інформаційні відносини, що виникають у процесі побутового спілкування, літературної, мистецької, наукової та іншої творчої діяльності, на інформацію, що є продуктом художньої творчості.

2. Основні терміни та поняття

У цій Концепції наведені нижче терміни та поняття вживаються у такому значенні:

інформаційне суспільство — фаза розвитку суспільства, на якій домінуючими продуктами виробництва є інформація і знання;

національна інформаційна політика — стратегія, напроми і завдання держави у сфері збирання, зберігання, використання і поширення інформації та інформаційних ресурсів у суспільстві;

інформаційна сфера — сукупність інформаційних ресурсів, інформаційної інфраструктури, суб'єктів інформаційних відносин, які забезпечують збирання, зберігання, використання та поширення інформації, а також система правового регулювання суспільних відносин у цій сфері;

інформаційні відносини — відносини, що виникають у всіх сферах життя і діяльності особи, суспільства й держави у процесі збирання, зберігання, використання та поширення інформації;

інформаційна безпека — стан захищеності інтересів особи, суспільства й держави в інформаційній сфері, який виключає можливість заподіяння їм шкоди через неповноту, несвоєчасність і

недостовірність інформації, а також негативні наслідки використання інформаційних технологій або законодавчо забороненої чи обмеженої для поширення інформації;

інформаційна інфраструктура — сукупність взаємодіючих систем виробництва, накопичення, зберігання та доставляння інформаційних продуктів, виробництва і розвитку інформаційних технологій, сервісного обслуговування елементів інфраструктури і системи підготовки кадрів, що забезпечують формування та використання інформаційних ресурсів;

інформаційний продукт (інформаційна продукція) — документована інформація, яка підготовлена і призначена для задоволення потреб користувачів;

інформаційні послуги — дії суб'єктів інформаційних відносин, спрямовані на забезпечення користувачів інформаційними продуктами;

інформаційні процеси — пошук, одержання, оброблення, накопичення, використання, зберігання та поширення інформації, а також створення, виробництво, зберігання, захист, поширення та споживання інформаційної продукції;

інформаційна система — організаційно впорядкована сукупність інформаційних ресурсів, інформаційних технологій і засобів забезпечення інформаційних процесів;

інформаційна технологія — цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів із використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість оброблення даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їхнього розташування;

національний інформаційний простір — сфера, у якій здійснюються інформаційні процеси та встановлюються інформаційні відносини між суб'єктами під юрисдикцією держави;

національні інформаційні ресурси — вся належна Україні інформація, включаючи окремі документи і масиви документів, незалежно від змісту, форми, часу і місця їхнього створення, форми власності, а також кінцеві результати інтелектуальної, творчої діяльності, зафіксовані на будь-яких носіях інформації, доступні для використання особою, суспільством і державою через засоби масової інформації й телекомунікації, архіви, бібліотеки, музеї, фонди, банки даних, публічні виступи, художньо-виконавську діяльність тощо;

світовий інформаційний простір — сфера, у якій відбувається інформаційна діяльність людства, впорядкована, як правило, міжнародними конвенціями і договорами.

3. Основні напрями державної інформаційної політики

Основними напрямами національної інформаційної політики є:

забезпечення реалізації конституційних прав громадян на свободу слова та інформаційної діяльності;

створення розвиненої інформаційної інфраструктури та новітніх засобів зв'язку для збирання, зберігання, використання й поширення інформації;

збереження вітчизняної інформаційної продукції, культурних і духовних цінностей України, їхня ідентифікація у світовому інформаційному просторі;

забезпечення державної підтримки розвитку і безперешкодної діяльності засобів масової інформації та соціального і правового захисту журналістів, інших творчих працівників, які провадять інформаційну діяльність;

створення умов для формування в Україні розвинутого інформаційного суспільства, посилення ролі масової інформації у розвитку українського суспільства;

збереження, розвиток та ефективне використання об'єктів національного інформаційного простору, які мають стратегічне значення для економіки й безпеки України;

створення умов для розвитку та захисту об'єктів національного інформаційного простору всіх форм власності;

сприяння конкуренції, недопущення монополізації ринку інформаційних послуг, у тому числі рекламних; сприяння розвитку національних інформаційних ресурсів, поліпшення умов для підприємницької діяльності в інформаційній сфері;

створення умов для своєчасного, якісного й ефективного інформаційного забезпечення фізичних і юридичних осіб, органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

забезпечення всебічної підтримки і захисту вітчизняного виробника інформаційного продукту, сприяння розробленню й упровадженню новітніх інформаційних технологій;

дотримання принципів Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод, міжнародних договорів про співробітництво в інформаційній сфері, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

інтеграція України в міжнародний інформаційний простір, сприяння створенню конкурентоспроможної інформаційної продукції;

послідовне здійснення заходів, спрямованих на підготовку кадрів в інформаційній сфері.

Розділ II ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

4. Державна політика у сфері засобів масової інформації спрямована на:

удосконалення нормативно-правових актів з питань діяльності засобів масової інформації, у тому числі користування каналами мовлення, ретрансляції програм, використання частотного діапазону, стандартів діяльності телерадіокомпаній, збалансування інтересів вітчизняних телерадіокомпаній усіх форм власності, забезпечення прозорої процедури ліцензування їхньої діяльності;

унормування діяльності та розповсюдження продукції зарубіжних засобів масової інформації на території України;

дотримання норм щодо заборони цензури, у тому числі з боку засновників засобів масової інформації;

захист журналістів та інших працівників засобів масової інформації від дій, які перешкоджають виконанню ними службових обов'язків, а також громадян, підприємств, установ і організацій від зловживань працівниками засобів масової інформації;

забезпечення прозорості у діяльності засобів масової інформації, законності збирання, зберігання, використання та поширення інформації, запобігання зловживанню правом на свободу діяльності засобів масової інформації;

пріоритетність підтримки вітчизняного виробника інформаційного продукту в цілому і впровадження системи заходів, спрямованих на розвиток україномовних засобів масової інформації;

запровадження механізму підтримки засобів масової інформації за системою грантів;

сприяння розвитку маркетингових стратегій у діяльності засобів масової інформації з метою підвищення якості й конкурентоспроможності вітчизняної інформаційної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках;

недопущення рекламної діяльності, спроможної завдавати шкоди споживачам, створення сприятливих умов для рекламування у засобах масової інформації вітчизняної продукції;

проведення цінової політики, яка забезпечує доступність засобів масової інформації для слабозахисених верств населення, людей з обмеженими фізичними можливостями, жителів віддалених районів;

створення сприятливих умов для залучення інвестицій, кредитів на придбання новітніх технологій та обладнання для підприємств, установ і організацій інформаційної сфери;

залучення коштів населення шляхом випуску облігацій, цінних паперів до інвестування перспективних проектів у сфері засобів масової інформації;

утворення аналітичних служб для моніторингу процесів і тенденцій у діяльності вітчизняних і зарубіжних засобів масової інформації;

створення розгалуженої мережі кореспондентських пунктів державних засобів масової інформації за кордоном;

забезпечення вільного доступу громадян до світових інформаційних ресурсів;

здійснення заходів, пов'язаних з матеріально-технічним, технологічним і кадровим забезпеченням розвитку місцевих засобів масової інформації;

розвиток електронних аналогів друкованих засобів масової інформації;

сприяння створенню єдиної комп'ютерної мережі для розповсюдження матеріалів вітчизняних інформаційних агентств; захист авторських прав на інтелектуальну власність, що використовується в засобах масової інформації;

захист прав споживачів телерадіоінформаційної продукції шляхом сертифікації обладнання і послуг, контролю за їхньою якістю;

створення інтегрованої системи збирання, зберігання, використання та поширення інформації;

удосконалення засобів поширення інформації на базі новітніх технологій, зокрема впровадження волоконно-оптичних і супутникових каналів зв'язку;

створення сучасних магістральних каналів передавання даних з метою використання їх для розвитку індустрії мультимедійних послуг;

активне використання засобів масової інформації для обговорення соціально значущих проблем і проектів з метою підготовки населення до сприйняття нових явищ суспільного життя; посилення ролі засобів масової інформації в утвердженні позитивного іміджу України на міжнародному рівні.

Розділ III ВПРОВАДЖЕННЯ НОВІТНІХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ І РОЗВИТОК ТЕЛЕРАДІОІНФОРМАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

5. Пріоритетні завдання держави з формування телерадіоінформаційної інфраструктури

Пріоритетними завданнями держави з формування сучасної телерадіоінформаційної інфраструктури є:

захист національних інтересів в умовах глобалізації інформаційних процесів, входження до світового інформаційного простору і глобальних інформаційних мереж, кардинальне удосконалення телекомунікаційних і аудіовізуальних технологій; інтеграція телерадіоінформаційної інфраструктури України у телерадіоінформаційний простір країн—членів Європейського Союзу та світовий телерадіоінформаційний простір, приєднання національної інфраструктури зв'язку до європейської інформаційної інфраструктури та до глобальної інформаційної інфраструктури;

створення і розвиток громадського телебачення й радіомовлення;

забезпечення функціонування системи іномовлення, у тому числі шляхом створення супутникового каналу Всесвітньої служби іномовлення України, спеціалізованих освітніх і культуроло-

гічних теле- і радіоканалів; розширення мережі кабельного та супутникового телебачення у регіонах з обмеженим прийманням сигналу загальнонаціональних каналів.

6. Особливості структури мовлення державних, недержавних (приватних) телерадіоорганізацій на загальнонаціональних каналах

Пріоритетне право мовлення на загальнонаціональних каналах належить державному та суспільному мовленню.

Збалансоване наповнення загальнонаціональних теле- і радіоканалів інформаційними, просвітницькими, дитячими, культурологічними та соціального спрямування програмами забезпечується шляхом державного замовлення на телерадіоінформаційну продукцію.

Формування, розміщення і контроль за виконанням державного замовлення на телерадіоінформаційну продукцію здійснюється відповідно до законодавства.

7. Діяльність телерадіокомпаній в умовах особливого періоду

Функціонування загальнодержавних телерадіоканалів усіх форм власності в умовах особливого періоду здійснюється шляхом:

цілеспрямованого використання радіостанцій, телевізійних центрів для військових потреб та мобілізаційного плану;

регулювання діяльності недержавних телерадіоцентрів, заборони діяльності аматорських приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передавання інформації через комп'ютерні мережі;

контролю за роботою підприємств зв'язку, телерадіоорганізацій.

8. Вимоги до національної інформаційної інфраструктури

Основними вимогами до національної інформаційної інфраструктури є:

забезпечення відповідності національної інформаційної інфраструктури міжнародним стандартам і рекомендаціям Міжна-

родної спілки електрозв'язку, Європейської конференції адміністрацій поштового та електрозв'язку (CEPT) і Міжнародної організації стандартизації/Міжнародної електротехнічної комісії (ISO/IEC), що сприятиме взаємодії її технічних засобів, інформаційних пристроїв і послуг з тими, що діють у світовому інформаційному просторі в складі глобальної інформаційної інфраструктури;

створення єдиної національної інтегрованої багатосервісної широкопasmової мережі зв'язку, що забезпечує, зокрема, розподіл і розповсюдження телерадіопрограм;

розроблення і технологічна підготовка виробництва основних видів технічних засобів телерадіомовлення та їхніх компонентів; оптимізація телерадіоінформаційних мереж і розподілу потоків інформації та каналів, підвищення ефективності використання цих мереж, їхня модернізація і розвиток із забезпеченням необхідного рівня якості функціонування;

розширення номенклатури послуг телерадіомовлення і зв'язку та забезпечення їхньої якості відповідно до вимог Європейського Союзу;

створення і впровадження вітчизняних безпечних інформаційних технологій;

створення системи захисту інформації від несанкціонованого доступу та несанкціонованого поширення;

захист інформаційних систем від негативного впливу;

відновлення проводового мовлення як соціально значущої послуги для трансляції програм державного, обласного та місцевого мовлення і сигналів оповіщення в умовах надзвичайної ситуації (проводове мовлення є готовою інфраструктурою для запровадження інтерактивного багатопрограмного цифрового радіомовлення).

9. Принципи розвитку телерадіоінформаційної інфраструктури

Телевізійне і радіомовлення в Україні має розвиватися у відповідності зі світовими тенденціями гармонійного переходу до системи цифрового мовлення з використанням сучасних технологій. При цьому на перехідний період передбачається співіснування систем аналогового і цифрового мовлення, що забезпечить:

повне охоплення території України загальнонаціональними програмами телевізійного і радіомовлення, областей — обласними програмами, міст та інших населених пунктів — місцевими програмами;

значне збільшення кількості каналів телевізійного, радіо- та інтерактивного мовлення;

поліпшення технічної якості програм телевізійного мовлення внаслідок впровадження цифрового телевізійного мовлення за стандартами DVB;

поліпшення технічної якості програм радіомовлення і служби мовлення в цілому, а також цифрового радіомовлення за стандартами DAB;

зменшення негативного впливу засобів мовлення на навколишнє середовище, зниження енергоспоживання, зменшення собівартості теле- і радіомереж та їх експлуатації;

створення і впровадження багаточастотних і синхронних систем розподілу та розповсюдження програм цифрового телевізійного і радіомовлення на базі волоконно-оптичних, супутникових мереж та збереження в разі необхідності радіорелейних ліній;

гармонізацію аналогово-цифрової системи вторинного розподілу телевізійних і радіомовних програм з використанням ефірних, супутникових, кабельних, мікрохвильових мереж;

впровадження аудіовізуальних систем, які сприяють створенню технічної основи цифрового телевізійного й радіомовлення, інтерактивного мовлення та зв'язку (відеопродукція на замовлення, двосторонній аудіовізуальний, відеотелефонний зв'язок, відеоконференції тощо), аудіовізуальних послуг удома (телекупівля, телемедицина, телеосвіта тощо);

збереження та підтримування в належному стані наявних технічних засобів розповсюдження телерадіопрограм, антенно-фідерних пристроїв, які працюють у діапазонах коротких, середніх і довгих хвиль, і поступове впровадження нових радіотехнологій з використанням цифрового мовлення в цих діапазонах;

раціональне використання радіочастотного ресурсу, призначеного для цифрового телебачення і радіомовлення;

оптимізацію тарифів на розповсюдження програм державних телерадіоорганізацій;

налагодження системи розповсюдження програм державного радіомовлення на коротких хвилях з метою охоплення населення

гірських районів України та місць компактного проживання українців за кордоном;

перехід від використання надпотужних радіопередавачів системи іномовлення в Україні до оренди технічних засобів розповсюдження радіопрограм у країнах, на які спрямовано програми іномовлення;

широке впровадження новітніх комп'ютерних технологій у виробництво, розподіл і розповсюдження телевізійних програм, а також у поширення масової інформації каналами телевізійного мовлення, мережами зв'язку, на оптичних і магнітних носіях.

10. Розвиток новітніх систем і технологій

Розвиток новітніх систем і технологій забезпечується впровадженням:

системи цифрового аудіовізуального зв'язку і мовлення з використанням передавання та комутації цифрових сигналів у пакетному режимі;

системи інтерактивного телебачення з використанням прямого інтерактивного каналу телетексту, зворотного інтерактивного каналу телефонної мережі, інших засобів, зокрема мереж стільникового телефонного зв'язку;

системи цифрових студій з використанням нових комп'ютерних технологій виробництва програм і сучасних методів опрацювання та накопичення інформації у форматі ефективно стисненого цифрового телевізійного і радіомовного сигналу для передавання по розподільних мережах;

первинних супутникових мереж розподілу програм безпосереднього багатoprogramного цифрового телевізійного та радіомовлення;

побутового відеозапису у цифрових форматах і поширення цифрових записів програм на оптичних і магнітних носіях;

цифрового телебачення підвищеної та високої чіткості зображення;

систем цифрового стереофонічного радіомовлення з відеосупроводом;

мультимедійних технологій та інтерактивних систем зв'язку з цифровим розподілом аудіовізуальної інформації.

11. Державна політика у сфері комп'ютерних технологій і систем телекомунікацій

Державну політику у сфері комп'ютерних технологій і систем телекомунікацій спрямовано на розв'язання таких ключових завдань:

розвиток науково-технічної, технологічної та виробничої бази вітчизняної інформаційної сфери;

прискорене формування комп'ютерно-технологічної інфраструктури національних інформаційних ресурсів;

формування інтегрованого телекомунікаційного середовища інформаційної сфери;

розроблення та організація виробництва вітчизняних засобів системи забезпечення інформаційної безпеки.

12. Розвиток науково-технічної, технологічної та виробничої бази інформаційної сфери

Розвиток науково-технічної, технологічної та виробничої бази інформаційної сфери передбачає:

формування технопарків для створення ліцензованого новітнього програмного забезпечення, просування вітчизняних програмних продуктів на світовий ринок;

створення обчислювальних систем нетрадиційних архітектур і систем штучного інтелекту, що акумулюють досягнення вітчизняної та світової науки і відкривають якісно нові можливості доступу до інформації та знань;

поступовий перехід від складення комп'ютерної та телекомунікаційної техніки з імпортних комплектуючих виробів до створення в рамках міжнародної кооперації конкурентоспроможної елементної бази й розроблення на її основі комп'ютерних і комунікаційних систем нових поколінь;

збільшення обсягів виробництва обладнання для зберігання, консервації та реставрації бібліотечних, архівних і музейних фондів, апаратури для захисту цих фондів від несанкціонованого доступу.

13. Формування комп'ютерно-технологічної інфраструктури національних інформаційних ресурсів

Формування комп'ютерно-технологічної інфраструктури національних інформаційних ресурсів має забезпечити:

розроблення прогресивних технологій і систем, які сприятимуть процесам творення та акумуляції науково і соціально значущих інформаційних ресурсів, переведення в електронну форму рукописної, архівної, звукової, відео- та друкованої інформації, формування електронних бібліотек, архівів і музеїв;

удосконалення засобів інформатизації з метою опрацювання україномовних текстів, розпізнавання усної української мови, автоматизованого формування універсальних і спеціальних тематичних словників;

створення базових програмно-технологічних модулів для побудови геоінформаційних систем і комплексу територіально розподілених інформаційно-аналітичних центрів, які сприятимуть переходу управлінських структур до прогностичних форм діяльності;

прискорення впровадження безпаперової інформатики (насамперед у сфері управління, виробництва, науки та освіти), технологій електронного документообігу, створення інформаційно-аналітичної системи “Електронний Уряд”.

14. Формування інтегрованого телекомунікаційного середовища інформаційної сфери

Формування інтегрованого телекомунікаційного середовища інформаційної сфери має передбачати:

збалансований розвиток усіх видів комунікацій з наступним використанням цифрових технологій;

надання переваги телекомунікаційному забезпеченню національних, галузевих і регіональних інфополісів та їх об'єднанню міжрегіональними каналами зв'язку;

організацію в рамках міжнародних проектів євразійського інформаційно-телекомунікаційного центру з українськими сегментами магістральних волоконно-оптичних каналів зв'язку “Захід — Схід” і “Північ — Південь”;

створення телекомунікаційних систем підтримки інформаційної взаємодії особи з державними та громадськими структурами всіх рівнів;

розвиток українських пошукових систем і засобів навігації в мережі Інтернет.

Розділ IV ВИДАВНИЧА СПРАВА

15. Державна політика у книговидавничій сфері

Державна політика у книговидавничій сфері здійснюється шляхом:

формування та постійного оновлення асортименту вітчизняної видавничої продукції для забезпечення потреб усіх соціальних груп українського суспільства виданнями з різних галузей знань державною мовою та мовами національних меншин;

наповнення національного інформаційного простору суспільно важливою видавничою продукцією;

державного протекціонізму в національній видавничій справі з дотриманням положень міжнародного права, захисту вітчизняного видавничого ринку та прав споживачів друкованої продукції;

пільгового кредитування інвестиційних проектів з модернізації, технічного переоснащення видавництва, підприємств поліграфії та книгорозповсюдження і впровадження новітніх технологій у процес випуску видань на різних носіях інформації;

розвитку наукових досліджень у галузевих науково-дослідних інститутах і в наукових підрозділах вищих навчальних закладів;

удосконалення системи державних стандартів, нормативно-технічного, технологічного, інструктивно-методичного забезпечення у видавничій справі та узгодження їх з міжнародними стандартами;

пріоритетної підтримки видання підручників, словників, енциклопедій, довідкової, дитячої, художньої, науково-технічної і методичної літератури;

розвитку електронних видань, зокрема поширення інформації на компакт-дисках та інших цифрових носіях;

виготовлення електронних книжок;

розвитку вітчизняного книговидання для підвищення його рівня за кількісними і якісними показниками до рівня передових країн світу;

сприяння максимальному задоволенню культурно-освітніх потреб українців за кордоном у вітчизняній видавничій продукції;

створення умов для належного представлення видань кращих вітчизняних творів науки, культури, літератури і мистецтва у міжнародному інформаційному просторі;

забезпечення високого рівня мовної культури і редакційної підготовки текстів вітчизняної видавничої продукції;

забезпечення доступу до надбань світової культури за допомогою розширення міжнародного книгообміну, перекладу та видання державною мовою визначних зарубіжних наукових праць і літературних творів;

забезпечення видавничої галузі новітніми носіями інформації переважно вітчизняного виробництва.

16. Державна політика у сфері поліграфічного виробництва

Державна політика у сфері поліграфічного виробництва спрямована на:

сприяння науково-технічному розвитку пріоритетних напрямів видавничої справи;

розроблення та впровадження цифрових технологій у додрукарські, друкарські й післядрукарські процеси;

збільшення обсягів виготовлення багатокольорової продукції на аркушевих і рулонних друкарських машинах;

широке застосування способів плоского офсетного, флексографічного та цифрового друку;

розроблення та здійснення заходів з автоматизації формних, друкарських і брошурувально-палітурних процесів;

розроблення вітчизняного комп'ютерно-технологічного забезпечення видавничих процесів, опрацювання текстової та ілюстративної інформації із застосуванням комп'ютерних програм, створених українською мовою;

створення та застосування вітчизняних екологічно чистих поліграфічних матеріалів: офсетного, книжково-журнального і газетного довговічного паперу та картону переважно з використанням вторинної сировини без хлорвмісних компонентів, чорних, кольорових і тріадних фарб для різних способів друку, лаків, змивних та очищувальних засобів, світлочутливих і термочутливих формних матеріалів на алюмінієвій основі, фотополімеризаційноздатних пластин, палітурних матеріалів;

створення та налагодження вітчизняного виробництва окремих видів сучасного поліграфічного устаткування для виготовлення конкурентоспроможної друкованої продукції.

17. Державна політика у сфері розповсюдження видавничої продукції

Державна політика у сфері розповсюдження видавничої продукції спрямована на:

створення умов для відновлення і розвитку всеукраїнської мережі книгрозповсюдження та регулювання вітчизняного книжкового ринку із забезпеченням рівних прав суб'єктів усіх форм власності;

проведення моніторингу функціонування книжкового ринку;

вдосконалення форм і методів рекламування та інформування про нові видання з використанням електронних каталогів, національної інформаційно-пошукової системи;

стимулювання поширення у світі інформації про Україну шляхом розповсюдження книжкових і періодичних видань українською та іноземними мовами через систему книгоекспорту, залучення мережі Інтернет та іншими способами;

забезпечення вітчизняною видавничою продукцією населення всіх регіонів України та українців за кордоном на достатньому рівні;

створення сприятливих економічних умов для розповсюдження видавничої продукції, випущеної державною мовою;

впровадження дієвих форм контролю, спрямованих на недопущення реалізації в Україні контрабандної друкованої продукції та продукції, випущеної з порушенням авторських і суміжних прав.

Розділ V МУЗЕЙНА СПРАВА

18. Формування і використання музейних інформаційних ресурсів

Системне формування і використання музейних інформаційних ресурсів орієнтоване на:

постійне збагачення музейних фондів України експонатами вітчизняного та зарубіжного походження;

удосконалення методики збирання, експертної оцінки та комплектування музейних колекцій;

забезпечення пріоритетних прав державних музейних закладів на придбання предметів музейного значення;

цільове фінансування закупівлі експонатів великого культурного значення у фізичних і юридичних осіб;

сприяння участі спеціалістів музейної справи у вітчизняних та міжнародних аукціонах, торгах тощо;

фінансове, правове й технічне забезпечення оперативної науково-технічної експертизи музейних надходжень;

підтримку меценатства, дарування, інвестування та інших видів діяльності, що сприяють розвитку музейних фондів України;

збагачення форм і методів популяризації музейних зібрань у всіх засобах масової інформації;

розширення використання музейних інформаційних ресурсів у навчальних програмах вищих і загальноосвітніх навчальних закладів;

створення системи дистанційного навчання та підвищення кваліфікації працівників музеїв і суміжних установ;

випуск каталогів музейних зібрань, путівників, довідників та енциклопедичних видань, що популяризують музейні зібрання України;

участь музеїв і заповідників у масштабних культурних проєктах, створенні Зводу пам'яток історії та культури, державних реєстрів тощо;

розвиток екскурсійних маршрутів по музеях та заповідниках загальнодержавного, міжрегіонального і місцевого значення.

19. Збереження музейних інформаційних ресурсів

Збереження музейних інформаційних ресурсів передбачає:

забезпечення матеріально-технічних умов для належного зберігання музейних фондів і підтримання їхнього експозиційного стану;

створення національної системи обліку музейних колекцій з використанням комп'ютерних технологій;

організацію постійного моніторингу стану збереження музейних предметів;

розвиток методів діагностики, реставрації та консервації музейних цінностей, запобігання їхньому пошкодженню та руйнуванню;

підготовку фахівців-реставраторів відповідної спеціалізації.

20. Розвиток інфраструктури музейної справи

Розвиток інфраструктури музейної справи передбачає:

розроблення вітчизняних технологій для естетичного і безпечного експонування та зберігання предметів музейних фондів, їхньої реставрації та консервації;

впровадження системи цільового фінансування ремонтних, реставраційних і реконструкційних робіт на музейних об'єктах, що мають статус пам'ятки національного або місцевого значення, а також здійснення заходів з музеєфікації заповідних територій;

розвиток виробництва музейного обладнання високого технічного рівня, спеціального устаткування і матеріалів для потреб реставрації та консервації музейних цінностей;

розширення мережі музеїв і заповідників.

21. Науково-дослідна діяльність музеїв і заповідників

Науково-дослідна діяльність музеїв і заповідників здійснюється за такими напрямками:

розширення музейної спеціалізації в програмах вищих навчальних закладів і внесення відповідних доповнень до переліку спеціальностей, затверджених Вищою атестаційною комісією;

розвиток міждисциплінарних досліджень музейної проблематики;

створення науково-дослідних і науково-прикладних центрів музейної справи;

інтеграція українських музейних закладів у профільні міжнародні об'єднання.

Розділ VI

АРХІВНА ТА БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

22. Державна інформаційна політика в архівній та бібліотечній справі

Проведення державної інформаційної політики в архівній та бібліотечній справі передбачає:

формування Національного архівного фонду шляхом систематичного і цілеспрямованого комплектування державних архівних установ документами, що адекватно репрезентують різні сфери життя суспільства;

збереження документів Національного архівного фонду, недопущення втрат інформаційних ресурсів;

комплексний розвиток системи державних і недержавних архівних установ;

створення належних умов для зберігання документів у державних архівах, будівництво сучасних спеціалізованих архівних споруд;

виконання цільової програми створення страхового фонду документів Національного архівного фонду з огляду на їхню унікальність, неможливість тиражування і відтворення;

забезпечення законних прав фізичних і юридичних осіб на доступ до документів Національного архівного фонду, збирання, зберігання, використання та поширення інформації архівних документів;

дотримання принципу пріоритетності національних інтересів у формуванні та використанні архівних інформаційних ресурсів;

сприяння створенню приватних архівів з метою збирання та зберігання архівних документів недержавного походження;

захист від несанкціонованого доступу, незаконного використання конфіденційної і таємної архівної інформації;

удосконалення нормативно-правової бази сфери архівної справи та діловодства;

посилення регульовального впливу на процеси документотворення і документообігу;

розвиток наукових досліджень з документознавства, архівознавства та актуальних проблем архівної справи;

системне впровадження в архівну справу і діловодство інформаційно-комунікаційних технологій;

послідовну інтеграцію вітчизняних архівних інформаційних ресурсів у світовий інформаційний простір, поглиблення міжнародного співробітництва у цьому напрямі;

реалізацію стратегічних ініціатив міжнародного архівного співтовариства у сфері добору, експертизи і зберігання електронних документів, розроблення національних і запровадження міжнародних стандартів з електронного діловодства й електронного документообігу;

переведення документальної спадщини на цифрові носії інформації;

цілеспрямоване виявлення, опрацювання і забезпечення доступу до зарубіжної архівної україніки;

розвиток співпраці із зарубіжними українознавчими та славістичними центрами, культурними осередками української діаспори з питань реституції архівних документів;

сприяння переданню Україні оригіналів або копій архівних документів, що стосуються її історії і зберігаються за кордоном на законних підставах;

повернення до України незаконно переміщених архівів;

удосконалення системи формування бібліотечних фондів;

розвиток бібліотечно-інформаційного сервісу.

23. Удосконалення системи формування бібліотечних фондів

Удосконалення системи формування бібліотечних фондів передбачає:

оптимізацію структури бібліотечної системи на засадах відомчої централізації та регіональної кооперації;

поглиблення взаємодії бібліотек усіх видів для забезпечення повноти комплектування та взаємовикористання національної системи впорядкованих зібрань усіх вітчизняних і науково та соціально значущих зарубіжних документів на різних носіях інформації;

здійснення заходів щодо переведення бібліотечних фондів з паперових носіїв у електронну форму;

організацію на базі національних та інших провідних бібліотек держави національної системи електронних бібліотек;

створення й ефективне використання електронних підручників, енциклопедій, словників і довідників;

доповнення системи депозитарного зберігання друкованих видань депозитаріями комп'ютерних версій;

розвиток технологічної та матеріально-технічної бази для збереження бібліотечних фондів (поліпшення екологічного стану книгосховищ, консервації та реставрації документів, створення їхніх страхових копій тощо);

урізноманітнення видів бібліотечних інформаційних продуктів (бібліографічних видань, електронних каталогів і картотек, реферативних і повнотекстових баз даних, науково-аналітичних матеріалів) та форм їхнього поширення, зокрема шляхом запису на компакт-дисках, встановлення на інтернет-серверах;

створення сприятливих економічних умов для комплектування бібліотечних фондів і здійснення внутрішнього та міжнародного документообміну.

24. Розвиток бібліотечно-інформаційного сервісу

Розвиток бібліотечно-інформаційного сервісу орієнтований на:

створення інтегрованого електронного довідково-пошукового апарату, що забезпечуватиме доступ користувачів до фондів провідних книгозбірень країни;

спрямування корпоративних зусиль бібліотек та інших інформаційних установ на підтримку єдиної національної системи реферування вітчизняної наукової літератури;

організацію системи дистанційного бібліотечного обслуговування (насамперед електронної доставки документів);

спрямування інформаційної діяльності бібліотек на розкриття джерел інформації, зосереджених у їхніх фондах, і створення якісно нових інформаційних продуктів (бібліо- та наукометричних, науково-аналітичних, прогностичних та інших);

удосконалення роботи інформаційно-аналітичних служб бібліотек, налагодження їхньої співпраці з управлінськими, виробничими, науковими, освітніми та громадськими установами й організаціями;

створення державної системи міжнародного бібліотечного абонементу, документообміну та обміну електронною інформацією;

систематичне наповнення українського сегменту міжнародного інформаційного простору бібліотечними інформаційними продуктами.

Розділ VII КІНЕМАТОГРАФІЯ

25. Основні напрями та завдання державної інформаційної політики в галузі кінематографії

Основними напрямками державної інформаційної політики в галузі кінематографії є:

забезпечення вільного доступу громадян до сучасних творів національного кіномистецтва, кіноспадщини та найкращих творів світової кінематографії;

розвиток матеріально-технічної бази кінематографії, оснащення системи кіновиробництва і кінопрокату новітніми технологіями й устаткуванням;

розвиток інфраструктури кінематографії в умовах ринкової економіки;

захист прав інтелектуальної власності на кінотвори;

сприяння міжнародному кінематографічному співробітництву.

Розділ VIII
РЕКЛАМНА ТА ВИСТАВКОВО-ЯРМАРКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

*27. Державна інформаційна політика
у сфері рекламної діяльності*

Державна інформаційна політика у сфері рекламної діяльності полягає у:

створенні умов для формування та ефективного розвитку рекламної галузі;

забезпеченні конституційних прав громадян на правдиву інформацію щодо рекламованих товарів і послуг;

сприянні формуванню ділового іміджу України, окремих її регіонів;

кадровій, освітній та правовій підтримці рекламної діяльності;

вдосконаленні законодавства та забезпеченні правового режиму рекламної діяльності;

розробленні стандартів реклами;

сприянні рекламній діяльності з метою просування вітчизняних товарів і послуг на внутрішній і зовнішній ринки, формування рекламної культури;

сприянні входженню вітчизняної реклами у транснаціональну глобальну рекламну мережу;

впровадженні механізму протидії недобросовісній та опосередкованій рекламі;

контролі за дотриманням вимог до реклами, яка може зашкодити суспільству та окремим його громадянам;

правовому регулюванні розміщення та розповсюдження реклами на різних носіях і в засобах масової інформації;

моніторингу моральних і соціальних аспектів реклами.

*28. Державна політика у галузі
виставково-ярмаркової діяльності*

Державна політика у галузі виставково-ярмаркової діяльності передбачає:

максимальне використання виставково-ярмаркової діяльності для просування вітчизняних товарів і послуг на зовнішній ринок,

для підтримання позитивного міжнародного іміджу України, а також розвитку внутрішнього ринку, залучення інвестицій і технологій;

залучення засобів масової інформації до пропаганди виставково-ярмаркової діяльності в Україні;

стратегічне планування виставково-ярмаркової діяльності;

впровадження механізму підтримки участі українських експортерів у найбільш визначних виставках за кордоном і виставках на перспективних ринках збуту українських товарів, а також проведення відповідних виставок та ярмарків в Україні на належному рівні;

формування системи національних стандартів виставково-ярмаркової діяльності;

забезпечення добросовісної конкуренції на ринку виставково-ярмаркових послуг;

розвиток інфраструктури ринку виставково-ярмаркових послуг;

підтримку створення виставкових центрів міжнародного класу в столиці та регіонах, виробництва вітчизняного виставкового обладнання;

налагодження ефективної системи реклами виставково-ярмаркової діяльності;

пропаганду за кордоном виставково-ярмаркової діяльності в Україні;

максимальне використання виставково-ярмаркової діяльності як засобу розвитку ділового туризму в Україні;

відкриття відповідних спеціальностей, визначення профільних вищих навчальних закладів, стимулювання науково-дослідної роботи у цій сфері.

Розділ IX
**ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВО-ПРОСВІТНИЦЬКИХ
ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ**

*29. Державна політика щодо інформаційної діяльності
науково-просвітницьких громадських організацій*

Державна політика щодо інформаційної діяльності науково-просвітницьких громадських організацій спрямована на:

сприяння політичному, соціально-економічному та культурному розвитку українського суспільства;

реалізацію конституційних прав громадян на освіту та інформацію;

поліпшення патріотичного, естетичного, екологічного виховання, підвищення рівня загальної культури та освіти населення.

30. Державна підтримка розвитку інформаційної діяльності науково-просвітницьких громадських організацій

Державна підтримка розвитку інформаційної діяльності науково-просвітницьких громадських організацій здійснюється за такими напрямками:

розвиток наукових, організаційних, правових засад інформаційної діяльності цих організацій, зміцнення їхньої матеріально-технічної бази;

ефективне використання в їхній інформаційній діяльності інтелектуального й духовного потенціалу українського суспільства;

удосконалення механізму їхньої співпраці з державними установами та науковими і навчальними закладами, що провадять інформаційну, науково-просвітницьку та освітню діяльність;

проведення ними інформаційної діяльності за допомогою традиційних форм і методів (лекції, семінари, школи, народні університети, науково-популярні видання тощо), а також форм і методів з використанням сучасних телекомунікаційних і комп'ютерних технологій;

заохочення цих організацій до популяризації сучасних досягнень природничих, технічних і суспільних наук.

Розділ X ЕТНОКУЛЬТУРА

31. Державна політика у сфері етнокультурних відносин

Важливим компонентом державної політики у сфері етнокультурних відносин є:

піднесення за допомогою засобів усної пропаганди рівня етнокультурної поінформованості населення та національного самоусвідомлення моральних цінностей звичаєвої культури;

використання інформаційної функції народних обрядів і свят як засобу формування масової культури;

щорічне проведення загальнонаціональних і регіональних фольклорних фестивалів української народної пісні та свят народного календаря;

створення системи культурно-екологічного моніторингу усної народної творчості і пам'яток фольклорно-обрядової культури.

32. Державна політика у сфері збереження і популяризації пам'яток етнокультури

Державна політика у сфері збереження і популяризації пам'яток етнокультури передбачає:

створення загальнонаціональної електронної бази даних з питань етнокультури українців і національних меншин, що проживають в Україні;

підготовку і випуск друкованих та електронних версій довідково-енциклопедичних видань і підручників з етнографії, історії українського мистецтвознавства й народознавства;

популяризацію фольклорно-обрядових джерел і духовної спадщини українського народу;

популяризацію багатомісцевих надбань національної культури у світі;

створення тематичних відеофільмів, присвячених українській фольклорно-обрядовій культурі;

створення друкованих і електронних версій каталогів пам'яток етнокультурної спадщини та формування електронних баз даних народно-мистецьких пам'яток музеїв України;

ефективне використання інформаційних ресурсів бібліотек і рукописних фольклорно-етнографічних архівів спеціалізованих академічних установ.

Розділ XI ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА

33. Державна політика у сфері забезпечення інформаційної безпеки України

Державна політика у сфері забезпечення інформаційної безпеки України полягає у:

забезпеченні реалізації конституційних прав людини на вільний доступ до інформації, використанні інформації для провадження не забороненої законодавством діяльності, фізичного, інтелектуального і духовного розвитку, а також у захисті інформації, яка стосується особистої безпеки громадянина;

створенні умов для розвитку інформаційної інфраструктури з метою реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина у сфері інформаційних відносин та використання інформації з метою забезпечення непорушності конституційного ладу, суверенітету і територіальної цілісності України, політичної, економічної та соціальної стабільності, безумовного забезпечення законності та правопорядку, розвитку взаємовигідного міжнародного співробітництва.

34. Засади державної політики у сфері забезпечення інформаційної безпеки України

Засадами державної політики у сфері інформаційної безпеки є:

дотримання конституційних прав і свобод людини та громадянина у сфері інформаційних відносин, забезпечення духовного відродження народу, збереження і зміцнення моральних цінностей суспільства, традицій патріотизму та гуманізму, культурного і наукового потенціалу;

інформаційне забезпечення державної політики, пов'язане з доведенням до української та міжнародної громадськості достовірної інформації про політику України, її офіційної позиції стосовно актуальних подій українського та міжнародного життя з дотриманням гарантій доступу громадян до відкритих інформаційних ресурсів;

розвиток сучасних інформаційних технологій, вітчизняної інформаційної індустрії, в тому числі виробництва засобів інформатизації, телекомунікації і зв'язку, забезпечення потреби внутріш-

нього ринку в цій продукції і просування її на світовий ринок, а також забезпечення накопичення, зберігання та ефективного використання вітчизняних інформаційних ресурсів;

захист інформаційних ресурсів від несанкціонованого доступу, забезпечення безпеки інформаційних і телекомунікаційних систем — як існуючих, так і тих, що створюються на території України.

35. Основні загрози інформаційній безпеці України

Основними загрозами інформаційній безпеці України є:

обмеження свободи слова та доступу громадян до інформації;

руйнування системи суспільних цінностей, негативні зміни їхніх цільових настанов, шкідливий вплив інформації на духовне і фізичне здоров'я особи;

маніпулювання громадською думкою;

порушення штатного режиму функціонування (руйнування) критично важливих інформаційних мереж, систем управління;

несанкціонований витік таємної, конфіденційної та іншої інформації з обмеженим доступом;

спотворення (знищення) інформаційних ресурсів, програмного забезпечення;

низький рівень інтегрованості України у світовий інформаційний простір;

діяльність іноземних політичних, економічних, військових, розвідувальних та інших структур, спрямована проти інтересів України в інформаційній сфері;

прагнення деяких країн і транснаціональних об'єднань домінувати у світовому інформаційному просторі, що призводить до обмеження національних інтересів України, витіснення її із зовнішнього та внутрішнього інформаційних ринків;

збільшення технологічного відриву ряду держав світу і нарощування їхніх можливостей у протидії створенню конкурентоспроможних вітчизняних інформаційних технологій;

невідповідність нормативно-правової бази, що регулює відносини в інформаційній сфері, вимогам часу;

активне просування на внутрішній ринок програмно-апаратних засобів захисту інформації зарубіжного виробництва, включаючи і засоби криптографічного захисту, які не забезпечують відповідного рівня захисту;

відставання України від провідних держав світу за рівнем інформатизації органів державної влади і органів місцевого самоврядування, кредитно-фінансової сфери, промисловості, сільського господарства, освіти, охорони здоров'я, сфери обслуговування.

36. Протидія загрозам інформаційній безпеці

Протидія загрозам інформаційній безпеці здійснюється шляхом:

сприяння інформаційній діяльності, спрямованій на патріотичне виховання всіх категорій населення, утвердження загальнодержавної системи духовних цінностей, пропаганду толерантності, злагоди, міжетнічного та міжрелігійного миру, суспільну солідарність;

організації оперативного реагування та упередження формування негативного іміджу України та її громадян, органів державного управління, інших суспільних інститутів, викривлення й тенденційного добору фактів історичного минулого, поширення неправдивої інформації;

ліквідації відставання від провідних держав світу за рівнем інформатизації суспільних інститутів, превентивного розвитку центрів зберігання, обробки та розповсюдження інформації, таких як бібліотечні, архівні, музейні, спеціальні інформаційно-аналітичні, дослідницькі та інші установи, а також систем і баз даних засобів масової інформації;

забезпечення виявлення загроз щодо порушення конфіденційності, цілісності та доступності інформації, створення механізмів їхньої локалізації;

встановлення уніфікованого переліку умов для надання чи обмеження права на доступ до інформації, переліку видів інформації з обмеженим доступом і механізмів реалізації цих обмежень, принципів та організаційних механізмів доступу до інформації органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, фізичних та юридичних осіб;

розширення мережі кореспондентських пунктів і спеціальних кореспондентів засобів масової інформації та інформаційних агентств за кордоном;

забезпечення конфіденційності, цілісності та гарантованого адресного доступу до інформації, важливої для особи, суспільства і держави;

запобігання знищенню (навмисному спотворенню, псуванню, приховуванню) національних інформаційних ресурсів;

нейтралізації діяльності іноземних політичних, економічних, військових, розвідувальних структур, спрямованої проти інтересів України;

запобігання проявам інформаційно-диверсійної діяльності терористичних організацій, груп, окремих осіб, спрямованої на дестабілізацію суспільного життя в країні та заподіяння шкоди громадянам, державі;

запобігання введенню в систему інформаційних ресурсів спеціально підготовленої, неправдивої інформації, застосування негативного інформаційно-психологічного впливу на особу.

37. Захист прав і свобод людини та громадянина

Захист прав і свобод людини та громадянина, спрямований на забезпечення балансу прав людини, суспільства і держави, передбачає:

розроблення і прийняття державної програми розвитку мережі Інтернет в Україні, створення умов для забезпечення доступу всіх громадян до публічної інформації та надання населенню телекомунікаційних послуг;

забезпечення інформаційної присутності органів державної влади у мережі Інтернет та підвищення рівня інформування населення про діяльність цих органів; розвиток і вдосконалення системи інформаційної безпеки особи, суспільства і держави, створення системи запобігання злочинам у сфері інформаційних технологій, що передбачає прийняття нормативно-правових актів з питань захисту персональних даних відповідно до європейських стандартів;

залучення громадськості до процесів формування і проведення державної політики, підготовки і прийняття проектів законів, інших нормативно-правових актів і рішень, оцінки діяльності ор-

ганів державної влади щодо виконання прийнятих рішень у сфері зв'язку та інформатизації;

створення системи “Електронна демократія” з метою надання громадськості можливості обговорення та обміну думками з питань управління і розвитку, опосередковано впливаючи таким чином на формування та прийняття рішень на всіх рівнях державної влади, шляхом запровадження інформаційного порталу і регіонального інформаційного центру, що сприятиме проведенню громадських обговорень, дискусій, форумів тощо.

38. Розвиток матеріально-технічної бази системи інформаційної безпеки особи, суспільства і держави

Розвиток матеріально-технічної бази системи інформаційної безпеки особи, суспільства і держави передбачає:

розроблення, організацію виробництва та сертифікацію на відповідність вимогам інформаційної безпеки функціонально повного комплексу технічних і програмно-технологічних засобів захисту національних інформаційних ресурсів під час їхнього створення, зберігання та використання;

формування цілісної системи захисту мереж передавання даних від дій, спрямованих на порушення їхнього функціонування, і моніторинг цих мереж з дотриманням норм національного законодавства та міжнародного права;

організацію в системах електронного документообігу та електронного цифрового підпису багаторівневого захисту інформації від несанкціонованого доступу;

створення інформаційно-телекомунікаційної системи органів державної влади та управління із засобами криптографічного і технічного захисту інформації;

створення та оперативне застосування антивірусних засобів.

39. Науково-практична робота із забезпечення інформаційної безпеки

Науково-практична робота із забезпечення інформаційної безпеки полягає у:

реалізації системного підходу до аналізу динаміки інформаційних процесів в Україні, забезпеченні багатоваріантності пара-

метрів аналізу та прогнозів розвитку цих процесів з урахуванням необхідних заходів з дотримання інформаційної безпеки;

налагодженні механізму проведення постійного моніторингу, прогнозування зовнішніх загроз інформаційній безпеці, вироблення рекомендацій щодо їхньої нейтралізації;

розробленні стратегії входження України в глобальний інформаційний простір, науковому обґрунтуванні процесу розвитку українського сегмента цього простору (визначення пріоритетів, основних принципів формування змісту, методики наповнення), залученні до роботи з наповнення українського сегмента глобального інформаційного простору провідних наукових центрів країни, бібліотечних та інших культурно-освітніх установ, інформаційно-аналітичних структур України;

адаптації до вимог національних стандартів необхідних Україні масивів світових інформаційних ресурсів для подолання відставання в цій сфері;

проведенні загальнодержавної політики інтеграції України в міжнародні телекомунікаційні мережі, виробленні відповідних рекомендацій, правил і процедур;

створенні і впровадженні системи національної стандартизації в інформаційній сфері з урахуванням міжнародних стандартів інформаційного обміну та захисту інформації.

40. Удосконалення нормативно-правової бази з питань інформаційної безпеки

Удосконалення нормативно-правової бази з питань інформаційної безпеки передбачає:

упорядкування інформаційного обміну та інформаційно-аналітичного супроводу роботи органів державної влади, інших суспільних інститутів з органами державної влади та між собою, забезпечення безумовного дотримання вимог інформаційної безпеки посадовими особами, громадянами;

формування нормативно-правової бази у галузі використання інтернет-технологій і забезпечення захисту державних інформаційних ресурсів;

законодавче визначення порядку доступу інших держав або іноземців до інформаційних ресурсів України та порядку використання цих ресурсів на основі договорів з іншими державами;

налагодження двостороннього та багатостороннього співробітництва з міжнародними організаціями для спільного розв'язання проблеми правового забезпечення інформаційної безпеки, укладення міжнародних договорів у цій сфері;

визначення порядку розповсюдження та використання інформаційної продукції іноземного виробництва на території України, врахування вимог інформаційної безпеки у разі закупівлі іноземних програмно-технічних і телекомунікаційних засобів, їхнього використання в стратегічно важливих галузях на об'єктах важливого державного та суспільного значення.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Акімова І., Біль Д., Брюкер Г., Вінценц Ф., Гаврилишин Б.* Україна на шляху до Європи / Л.Хоффманн (ред.), А. Гур'янова (пер.), Ф. Мьоллерс (ред.). К., 2001.
2. Аналітика. Експертиза. Прогнозування. К., 2003.
3. *Андрущенко (Гринько) С.В.* Україна в сучасному геополітичному середовищі. К. 2005.
4. *Бангеманн М.* Європа і глобальне інформаційне суспільство: рекомендації для Європейської Ради ЄС. Європа на шляху до інформаційного суспільства. К., 2000.
5. *Бєбик В.М.* Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшнз. К., 2005.
6. *Бирюков М. М.* Европейская интеграция: международно-правовой подход: Монография. М., 2004.
7. *Бойко О.В.* Зовнішньополітичний образ України та чинники його формування в друкованих англomовних ЗМІ в умовах трансформації суспільства: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 23.00.02/НАН України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. К., 2001.
8. *Бурдые П.* О телевидении и журналистике. М., 2000.
9. *Бурдяк В., Ротар Н.* Політична культура країн Європи в контексті інтеграційних процесів. Чернівці, 2004.
10. *Василенко И. А.* Политическая глобалистика. М., 2000.
11. *Василенко С. Д.* Україна: геополітичні виміри в загальноєвропейському процесі. Одеса, 2000.
12. *Влада тьми і темників. Хрестоматія з політичної цензури в Україні. 2001 — 2004 / Упоряд. В. Кіпіані. [Б. м.], 2005.*
13. *Галицька Т. В.* Теоретико-методологічні засади інформаційної політики // Вісник Київ. ун-ту. Міжнародні відносини. 2000. №22.
14. *Глобалізація і безпека розвитку: Монографія / О. Г. Білорус, Д.Г.Лук'яненко та ін.; керівник авт. колективу і наук. ред. О. Г. Білорус. К., 2001.*
15. *Глобальні трансформації і стратегії розвитку: Монографія / О. Г. Білорус, Ю.Г.Мацейко, А.Н.Гончаренко та ін. К., 2000.*
16. *Гол Дж.* Онлайнова журналістика. К., 2005.
17. *Губерський Л. В.* Деякі шляхи забезпечення позитивного іміджу України // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2001. Вип. 30, ч. 1.

18. *Даниленко С. І.* Прес-служба: основи організації та діяльності. К., 2006.
19. Державна програма інформування громадськості з питань європейської інтеграції (на 2004—2007 рр.). К., 2003.
20. Дорожня карта України ЄС на 2005 р. К., 2005.
21. Європейська конвенція з прав людини. Свобода вираження поглядів. К., 2002.
22. *Євтух В. Б., Трощинський В. П., Галушко К. Ю., Чернова К. О.* Етнонаціональна структура українського суспільства: Довідник. К., 2004.
23. *Журавський В., Радіонов М., Жиліяв І.* Україна на шляху до інформаційного суспільства. К., 2004.
24. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань забезпечення та безперешкодної реалізації права людини на свободу слова” // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 28. Ст. 214. <http://www.rada.kiev.ua>
25. Закон України “Про систему суспільного телебачення і радіомовлення України” // Відомості Верховної Ради України. 1997. № 45. Ст. 284; зі змінами, внесеними згідно із законом № 2921—14. — Відомості Верховної Ради України. 10.01.2002. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 16. Ст. 114. <http://www.rada.kiev.ua>
26. *Зернецька О.В.* Глобальний розвиток систем масової комунікації та міжнародні відносини. К., 1999.
27. Інтеграція і різноманітність: нові тенденції політики України у сфері ЗМІ та нових комунікаційних послуг. К., 2005.
28. Інформаційна безпека: контрманіпулятивні стратегії. К., 2006.
29. *Іщук В.* Україна: проблеми престижності та ідентичності. Масова комунікація і культура як суб’єкти формування громадськості та національної свідомості. К., 2000.
30. *Кальвокоресси П.* Мировая политика после 1945 года: В 2 кн. М., 2000.
31. *Канетті Е.* Маса і влада. К., 2001.
32. *Кафарський В.* Нація і держава: культура, ідеологія, духовність. Івано-Франківськ, 1999.
33. *Королько В.Г.* Паблік рілейшнз. Наукові основи. Методика. Практика. К., 2001.
34. *Кресіна І.* Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: Етнополітичний аналіз. К., 1998.
35. *Крыжановский В. П.* Влияние европейского образовательного пространства на трансформацию высшего образования в Украине // Влияние расширения ЕС и НАТО на восток на процессы интеграции и дезинтеграции на постсоветском пространстве: Материалы междунар. семинара. Киев, 28—29 марта 2003. К., 2003.
36. *Крижанівський В. П.* Українсько-російські взаємини у контексті участі в європейських інтеграційних процесах // Актуальні проблеми міжнародних відносин. К., 2006. Вип. 60, ч.1.
37. *Кудряченко А. І., Рудич Ф. М., Храмов В. О.* Геополітика. К., 2004.
38. *Лебедева Т.* Суспільне ТБ має компенсувати все те, що глядач недоодржує на комерційних телеканалах // День. 2005. №38.
39. *Литвиненко О.* Спеціальні інформаційні операції та пропагандистські кампанії: Монографія. К., 2000.
40. *Мадіссон В. В., Шахов В. А.* Сучасна українська геополітика: Навчальний посібник. К., 2003.
41. *Макаренко Є. А.* Європейська інформаційна політика. К., 2003.
42. *Макаренко Є. А.* Міжнародні інформаційні відносини. К., 2002.
43. *Мей К.* Інформаційне суспільство. Скептичний погляд. К., 2004.
44. *Михальченко М.* Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. Дрогобич, 2004.
45. Міжнародні відносини і зовнішня політика / Л. Гайдуков, В. Кремень, Л. Губерський, Є. Камінський та ін. К., 2001.
46. Наука в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка на зламі тисячоліть. К., 2002.
47. Національна стратегія розвитку інформаційного суспільства України. Проект ГРГ “Електронна Україна”. К., 2004.
48. Ніщський договір та розширення ЄС /М-во юстиції України. Центр порівнял. права; за наук. ред. С. Шевчука. К., 2001.
49. *Обушний М. І.* Етнонаціональна ідентичність — феномен самовизначення українців. К., 1999.
50. Оцінка електронної готовності України. Стратегічні рекомендації. Доповідь проекту Уряду України / ПРООН. К., 2002.
51. *Парфенюк В. М.* Особливості політики формування інформаційного суспільства в країнах Центральної Європи // АПМВ. 2004. Вип. 50 (2.1).
52. *Пахльовська О.* Україна і Європа в 2001-му: десятиліття втрачених можливостей // Сучасність. 2001. № 7 — 8.
53. Політичні і економічні перетворення в Росії і Україні. М., 2003.
54. *Почепцов Г.* Інформаційна політика. К., 2005.
55. Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні. К., 2001.
56. Про взаємовідносини та співробітництво України з Європейським Союзом // Парламентські слухання. 2002.20.11.
57. *Проді Р.* Об’єднана Європа для європейців. Ніщський договір та розширення ЄС /М-во юстиції України. Центр порівнял. права; за наук. ред. С. Шевчука. К., 2001.
58. Реалізація Плану дій Україна — ЄС: проблеми і перспективи // Національна безпека і оборона. 2005. № 7.
59. Розширена Європа — сусідні країни: нова структура відносин з нашими східними та південними сусідами. Повідомлення ЄК ЄС. Брюссель, 2003.
60. *Скаленко О.* Глобальні резерви поступу. К., 2000.
61. *Слісаренко І., Павлюк В.* Громадське телебачення США(PBS) // TV НОВИНАР. 1999. №2. Спецвипуск.
62. *Сміт Е. Д.* Національна ідентичність. К., 1994.
63. Стан і перспективи інтеграції України до ЄС: оцінки експертів // Національна безпека і оборона. 2005. № 7.
64. Стратегії розвитку України: теорія і практика. К., 2004.

65. *Тихомирова Є.Б.* Паблік рилейшнз у глобалізованому світі. К., 2004.
66. Україна: утвердження незалежної держави: 1991—2001 / В. Литвин, С. Віднянський, Н. Барановська, В. Верстюк та ін.; за ред. В. Литвина. К., 2001.
67. Україна. Формування основи для стабільного зростання. Меморандум про економічний розвиток, К., 2004. Т. 2: Світовий Банк. Дослідження економік країн світу.
68. Українська дипломатична енциклопедія. К., 2004. Т. 1, 2.
69. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / За ред. В. С. Крисаченка. К., 2004.
70. Українське демократичне коло “Перспективи створення суспільного мовлення в Україні”. К., 2005.
71. Українське суспільство на шляху перетворень: західна інтерпретація / За ред. В. Ісаїва. К., 2004.
72. *Флюр О.М.* Інтеграція України у світовий інформаційний простір. К., 2004.
73. *Чекаленко Л.* Зовнішня політика і безпека України. К., 2004.
74. *Шевченко О.В.* PR-технології в міжнародних відносинах. К., 2003.
75. *Шкляр Л.* Інтеграційний потенціал національної ідеї в поліетнічному просторі України // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. К., 2000. Вип. 12.
76. *Шнирков О. І.* Конкурентна політика Європейського Союзу: Монографія. К., 2003.
77. *Шуберт К.* Европейский Союз как субъект мировой политики. Опладен, 2000.
78. Collective memory and European identity: the effects of integration and enlargement / Ed. by K. Eder and W. Spohn. Aldershot; Burlington, 2005.
79. Democracy in the European Union: integration through deliberation? / Ed. by E. O. Eriksen and J.E.Fossum. London; New York, 2000.
80. Europe: cultural construction and reality / Ed. by P. Niedermeller & B. Stoklund. Copenhagen, 2001.
81. European integration and national identity: the challenge of the Nordic states / Ed. by L. Hansen and O. Wzver. London; New York, 2001.
82. European integration in social and historical perspective: 1850 to the present / Ed. by J. Klausen and L.A. Tilly. Lanham, 1997.
83. European integration in the 21st century: unity in diversity? / Ed. by M. Farrell, St. Fella and M. Newman. London, 2002.
84. European integration of Ukraine: as viewed by top Ukrainian politicians, businessmen and society Leaders / [Ed. Oleksandr Sushko, Natalia Parkhomenko]. Kyiv; Warsaw, 2003.
85. European security integration: implications for non-alignment and alliances / M. Jopp and H. Ojanen (eds.). Helsinki; Bonn; Paris, [1999].
86. International relations theory and the politics of European integration: power, security, and community / Ed. by M. C. Williams and M. Kels-trup. New York, 2000.
87. The New demographic regime: population challenges and policy responses / Ed. by M. Macura, Al. L. MacDonald and W. Haug. New York; Geneva, 2005.
88. *Siesicki W.* Telemetria. // TVP S. A. Osrodek Szkolenia — academia Telewizyjna. 2000.
89. *Wieson An.* The Ukrainians: Unexpected Nation. New Haven; London, 1995.
90. Академія Української Преси. www.aup.com.ua
91. Асоціація мережевих телерадіомовників. www.merezh.org.ua
92. Асоціація “Спільний простір”. www.prostir.org/
93. В Україні з'явиться перший європейський інформаційний кореспондентський центр. <http://www.korespondent.net>
94. *Голюк О.* Суспільне телебачення — тест на демократію. <http://maidan.org.ua>.
95. Державний комітет статистики України. www.ukrstat.gov.ua
96. Держкомтелерадіо України. www.comin.gov.ua
97. Європа без кордонів — нове осмислення інтеграційних процесів: Матеріали політичної дискусії Бертельсманн-форуму. <http://www.bertelsmann-stiftung.de/>
98. Європейський інститут медіа. www.eim.org
99. Звернення Європейської комісії про правила здійснення державної підтримки сектора громадського мовлення. 2001 рік. <http://coe.kiev.ua>
100. Зовнішньополітичні зв'язки: вимоги, протиріччя, пріоритети. Політичні дебати в ЄК ЄС. Брюссель, 2001. <http://www.europa.eu.int/comm/>
101. Зовнішня політика Європейського Союзу. <http://www.europa.eu.int/comm/>
102. Інститут масової інформації. www.imi.org.ua
103. Інтернетом регулярно користуються 18 % українців. <http://www.korespondent.net>
104. Інформаційна політика регіонів та країн світу. <http://www.unesco.org>
105. Інформаційна політика країн світу. <http://www.dwinfoserver.com>.
106. Имиджевая программа для Украины? <http://prinfor.webzone.ru>
107. Комітет “Рівність можливостей”. <http://prostir-monitor.org/>
108. Концепція створення громадського телерадіомовлення О. Ткаченка. <http://telekritika.kiev.ua>
109. Міжнародна громадська організація Інтерньюз-Україна. www.internews.ua
110. Міжнародна католицька організація UNDA. <http://www.catholic.org>
111. Міжнародна федерація з інформації та документації. <http://www.ificom.org/>
112. Міжнародний центр боротьби з цензурою. Організація Article 19. <http://gv.apc.org/article19/index.htm>.

113. Міністерство транспорту та зв'язку України. www.mintrans.gov.ua
114. Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. www.nradatv.kiev.ua
115. Незалежна асоціація мовників. www.nam.org.ua
116. Незалежна медіа-профспілка. www.profspilka.org.ua
117. НУО “За професійну допомогу.” www.gurt.org.ua
118. Офіс офіційних публікацій Європейської Комісії. <http://euror.eu.int>
119. Офіс проекту інформаційного суспільства. <http://www.ispo.cec.be/>
120. *Пашков М., Чалий В.* Україна і розширення ЄС: проблеми, наслідки, перспективи// www.ucers.com.ua
121. План дій Україна — Європейський Союз. Європейська політика сусідства. www.mfa.gov.ua
122. Рекомендація Комітету міністрів держав — членів Ради Європи № R (96). <http://coe.kiev.ua>
123. Рекомендація Комітету міністрів держав — членів Ради Європи № R (99)1. <http://coe.kiev.ua>
124. Союз міжнародних асоціацій. <http://www.uia.org/>
125. Спеціальна рекомендація з проблем суспільного мовлення Парламентської Асамблеї Ради Європи №1641 (2004). <http://coe.kiev.ua>
126. Сторінка “ЄС—Україна” сервера “Європа”. http://europa.eu.int/comm/external_relation/Ukraine/intro/sndex.htm
127. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу. <http://www.mfa.gov.ua>
128. Сучасний стан та перспективи відносин між Україною та Європейським Союзом. — <http://www.mfa.gov.ua>
129. Тарас Шевченко: “Public Service Broadcasting” — трудности перевода. <http://www.pravda.com.ua>
130. Телекритика. www.telekritika.kiev.ua
131. Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку. www.niss.gov.ua/book/ogliad/
132. Українська мережа інформаційного суспільства. <http://e-ukraine.org.ua>
133. Український незалежний центр політичних досліджень. www.usipr.kiev.ua
134. Фонд “Європа ХХІ століття.” www.ewi.org.ua/
135. Фонд “Інформаційне суспільство України”. www.isu.org.ua
136. Центр медіареформ. www.mediareform.com.ua
137. Центральна Європейська Ініціатива. <http://www.ceinet.org/home.php>
138. White Paper “One European Communication Policy”, 2005. <http://www.esc.eu.int>
139. Редакційні настанови ВВС. www.bbc.co.uk

Наукове видання

Губерський Леонід Васильович
Камінський Євген Євменович
Макаренко Євгенія Анатоліївна та ін.

ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ:
 європейський контекст

Художнє оформлення *О. Г. Григора*
 Технічний редактор *Л. І. Швець*
 Коректори *А. І. Бараз, Л. Ф. Іванова, П. Л. Пироженко*
 Комп'ютерна верстка *М. Б. Гутмана*

Підп. до друку 26.12.06. Формат 70x100/16. Папір офсет. Гарн. Таймс.
 Друк офсет. Ум. друк. арк. 29,03. Обл.-вид. арк. 23,00.
 Тираж 3000 прим. Вид. № 4243. Зам. № 7-613.

Видавництво “Либідь”,
 01004 Київ, вул. Пушкінська, 32

Свідоцтво про державну реєстрацію № 404 від 06.04.01

Виготовлення фотоформ і друк
 ВАТ «Харківська книжкова фабрика “Глобус”»
 61012, м. Харків, вул. Енгельса, 11

Інформаційна політика України: європейський контекст:
І-74 Монографія / Л. В. Губерський, Є. Є. Камінський, Є. А. Ма-
каренко та ін. — К.: Либідь, 2007. — 360 с.
ISBN 978-966-06-0462-9.

У монографії розглядаються нові тенденції та перспективи інформаційної політики України в контексті процесів європейської інтеграції, висвітлюються її зовнішньополітичні, правові, безпекові, економічні та іміджеві чинники, аналізуються інформаційно-комунікаційний ресурсний потенціал держави, характеризується увесь спектр мас-медійної сфери України.

Для фахівців з міжнародних відносин, дослідників інформаційно-комунікаційних проблем, представників ЗМІК, викладачів, аспірантів та студентів.

ББК 76.0(4УКР)